

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAYSERİ, NEVŞEHİR, NİĞDE ÜÇGENİNDE
AMERİKAN BOARD'UN
EĞİTİM FAALİYETLERİ

Tezi Hazırlayan
Cenk DEMİR

Tezi Yöneten
Yrd. Doç. Dr. Gülbadi ALAN

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2008
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAYSERİ, NEVŞEHİR, NİĞDE ÜÇGENİNDE
AMERİKAN BOARD'UN
EĞİTİM FAALİYETLERİ

Tezi Hazırlayan
Cenk DEMİR

Tezi Yöneten
Yrd. Doç. Dr. Gülbadi ALAN

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2008
KAYSERİ

Yrd. Doç. Dr. Gülbadi ALAN danışmanlığında Cenk DEMİR tarafından Hazırlanan “**Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board’un Eğitim Faaliyetleri**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı, Yakınçağ Bilim dalı’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

04/07/2008

JÜRİ:

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gülbadi ALAN

Üye : Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI

Üye: Prof. Dr. M. Metin HÜLAGÜ

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 04.07.2008 tarih ve 16 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

04.08/2008

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, ABD'ye ait bir Protestan misyonerlik örgütü olan Amerikan Board ve bu örgüte bağlı misyonerler tarafından Osmanlı ülkesinin sınırları içerisinde açılan kurumlarda yürütülen faaliyetlerin Osmanlı toplumu üzerindeki dinî, eğitim, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla, Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde yürüttükleri çalışmalar ele alınarak incelenmiştir.

Amerikan Board misyoner örgütü ve onun Osmanlı coğrafyasında yürüttüğü faaliyetler hakkında bir kısım çalışmalar yapılmış ama yapılan bu çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Kayseri ve çevresinde yürütülen çalışmalar ise Talas'ta faaliyet gösteren Amerikan eğitim kurumları üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak bu çalışmalar da yüzeysel kalmıştır. Gerek konu hakkında derinlemesine bir araştırma olmaması ve gerekse önem arz etmesi dolayısıyla hazırlamış olduğumuz bu çalışmamız, büyük oranda Amerikan Board'un kendi arşiv belgelerine dayandırılarak, elde edilen belgelerin değerlendirmesi olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırma, girişten sonra üç bölümden meydana gelmiştir. Giriş kısmında, konunun tanımı, önemi, sınırları, araştırma yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde Amerikan Board misyonerlerinin bölgeye gelişleri, bölgede teşkilatlanmaları ile yürütülen dinî, eğitim ve diğer faaliyetler genel hatlarıyla açıklanmıştır.

İkinci bölümde, Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde Amerikan Board'un Eğitim faaliyetlerine başlaması ve bölgede tesis edilen eğitim kurumları hakkında bilgilerin verilmiş, bu kurumların idare ve teşkilat esaslarına değinilmiştir.

Araştırmanın Üçüncü ve son bölümünde Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde yürüttüğü faaliyetlerin bölge üzerindeki sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasî etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmayı hazırlarken beni cesaretlendiren, konunun seçiminden itibaren, kaynak temini, incelenmesi ve yazımına kadar her konuda destek veren, bilgi ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Gülbadi ALAN'a içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalarım esnasında yorum ve eleştirileriyle bana yön veren hocalarım Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI ve Prof. Dr. M. Metin HÜLAGÜ'ye; konu

III

seçiminde ve kaynak temininde yardımlarını esirgemeyen hocam Yrd. Doç Dr. şakir BATMAZ'a; şükranlarımı arz ederim. Araştırmamıza görsel zenginlik katması açısından eklenen fotoğrafların temininde özverili yaklaşımlarından dolayı Öğr. Gör. Mehmet S. GÜCER'e teşekkürü bir borç bilirim. Yine bu araştırma sırasında her an yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen tüm aile bireylerime ise minnettarım.

Kayseri-2008

Cenk DEMİR

KAYSERİ, NEVŞEHİR, NİĞDE ÜÇGENİNDE AMERİKAN BOARD’UN EĞİTİM FAALİYETLERİ

Cenk DEMİR

ÖZET

1810 yılında Amerika’da kurulmuş olan Amerikan Board misyonerlik teşkilâtı ilk olarak 1820 yılında Osmanlı topraklarına gelmiştir. Amerikan Board yetkilileri Osmanlı topraklarında çalışmaya karar verdikten sonra Osmanlı Devleti’nin dinî, siyasî, ekonomik, eğitim gibi konulardaki durumu hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda misyonerler Osmanlı topraklarındaki çalışmalarına yön vermişlerdir.

Osmanlı topraklarındaki Protestanlığın gelişimi yönünden 1850 yılında yapılan Amerikan Board toplantısından sonra Kayseri 1854 yılında istasyon olarak kurulmuştur. 1860 yılından Harput’ta yapılan toplantıda Amerikan Board teşkilâtının 1850’lerden sonra dinî yönden gelişimi değerlendirilmiştir. Bu toplantıda Anadolu’da bulunan Ermeni (Türkiye) Misyonu üç misyona ayrılmıştır. Yeni düzene göre Kayseri, Trabzon’dan Mersin’e kadar çizilen sınırın batı kısmında kalan *Batı Türkiye Misyonu* içerisinde yer alması kararlaştırılmıştır. Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeni arasında kalan bölge ise Kayseri istasyonunun idaresine girmiştir.

Amerikan Board çalışmalarının temelini dinî faaliyetler oluşturmaya rağmen, dinî faaliyetlere paralel olarak diğer faaliyetlerle de ilgilenilmiş, sadece Osmanlı topraklarında değil ve Kayseri istasyonunda da eğitim çalışmaları diğer çalışmalardan daha çok önem arz etmiştir. Amerikan Board’un Kayseri ve çevresinde yürüttüğü eğitim çalışmaları ilkokul ve Pazar okullarıyla başlamış, bu okullar orta dereceli kız ve erkek okulları ile anaokulları tarafından desteklenmiştir.

1854-1914 yılları arasında, Amerikan Board misyonerlerinin eğitim faaliyetleri bu çevrede bulunan Rum ve Ermeni azınlıkların dinî, siyasî ve sosyal değişiminde önemli etkileri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Okullar, Misyonerlik, Amerikan Board, Kayseri, Talas

EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE AMERICAN BOARD IN THE CITIES OF KAYSERİ, NEVŞEHİR, NİĞDE

Cenk DEMİR

ABSTRACT

The first missionaries of the American Board organization which was organized in Boston in 1810 came to the Ottoman land in 1820. The authorities of the American Board Mission decided to start working in the Ottoman land after getting some information about the religious, politic, economic, social condition of the Ottoman State. This information had been given to the authorities of the Mission by their missionaries who had surveyed the Ottoman land.

At the meeting of the mission held in 1850, it was pointed out to expand the idea of Protestant Christianity in the Ottoman lands, and they came to an agreement to run mission station in Kayseri in 1854. The American Board was content with the developments in the field of religion in 1850s and accelerated its studies by holding a meeting in Harput in 1860. In this meeting, the American Board decided to divide the Armenian (Turkey) Mission into three missions in Anatolia. According to the new organizations, Kayseri became a station of the *the Western Turkey Mission* which was excluded western side of a border drawing from Trabzon to Mersin. The triangle area among the Kayseri, Nevşehir and Niğde were given under the administration of Kayseri station.

Although the studies in religion become core of the American Board activities and the other facilities developed paralleled with these activities not only on the Ottoman lands but also in and around this area, the importance given to the studies of education became more than the others. The studies in education in Kayseri and its vicinity, held by the American Board, started in primary and Sabbath schools. And these schools were supported by secondary schools for girls and boys and kindergartens.

Between the years of 1854-1914, educational activities of the American Board missionaries gave more support to the religious, politic and social developments of Greeks and Armenian Christian minorities in this area.

Key Words: Foreign Schools, Missionaries, American Board, Kayseri, Talas

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	I
ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	X
TABLolar LİSTESİ.....	XII
EKLER LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ	1
1. PROBLEM.....	1
2. AMAÇ.....	4
3. ÖNEM.....	5
4. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	8
5. YÖNTEM.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİNİN KAYSERİ, NEVŞEHİR VE NİĞDE'YE YERLEŞMELERİ VE BURALARDA EĞİTİM FAALİYETLERİNİN BAŞLAMASINI SAĞLAYAN GELİŞMELER	10
1.1. AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİNİN BÖLGEYE.....	
YERLEŞMELERİ.....	10
1.1.1. İlk Amerikan Misyonerlerinin Kayseri'ye Gelişleri ve Bölgenin Misyonerler Açısından Önemi.....	16
1.1.2.Amerikan Board'un Teşkilâtlanması İçinde Kayseri İstasyonu ve Dış- İstasyonların Gelişimi.....	19
1.1.2.1 Yozgat (1855).....	22
1.1.2.2 Aksaray (1856).....	30
1.1.2.3. Everek (1856).....	33
1.1.2.4. İncirli (1856)	36
1.1.2.5. Ankara (1857)	39
1.1.2.6. Germir (1858).....	42

1.1.2.7. Muncusun (1858)	44
1.1.2.8. Sungurlu (1858)	47
1.1.2.9. Niğde (1859)	52
1.1.2.10. Gemerek (1860)	56
1.1.2.11. Sarıhamzalı (1861)	59
1.1.2.12. Istanos (1862)	61
1.1.2.13. Çomaklı (1863)	63
1.1.2.14. Eylence (1866)	65
1.1.2.15. Mağharoğlu (1866)	66
1.1.2.16. Talas (1866)	67
1.1.2.17. Zincidere (1868)	69
1.1.2.18. Rumdigin (1870)	71
1.1.2.19. Çakmak (1873)	73
1.1.2.20. Ürgüp (1875)	75
1.1.2.21. Aziziye (1877)	77
1.1.2.22. Bor (1877)	79
1.1.2.23. Dendil (1879)	80
1.1.2.24. Nevşehir (1880)	81
1.1.2.25. Menteşe (1882)	83
1.1.2.26. Denekmadeni (1882)	84
1.1.2.27. Şarkışla (1890)	85
1.1.2.28. Boğazlıyan (1898)	86
1.1.3. Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Görevli Misyonerler	87
1.1.3.1. Amerikalı Misyonerler	90
1.1.3.2. Yerli Yardımcılar	97
1.1.4. Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board'un Yaptığı Harcamalar .	108
1.2. KAYSERİ, NEVŞEHİR, NİĞDE ÜÇGENİNDE MİSYONERLER	
TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER	109
1.2.1. Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board'un Dinî Alanda	
Yürüttüğü Çalışmalar	110
1.2.1.1. Bölgede Protestan Kilisesi Kurma Çalışmaları	111
1.2.1.2. Bölgede Amerikan Board Misyonerlerinin Çalışmaları Sonunda	
Protestan Cemaatinin Yıllara Göre Gelişimi	115

1.2.2. Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board'un Eğitim Alanındaki Çalışmaları.....	120
1.2.3. Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board'un Faaliyet Gösterdiği Diğer Alanlar.....	121
1.2.3.1. Sağlık Alanındaki Çalışmalar	121
1.2.3.2. Kadınlara Yönelik Çalışmalar	124
1.2.3.2.1. İncil Okuyucu Bayanlar	127
1.2.3.2.2. Dikiş Cemiyeti	129
1.2.3.3. Erkek Kulübü	130

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAYSERİ, NEVŞEHİR, NİĞDE ÜÇGENİNDE AMERİKAN BOARD'UN YÜRÜTTÜĞÜ EĞİTİM FAALİYETLERİ	135
2.1. BÖLGEDE AMERİKAN BOARD'UN AÇTIĞI EĞİTİM KURUMLARI.....	136
2.1.1 Pazar Okulu ve İlkokul Çalışmaları	137
2.2.2. Ortadereceli Okullardaki Eğitim Faaliyetleri.....	142
2.1.2.1. Kayseri (Erciyes) Erkek Protestan Lisesi.....	145
2.1.2.2. Yozgat Erkek Protestan Lisesi	147
2.1.2.3. İstanos Erkek Protestan Lisesi	148
2.1.2.4. Talas Amerikan Kız ve Erkek Okulları.....	149
2.1.2.4.1 Talas Amerikan Kız Okulu	150
2.1.2.4.2. Talas Amerikan Erkek Okulu.....	164
2.1.3. Anaokulu Çalışmaları.....	181
2.2. BÖLGEDE AMERİKAN BOARD EĞİTİM KURUMLARININ İDARE VE TEŞKİLAT ESASLARI	192
2.2.1. Yönetim Esasları	192
2.2.2. Tesis ve Finansmanı.....	193
2.2.3. Binalar	194
2.2.4. Öğrenci Politikaları	195
2.2.4.1. Mezun Olan Öğrenciler ve Çalışma Alanları.....	196
2.2.5. Görev Yapan Öğretmenler	198

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİNİN KAYSERİ-NEVŞEHİR-NİĞDE ÜÇGENİNDE YÜRÜTTÜKLERİ FAALİYETLERLE ANADOLU'DAKİ SOSYO-EKONOMİK, KÜLTÜREL VE SİYASÎ YAŞAMA ETKİLERİ.....	203
3.1. AMERİKAN BOARD OKULLARININ BÖLGEDEKİ SOSYAL, KÜLTÜREL VE İKTİSADİ ETKİLERİ	204
3.1.1. Sosyal Etkileri	204
3.1.1.1. Dinî Alanda Sağladıkları Gelişmeler	204
3.1.1.2. Eğitimi Alanında Sağlanan Gelişmeler	206
3.1.2. Kültürel Etkiler.....	208
3.1.2.1. Azınlıkların Fikir ve Kültür Hayatlarını Yönlendirmede Amerikan Misyonerlerinin Etkisi.....	209
3.1.2.2. Türk Halkı Üzerinde Amerikan Misyonerlerinin Etkileri.....	210
3.1.3. İktisadî Hayatlarını Yönlendirmede Amerikan Board Misyonerlerinin ve Eğitim Faaliyetlerinin Etkisi	212
3.2. AMERİKAN BOARD EĞİTİM FAALİYETLERİNİN ANADOLU'DA VE BÖLGEDEKİ SİYASÎ ETKİLERİ	213
3.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN AMERİKAN BOARD'UN FAALİYETLERİNE ETKİLERİ.....	218
SONUÇ.....	226
İNDEKS	229
BİBLİYOGRAFYA	235
EKLER.....	241
ÖZGEÇMİŞ.....	255

KISALTMALAR

ABCFM	: Amerikan Board of Commissioners for Foreign Missions
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.b.	: Adı geçen belge
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Amerikan Board	: Amerikan Board of Commissioners for Foreign Missions
A-MKT-MHM	: Mektûbî Mühimme Kalemi
Bkz.-bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
HR.MKT	: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi
HR.SYS	: Hâriciye Nezâreti Siyasî Kısım
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
Mr.	: Mister (Bay)
Mrs.	: Misiz (Evli Bayan)
No-Nu	: Numara
O. L.	: Osmanlı Lirası
PABCFM	: Papers of The Amerikan Board of Commissioners for Foreign Missions
Prof.	: Profesör
Rev.	: Reverend (Protestan mezhebinde Papaz veya vaizlerin lâkabı olarak kullanılır)

S.	: Sayı
s.	: Sayfa
USA	: United States of Amerika
WBM	: The Woman's Board of Mission (Kadın Misyon Cemiyeti)
WBMI	: Woman's Board of Missions the Interior (Dahilî Kadınlar Cemiyeti)
WBMP	: Woman's Board of Missions for the Pacific (Pasifik Kadınlar Misyon Cemiyeti)
vb.	: Ve benzeri
Y.	: Yıldız Maruzat Defteri
Yay.	: Yayını-Yayınları
Y.A.Hus.	: Yıldız Arşivi Hususî Maruzat Evrakı
Y.EE	: Yıldız Esas Evrakı
YMCA	: The Young Men's Christian Assosiation (Genç Erkekler Hristiyan Birliği)
YWCA	: The Young Women's Christian Assosiation (Genç Kadınlar Hristiyan Birliği)
Y.PRK.AZJ.	: Yıldız Perakende Evrâkı Arzuhal ve Journaller
Y.PRK.BŞK.	: Yıldız Perakende Evrâkı Mabeyn Başkitâbeti
Y.PRK.UM.	: Yıldız Perakende Evrâkı Umûm Vilâyetler Tahrirâtı Evrâkı

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1.1. 1881/1882–1893 Tarihlerinde Yapılan Osmanlı Nüfus Sayımına Göre Kayseri’deki Nüfus Dağılımı.	12
Tablo 1.2. Kayseri, Niğde, Sivas ve Yozgat Bölgelerindeki Azınlık Unsurların Dağılımı.	13
Tablo 1.3. Kayseri İstasyonunda Görev Yapan Amerikalı Misyonerler ile Yerli Çalışanların Yıllara Göre Dağılımı.	89
Tablo 1.4. 1870–1900 Yılları Arasında Kayseri İstasyonunda Görev Yapmış Olan Misyonerlerin Maaş Listeleri.	102
Tablo 1.5. 1901–1911 Yılları Arasında Kayseri İstasyonunda Görev Yapmış Olan Misyonerlerin Maaş Listeleri.	104
Tablo 1.6. 1870–1890 Tarihleri Arasında ABCFM’in Kayseri İstasyonuna Ayırdığı Bütçe Cetveli.	108
Tablo 1.7. Yıllara Göre Kayseri İstasyonundaki Protestan Cemaatinin ve İbadet Yerlerinin Sayıları.	119
Tablo 1.8. 1900–1910 Yılları Arasında Kayseri İstasyonundaki Sağlık Çalışmalarının Bazı İstatistikî Verileri.	123
Tablo 2.1. Kayseri İstasyonundaki İlkokul ve Pazar Okulları ile Okullardaki Öğrenci Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı.	141
Tablo 2.2. Kayseri İstasyonundaki Ortadereceli Okullarda Okuyan Öğrenci Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı.	144
Tablo 2.3. 1890 Yılında Talas Amerikan Kız Okulu’nun Yatılı Bölümünde Kalan Kız Öğrencilerin İsimleri, Yaşları ve Memleketleri	154

Tablo. 2.4. 1894 Yılında Kayseri Anaokulu'na Kayıtlı Olan Öğrencilerin İsimleri ve Yaşları.....	183
Tablo 2.5. Kayseri İstasyonunda Görev Yapan Öğretmenlerin İsimleri, Görev Yerleri ve Görev Süreleri.....	198

EKLER LİSTESİ

Ek-1: Batı Türkiye Misyonu Haritası

Ek-2.1: 19 Temmuz 1861 Tarihli Kayseri, Niğde, Yozgat ve Sivas Bölgelerinde Bulunan Köy ve Kasabalardaki Ermeni ve Rum Hanelerinin Sayıları

Ek-2.2: 19 Temmuz 1861 Tarihli Kayseri, Niğde, Yozgat ve Sivas Bölgelerinde Bulunan Köy ve Kasabalardaki Ermeni ve Rum Hanelerinin Sayıları

Ek-3.1: 1894 yılında Kayseri Anaokulu'na Kayıtlı Öğrencilerin Listesi

Ek-3.2: 1894 yılında Kayseri Anaokulu'na Kayıtlı Öğrencilerin Listesi

Ek-4.1: Talas Amerikan Erkek Okulu'nun Sınıflara Göre Ders Programı

Ek-4.2: Talas Amerikan Erkek Okulu'nun Sınıflara Göre Ders Programı

Ek-5.1: Bugün Erciyes Üniversitesi Sosyal Tesisleri İçerisinde Yer Alan Talas Amerikan Kız Okulu Binasının Ön Cepheden Görünüşü

Ek-5.2: Bugün Erciyes Üniversitesi Sosyal Tesisleri İçerisinde Yer Alan Talas Amerikan Kız Okulu Binasının Arka Cepheden Görünüşü

Ek-6.1: Amerikan Hastanesi ve Kız Okulu'nda Görevli Misyonerler Tarafından Kullanılmış Olan Bir Binanın Ön Cepheden Görünüşü

Ek-6.2: Amerikan Hastanesi ve Kız Okulu'nda Görevli Misyonerler Tarafından Kullanılmış Olan Bir Binanın Arka Cepheden Görünüşü

Ek-7.1: Talas Amerikan Erkek Okulu'nun Ön Cepheden Görünüşü

Ek-7.2: Talas Amerikan Erkek Okulu'nun Farklı Bir Açıdan Görünüşü

Ek-8: Cumhuriyet Döneminde Kullanılan Talas Amerikan Okulu Amblemi

Ek-9: Talas Amerikan Erkek Okulu Avlusunda Yer Alan Bir Bina

Ek-10: 1888'de Talas Amerikan Hastanesi'nde Görevli Dr. William S. Dodd Tarafından Çizilen Talas Amerikan Hastanesi'nin Krokisi

Ek-11: Bugün Erciyes Üniversitesi Sosyal Tesisleri İçerisinde Yer Alan Amerikan Hastanesi'nin Ön Cepheden Görünüşü

Ek-12: Kayseri İstasyonunda Görev Yapmış Olan Henry K. Wingate ve Jane Wingate'nin Çocuklarına Anna Lois'e Ait Mezar Taşı

Ek-13: Kayseri İstasyonunda Görev Yapmış Irwin Çiftinin Çocukları Herbert Livingstone Irwin Adına Yapılan Mezar Taşı

GİRİŞ

1. PROBLEM

Osmanlı Devleti'nde eğitimin topluma etkisini değerlendirdiğimizde, devletin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen zaman süreci içerisinde karşımıza birbirinden farklı sonuçlar çıkmaktadır. Kuruluş safhasında devletin idaresi altındaki insanları bir arada tutan ve devletin gelişmesine sebep olan eğitim anlayışı yerini, devletin yıkılması ve halkın birbirinden kopmasının sebeplerinden biri olacak eğitim anlayışına bırakacaktır. Önceleri eğitime, toplumun geleceği uğruna şahsî menfaat ve temayülleri frenleyerek ferdi ve toplumu dengeli bir şekilde kontrol altına alan *birlik şuuru* hâkim idi. 17. yüzyıldan itibaren eğitim ferde *birlik şuuru* verme fonksiyonunu yerine getiremeyecektir. Dolayısıyla birlik şuuru zedelenecek ve toplumu bir arada tutma gücünü kaybetmeye başlayacaktır.

Eğitimde meydana gelen bu bozulmanın birçok sebebi vardır. Bunlardan biri de Hristiyan misyonerlerin Osmanlı topraklarına girmesi ve devletin bünyesindeki azınlıklara eğitim vermesidir. Türk eğitim tarihi alanında yapılan bütün araştırmalar bunu ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nde Hristiyan misyonerlerin sürdürdükleri faaliyetleri iki ana grupta toplamak mümkündür; Katolik misyonerlerce yürütülen faaliyetler, Protestan misyonerlerce yürütülen faaliyetler. Bunlardan her yönden (siyasî, kültürel, ekonomik vs.) en etkili 1820'den itibaren Osmanlı topraklarına akın etmeye başlayan, Amerikan Board (ABCFM) cemiyetine bağlı Protestan misyonerlerinin yürüttükleri faaliyetlerdir.

Protestan misyonerlerinin en etkili ve dikkate değer çalışma alanları, gelecekte ekonomik paylaşımın öncüsü ve tamamlayıcısı olan, kültürel faaliyetlerin merkezi eğitim kurumları (okullar) idi. Misyonerlerin esas amacı etkin bir sosyal hizmet bütünü getirdikleri okullar vasıtasıyla Protestan kiliseleri ve çevresinde bir Protestan cemaati oluşturmaktı. Daha önceleri savaşlar ve siyasî mücadelelerle elde edilemeyen neticeye,

bu defa tamamen silâhsız olarak, kültür asimilasyonu yoluyla varılmak istenmektedir. Batı, şimdi hiçbir zaman vazgeçmediği haçlı ruhu ile haçlı ordularının yerine, onların yapamadıklarını okullar aracılığı ile yapmak üzere bir misyoner ordusunu faaliyete geçiriyordu.

Bu misyonerlerin halkla kaynaşabilmesi ve onları kendi dinî anlayışlarına çağırabilmeleri, bu insanların hayatlarına hâkim olabilmeleri ancak eğitim ve okullar vasıtasıyla mümkün olabilirdi. Çünkü eğitim hayata yön veren, onu şekillendiren önemli bir faktördü. Ferde ve cemiyete mesaj vermeye çalışan bir din ve fikir sistemi eğitimi ihmal edemezdi. Bunun içindir ki misyonerler de hedeflerine varabilmek için ilk aşamada okullara, yani eğitime el atmışlardır.

Dinî boyutun yanı sıra okulların açılmasının önemli bir sebebi de ekonomik çıkarlardır. ABD, kuruluşundan sonra hızlı bir şekilde sanayileşmeye, dolayısıyla Avrupa ile rekabete başlamıştır. Bu rekabet ise yeni pazar arama problemini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu dönemlerde, dünyadaki ekonomik rekabetin cereyan ettiği sahaların başında Akdeniz ve havzası gelmektedir. Bunun içindir ki Amerika, Akdeniz ile ilgilenmeye başlamıştır. Hem Akdeniz ve çevresindeki, hem de Osmanlı Devleti'nin başka bölgelerindeki ekonomik faaliyetlerde aktif rol alabilmek için Osmanlı Devleti ile temasa geçmekte gecikmemiştir. Osmanlı-ABD ilişkileri sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel alanda da başlamıştır. Hatta Amerika, Osmanlı ülkesindeki çıkarlarının devamı için buradaki gayr-i müslim unsurdan faydalanmak amacıyla harekete geçmiştir.

Amerikan Protestan misyonerlerinin Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklara yönelik faaliyetleri belirli bir sistem içinde başlatılmış ve yaygınlaştırılmıştır. Öncelikle İncil'i okuyabilecek kadar toplumun eğitilmesi için çocuklara yönelik ilkokullar açılmış, sistem genişleyince kiliselere din adamı yetiştirmek için de orta öğretim kurumlarına ihtiyaç duyulmuştur. Kurulan bu okullar vasıtasıyla öğrencilerin ailelerine ulaşmak mümkün olmuştur. Daha sonraları orta öğretim kurumlarından mezun olan öğrencilerin eğitimlerine devam edebilmesi için kolejler ve yüksek okullar açılmıştır. Yani Amerikan Board, ilkokullardan kolejlere hatta üniversitelere doğru gelişen bir eğitim sistemi takip ederek, toplumun bütün fertlerine ulaşmayı başarmıştır.

Çalışmamızın konusu, *Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde Amerikan Board'un Eğitim Faaliyetleri*'dir.

1839–1845 yılları arasında bir grup Protestan eğilimli Ermeni din adamı Kayseri’ye gelmiş ve şehirde Protestanlık adına çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu çalışmaların sonucunda 1854 yılında Kayseri’de bir Protestan kilisesinin tesisine ön ayak olmuşlardır. Misyonun genel adının henüz *Ermeni Misyonu* olduğu 1850 yılında İstanbul’a bağlı olarak oluşturulan Kayseri dış istasyonu, Protestan kilisesinin kurulduğu 1854 yılında bir merkez istasyon haline getirilmiştir. 1854 yılında henüz dış bir istasyona sahip olmayan Kayseri, ilerleyen yıllarda civar şehirlerde ve istasyonlarda açılacak olan kilise ve ilkokullar için bir örnek teşkil etmiştir.

Kayseri istasyonu, kurulduğu tarihten itibaren, Board misyonerlerince yürütülen faaliyetler itibariyle düzenli bir yükseliş grafiği sergilemiş ve İç Anadolu’nun önemli bölümünde kendisine bağlı dış istasyonlar oluşturmuştur. Bu dış istasyonlardan biri olan ve konumuz sınırları içerisinde yer alan Niğde, 1859 yılında Kayseri istasyonuna bağlı bir uç istasyon haline getirilmiş, merkeze çok uzak olmasından dolayı, Merkezî Türkiye Misyonu sınırları içinde kalan Adana’da bir istasyon kurulduktan sonra da buraya bağlanması kararlaştırılmıştır. Ancak Niğde’de bulunan Mr. Coffing’in ölümü üzerine Niğde’deki çalışmaların yürütülmesinde bazı zorluklar yaşanmıştır. Bu zorlukların aşılmasının tek çaresi olarak da Niğde’nin tekrar Kayseri istasyonuna bağlanması görülmüş ve Niğde’deki çalışmalar tekrar Kayseri’ye bağlı olarak yürütülmeye başlanmıştır.

Bu dış istasyonlardan bir diğeri olan Ürgüp (Nevşehir) 1875, Nevşehir ise 1880’den itibaren Kayseri’ye bağlı olarak faaliyetlerini başlatmışlardır.

Dinî alanda uç-istasyonlarda yürütülmeye çalışılan faaliyetlerin ilk ve başarılı neticeleri Kayseri istasyonunda alınmıştır. Board misyonerleri istasyonda ilk iş olarak, aralarında faaliyetlerini sürdürebilecekleri, dinî öğretilerini anlatacakları insanlar bulma peşinde koşmaya başlamışlardır. Bunu da, bölgede yaşayan insanlarla doğrudan ilişkiye geçip sözlü olarak fikirlerini anlatarak, dinî kitaplar ve basılı malzemeler dağıtarak yapmışlardır.

İlk başlarda Amerikan Board’un, diğer istasyonlarda olduğu gibi, Kayseri’de de en çok önem verdiği faaliyet alanı dinî çalışmalar olmasına rağmen, ilerleyen yıllarda eğitim alanındaki faaliyetler, bu çalışmaların üstüne çıkmıştır. Misyonerlerin asıl önemli adımlar attığı ve bölgede etkisinin en çok hissedildiği çalışmalar bu alanda yapılmıştır.

Bölgede yaşayan insanların İncil'i okuyabilecek kadar eğitilmesi zorunluluğundan dolayı yetişkinler Pazar okulları, çocuklar da ilkokullar yoluyla eğitmeye başlanmıştır. Bu faaliyetler, ilerleyen yıllarda istasyonda dinî çalışmaların önüne geçecek olan ve halkın daha çok rağbet ettiği eğitim çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

Kayseri sınırlarında bu çalışmalar belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra, önce kızlar için daha sonra da erkekler için birer orta dereceli okul açılmıştır. Daha sonra bazı uç-istasyonlarda da orta dereceli okul açma çalışmaları yürütülmüştür.

Bu çalışmalar neticesinde, Amerikan Board belgelerinden tespit edilebildiği ölçüde, bu Amerikan Protestan misyoner cemiyetinin, 1861–1912 yılları arasında bölgede çeşitli ilkokullar, erkek ortaokul ve liseleri, kız ortaokul ve liseleri, karma okullar, yatılı okullar düzeyinde eğitim faaliyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

İşte bu araştırmada Amerikan Board'a bağlı Protestan misyonerlerin bu sistem içerisinde Kayseri'de başlattıkları çalışmaların, bu çalışmalar neticesinde Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde kurdukları okullardaki eğitim faaliyetlerinin, Osmanlı Devleti'nin bünyesindeki azınlıklar üzerindeki etkileri tespit edilmeye, bu etkilerin devletin son dönemlerinde yaşanan gelişmelere olan etkilerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

2. AMAÇ

Bu araştırmada, Kayseri-Nevşehir-Niğde üçgeninde Amerikan Board'un yürüttüğü eğitim faaliyetlerinin, diğer Protestan misyoner faaliyetleri içindeki yeri, bu bölgede verilen eğitimin fert ve toplum açısından önemi, verilen eğitimin yeniliklerin temsil ve geliştirilmesindeki rolü, toplumun varlığıyla doğrudan ilişkisi, kültürel ve siyasî fonksiyonlarının bir değerlendirmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla şu sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır:

1. Amerikan Board misyonerleri ne zaman, hangi metotları kullanarak ve nasıl bir kadro ile Kayseri'de çalışmaya başlamışlardır?
2. Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin, Amerikan Board'un çalışmaları içindeki yeri ve önemi nedir?

3. Amerikan Board'un Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde yürüttüğü faaliyetlerde eğitimin yeri ve önemi nedir?
4. Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde hem dinî hem de eğitim alanında yürütülen faaliyetler, hangi topluluklara ve hangi amaca yönelik başlatılmıştır?
5. Misyonerlerin öncelikli olarak kendi ihtiyaçlarını dikkate alarak, eğitim verdikleri bireyleri; yetenek, davranış ve karakterleri açısından kendi ihtiyaçları çerçevesinde geliştirmişlerdir. Bu tür geliştirme ve yetiştirme işinde Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde verilen eğitimin muhtevası ne olmuştur?
6. Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgenindeki faaliyetlerin bölgede yaşayan halk üzerinde nasıl bir sosyal etki yapmıştır?
7. Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde ve civarındaki halkı arasında ekonomik etki ve katkıları nelerdir?
8. Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgenindeki faaliyetlerinin bölge halkı üzerindeki siyasal etkileri neler olmuştur?
9. Amerikan Board misyonerleri, Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde yürüttükleri çalışmalardan nasıl bir sonuç almışlardır?
10. Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgenindeki çalışmalarına son verilmesine neden olan gelişmeler nelerdir?

3. ÖNEM

Yapmış olduğumuz bu araştırma, aydınlatılması siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan çağdaş Türk tarihinin anlaşılmasında büyük önem taşıyan Amerikan misyoner, faaliyetlerinin, zaman ve mekân açısından sınırlandırılarak ayrıntılı bir şekilde incelendiği bir çalışma mahiyetindedir.

Sayıları oldukça fazla ve faaliyetleri son derece etkili olmasına rağmen, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde dinî, eğitim, sağlık vb. alanlarda faaliyet gösteren misyonerler hakkında yapılan araştırmaların pek fazla ve yeterli olduğu söylenemez. Son dönemlerde misyonerlik faaliyetlerini inceleyen çalışmaların sayısında bir artış olmasına rağmen, misyonerlik faaliyetleri, konu-zaman-mekân sınırlandırması göz

önünde bulundurulmadan genel hatlarıyla ele alındığı için verilen bilgiler çok değerli, ancak oldukça yüzeysel kalmıştır. Çalışmamız bu kural çerçevesinde geliştirilmiştir. Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren bütün misyoner gruplarından ziyade sadece Amerikan Protestan misyonerlerinin, Kayseri, Nevşehir ve Niğde üçgeninde yürüttükleri yaklaşık 60 yıllık faaliyetler incelenmiştir.

Araştırmamızda, genel olarak Amerikan Protestan misyonerlerinin, , Kayseri, Nevşehir ve Niğde üçgeninde yürüttüğü çalışmalardan biri olan eğitim faaliyetleri üzerinde durulmuşken, bunun yanı sıra diğer alanlardaki çalışmaları da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Amerikan Protestan misyonerlerinin , Kayseri, Nevşehir ve Niğde üçgenindeki faaliyetleri, bu bölgede yine bu misyoner grubu tarafından faaliyete geçirilen eğitim kurumları bünyesinde yürütülen çalışmalar çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmiştir. Aslında Osmanlı ülkesinde faaliyete başlayan ilk yabancı müesseseler Fransa'ya ait olan eğitim kurumları olmuşlardır. Kanuni Sultan Süleyman (1520–1566) tarafından Fransa'ya, Şubat 1535 tarihinde yapılan barış ve dostluk antlaşmasıyla birçok ayrıcalıklar tanınmıştır. *Kapitülasyon* adı ile anılan bu ayrıcalıklar esasta, tümüyle ticaret ve adliye konularını içermiş, eğitime ilişkin konularda herhangi bir hüküm dâhil edilmemiştir. Ancak bu belgeler, ticaret, adliye işleri, Hristiyanları koruma gibi bahanelerle Batılı devletlere isteklerini genişletmeye imkân hazırlamıştır. Bunun neticesinde yabancı devletlerin Osmanlı ülkesinde okul açmaları, başlangıçta kapitülasyonların gölgesinde olmuştur. Böylece Fransa 1535 yılında elde ettiği ilk kapitülasyonla beraber Osmanlı ülkesindeki Katoliklerin, hatta tüm Hristiyanların koruyuculuğunu üzerine alma gibi bir hak iddia etmeye başlamıştır. 1540 yılında Galata'daki Saint-Benoit Kilisesi'nin camiye çevrilmesi gündeme geldiği sırada, İstanbul'daki Fransa elçisi burasını Kral adına Padişah'tan istemiş ve bina Krala bağışlanmıştır. 1583 yılında da bu bina Fransız elçisinin girişimleriyle İstanbul'a gelen beş Cizvit rahibinin yerleşmesi verilmiş ve rahipler burada Kasım 1583 tarihinde ilk yabancı okulu açmışlardır¹. İlerleyen yıllarda bu okulu, İngiltere, Avusturya, Rusya, İtalya, Almanya, Amerika gibi diğer ülkelerin eğitim kurumları izlemiştir.

¹ Gülbadi Alan; **Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri**, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 7. Ayrıca bu çalışma Türk Tarih Kurumu 2008 katologuna dahil edilmiş olup, 2008 yılında TTK tarafından yayınlanması düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti içerisinde dinî, eğitim, sağlık alanlarında kurum açma yönünde büyük bir yarışa giren bu ülkeler, devletin duraklama ve gerileme döneminde her alanda çalışmalarına hız vermişler ve 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı ülkesinin dört köşesini bir ağ gibi sararak faaliyetlerine büyük bir hızla devam etmişlerdir. Osmanlı ülkesindeki bu yabancı kurumların sayısının ve faaliyetlerinin bu derece artmasının en büyük sebebi ise, bazı batılı devletlere verilen imtiyazların, bu devletler tarafından kendi çıkarlarına uygun şekilde yorumlanıp kullanılması olmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sayı olarak oldukça fazla olmaları ve yürüttükleri faaliyetlerin devletin aleyhine olması ile bu kurumlar, Osmanlı Devleti için önemli bir güç haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti, bu kurumların faaliyetlerini ve sayılarını denetleyebilmek için bazı tedbirler alma yoluna gitmiş, ancak bu kurumların sayıları, amaçları, nerelerde faaliyet gösterdikleri gibi konularda yeterli derecede bilgi sahibi olunmaması ve en önemlisi de bu kurumların fazla önemsenmemesinden dolayı yürütülen çalışmalar fazla verim ve başarılı olamamıştır. Kısaca, devletin son dönemlerinde, her alanda devlet aleyhinde oldukça etkili faaliyetler yürüten misyoner eğitim kurumlarına Osmanlı devlet yetkililerinin verdiği önem oldukça sınırlı olmuştur. Araştırmamızın, Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde Amerikan Board misyonerlerinin yürüttükleri faaliyetler ve bu faaliyetler çerçevesinde meydana gelen gelişmeler göz önüne alınarak, Türk devlet ve bilim adamlarının, eğitimin siyasî ve kültürel arenadaki etkileri hakkında yaptıkları değerlendirmelere ışık tutacağı, konuya değişik pencerelerden bakılmasını sağlayacağı ümit edilmektedir.

Bilindiği üzere eğitim, milleti meydana getiren bireyler arasında *birlik şuurunun* oluşmasında temel etkenlerden biridir. Ya da bunun tersi bir düşünceyle eğitim, milletin bireyler arasında milletin birliğini parçalayacak etkenlerin oluşmasında önemli bir etkindir. Bu açıdan araştırmamız, milleti meydana getiren fertlerin birbirleriyle barışık olmasında eğitimin önemini vurgulaması açısından da önemlidir. Ayrıca eğitim tarihi alanında çalışan ve okullarda okutulması gereken dersler ve ders kitaplarının içeriği ile ilgilenen araştırmacılara, bu konuda eğitim politikaları geliştiren devlet adamlarına, Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde Amerikan Board'un yürütmüş olduğu eğitim faaliyetleri üzerinde yapılan çalışmalardan elde edilen verilere dayanarak, günümüzde toplumsal ihtiyaçlar ve gelişmeler ışığında bireylerin, yetenekleri, davranışları ve

karakterleri dikkate alınarak geliştirmek için ve eğitimin içeriği konusunda ışık tutması açsından da araştırmamız önem arz etmektedir.

4. KONU İLE İLGİLİ ARAşTIRMALAR

Doğrudan Amerikan Board ile ilgili yapılmış olan bir takım yabancı ve yerli araştırmalar bulunmaktadır. Yerli araştırmalar içerisinde yer alan ve en önemlisi Uygur Kocabaşoğlu tarafından orijinal belgelerden yararlanılarak kaleme alınan *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika (19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları)* isimli kitapta konuyla ilgili oldukça geniş bilgi bulunmaktadır. Yabancı araştırmalar arasında ise William E. Strong tarafından Amerikan Board'un kuruluğu ve dünya genelindeki faaliyetlerinin ele alındığı *The Story Of The American Board* adlı çalışması ve Frank Andrew Stone'un *Academies for Anatolia 1830–1980* isimli araştırmasıdır.

Ayrıca sadece Amerikan Board misyonerlerinin faaliyetlerini inceleyen yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları da yapılmıştır. Bunlar; Esra Danacıoğlu tarafından Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1987 yılında yapılan *Anadolu'da Amerikan Misyoner Faaliyetleri (1820–1914)* isimli yüksek lisans tezi, Erdal Aıkıkses'in Ankara Üniversitesi Türk İnkılp Tarihi Enstitüsü bünyesinde 1991 yılında yaptığı *Tanzimat Sonrası Harput (Mamurat'ı-Aziz)'ta amerikan Misyoner Faaliyetleri* isimli doktora tezi, Gülbadi Alan Tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak 2002 yılında yapılan *Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri* isimli doktora tezi, İdris Yücel'in yine Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde 2005 yılında hazırladığı *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı lkesindeki Teşkilatlanması* adlı yüksek lisans tezi, Faruk Taşkın'ın 2007 yılında Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Amerikan Misyoner Okullarından “Merkezi Türkiye Koleji” (1976–1924)* adlı yüksek lisans tezi, Dişlen İnce Erdoğan'ın Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılp Tarihi Enstitüsü bünyesinde 2007 yılında hazırladığı *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerler ve Van Ermeni İşyanı (1896)* isimli doktora tezidir.

Ayrıca bu tarz ve araştırma konumuzun sınırları içerisinde yer alan bir başka çalışma ise Hasan zsoy tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak yapılan ve Talas Belediyesi tarafından 1996 yılında basılan *Kayseri'de Amerikan*

Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji adlı doktora tezi bulunmaktadır. Ancak bu çalışma da konuyla doğrudan ilgili Amerikan Board'un arşiv belgelerine ulaşılmamıştır. Fakat konuya getirdiği bakış açısıyla orijinal bir çalışmadır.

5. YÖNTEM

Çalışmamızda, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımı olan *tarama modeli*² kullanılmıştır. Bu model çerçevesinde, konu ile ilgili olaylar kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışılmış ve çalışmanın amaçları genellikle soru cümleleri ile ifade edilmiştir.

Tarama modelinin araştırma yaklaşımına uygun olarak konu hakkındaki bilgiler, önceden tutulmuş çeşitli yazılı belgelere başvurarak elde edilmiş ve elde edilen dağınık bilgiler kendi gözlemlerimiz ile bir sitem içinde bütünleştirilerek yorumlanmıştır.

Geçmişe dönük araştırmalarda çoğu zaman birinci kaynaklara ulaşma ve bunları tarafsız bir şekilde araştırmada kullanma yönünde bazı güçlükler yaşanması muhtemeldir. Bizim çalışmamız da bu tür bir araştırma olmasına rağmen, bu güçlüklerden birincisi olan konu ile ilgili tespit etme yönünde bir güçlük ile karşılaşmamıştır. Tespit edilen belgeler ile problemin aydınlatılması için her tür ve nitelikteki birincil veri kaynakları aranıp bulunmaya ve onlardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Elde edilen verilerin tarafsız bir şekilde araştırılmada kullanılması konusuna da büyük titizlik gösterilmiştir. Mevcut kaynaklardan geçerli ve güvenilir bilgiler toplanıp doğru sonuçlara ulaşmak için, toplanan her veri geçerli ve önem açılarından bir eleştiri süzgecinden geçirilmiştir. Bu amaçla kullanılan Amerikan Board'a ait belgelerde zamanın politik nedenleri vb. nedenlerden dolayı olaylara objektif bir bakış açısı sergilenip, sergilenmediği konusunda önemle durulmuştur. Böyle bir gelişmenin önüne geçmek için de, genelde konu ile ilgili siyasî gelişmelerin aydınlatılmasının gerekli olduğu durumlarda, özellikle Osmanlı arşivlerine ait vesikalarla bir karşılaştırılma yapılmasına önem verilmiştir.

² Niyazi Karasar; **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara 1995, s. 77.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİNİN KAYSERİ, NEVŞEHİR VE NİĞDE'YE YERLEŞMELERİ VE BURALARDA EĞİTİM FAALİYETLERİNİN BAŞLAMASINI SAĞLAYAN GELİŞMELER

1.1. AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİNİN BÖLGEYE YERLEŞMELERİ

Yaklaşık olarak 5500 yıllık uzun bir tarihi geçmişi olan Kayseri, eski çağlarda Kapadokya adı ile anılan bölge içerisinde yer alan Erciyes Dağı'nın kuzey kısmındaki düz bir ova üzerine kurulmuş bir şehirdir.

Kayseri tarihi geçmişi içerisinde Hititler, Frigyalılar, Romalılar, Bizanslar, Asurlar, Kilikya, Kapadokya ve Pontus Krallığı, Medler, Persler, Makedonlar, Araplar ve Türkler gibi birçok kavme yurt ve farklı medeniyetlere beşiklik etmiştir³.

11. yüzyılda Anadolu'ya yönelik yapılan Türkmen akınları dolayısıyla Türklerin hâkimiyetine geçmiş olan Kayseri, Danişmentlilerin önemli bir merkezi haline gelmiştir. Ardından Kayseri, Sultan II. Kılıçarslan zamanında Selçuklu idaresine geçmiş ve Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki en önemli merkezlerinden birisi haline gelmiştir. 1243 yılında yapılan Köseadağ Savaşı'ndan sonra şehir Moğol hâkimiyetine geçmiştir. Ardından şehir, Eratna ve Karamanoğulları arasında hâkimiyet mücadelesi sahne olmuş, nihayetinde ise Kadı Burhaneddin'in hükümdarlığı altına girmiştir. Kadı Burhaneddin'in ölümünün ardından ise Kayseri 1398 yılında Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmış, 1402'deki Ankara Savaşı'ndan sonra ise Karamanoğlu Emir Şeyh Çelebi şehre hâkim olmuştur.

15. yüzyılda Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları, Karamanoğulları ve Akkoyunlular'ın hâkimiyet arayışlarına sahne olan Kayseri Gedik Ahmet Paşa tarafından Osmanlı

³ Mustafa Keskin; Mehmet Metin Hülagü; **Geçmişteki İzleriyle Kayseri**, Erciyes Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Kayseri 2006, s. 2.

hâkimiyetine girmiş ve Karaman Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak merkezi haline getirilmiştir⁴.

Kayseri, Amerikan Board misyonerlerinin çalışma sahasına alındığı dönemde ise Osmanlı Devleti'nin idarî teşkilâtlanmasında, 1839'da Karaman Eyaletinden ayrılmış, yine sancak merkezi olarak Bozok eyaletine bağlanmış, 1867 yılında da Bozok eyaletinden ayrılarak Ankara vilâyetine bağlı sancak merkezi olarak teşkilâtlanmadaki yerini almıştır⁵.

Kayseri'nin Osmanlı Devleti zamanındaki nüfus istatistiklerine bakıldığında, nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiğini görmekteyiz. 1831 yılında II. Mahmut zamanında yapılan nüfus sayımına göre, Kayseri sancak merkezinde 5.014 Müslüman varken, Kayseri'nin kasabalarında 13.466, köylerinde ise 21.005 Müslüman'a karşılık yine bu köylerde 15.901 gayr-i müslim nüfus bulunmaktadır⁶. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere Kayseri sancağında toplamda 55.386 kişi yaşamakta olup bu nüfusun yaklaşık % 71'ini Müslümanlar ve %29'unu Müslüman olmayanlar teşkil etmiştir. 1881–1893 yılları arasındaki rakamlara bakıldığında ise, bu tarihlerde Ankara vilâyetine bağlı bir sancak olduğunu gördüğümüz Kayseri'deki nüfus dağılımı Tablo 1.1. de görülmektedir⁷.

⁴ Keskin; Hülagü; **a.g.e.**, s. 3.

⁵ Kayseri Tarihi, <http://www.kayseri-bld.gov.tr>. (14.03.2008)

⁶ Kemal H. Karpat; **Ottoman Population 1830–1914, Demographic an Social Characteristics**, The University of Wisconsin Press, Medison 1985, s. 113.

⁷ Kadınların nüfusu ilk defa olarak 1881/1882–1893 sayımında dikkate alınmıştır. Karpat; **a.g.e.**, s.126–127

Tablo 1.1. 1881/1882–1893 Tarihlerinde Yapılan Osmanlı Nüfus Sayımına Göre

Kayseri’deki Nüfus Dağılımı

Ankara vilayeti	Müslüman		Rum		Ermeni		Katolik		Protestan		Toplam		Toplam Nüfus
Kayseri Sancağı	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Kayseri Merkez	42.140	43.023	9.196	9.210	12.178	12.772	380	335	664	651	64.558	65.991	130.549
Develi	10.746	11.032	886	935	5.241	5.605	-	-	120	118	16.993	17.690	34.683
İncesu	6.575	6.841	2.356	2.312	-	23	-	-	-	-	8.931	9.176	18.107
Toplam Kayseri Sancağı	59.461	60.896	12.438	12.457	17.419	18.400	380	335	784	769	90.482	92.857	183.339

1850’li yıllardan itibaren Anadolu coğrafyasındaki faaliyetlerini Ermeniler üzerinde yoğunlaştırmaya başlayan Amerikan Board misyonerleri, Kayseri ve civarında Ermenilerin yaşıyor olması Amerikan Board teşkilatı açısından Kayseri’nin önemi artıran etkenlerden biri olmuştur. Ancak genel olarak Amerikan Board teşkilatı 1850’lerden sonra Ermenilere yönelik hedef değişikliğine giderken, Kayseri istasyonunda ilk önce Rum nüfusa, 1870’lerden sonra ise ağırlıkta olarak Ermeni nüfusuna yönelik misyonerlik faaliyetlerinin olduğunu söyleye biliriz. Bu açıdan Misyoner çalışmalarının ve Kayseri istasyonunun önemini kavraya bilmek adına İstasyonun kurulduğu tarihlerde Amerikan Board misyonerleri tarafından hazırlanan Rum ve Ermeni nüfusa ait verileri de her iki kaynağı karşılaştırmak adına aktarmanın yararlı olacağını düşünmekteyiz.

1854 yılında kurulan Kayseri istasyonunda çalışmaya başlayan ilk misyonerlerden birisi olan Wilson A. Farnsworth’un 1860’da istasyon çevresinde yaptığı gezi neticesinde hazırladığı raporda özellikle Rumların ve Ermenilerin bulundukları bölgelerdeki hane sayılarına raporunda yer vermiş olması da Amerikan Board misyonerlerinin azınlıklara yönelik bir misyonerlik çalışması düşüncesiyle hareket ettiklerini destekler niteliktedir.

Söz konusu bu raporlara göre Kayseri, Niğde, Sivas ve Yozgat bölgelerinde ve bu bölgelere bağlı olan köy ve kasabalardaki azınlık unsurların dağılımı Tablo 1.2. de görülmektedir⁸.

Tablo 1.2. Kayseri, Niğde, Sivas ve Yozgat Bölgelerindeki Azınlık Unsurların Dağılımı

Kayseri Bölgesi'nin Nüfusu – 19 Temmuz 1861				
Kayseri Bölgesi	Uzaklık⁹ (Mil olarak)	Ermeni Hanesi	Rum Hanesi	Türk Hanesi
Kayseri	Merkez	3000	600	8000
Germir	3	350	700	
Tavlusun	3	80	100	
Derevenk	4	40		
Istefano	4		80	
Talas	3	1000	750	
Zincidere	5		400	
Endürlük	6		500	
İncesu	18		700	
Balagesi	8	40		
Evkere ¹⁰	9	350		
Gesi	9	8	30	
Darsiyak ¹¹	9	10	80	
Nize ¹²	19	60		
Mancusun ¹³	9	100		
Erkilet	6	60	100	
Molu	6		10	
Muncusun	12	120		
Vekse ¹⁴	15		30	
Üskübü ¹⁵	15		30	
Ağırnas	12		40	
Gergeme	18		20	
Sarımsaklı	24	80	150	
Gigi	30	20		
Sorgun	30	30		

⁸ Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM), Unit 5, Item: (ABC 16.9.3), **Reel 583**, No: 462, 463.; Ayrıca Bkz. **Ek-2.1., Ek-2.2.**

⁹ Tablolarda verilen bu uzaklıklar yerleşim yerlerinin bağlı oldukları bölgelere olan uzaklıklarını ifade etmekte olum, belgelerde mil olarak verilmişlerdir; 1 mil = 1.6093 metre'dir.

¹⁰ Amerikan Board ait belgelerde Evkere olarak geçen bu yerleşim yeri Efkere olarak da bilinmekle birlikte bugünkü adı Bahçeli'dir.

¹¹ Bugünkü Kayabağ köyü.

¹² Bugünkü adı Güzelköy.

¹³ Bugünkü Yeşilyurt köyü.

¹⁴ Bugünkü Özlüce köyü.

¹⁵ Bazı kaynaklarda da İsgobi olarak da geçen bu köyün bugünkü adı Subaşı köyüdür

Karacaören	27		30	
Sarıoğlu	30	30		
Ekrek	30	200		
Tomarza	24	300		
İnbey (?) ¹⁶	24	200		
İncesu ¹⁷	21	70		
Çomaklı	24	80		
Everek	24	800	30	
Zile	24		60	
Karacaören ¹⁸	24	20		
Faraşa ¹⁹	45		250	
Belören	30	30		
Ortaköy	36		40	
Çukur ²⁰	36		250	
Besked	45		5	
Enehil ²¹	54		250	
Niğde Bölgesi	Uzaklık (Mil Olarak)	Ermeni Hanesi	Rum Hanesi	
Niğde	Merkez	120	700	
Bor	8	75	200	
Fertek	3		500	
Deneyi ²²	3		400	
Dermason ²³	5		250	
Elason	3		20	
Koorelanas (?)	4		180	
Aravan ²⁴	4		120	
Kıçiağaç	6		100	
Uluağaç	6		160	
Andaval ²⁵	6		150	
Aksaray	48	80		
Nevşehir	48 ²⁶	60	1500	
Ürgüp	30 ²⁷		700	
Sineson	35		480	
Enegil ²⁸	30		110	

¹⁶ Yanında soru işareti konulmuş yerleşim yerlerinin isimleri tam okunamamakla birlikte, bugün tam olarak nerede bulundukları ve hangi isimle anıldıkları da tespit edilememiştir.

¹⁷ Belgede iki kez yazılmış ama bölgedeki Ermeni hanelerinin sayılarında farklılık vardır.

¹⁸ Tahminimizce tabloda yer alan ilk Karacaören isimli yer Bünyan sınırları içerisindeyken, ikinci Karacaören isimli yer ise Develi sınırları içerisinde yer almaktadır.

¹⁹ Çamlıca/Yahyalı-Kayseri, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.2008).

²⁰ Bugünkü Özvatan ilçesi.

²¹ Dikilitaş-Niğde, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.2008).

²² Yeşilburç-Niğde, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.2008).

²³ Hançerli-Niğde, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.2008).

²⁴ Kumluca-Niğde, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.2008).

²⁵ Aktaş-Niğde, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.2008).

²⁶ Kayseri'ye olan uzaklığı.

²⁷ Kayseri'ye olan uzaklığı.

²⁸ Kaymaklı-Nevşehir, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.2008).

Zile	33		100	
Melegobi ²⁹	18		250	
Hasaköy	18		400	
Gedjink (?)	15		130	
Misli ³⁰	15		450	
Gelvedere ³¹	24		500	
Sivas Bölgesi	Uzaklık (Mil Olarak)	Ermeni Hanesi	Rum Hanesi	
Gemerek	36	350		
Karagöl	42	60		
İmranlı	45	60		
Yoplata (?)	50	50		
Kayapınar	48	25		
Yopodj (?)	50	30		
Aly Killisi	48	20		
Çepni	45	60		
Dendil	45	40		
Burhan ³²	42	40		
Tekmen ³³	36	40		
Yozgat Bölgesi	Uzaklık (Mil Olarak)	Ermeni Hanesi	Rum Hanesi	
Rumdigin	24	240		
Gindon	27	20		
Boğazlıyan	36	180		
Çakmak	45	50		
Güveçli	42	20		
Uzunlu	39	240		
Fakılı	40	30		
Çokradan	40	50		
Rumkavak	39		45	
İğdeli		40		
Karukeller (?)	45	40		
Urneş	48	50		
Çat	72	60		
Toplam Hane Sayısı		9128	12820	8000 ³⁴
Toplam Nüfus Sayısı³⁵		51.360	71.775	40.000

²⁹ Derinkuyu-Nevşehir, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.2008).

³⁰ Konaklı-Niğde, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.2008).

³¹ Gelveri/Güzelyurt-Aksaray, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.2008).

³² Gemerek-Sivas.

³³ Gemerek-Sivas.

³⁴ Bölgede yaşayan Türk nüfus adına hazırlanan sütunda yer alan rakamlar, W. A. Farnsworth'un hazırlamış olduğu raporda belirtildiği üzere sadece Kayseri merkezdeki Türk haneleri için geçerlidir.

Yukarıdaki tablolarda görüldüğü üzere Kayseri istasyonundaki görevli misyoner W. A. Farnsworth tarafından hazırlanan 1861 tarihli raporda, Kayseri sancak merkezi ve buraya bağlı olan Develi ve İncesu kazalarında yer alan toplam 3.870 Ermeni hanesinde, 19.350 kişilik bir Ermeni nüfusunun yaşadığı, buna karşılık verilen bilgilerde sadece Kayseri merkezde 40.000 Türk'ün yani Müslüman'ın yaşadığı belirtilmektedir. Buna karşılık 1881–1893 tarihleri arasında yapılan nüfus sayımında Kayseri sancak merkezi ve sancağa bağlı olan Develi ve İncesu kazalarında toplam 35.819 kişilik bir Ermeni nüfusu yer alırken, sadece Kayseri sancak merkezinde ise 85.163 Müslüman'ın yaşadığını görmekteyiz.

Hangi dönemde olursa olsun Osmanlı nüfus sayımların Kayseri'nin nüfus istatistikleri incelendiğinde daima çoğunluğu Müslümanlar teşkil etmiş, hiç bir dönemde herhangi bir azınlık cemaati, nüfus bakımından baskın hale gelememiştir. Ancak Amerikan Board misyonerlerinin, yürüttükleri faaliyetleri ve verdikleri hizmetleri nüfus bakımından azınlık durumunda olan bu cemaatler arasında sürdürmeye çalışmışlardır.

1.1.1. İlk Amerikan Misyonerlerinin Kayseri'ye Gelişleri ve Bölgenin Misyonerler Açısından Önemi

Anadolu'yu misyoner çalışmaları açısından Asya'nın anahtarı olarak gören Amerikan Board teşkilâtının 1820 yılında Osmanlı topraklarına gönderdiği Pliny Fisk ve Levi Parson adındaki iki misyonerin İzmir'e ulaşmasıyla birlikte Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı ülkesindeki faaliyetleri başlamıştır³⁶.

Misyonerlere verilen talimatlar çerçevesinde, misyonerlik faaliyetlerinin uygulanacağı bölgelerin dinî, eğitim, sosyo-kültürel, demografik yapı vb. durumlar hakkında incelemelerde bulunmak amacıyla Amerikan Board misyonerleri tetkik gezilerine çıkıp, ulaşabildikleri bölgeler hakkında raporlar hazırlayıp teşkilât merkezine göndermişlerdir.

Board misyonerleri tarafından yapılan geziler kapsamında 1827 yılında Boston'dan Kayseri'ye gelip incelemelerde bulunan Amerikalı misyoner Peder Elnathan Gridley

³⁵ Tablo'da Sivas ve Yozgat bölgelerinde yer alan her bir hanede yaşayan ferd sayısı ortalama sekiz , Kayseri'de beş ve Niğde bölgesinde ise altı kişi olarak hesaplanıp toplam nüfusa ulaşılmıştır. Bölgelere göre hane içlerinde bulunan fert sayılarındaki farklılık muhtemelen bu bölgelerde yaşayan insanlar arasındaki sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklardan kaynaklanmıştır.

³⁶ Uygur Kocabaşoğlu; **Anadolu'daki Amerika (Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları)**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara 2000, s.23.

bölgeye gelen ilk Amerikalı misyonerdir. Gridley, yanında bulunan Ermenice öğretmeniyle birlikte, Türkçe öğrenmek ve bölge hakkında bilgi edinmek amacıyla Kayseri'ye gelişiyle birlikte incelemelerde bulunmuştur. Ancak, bölgeye gelişinden kısa bir süre sonra sıtma hastalığına yakalan Elnathan Gridley, Erciyes dağına tırmanmak ve ünlü Yunan coğrafyacısı Strabon'un (MÖ 63 – MS 24) *Bu dağın zirvesinden hem Karadeniz hem de Akdeniz görünür* şeklindeki savını bizzat tahkik etmek tutkusundan vazgeçmeyip, doruğu karlarla kaplı Erciyes Dağı'na tırmanırken 1827 yılında ölmüştür³⁷.

Amerikan Board misyonerlerinin Anadolu coğrafyasında yaptıkları incelemeler hakkında hazırladıkları raporlar neticesinde, o zamanki adıyla Ermeni (Türkiye) Misyonu'nun 1850 yılında yapmış olduğu *Yıllık Toplantı*'da Tokat, Sivas, Amasya ve Merzifon'un Trabzon; Harput, Muş, Bitlis ve Van'ın Erzurum istasyonlarınca yakından izlenmesi ve Kayseri ile Tarsus'a da önem verilmesi kararlaştırılarak³⁸, misyonerler açısından bölgenin önemi vurgulanmış ve bu noktada çalışmalar başlatılmıştır.

1850 yılında yapılan yıllık toplantı sonrasında Amerikan Board'un misyonerlik çalışmalarında bulunmak için Kayseri adına yaptı ilk girişim, Wilson Amos Farnsworth ve eşi Carolina Farnsworth adındaki misyonerleri atamak olmuştur. Aralık 1852 yılında *Sultana* adındaki yelkenli bir gemi ile Bostan'dan yola çıkan bu çift, Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı ülkesindeki faaliyetlerine katkıda bulunmak adına dördüncü kuşak olarak 1853 yılında Osmanlı topraklarına giriş yapmışlardır. Ardından Haziran 1854 yılında Kayseri'ye gelen bu çift, daha önce Kayseri'nin üzerinde durulması gereken bir yerleşim yeri olduğunu belirten Amerikan Board'un 1854 yılında kurduğu Kayseri istasyonundaki ilk misyonerler olarak çalışmaya başlamışlardır³⁹. Tespit edebildiğimiz belgelerde Kayseri istasyonunun kurulduğu tarih olan 1854 yılında

³⁷ Kocabaşoğlu; **a.g.e.**, s.29. Ayrıca incelemiş olduğumuz Amerikan Board'un 1869 yılına ait Kayseri istasyonu için hazırlanan yıllık raporunda Elnathan Gridley hakkında burada da kısa bir bilgi verilmiştir. Symaun Bartlett imzasıyla hazırlanan bu raporda; Rev. Elnathan Gridley'in Erciyes Dağı'na tırmanmak adına bir kaç yıl boyunca girişimlerinin olduğu fakat en son tırmanma girişimi sırasında hastalığa yakalanıp, öldüğü ve bu kişinin Kayseri yakınlarında bulunan Zincidere kasabasına defnedildiği ifade edilmiştir. 1869 tarihinde yazılan bu raporda ayrıca Rev. Elnathan Gridley'in raporun yazıldığı tarihten yaklaşık otuz yıl önce öldüğü belirtilip, büyük ve güzel bir mermer taştan yapılmış olan bir mezara defnedildiği ancak şimdi ne bu mezarda ne de bu mezarın çevresinde bulunan diğer mezarlarda yapılan tahribatlar neticesinde belirleyici hiç bir kitabelerinin bulunmadığı, tahrip edilen bu mezarın büyük bir mermerle yeniden inşa edilmesi için Zincidere ve Endürlük'ün köylerinde yaşayan insanlardan rica edildiği vurgulanmıştır. PABCFM, **Reel 582**, No: 673.

³⁸ Kocabaşoğlu; **a.g.e.**, s.69.

³⁹ PABCFM, **Reel 589**, No: 41.; Frank Andrews Stone; **Academies For Anatolia**, University Press of America, New York 1984, s. 15.

istasyonda 4'ü Amerikalı misyoner, 3'ü yerli yardımcı olmak üzere toplam yedi kişi bölgedeki misyonerlik faaliyetlerine başlamışlardır⁴⁰

1820 yılından itibaren Osmanlı ülkesindeki faaliyetlerini zamanla genişletip ülke geneline yaymaya başlayan Amerikan Board misyonerleri 1857 yılına gelindiğinde Osmanlı topraklarındaki çalışmalarını Güney ve Kuzey Ermenistan diye iki misyon bölgesine ayırmışlardır. Amerikan Board'un 1860 yılında Harput'ta yaptığı yıllık toplantıda Anadolu'daki çalışmalar üç misyon bölgesine ayrılarak yürütülmeye başlanılmıştır: *Batı Türkiye Misyonu*, *Doğu Türkiye Misyonu* ve *Merkezî Türkiye Misyonu*⁴¹. Aslında Osmanlı toprakları üzerindeki çalışmalar bu taksimle beş misyona ayrılmış oluyordu: Anadolu'da yer alan Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezî Türkiye Misyonu; Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını kapsayan Avrupa Türkiye'si Misyonu; Araplara yönelik faaliyetlerin yürütüldüğü Suriye (Filistin) Misyonu⁴². Amerikan Board'un Anadolu'daki faaliyetlerini devam ettirdikleri süre boyunca bu taksimat şekli devam ettirilmiş ve Kayseri'de Batı Türkiye Misyonu sınırları içerisinde yer almıştır.

Yine Amerikan Board'un 1860 yılında Harput'da yapmış olduğu toplantıda Batı Türkiye Misyonu adı ile teşkilâtlandırılan alan, Trabzon-Mersin arasında çekilen çizginin batısında kalan kısmı kapsamaktaydı. Batı Türkiye Misyonu⁴³, yüz ölçümü ve bu alanda çalışan görevli sayısı açısından Osmanlı ülkesindeki en büyük misyon olma özelliğine sahiptir. Bu misyon bölgesinde; 1831 yılında İstanbul, 1834'de İzmir, 1848'de Bursa, 1852'de Sivas, yine 1852'de Merzifon ve 1854'de Kayseri istasyonları kurulmuş, 20. yüzyılının başında söz konusu bu yedi dış istasyonla birlikte, onlara bağlı yüz iki uç istasyonda misyonerlik faaliyetleri yürütülmüştür⁴⁴.

⁴⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 76.

⁴¹ William E. Strong, **The Story of The American Board (An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Missions)**, The Prilgrim Press, Boston, New York, Chicago 1910, s. 200.; Stone; **a.g.e.**, s.70–72.; Kocabaşoğlu; **a.g.e.**, s. 71–72.

⁴² Alan; **2002**, s.35.

⁴³ Sınırları dâhilinde olan bütün yerleşim bölgeleri yer almamasıyla birlikte Batı Türkiye Misyonu'nun bir kısmını gösteren bir harita için Bkz. **Ek-1**

⁴⁴ PABCFM, **Reel 596**, No: 337.; **Reel 617**, No: 17.

1.1.2. Amerikan Board'un Teşkilâtlanması İçinde Kayseri İstasyonu ve Dış-İstasyonların Gelişimi

Diğer istasyonlarda olduğu gibi Kayseri istasyonunda da başlatılan misyonerlik çalışmalarında misyonerler öncelikli olarak misyonlarını yani dinî öğretilerini aktara bilecek insanları tespit edip, onlarla diyaloga geçmeye çalışmışlardır. Kendileri ne hedef kitle olarak belirlemeye çalıştıkları insan gruplarıyla faaliyetlerine başladıkları bölgede yaşayan bireylerle direk ilişkiye geçip, düşüncelerini şifayî ve dağıttıkları dinî kitap ve broşür gibi yazılı yollardan aktarmaya çalışmışlardır. Öncelikle başlatılan dinî çalışmalar kapsamında bölgede açılan kilise çevresinde insanların örgütlenmesine ve burada verilen eğitimle birlikte hedef kitlenin eğitimine başlanıp, zamanla genişletilip, geliştirilmiştir. Dinî öğretilerini aktarmak ve misyon bölgesinde yaşayanlara daha iyi nüfuz etmek amacıyla İncil'in okunması adına yetişkinler için oluşturulan Pazar okulları, çocuklar için açılan ilkokullar bölgede başlayan eğitim çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Zamanla istasyon çevresinin genişlemesiyle, istasyon bölgesine dâhil olan dış-istasyonlarda yürütülmesi düşünülen hizmetler için din adamları ve öğretmenlere duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu durumda eğitim sistemindeki kalitenin artırılması ve sistemin genişletilmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Amerikan Board misyonerlerin faaliyet gösterdiği, başta dinî ve eğitim çalışmaları olmak üzere idarî teşkilatlanma esasları çerçevesinde yürütülen temel bölgeye *misyon* olarak isimlendirilmiştir. Misyon, Amerikan Board'un tüzük, yönetmelik, kural ve teamüllerine uygun olmak şartıyla öz yönetim esasına dayalı örgütsel birimdir⁴⁵. Misyonerlerin Osmanlı topraklarında oluşturdukları beş misyona bağlı olarak, alt idare birimleri oluşturulmuş ve bu idare birimleri bir misyoner tarafından idare edilen istasyonlara ayrılmıştır. İstasyonlar ise çevresindeki bölgelerde yaşayan insanlara daha kalıcı bir şekilde nüfuz etmek adına kendilerine bağlı olarak dış-istasyonlara ayrılarak yukarıdan aşağıya örgütsel bir zincir oluşturulmuştur⁴⁶.

Her misyon, tüzüğünü, yönetmeliklerini ve toplantı iç tüzüğünü, Amerikan Board'un geliştirmiş olduğu modele göre kendisinin yapma özgürlüğüne sahip olmuştur. Ayrıca her yıl düzenli olarak yıllık toplantılar da yapmakla yükümlü tutulmuştur. Bu toplantılarda misyonun bütçesi görüşülmekte, istasyonlara atanacak misyonerlerin

⁴⁵ Amerikan Board misyoner teşkilâtının genel tüzüğü ile ilgili açıklayıcı bilgilere PABCFM, **Reel 522**, No: 535–538 numaralı belgelerden ulaşılabilir.

⁴⁶ Kocabaşoğlu; **a.g.e.**, s. 42.

ataması yapılmakta, istasyonların merkezlerinden talepleri gündeme getirilmekte, Amerikan Board merkezine önerilecek konular belirlenmekte ve bir önceki yılın çalışmaları değerlendirilip, istatistikî veriler derlenmektedir⁴⁷.

Genel olarak istasyon çevresinde yürütülen misyonerlik çalışmaları, Amerikan Board tarafından tesis edilen dinî, eğitim, hastane vb. kurumlar misyonerlerin denetimi altındadır. İstasyonlara bağlı dış-istasyonlar ise istasyonlarda alınan kararlara uymak zorunda ve bir yerli Hristiyan tarafından yönetilmeye çalışılmış alt birimlerdir.

Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri istasyonu olarak teşkilatlandıkları bölge Kayseri merkez olmak üzer bugünkü Nevşehir, Niğde, Aksaray, Yozgat'ı ilerliyen zamanlarda ise Ankara ve Kırşehir illerini kapsayan geniş bir istasyon sahasıdır. Bu coğrafyada kurulan Kayseri istasyonuna bağlı olarak tesis edilen dış-istasyonların belirlenmesi sırasında, Amerikan Board misyonerleri faaliyete başlamayı düşündükleri yerleşim yerlerinde şartların faaliyetlere başlaması için uygun olup olmadığını değerlendirmişlerdir. Bunu anlamak içinde misyonerler buralar hakkında ayrıntılı incelemeler yapmaya önem vermişlerdir. Bu incelemeler sonunda edinilen bilgiler ışığında raporlar oluşturulmuş, bu raporlardaki bilgiler değerlendirildikten sonra yerleşim yerlerinin şartları – istasyona olan yakınlığı, ulaşım kolaylığı, yerleşim yerindeki azınlık nüfusun yapısı vb. – uygunsa uç istasyon açılmasında karar verilmiştir⁴⁸.

Bu hususlar doğrultusunda Kayseri istasyona bağlı dış istasyonlar açma girişiminde bulunan misyonerlerin çalışmaları neticesinde Kayseri istasyonunun 1860 yılın ait yıllık çizelgesinde tespit edildiği üzere Kayseri'ye bağlı dört dış istasyonla ilgili istatistikî bilgiler verilmiş ve böylece de bölgede misyonerlik faaliyetlerini daha etkin bir sahaya yaymaya çalışmıştır⁴⁹. 1867 tarihine gelindiğinde ise Kayseri istasyonu kendisine bağlı olarak kurduğu dış istasyonlarla birlikte yaklaşık 40.000 km karelik (25.000 millik) geniş bir alanı kapsamıştır. Aynı tarihlerde istasyon genel hatlarıyla üç bölgeye bölünmüş; Kayseri, Yozgat, Niğde ve bunlarda kendi içerisinde dört bölüme

⁴⁷ Alan; 2002, s.36.; Kocabaşoğlu; a.g.e., s.42–43.

⁴⁸ Gülbadi Alan; “Amerikan Board’un Anadolu’daki Teşkilatlanması Çerçevesinde Kayseri İstasyonu ve Uç-İstasyonlarının Kuruluşu ve Gelişimi”, (IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 10–11 Nisan 2003), Kayseri 2003, s. 41 – 58.

⁴⁹ PABCFM, Reel 582, No: 4, 5.

ayrılmıştır.⁵⁰ Her geçen gün artan dış istasyon sayısı 1877’de yirmi beşe⁵¹, 1887’de otuz altıya, 1897 yılında ise kırk bire ulaşmıştır⁵².

Bütün bu gelişmeler neticesinde 1854’den 1914 yılına kadar Kayseri istasyonuna bağlı olarak oluşturulan dış istasyonlar ve açılış tarihleri ise şöyledir⁵³: Yozgat 1855, Aksaray 1856, Everek 1856, İncirli 1856, Germir 1858, Muncusun, 1858, Sungurlu 1858, Niğde 1859, Gemerek 1860, Sarıhamzalı 1861, İstanos 1862, Mağharoğlu 1866, Çomaklı 1868, Eylence 1866, Talas 1866, Zincidere 1868, İstefana 1868⁵⁴, Rumdigin 1870, Çakmak 1873, Ürgüp 1875, Aziziye 1877, Bor 1877, Burhan 1879, Dendil 1879, Çeltek 1880, Nevşehir 1880, Menteşe 1882, Denekmadeni 1882, Gaziler 1883, Kırşehir 1883, Saatli 1884, Cücün 1886, Urneş 1887, Çepni 1889, Şarkışla 1890, Karaeyüp 1892, Terzili 1892, Keller 1897, Boğazlıyan 1898, Çiftlik 1908, Karayakup 1908, Burunkışla 1908, İncesu*⁵⁵, Evkere*⁵⁶, Fenese*⁵⁷, Kilimci*, Bozok*, Tatarpazarcık*⁵⁸, Konya* Kayabaşı*, Karaman*, Sarayköy*, Yahlugeçit*, Kediler*, Küçükköy*, Akdağ Madeni*

Araştırmamız sırasında inceleme fırsatı bulduğumuz bazı Amerikan Board belgelerinde Kayseri istasyonuna bağlı olarak kurulan dış istasyonların kuruluş tarihleri arasında bir takım farklılıklar tespit edilmiştir. Kuruluş tarihlerinde yaşanan bu farklılık, bu yerleşim yerlerinde Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaya başladıkları ve yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan yıllık raporlarda yerleşim yerleriyle ilgili tutulan bilgilerin, rapor ediliş tarihleri esas alınarak dış istasyonların kuruluş tarihleri noktasında yaşanan çelişkili bilgiler bir çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Kayseri istasyonuna bağlı olarak kurulan bazı dış istasyonlar hakkında tespit edebildiklerimiz ise kuruluş tarihleri esas alınarak aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

⁵⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 658.

⁵¹ PABCFM, **Reel 588**, No: 209,210, 211, 216, 217, 218.

⁵² PABCFM, **Reel 606**, No: 670.

⁵³ PABCFM, **Reel 596**, No: 393, 416.; **Reel 607**, No: 171, 185, 207, 208, 259, 291, 323, 324, 360, 370, 456, 457, 507, 508.; **Reel 617**, No: 238, 256, 258, 397, 421.

⁵⁴ Bölgenin bugünkü adı Reşadiye’dir. Ayrıca Stafana ve Estafana şeklinde de telaffuz edilmektedir. Kuruluş tarihlerini belirlemede izlemiş olduğumuz yöntem çerçevesinde 1868 ve 1883 şeklinde iki farklı kuruluş tarihiyle belirtilen İstefana hakkında istasyon raporlarında bilgi verilmeye başlandı tarihin 1881 olması ve bu tarihin 1883 yılından daha önce olduğu için bölgenin bir dış istasyon olarak faaliyete geçme tarihi olarak 1868 yılı esas alınmıştır. PABCFM, **Reel 596**, No:393.

⁵⁵ Üzerine yıldız işareti konulmuş olan dış istasyonların istasyona bağlanış tarihleri tam olarak tespit edilememiştir.

⁵⁶ Bugünkü adı Bahçeşehir.

⁵⁷ Bugün aynı isimle Develi’ye bağlı bir mahalle bulunmaktadır.

⁵⁸ 1861 yılına ait yıllık istasyon çizelgesinde bu bölge ile ilgili olarak bir yerli yardımcının, bir ibadet yerinin ve de on kişilik bir Protestan cemaati olduğuna dair verilen bilgi, burayla ilgili ulaşıldığımız en erken tarihlidir. PABCFM, **Reel 582**, No: 9, 12, 13.

1.1.2.1 Yozgat (1855)

Amerikan Board'a ait belgelerde Yozgat'ın kuruluş tarihi olarak 1855 ve 1865 yılları olmak üzere iki farklı tarih yer almaktadır. Bu bölgede Amerikan Board misyonerleri tarafından 1855 tarihinde kendi başına bir istasyon olarak kurulmuş olan Yozgat, ardından Merzifon'a bağlanmıştır. Teşkilâtın Anadolu'daki yapılanması sürecinde bazı dış istasyonların bağlı oldukları istasyonlarda değişikliğe gidilmesi işlemleri Yozgat içinde geçerli olmuştur. Bir istasyona bağlı bir dış istasyon olarak hizmet vermeye başlayan yerleşim yerinin o istasyona olan yakınlık derecesi göz önüne alınmaya başlandığından Merzifon'a bağlı olan Yozgat bölgesinin 1862 yılında kendisine daha yakın olan Kayseri istasyonuna bağlanması kararlaştırılmıştır⁵⁹. Buradan da anlaşılacağı üzere Yozgat bölgesi 1865 yılından önce bir dış istasyon olarak faaliyetini sürdürmüş olmasından dolayı ve de yukarıda da açıkladığımız gibi çelişkili tarihlerdeki sorunu gidermek adına kuruluş tarihi olarak ilk tarihi esas aldığımızdan Yozgat'ın kuruluş tarihi olarak 1855 yılını kabul etmekteyiz.

1855 yılında kurulan Yozgat'ın Amerikan Board belgelerine göre kuruluş dönemlerindeki nüfus yapısı hakkındaki ilk bilgilere W. A. Farnsworth tarafından 1861 tarihinde hazırlanan rapor sayesinde ulaşmaktayız. 1861 yılına ait *Kayseri Bölgesindeki Nüfus Tablosunda* Yozgat Sancağı başlığı altında yer alan Yozgat'a bağlı 13 kasaba ve köyde yaklaşık 8.160 Ermeni ve 360 Rum yaşamaktadır⁶⁰.

1861 yılında yapılan yıllık toplantıya katılmak amacıyla Yozgat bölgesinden gelen Mr. ve Mrs. Ball'un bazı sağlık nedenlerinden dolayı dönememeleri üzerine, Kayseri istasyonu'nun burayla ilgilenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır⁶¹. Bu çerçevede karşılaştırmalı olarak incelenen belgelere göre Yozgat'a, Bebek İlâhiyat Semineri'nden⁶² mezun olup, Kayseri misyonuna katılan Rum yardımcı K.Yorgee'nin bölgeye gönderildiği tespit edilmiştir⁶³.

1861–1862 döneminde ise Kayseri istasyonundaki Amerikalı misyoner W. A. Farnsworth'un ailesinin Yozgat'da yaşamasından dolayı sık sık bölgeye ziyaretleri olmuştur. Mr. Farnsworth'un buradaki çalışmaları sırasında Protestan cemaatine mensup kişilerden 4 ayda 500 kuruş toplaya bilmiş, bu toplanan paraların büyük bir

⁵⁹ PABCFM, **Reel 583**, No: 330.

⁶⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 626.

⁶¹ PABCFM, **Reel 582**, No: 627.

⁶² Okulun ismi bütün resmî kayıtlarda *Bebek İlâhiyat Semineri* olarak geçtiği için, metin içerisinde bu şekilde kullanılması uygun görülmüştür.

⁶³ PABCFM, **Reel 582**, No: 623, 634.

çoğunluğu ise okul ve kilise'nin giderleri için harcanmıştır. Yine bu dönemde kiliseye 9 yeni üye katılmış olup bunların 3'ü erkek 6'sı kadındır. Ve böylece toplam kilise üyesi 30 olmuştur.

Eğitim açısından ise yukarıda belirtildiği üzere buradaki cemaat, okul giderleri çerçevesinde mevcut öğretmenin maaşının ödenmesi konusunda da yardımcı olmuştur. Okulun bu tarihteki öğrenci sayısı 30 olup, bu sayının 55'e çıkması umut edilmiştir⁶⁴.

1862–1863 yıllık raporunda vaiz K.Yorgee'nin görevine devam ettiğini, Eylül 1862'de ise buradaki okulda görev almak için Bebek İlahiyat Semineri'nin son sınıfından mezun olan Br. Markar'ın Yozgat'a geldiğini görmekteyiz. Ayrıca bu kişi zaman zaman Yozgat kilisesinde vaizlikde yapmıştır⁶⁵.

Amerikan Board raporlarında belirtildiği üzere Yozgat'da 1862 yılında 86 olan Protestan cemaat sayısı Haziran 1863 yılında 123 çıkmış ve 1863 yılının sonunda ise bir önceki yıla oranla 50 kişilik bir artış beklenmiştir. 1862–63 eğitim yılında ise 20–30 kişi civarında öğrenci eğitim almıştır⁶⁶.

1863–1864 yılları için hazırlanan Kayseri istasyonu'nun yıllık raporunda, Kayseri sahasında bu tarihlerde hizmet veren iki Protestan kilisesinden biri Yozgat'dadır, diğeri ise Kayseri Protestan Kilisesi'dir. Yozgat Protestan kilisesine mensup 28 kişinin 13'ü erkek, 15'i bayan olduğu söz konusu raporda yer almıştır. Yine bu rapordan anlaşıldığı üzere Yozgat Protestan Kilisesi'nin dinî hizmetlerini, daha önce bölgeye öğretmen olarak gelen ve zaman zamanda vaizlik hizmetlerinde bulunan Br. Markar yürütmeye başladığını görmekteyiz⁶⁷.

1864 yılı için buradaki Protestan cemaat sayısı ise ilgili belgede 110 şeklinde gösterilmekte ve 1863–64 döneminde Yozgat'da 60 öğrencisi olan bir okulda eğitim verildiği vurgulanmaktadır⁶⁸. Ayrıca bu tarihler daha önce Yozgat'daki misyonerlik çalışmalarını ve vaizlik işlerini yürütmesi için bölgeye gönderilen Rum yardımcı K.Yorgee ölmüştür⁶⁹. 1863–64 raporundan edindiğimiz bilgiye göre Br. Markar, İncirli'deki yardımcı Br. Yeghia Yardumian ile birlikte çevredeki 26 köyü ziyaret etmiştir. Bu ziyaret neticesinde buralarda 4.000 Ermeni'nin, 2.600 de Türk'ün yaşadığı

⁶⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 632.

⁶⁵ PABCFM, **Reel 582**, No: 634.

⁶⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 635.

⁶⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 639.

⁶⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 640.

⁶⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 641.

rapor edilmiştir⁷⁰. Ancak bu köylerin konumu ve adları konusunda bir bilgi söz konusu değildir.

Diğer dış istasyonlarda olduğu gibi Yozgat'da da misyoner çalışmalarının bir kolu olan kitap satışları bu bölgede de gerçekleştirilmiştir. Buna göre 15 Kasım 1863'den, 2 Nisan 1864'e kadar , 30 İncil, 51 Yeni Ahit, 9 İlahi olmak üzere toplam 90 dinî yayın satılmıştır⁷¹.

1865 yılında kiliseye üyesi olan kişi sayısı 40'dır. Fakat buna karşılık aynı tarihte okuldaki öğrenci sayısında bir azalma söz konusu olmuştur⁷².

1 Ocak 1866 itibarıyla Yozgat Protestan Kilisesi'nde düzenlenen Pazar ayinlerine katılanların ortalama sayısı 130'dur. Yine buradaki dinî çalışmalar açısından bölgedeki görevli misyonerler ile birlikte genç Ermeniler sık sık İncil okumaları yapmışlar ve dua toplantıları düzenlemişlerdir⁷³. Bu tarihte yürütülen Eğitim çalışmaları açısından sadece Yozgat'daki kız okulunda 60 öğrencinin eğitim gördüğü şeklinde bir bilgi mevcuttur⁷⁴.

1869 yılına ait rapora bakıldığında ise Yozgat'ın vaiz konusunda bir sıkıntı çektiğini söyleyebiliriz. Yaşanan bu sıkıntıyı gidermek isteyen istasyon görevlileri Baron Avedis adındaki yerli bir yardımcını görevlendirmiş, ayrıca Tokat papazı Makaiel'in ve W. A. Farnsworth'un da dinî çalışmalar çerçevesinde bölgede yaşanan olumsuzluğu düzeltmek adına da çabaları olmuş ve yapılan bu çabalardan bir nebze olumlu sonuçlar alınmıştır⁷⁵.

1870 yılı için düzenlenen Kayseri istasyonu yıllık raporunda da Yozgat Protestan Kilisesi'nin 37 erkek 31 bayan olmak üzere toplam 68 üyesinin olduğu belirtilmekle birlikte, çevre köylerden 17'si erkek 19'u bayan olmak üzere 36 kişi ise kiliseye yeni üye olmuştur. Ayrıca *Merkezi Evangelist Misyonu* bu kilisenin durumunu araştırmak adına bir heyet göndermiş, bu heyetin hazırladığı raporla kilisenin durumunda iyileşme ve gelişme olduğu şeklinde bir rapor verilmiştir. Yozgat'da bulunan Protestan cemaatinde, yürütülen dinî çalışmalara katkıda bulunmak ve kiliselerinde hizmet veren papazlarını desteklemek için 3.684 kuruşluk bir başka ifadeyle 150 \$ toplayıp maddi yardımları olmuştur⁷⁶. Ancak bölgede yapılan eğitim çalışmaları açısından bu dönemde bölge okulunun çok büyük bir öğretmen sıkıntısı söz konusu olmuştur⁷⁷.

⁷⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 642.

⁷¹ PABCFM, **Reel 582**, No: 644.

⁷² PABCFM, **Reel 582**, No: 648.

⁷³ PABCFM, **Reel 582**, No: 653.

⁷⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 655.

⁷⁵ PABCFM, **Reel 582**, No: 671, 672.

⁷⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 679.

⁷⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 684.

Kendisine bağılı istasyonlarda yürütölen dinî, eğitim vb. çalışmaların gelişimi hakkında gözlemlerde bulunmak ve de nüfuz edilen bölgedeki misyonerlik çalışmalarına destek vermek için Kayseri istasyonundaki misyonerlerin istasyona bağılı dış istasyonlara sık sık *tur* adı verdikleri ziyaretleri olmuştur. Kayseri istasyonunda görevli misyonerlerin yapmış oldukları ziyaretlerden birinin de 1870 yılında Mr. Bartlett ve Miss Closson tarafından Yozgat ve çevre köylerine yapıldığını söyleye biliriz⁷⁸. Ayrıca 1871 yılında Mrs. Giles'in yaz boyunca Yozgat bölgesinde ziyaretler gerçekleştirmiştir⁷⁹.

1871 yılına ait bir belgede ifade edildiğı üzere Kayseri dışında Yozgat ve Muncusun bölgesinde kadın çalışmalarının 3 yıldır yürütöldüğü, bu sayede topluma nüfuz edilip, birçok kadına okuma dersi verildiğı belirtilmektedir⁸⁰.

1872 yılına baktığımızda Yozgat kilisesine sekiz kişinin katıldığını, buradaki Protestan cemaatin yapmış olduğı yardımlarının artıp 5.000 kuruşa çıkmış olduğunu görmekteyiz. Bunda da daha önce Amerika'ya giden Papaz Markar'ın geri dönmesinin etkisi olmuştur. Bu yıla ait raporda Yozgat çevresinde Amerikan misyonerlerin çok fazla sayğı görmediklerini ama mevcut kilisenin son altı ayda umut verici bir gelişme kaydettiğini, kendi raporlarından anlamaktayız⁸¹.

Misyoner teşkilatının İstanbul merkezli *Avedaper*⁸² gazetesinin Kayseri sahasında artan bir dağıtım başarısı yaşamış, özellikle Yozgat'da bu gazeteden 1872 yılında beş veya altı kopya alınmış ve bu ilgi 1873 yılında da devam etmiştir⁸³.

1873 yılında Yozgat Protestan Kilisesi'ne katılan on bir yeni üye ile bu yılki kilisenin toplam üye sayısının 65 olduğı bölgede yürütölen dinî çalışmalar kapsamında belirtilmiştir⁸⁴.

⁷⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 685, 686.

⁷⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 698.

⁸⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 697.

⁸¹ PABCFM, **Reel 588**, No: 510.

⁸² *Avedaper (Müjdecî)*: 1839 yılında, İzmir'de Protestan Ermeniler tarafından *Yararlı Bilgiler Deposu* adıyla yayımlanmaya başlamış, 1854'e kadar aralıklarla çıktıktan sonra İstanbul'a taşınmış ve yayın hayatını, Amerikalı misyonerlerin yönetiminde 1915'e kadar sürdürmüş olan haftalık bir gazete. İstanbul'da 1855–1865 yılları arasında *Müjdecî ve Yararlı Bilgiler Deposu* sonraları ise *Avedaper* adıyla çıkan gazete başlangıçta ayda iki kez, yalnızca Ermenice olarak yayımlanırken, buna, 1856'da Ermeni harfleriyle Türkçe, 1869'da da Karamanlıca (*Angelioforos adıyla, Yunan harfleriyle Türkçe*) baskılar da eklenmiştir. 1872'de ise gazetenin ilavesi olarak çocuklara için hazırlanan aylık *Çocuklar İçin Müjdecî* dergisi çıkmaya başlamıştır. Dinî, felsefî yazıların yanı sıra bilimsel (özellikle *Armenolojik*) ve sanatsal yazılara da yer veren *Avedaper*, Modern Ermenicedeki ilk süreli yayınlardan biri olmuştur. Krikor Hagop Basmacıyan; **Şark'ta Toplumsal ve Dinsel Hayat (Social and Religious Life in the Orient)**, (Çev.: Altuğ Yılmaz), Aras Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 256–257.

⁸³ PABCFM, **Reel 588**, No: 514.

⁸⁴ PABCFM, **Reel 588**, No: 532.

1873–1874 dönemine ait yıllık raporda Kayseri sahasında bulunan Kayseri, Yozgat ve Sungurlu kiliselerinde birer tane olmak üzere üç tane papaz dini hizmet vermiştir. Yozgat kilisesinin papazlığını daha önce adı sadece Br. Markar şeklinde zikredilen Dr. Markar Dardivian yürütmüştür. Ayrıca bu kişinin dinî çalışmalarının yanı sıra bölgede tıbbî çalışmaları da olmuştur⁸⁵. Daha sonra Amerika'ya giden Dr. Markar Dardivian'ın ardından Yozgat'daki dinî hizmetleri başarılı bir şekilde vaiz Baron Garabet Kullujian yürüttüğü bölge hakkında yazılan raporda ifade edilmiştir⁸⁶. Ayrıca, Garabet Kullujian'ın çalışmalarında kendisine eşlik etmesi için, Merzifon Ruhban Okulu mezunu bir kişi de Yozgat'daki Protestan kilisesinde çalışmaya başlamıştır⁸⁷.

1875 yılında Yozgat Protestan cemaatinin yaptığı yardımlarda bir azalma söz konusu olmuştur. Daha önceleri ayda 5 Osmanlı lirası (25.00\$) yardımda bulunan cemaatin, bu tarih itibariyle ise 1 lira yardımda bulunduğunu görmekteyiz⁸⁸.

Kadın çalışmaları yönünden de 1876 yılında Yozgat bölgesinde Aralık 1875'den beri çalışan bir İncil okuyucu kadın bölgede bulunan kadınlara yönelik misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Söz konusu bu kadının bir kaç aylık çalışmalarını içeren raporunda Yozgat'da yaklaşık 100 kadının İncil öğrenmek için çaba sarf ettiği vurgulanmıştır⁸⁹.

29 Haziran - 6 Eylül 1876 tarihleri arasında, Kayseri istasyonundaki görevli misyonerlerden Mr. ve Mrs. Bartlett'in Yozgat ve Sungurlu bölgelerine bir ziyaretleri olmuş, her iki kilisenin de papazlarının olmayışından dolayı bu ziyaret dinî açıdan hem kilise hem de bu bölgede bulunan genç Protestanlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır⁹⁰.

1877 yılında Yozgat kilisesine katılan sekiz kişiyle birlikte buradaki üye sayısı 67 ye çıkmıştır⁹¹. Yalnız bu yılda Yozgat'daki kilisenin kapasite açısından, yürütülen dinî faaliyetlere yetmemesinden ötürü önemli miktarda paraya ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bu nedenle kilise adına yapımına başlanan geniş dinleyici odası, okul odası ve halk toplantılarının yapılacağı bir oda'nın maliyetinin 500 lirayı aşmasından dolayı, önceki papaz Dr. Dardivian'ın 1871 yılında YMCA Cemiyetinden Mr.

⁸⁵ PABCFM, **Reel 588**, No: 538.

⁸⁶ PABCFM, **Reel 589**, No: 8.

⁸⁷ PABCFM, **Reel 589**, No: 19.

⁸⁸ PABCFM, **Reel 589**, No: 6.

⁸⁹ PABCFM, **Reel 589**, No: 26,27.

⁹⁰ PABCFM, **Reel 589**, No: 32.

⁹¹ PABCFM, **Reel 589**, No: 33.

Jones'dan almış olduğu 250 liralık yardım parası yetmeyip inşaatta aksamaların yaşanmasına, bu konudan dolayı da cemaatin mustarip olduğu ilgili belgelerde belirtilmektedir⁹².

Lakin beş, altı yıldır dinî çalışmalar yönünden mütemadiyen gerileyen Yozgat kilisesinin 1877 yılında bir ilerlemesi olduğu görülmüş, buradaki üye sayısı 159'dan 217 ye çıkmış olduğu tespit edilmiştir⁹³. 1877 yılında böyle bir durum varken 1878 yılında bu olumlu hava kilisenin vaizi olan Baron Garabet Kullujian'ın ayrılmasıyla birlikte tekrardan yerini karamsar bir havaya bırakmıştır⁹⁴.

Bu döneme kadar dinî çalışmalar bu şekilde iken kadınlara yönelik çalışmalarda ise 1877 yılında Yozgat'da iki İncil okuyucu kadın görev yapmıştır⁹⁵.

1883 yılı için ise bu kilisenin 71 kişilik bir üye topluluğunun olduğu belgelerden tespit edilmiştir⁹⁶. Dış istasyonlara yapılan turlar kapsamında 1884'de Kayseri istasyonundaki görevli Mr. Farnsworth ve eşi Yozgat'a yedi haftalık bir ziyaret düzenlemişlerdir⁹⁷.

Yalnız 1886 yılında ise Yozgat kilisesinin uzun süredir içine düştüğü sıkıntının hala devam ettiğini görmekdeyiz⁹⁸. 1886 yılına ait raporda görüldüğü üzere kilise çalışmalarının olumsuzluğuna rağmen bölgedeki eğitim çalışmaları ilerleme kaydetmiştir. Bu bağlamda Yozgat, Kayseri sahasının eğitim merkezlerinden biri olmaya aday dış istasyonlardan birisi olduğu raporlarda vurgulanmıştır. 1887 sonbaharında Antep'teki Merkezi Türkiye Koleji'nden mezun olan Dakyesian adında genç bir öğretmen bölgeye gönderilmiş, buradaki misyonerlik çalışmalarında da etkili olmuştur. Fakat hala buradaki eğitim çalışmaları başlangıç aşamasında olmasından dolayı burada bir lisenin kurulmasının bu tarih itibarıyla mümkün olmadığını ama gelecek yıllarda bu beklentinin gerçekleşme durumunun olduğu ilgili rapordan anlaşılmaktadır⁹⁹.

1888 yılında kilisenin durumu ise biraz daha iyi durumda olduğu, yeni bir vaizin geldiği belirtilirken, ayrıca önceki vaizleri Garabet Kullujian'ın geri dönmesi umut edilmiştir¹⁰⁰.

⁹² PABCFM, **Reel 589**, No: 34.

⁹³ PABCFM, **Reel 589**, No: 36.

⁹⁴ PABCFM, **Reel 589**, No: 44.

⁹⁵ PABCFM, **Reel 589**, No: 49.

⁹⁶ PABCFM, **Reel 596**, No: 663.

⁹⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 671.

⁹⁸ PABCFM, **Reel 596**, No: 687.

⁹⁹ PABCFM, **Reel 596**, No: 693.

¹⁰⁰ PABCFM, **Reel 596**, No: 699.

Yine bu yıl 1887 raporunda ifade edildiği üzere açılması umut edilen Yozgat'daki erkek okulunun *lise* düzeyinde eğitim vermesi yönünde Kayseri istasyonu tarafından izin verilmiş olup, okulun masraflarının yarısı Amerikan Board tarafından karşılanmıştır. Ayrıca Kayseri başta olmak üzere, Yozgat'a ve aynı yılda İstanos'a verilen izinlerle birlikte Kayseri istasyonunda eğitim veren üç erkek Protestan lisesi'nin olduğu ve bu üç lisenin 1889 yılı için toplam 97 öğrencisi bulunduğu ilgili belgelerde tespit edilmiştir¹⁰¹. 1890'lı yıllarda ise Yozgat Protestan Kilisesi'nin durumunda iyileşmeler söz konusudur. Bu kiliseye kendi cemaati dışında, Sarıhamzalı'daki Protestan cemaat de bağlanmıştır¹⁰².

Yine belgelerden anlaşıldığı üzere 1890 Ağustos'unun sonunda Yozgat şehrinde büyük bir sel vakası yaşanmıştır. Bu yaşanan facia neticesinde şehirde birçok kişi ölmüş, birçok ev yıkılmıştır. Burada yaşayan Protestan cemaatte ise çok büyük acıların yaşanmadığı Amerikan Board belgelerinde ifade edilmiştir¹⁰³.

1890–1891 döneminde Yozgat'daki Protestan Lisesi eğitimine devam etmiştir. İstanos'daki Protestan lisesi'nin eğitim şekli hakkında Kayseri istasyonunun tam bir bilgisi olmaz iken, Yozgat ve Kayseri Protestan Liseleri'nin amacı, buralarda eğitim gören uygun gençleri Merzifon'daki Anadolu Koleji'nin veya Antep'deki Merkezi Türkiye Koleji'nin ilk sınıflarına yerleştirmektir¹⁰⁴. Ayrıca bu kolejlere yerleşmeyip direk öğretmen olmak isteyen veya ticarete atılmayı amaçlayan öğrencilerde bu liselerde en iyi şekilde eğitilmiştir¹⁰⁵.

1892 yılındaki raporlara bakıldığında Kayseri istasyonuna bağlı birçok bölgede yağmalama, yangın vb. huzur bozucu olaylar cereyan ettiğini görüyoruz, bu olaylardan Yozgat'daki kilisede nasibini almış olup, buradaki bir Protestan şapeli yakılmış olduğu Amerikan Board misyonerleri tarafından vurgulanmıştır¹⁰⁶. Yine Yozgat civarındaki Uzunlu (Oozoonloo) bölgesinde askerler tarafından buradaki Protestan cemaat'e zulüm ve kötülüklerin yapıldığı aynı belgelerde ifade edilmiştir¹⁰⁷.

1893–1894 yıllarına ait istasyon raporlarına baktığımızda Yozgat'daki eğitim çalışmalarının sadece ilkokul ve lise düzeyinde değil aynı zamanda bir anaokulu

¹⁰¹ PABCFM, **Reel 596**, No: 701.

¹⁰² PABCFM, **Reel 606**, No: 108.

¹⁰³ PABCFM, **Reel 606**, No: 110.

¹⁰⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 112.

¹⁰⁵ PABCFM, **Reel 606**, No: 217.

¹⁰⁶ PABCFM, **Reel 606**, No: 328.

¹⁰⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 525.

tarafından da bu eğitim hizmetlerine başarılı bir şekilde destek verilmiştir. Ayrıca 1895 tarihli belgeden edindiğimiz bilgiye göre, Yozgat'daki lisenin, Merzifon'daki Anadolu Koleji'nden mezun olan Hagop Effendi Kabakjian adlı öğretmeninin, bir kaç ay süreyle bölgedeki Pazar ayinlerini yürütmüş olması, Kayseri istasyonunda görevli olan öğretmenlerin, dinî hizmetlerde de bulunduklarını göstermektedir¹⁰⁸.

Nisan 1899 tarihli raporda yukarıda belirtildiği üzere 1865 yılında tam teşekküllü bir kilise haline getirilen Yozgat Protestan Kilisesi'nin kuruluş yılı olarak 1858 yılı gösterilmekte olup, bu kilisenin yaklaşık 15 yıl önce bir takım ölümler ve finansal sorunlardan dolayı sıkıntı çektiği, daha önce dönmesi beklenen Garabet Kullujian'ın Yozgat'a döndüğü ama 1892'den beri kendisinin kiliseye yardım toplamak amacıyla Amerika'da bulunduğu ve hala Amerika'dan dönmediği şeklinde bir bilgi tespit edilmiştir¹⁰⁹.

Dış istasyonların her biri hakkında düzenli olarak raporlar hazırlanmadığından Yozgat bölgesi ile ilgi bilgilerde bazı tarihi kopukluklar içinde tespit edilip kronolojik sıraya konularak aktarılmaya çalışılmıştır. 1899 yılında Yozgat hakkında elde ettiğimiz bilgilerden sonra burayla ilgili bir sonraki bilgilere 1902 yılına ait raporlarda ulaşılmıştır. 1902 yılında buranın vaizi olarak karşımıza Mr. Kalastyan ismi çıkmaktadır ve hala buranın papazı olarak görünen Garabet Kullujian'ın Amerika'dan dönmediğini, zaten bölge cemaatinin de bu kişiden umudu kesmiş olduğunu söyleye biliriz¹¹⁰.

1902–1903 dönemindeki eğitim çalışmaları incelendiğinde, Yozgat'daki anaokulu'nun çalışmalarını sürdürdüğünü fakat yapı olarak Talas'ta bulunan Gregorian anaokuluna benzer bir şekilde işlediğini görüyoruz¹¹¹. Yani Amerikan Board misyonerlerin vermek istedikleri eğitim sisteminden farklı bir anlayış içerisinde bu anaokulu yönetilmiştir. 1904 yılında Yozgat'daki anaokulunda Kayseri'de bulunan ve anaokullarının öğretmen ihtiyaçlarını gidermek amacıyla açılmış olan eğitim sınıfından bir önceki dönem mezun olmuş bir öğretmen, 30 öğrencili Yozgat anaokulunda öğretmenlik yapmıştır¹¹².

1902–1903 eğitim döneminde Yozgat'ta bulunan Protestan Lisesi ekonomik anlamda sıkıntılı bir sürece girmiştir. Söz konusu bu sıkıntılar Amerika'da bulunan bazı kilise ve kişiler tarafından gönderilen ve belgelerde *özel hediyeler* olarak ifade edilen yardımlar sayesinde atlatılmaya çalışılmıştır. Ekonomik yönden sıkıntıların yanı sıra Yozgat

¹⁰⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 450.

¹⁰⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 837.

¹¹⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 33.

¹¹¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 35.

¹¹² PABCFM, **Reel 618**, No: 71.

Protestan Lisesi, Kayseri'deki Erciyes Protestan Lisesi gibi bu dönemde öğrenci başarısı açısından iç açıcı olmadığını söyleye biliriz. Şöyle ki, bu dönem sonunda Yozgat Protestan Lisesi'nden sadece bir öğrenci Merzifon'daki Anadolu Kolejine gönderile bilinilmiştir¹¹³.

Yine zaman zaman Kayseri istasyonundan bazı görevlilerin bölgeye ziyaretleri olmuş, bu ziyaretlerden biri de Kasım 1905'de Kayseri istasyonundan Mr. Allen tarafından gerçekleştirilmiştir¹¹⁴.

1906–1907 yıllarına ait istasyon raporunda ise Yozgat Protestan Kilisesi'nin tekrar vaizsiz kaldığını görmekteyiz. Fakat bu sıkıntı Rev. H. G. Bulbulian adındaki misyonerin, bazı bölgelerle olduğu gibi burayla da ilgilenmeye başlamasıyla giderilmeye çalışılmıştır¹¹⁵. Vaiz konusunda sıkıntı çekildiğinden dolayı bölgedeki dinî çalışmalarda aksamaların olduğu bu dönemde, bölgeye yapılmış olan yeni ve küçük kilise'nin çatısının inşaat esnasında çökmüş olması da Protestan misyonerler açısından hiç iyi olmamıştır. Kilise inşaatı konusunda yaşanan sıkıntı Yozgat'daki Protestan cemaatin yardımlarıyla giderilmekle birlikte, bu cemaat ayrıca eğitim açısından ihtiyaç duyulan okulunda yapılıp tamamlanmasında yardımcı olmuştur. Ancak, Yozgat Protestan Kilisesi uzun yıllar boyunca yaşadığı dinî lider eksikli, birçok kilise üyesinin çeşitli nedenlerle ölmeleri ve bazı Ermeni kilise üyelerinin ise 19. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'dan Amerika'ya göç etmeleri gibi durumlardan dolayı kilise büyük güç kaybetmiştir¹¹⁶.

Yozgat bölgesiyle ilgili ulaşılabildiğimiz son bilgi ise 1911–1912 eğitim döneminde buradaki okulda hizmet veren iki veya üç öğretmen tarafından yürütülen yoğun çalışmalar sayesinde başarılı bir şekilde sürdürmüş olduğuna dairdir¹¹⁷.

1.1.2.2 Aksaray (1856)

Bazı yerleşim yerleri için farklı şekilde verilen kuruluş tarihlerinde yaşanan çelişkili durum Aksaray içinde geçerlidir. Aksaray'ın kuruluş tarihi olarak 1856, 1860 ve 1861 şeklinde çelişkili tarihler verilmesinin yanı sıra bölgeye ait ilk istatistikî bilgilere 1866 tarihinde hazırlanan Kayseri istasyonu yıllık çizelgesinde rastlanılmaktadır¹¹⁸.

¹¹³ PABCFM, Reel 618, No: 36.

¹¹⁴ PABCFM, Reel 618, No: 81.

¹¹⁵ PABCFM, Reel 618, No: 99.

¹¹⁶ PABCFM, Reel 628, No: 131.

¹¹⁷ PABCFM, Reel 628, No: 155.

¹¹⁸ PABCFM, Reel 596, No: 393.

Dolayısıyla Aksaray'ın bir dış istasyon olarak Kayseri'ye bağlandığı tarih konusunda kesin bir neticeye varılamamış, esas olarak 1856 alınmasında rağmen, diğer tarihlerinde belirtilmesinde yarar görülmüştür.

İçinde Aksaray bölgesinin de yer aldığı, 1861 tarihli nüfus tablosunda Niğde'ye 48 mil bir başka ifade ile yaklaşık 80 km uzaklıkta bulunan Aksaray'da 80 Ermeni hanesi olduğu belirtilmiştir¹¹⁹. 1865–1866 yılları için hazırlanan Kayseri istasyonu raporunda ise Kayseri'nin 30 saatlik güneybatısında yer alan Aksaray'da 2.000 Türk ve 90 Ermeni hanesinin bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Aksaray'ın çevresinde birçok Rum köyü bulunmakla birlikte Protestanlıktan ayrılıp bu bölgeye yerleşen insanların olduğu da vurgulanmaktadır. Söz konusu dönemde Aksaray'daki Protestan çalışmalarını yönetmek adına ise Niğde'den bir kişi bölgeye gitmiş, kısa sürede bölgeye nüfuz etmeyi başarmıştır¹²⁰.

Genel olarak Kayseri istasyonundaki misyonerlerin Aksaray'a önem vermelerinden dolayı, bölgeye papaz ve vaiz düzeylerinde ziyaretlerde bulunduklarını, yürüttükleri misyonerlik çalışmaları neticesinde de Protestan sayısında da yıldan yıla artan bir büyüme olduğunu söyleye biliriz. Dönem dönem bölgeye misyonerlerin ziyaretleri olmuş, buralarda Protestanlığın yayılması adına faaliyetlerde bulunmuşlardır. Örneğin bu ziyaretlerden bir kaçını da 1872–1873 yılları arasında W. A. Farnsworth ve Miss Griswold gerçekleştirmiş, bölgede incelemelerde bulunmuşlardır¹²¹.

Ayrıca Aksaray'daki Protestan cemaatin ibadetlerini gerçekleştirmesi adına 1872 yılında tasarlanıp, aynı yıl inşaatına başlanan şapel 1873 yılında tamamlanıp ibadete açılmıştır¹²². Bu ibadet yerinin açılmasıyla birlikte bölgede Protestanlık çalışmalarının daha merkezî bir şekilde yürütülmesi sağlanmıştır. Bu gelişmenin en somut örneği 1874 ve 1875 tablolarındaki Protestan sayılarındaki artışlarda da görülmüştür. Aynı yıllardaki gelişmeye 1875–1876 yıllarına ait istasyon raporlarında da değinilmiş olup buna göre 1874 yılındaki Protestan cemaat sayısı 48 iken, 1875 yılında bu sayı 65'e çıkmıştır¹²³. Rum toplumu içerisinde Protestan inancının nüfuz etmesi bu sayının artmasında da etken rol oynamıştır¹²⁴. Osmanlı arşiv belgelerinde de belirtildiği üzere 1875 yılında

¹¹⁹ PABCFM, **Reel 583**, No: 462.

¹²⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 662.

¹²¹ PABCFM, **Reel 588**, No: 518.

¹²² PABCFM, **Reel 588**, No: 536.

¹²³ PABCFM, **Reel 589**, No: 24.

¹²⁴ PABCFM, **Reel 589**, No: 38.

bölge halkı üzerindeki çalışmalarında verim almak isteyen Amerikan Board misyonerlerinin öncülüğünde Aksaray'da bir Protestan okulu açılmıştır¹²⁵.

1882 Haziran'ında Merzifon'daki papaz okulundan mezun olan Bodose Shirimides'in Aksaray'da bir kaç aylık hizmeti olmuş fakat 1882 sonbaharının başında, Atina'daki Rumlara yönelik Protestanlık faaliyetlerinde bulunmak için bölgeden ayrılmıştır. Ayrıca Bodose Shirimides'in Aksaray'a gelmesinden önce burada Mr. Elias Pavlides adında bir misyoner çalışmalarda bulunmuş fakat bu faaliyetlerinde başarıya ulaşamayınca Konya'ya giderek bir süre burada misyonerlik çalışmalarını yürütmüştür¹²⁶.

Yine 1880'li yıllarda Aksaray'a Kayseri'den veya çevre dış istasyonlardan; Mr. Fowle, Mr. Bartlett, Niğde vaizi Nazaret Efendi gibi şahısların, misyonerlik çalışmaları çerçevesinde, ziyaretleri olmuştur¹²⁷.

Aksaray'da vaizlik makamının uzun yıllar boş olmasından dolayı buradaki Protestanlık çalışmaları yerli yardımcılar veya görevli öğretmenler aracılığıyla yürütülmeye çalışılırken 1885'den sonra Merzifon Ruhban Okulu öğrencilerinin de dönem dönem hizmetlerinin olduğunu görmekteyiz¹²⁸. Ayrıca 1887 yılına ait istasyon raporundan belirtildiği üzere Merzifon Ruhban Okulu'ndan mezun olan Avak adındaki genç bir misyonerin de Aksaray'a gelerek hem öğretmenlik hem de dinî işleri yürütme çabaları olmuştur¹²⁹.

Bölgede bulunan misyonerlerin hizmetlerini yürütmesinde önemli bir destekte burada bulunan Protestan cemaat üyelerinin yapmış oldukları parasal yardımlardan gelmiştir. Bu yardımlar toplanırken bölgede çalışan misyoner, düzenlenen dua toplantılarında cemaate yardımların önemi hakkında bilgi verip, başından geçen bir kaç hatırayı cemaate aktararak üyelerin yardım yapmalarında etkileyici oluyordu. Buna benzer yardım toplama çalışmaları Aksaray'da da yaşanmıştır. 1887 yılına ait istasyon raporunda ifade edildiği üzere, yukarıda açıklamış olduğumuz yöntemler kullanılarak Nazar Efendi'nin öncülüğünde 53 kuruş toplanmış, toplanan bu para Japonya'ya gönderilerek buradan İncil satın alınmıştır¹³⁰.

¹²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)**, Belge No: 102/38.

¹²⁶ PABCFM, **Reel 596**, No: 661.

¹²⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 671.

¹²⁸ PABCFM, **Reel 596**, No: 680.

¹²⁹ PABCFM, **Reel 596**, No: 693.

¹³⁰ PABCFM, **Reel 596**, No: 694.

1889 yılında ise Aksaray'da misyonerlik işlerini vaiz Avedis Nighoghaighosyan adındaki şahıs yürütmüştür¹³¹. 1894 yılında ise vaiz olarak karşımıza Kevork Manoogian ismi çıkmaktadır. Bu tarihte Mr. Fowle'nin bölgeye yaptığı ziyaretle ilgili hazırladığı raporda, Manoogian'ın Aksaray'da gayet başarılı ve de etkileyici bir şekilde çalıştığı ve bölgeye nüfuz ettiği aktarılmıştır¹³².

Uzun yıllar boyunca İstasyon raporlarında, Protestan cemaat sayısı açısından çok kalabalık olmamasına rağmen, Protestanlık adına gösterilen çalışmalar açısından sürekli başarılı olduğu vurgulanan Aksaray, 1899 yılında Kayseri istasyonundaki sekizinci tam teşekküllü Protestan Kilisesi konumuna yükseltilmiştir. Bu yeni kurulan kilise, çalışmaları açısından Amerikan Board misyonerlerini umduklarından daha çok memnun etmiştir. Ayrıca burada hizmet veren Sabbaturinus adındaki din görevlisi de önce İstanbul'a oradan da İngiltere'ye gönderilmiştir¹³³.

Kurulduğu zaman 18 üyesi olan Aksaray Protestan Kilisesi'nin 1903 yılındaki Protestan üye sayısı 33'e yükselmiştir¹³⁴. Yine bu dönemlerde de Kayseri istasyonundaki Mr. Wingate, Miss Dwight gibi görevli misyonerlerin Aksaray'a ziyaretleri olmuştur.

Bölgede yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin başarılı olmasına rağmen 1905–1906 dönemine Aksaray'daki vaiz bazı sıkıntılardan dolayı Aksaray'dan ayrılıp Ankara'ya gitmiştir. Böylece bu tarihlerde Aksaray Protestan Kilisesi vaizsiz kalmıştır¹³⁵.

1.1.2.3. Everek (1856)

Amerikan Board belgelerinde Everek olarak zikredilen bu yer, bugünkü adıyla Kayseri'ye bağlı Develi ilçesinin eski adıdır. Bugünkü ölçümlerde Kayseri'ye 45 km uzaklıkta olan Everek'in Amerikan Board misyonerlerinin bölge hakkında yazdığı raporlarda bu mesafenin 24 mil yani yaklaşık olarak 38,7 km olduğu ve bu yerleşim yerinin Erciyes dağının eteklerinde kurulmuş olan bir kasaba olduğu belirtilmektedir¹³⁶.

Everek 1856 yılında Kayseri istasyonuna bağlı olarak Amerikan Board misyonerlerinin faaliyet alanı içinde yer alamaya başlamıştır. 1860 yılında Everek'te yapılan çalışmalar önceki yıllara göre daha başarılı olmuş, kış boyunca Amerikan Board misyonerleri

¹³¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 19.

¹³² PABCFM, **Reel 606**, No: 521.

¹³³ PABCFM, **Reel 618**, No: 4.

¹³⁴ PABCFM, **Reel 618**, No: 33.

¹³⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 83.

¹³⁶ PABCFM, **Reel 589**, No: 6.

tarafından düzenlenen ayinlerle buradaki halk Protestanlıkla ilgili bilgilendirilip, nüfuz edilmeye çalışılmıştır. Yine ilgili belgede bu ayinlere ortalama 20 kişinin katıldığı tespit edilmiştir¹³⁷.

1861–1862 yıllarına ait Kayseri istasyonu raporunda bu dönemde Everek'te bir okul açıldığı görülmektedir¹³⁸. Aynı zamanda burada Protestan cemaatinde bir artış olduğu ve Everek'teki vaizin kendi cemaati dışında, buraya iki saat uzaklıkta bulunan Çomaklı'daki Protestan cemaatle de ilgilendiği belirtilmektedir¹³⁹.

1862–1863 dönemi için hazırlanan raporda, burasının önemli bir merkez olduğu ve Everek ile civar köylerinde 4.000 kişilik bir Ermeni nüfusunun yaşadığı ifade edilmiştir¹⁴⁰.

Kayseri istasyonunun merkezine yakın olmasının faydalarını gören Everek, ilerleyen zamanlarda misyoner çalışmalarında önemli bir konum haline gelmiştir. 1874–1875 yıllarında ise Everek'teki vaizin Everek'e yaklaşık 10 km uzaklıkta bulunan Çomaklı'daki cemaatle yakından ilgilenmesinin devam ettiği vurgulanmıştır.

Misyonerlik çalışmaları kapsamında Kayseri'de bulunan Güldudu adındaki İncil okuyucu kadının 1874 yazında buraya bir kaç haftalık bir ziyareti söz konusu olmuştur. Bu tarihlere ait tabloda Everek'teki Protestan sayı 31 olup , kiliseye üye olanların sayısı ise 25'tir¹⁴¹.

1875–1876 yıllarına ait istasyon raporunda Everek'e bağlı olan sekiz ile on arasında Ermeni ve Rum köyünün bulunduğu ifade edilmekte olup, buranın vaizi Manook Challian'ın çalışmalarında bazı Ermenilerden ve hükümetten yardım alanlar tarafından zaman zaman baskılara maruz kalmasına rağmen, yoğun çalışmaları neticesinde 31 kişilik Protestan sayısının 60'a çıkardığı ilgili raporda vurgulanmıştır¹⁴².

1876–1877 yıllarında Everek'te kadın çalışmaları çerçevesinde bir İncil kadın olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır¹⁴³. Yine aynı tarihlerde ibadet yerlerine acil olarak ihtiyacı olan yerlerden birisi de Everek'tir¹⁴⁴.

İhtiyacı olan ibadet yerine, yapılan çalışmalar neticesinde kavuşan Everek'in 1885 yılındaki dinî lideri olarak karşımıza Bavelly Krikor ismi çıkmaktadır. Bu kişi aynı

¹³⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 618.

¹³⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 627.

¹³⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 628.

¹⁴⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 636.

¹⁴¹ PABCFM, **Reel 589**, No: 7.

¹⁴² PABCFM, **Reel 589**, No: 23.

¹⁴³ PABCFM, **Reel 589**, No: 33.

¹⁴⁴ PABCFM, **Reel 589**, No: 35.

zamanda Kayseri Protestan Kilisesi'nin papazı ile de çok iyi bir uyum içerisinde çalışmış bir kişidir¹⁴⁵.

Bir yıl önce Everek'teki cemaatin çok başarılı bir şekilde çalıştığını vurgulayan 1886 yılına ait raporda, aynı zamanda buradaki vaizin Muncusun papazı Krikore'den deneyim kazana bileceği, Ermeniler ve hükümetle bağlantılara geçip, Kayseri papazı Kerope'nin rehberliğinde bölgeye daha iyi nüfuz edebileceği ve bu sayede de yeni okul ve şapel açabileceği şeklinde öğüt niteliğinde bir açıklama göze çarpmaktadır¹⁴⁶.

1887 yılında buranın mevcut vaizi olan Bavelly Krikor'un Everek'ten Niğde'ye, Yozgat'taki Armaghanyan'ın da Yozgat'tan Everek'e gelip çalışmalarını yürütmeye başladıkları ilgili belgede ifade edilmiştir¹⁴⁷.

1890 yılında ise buradaki şapel bir takım kişiler tarafından yakılmıştır. Bunun üzerine bu şapele bağlı cemaat, bazı kişiler hakkında davacı olmuş, deliller ve tanıklarla desteklenen bu dava sonunda şapeli yaktığına kanaat getirilen kişiler tutuklanmış, daha sonra bunlardan bazıları kefaletle serbest bırakılmıştır¹⁴⁸.

Yine aynı yıl Everek ve Çomaklı'ya Mr. Fowle'nin iyi bir at arabasıyla¹⁴⁹ ziyareti söz konusu olmuştur. Ancak Erciyes (Argeos) dağının güneyinde yer alan bu yerlerin dağlarla çevrili olması ve de yollarının kötü olmasından dolayı ulaşımın at arabasıyla bile çok zor olduğu belirtilmiştir¹⁵⁰.

Ocak 1892'de yerel hükümetle yaşanan sıkıntılardan dolayı üç ay süreyle kapatılan Protestan okulları, Kayseri papazı Kerope Yakobian'ın yoğun çabaları sonucu açılmış, papaz tarafından öğretmen diplomaları onaylanıp bazı okullara resmî çalışma izni verilmiştir. Bu resmî izin alan okullar içinde Everek'teki okulda yer almıştır¹⁵¹.

1893 yılında Everek'teki Protestan cemaate altı yıl boyunca hizmet veren Mr. Harootune Armaghanyan adındaki din görevlisi tam olarak vaizliğe kabul edilmiştir. Aynı yıl, önceden ifade edildiği gibi bu kasaba ve çevresinde 4.000 Ermeni'nin yaşadığı tekrar belirtilip, buradaki Protestan cemaatinin sayısının da 130 olduğuna

¹⁴⁵ PABCFM, **Reel 596**, No: 675.

¹⁴⁶ PABCFM, **Reel 596**, No: 688.; 1886 yılına ait Amerikan Board belgelerinde burada bir okul açılması hususunda bir rapor hazırlanmasına karşılık Osmanlı arşiv vesikalarında Everek'in Fenese mahallesinde 1885 yılında Protestan çocuklara eğitim vermek için ruhsatsız bir okul açıldığı da belirtilmektedir. BOA., **Y.EE.**, Belge No: 102/38.

¹⁴⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 693.

¹⁴⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 110.

¹⁴⁹ Belgelerde bu araç *wagon* şeklinde ifade edilmektedir.

¹⁵⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 116.

¹⁵¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 319.

değnilmiştir¹⁵². 1893 yılında resmî vaizlik görevine yükselen Armaghanyan aynı yıl, Aziziye bölgesine görevlendirilmiştir. 1 Nisan 1894 tarihinde Avedis Effendi Nighoghghosian Niğde'den Everek'e taşınarak, Everek'teki dinî hizmetleri yürütmeye başlamıştır¹⁵³.

1898 yılında ise Everek'teki dinî hizmetler Mr. Yeghia Shamokyan tarafından başarılı bir şekilde yürütölmeye başlanmıştır. Ayrıca Mr. Yeghia, Gregorianlara da vaizlerde bulunmuş, bu kişiler Protestanlık hakkında bilgilendirilmiş ve bazıları Protestan cemaatine katılmak istediklerini ifade etmişlerdir¹⁵⁴.

1902–1903 yıllarına ait raporlardan anlaşıldığı üzere bu dönemde Everek, Kayseri istasyonunda yer alan tam teşekküllü on Protestan Kilisesi'nden biri konumuna yükselmiştir. İstasyonun en eski dış istasyonlarından biri olan bu kasabanın kilise konumuna yükseltilmesi buradaki Protestan cemaat tarafında sevinçle karşılanmıştır. Bu dönemde Everek ve çevresinde 7.000'in üzerinde Ermeni yaşadığı, bunun yanında Rum ve Müslüman nüfusunun da bulunduğı ilgili belgelerde belirtilmiştir. Aynı dönemde kilisenin 22'si erkek, 23'ü bayan toplam 45 üyesi bulunmaktadır. Ayrıca 1899'da Merkezi Türkiye Koleji ve Maraş Ruhban Okulu'ndan mezun olup, daha sonra Kayseri sahasına getirilen Mr. Mibar Munucherian burada vaizlik yapmaya başlamıştır¹⁵⁵.

Misyoner çalışmalarından birisi olan dış istasyonları ziyaret etme çalışmaları kapsamında Everek'inde Kayseri istasyonunda görevli olan misyonerler tarafından sık sık ziyaret edildiğini de belirte biliriz.

1911–1912 yıllarına ait genel çalışma raporları çerçevesinde Kayseri istasyonunda bazı bölgelere atanan papazlardan biriside Everek'te görevlendirilmiştir¹⁵⁶, yalnız bu kişi hakkında bir bilgi tespit edilememiştir.

1.1.2.4. İncirli (1856)

Bugün Yozgat sınırları içerisinde yer alan İncirli'de, Kayseri istasyonundaki misyonerler 1856 yılından itibaren faaliyetlerine başlamıştır.

İncirli hakkında ilk istasyon raporlarında bir bilgi tespit edilememekle birlikte bura hakkında ilk bilgiye 1863–1864 yılına ait raporda İncirli'de ortalama 20 kişilik bir cemaat olduğuna dair verilen bilgiden ulaşmaktayız. İncirli'de söz konusu tarihlerde

¹⁵² PABCFM, Reel 606, No: 445.

¹⁵³ PABCFM, Reel 606, No: 518.

¹⁵⁴ PABCFM, Reel 606, No: 845.

¹⁵⁵ PABCFM, Reel 618, No: 34.

¹⁵⁶ PABCFM, Reel 628, No: 153.

yeni bir okul açılmış ve bu okulda altı öğrenci eğitim almıştır¹⁵⁷. Yine aynı dönemde burada görev yapan yardımcının adı Br. Yeghia Yardumian'dır, bu kişinin 1863 sonbaharında Yozgat'ta bulunan Br. Markar'la birlikte Bozok bölgesinde bulunan 26 köye ziyaretleri olmuştur¹⁵⁸.

1869 yılında İncirli'de Merzifon'daki Ruhban Okulu'ndan mezun bir kişi yıl boyunca hizmetlerde bulunmuş, aynı yıl burada yapılmakta olan şapel'in inşaatı tamamlanmıştır. Fakat İncirli'den gelen raporlar, misyoner çalışmaları açısından, Kayseri istasyonunun umduğu şekilde olmamıştır¹⁵⁹. Aynı yıl, Merzifon Ruhban Okulu'ndan mezun olup Kayseri istasyonuna gelen, istasyondaki bazı vaizlere destek vermesi düşünülen kişilerden birisi, kendi köyü olan İncirli'de dinî hizmetlerde bulunmuştur¹⁶⁰.

1871 yılında ise bu bölgede bulunan kadınlara yönelik misyonerlerin çalışmaları olmuştur¹⁶¹. 1872 yılına ait belgelerden tespit edildiği üzere İncirli'deki Br. Yeghia Yardumian'ın bu yıl içerisinde de çevre köylere bir takım ziyaretleri olmuş ve bu köylerde yaşayan kişilere yönelik misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur¹⁶². Ayrıca 1872–1873 raporunda Br. Yeghia Yardumian'ın İncirli Protestan Kilisesi'nin papazlığa atandığı ilgili belgede ifade edilmiştir¹⁶³. Bu dönemden itibaren İncirli'deki Protestan kilisenin ve okulun başarılı şekilde gelişmeleri söz konusu olmuştur.

1875 yılında İncirli bölgesinde düzenlenen haftalık dua toplantılarına, bu bölgeden ortalama 28 kişi katılmıştır¹⁶⁴.

Kasım 1875 yılında İncirli'de yeni bir kilise örgütlenmesi oluşturularak, Kayseri istasyonundaki beşinci tam teşekküllü kilise tesis edilmiştir. Tam teşekküllü bir Protestan kilisesi olarak kabul edilen İncirli kilisenin üyelerini, İncirli'deki ve İncirli'nin yaklaşık 25 km güneyinde yer alan Eylence'deki Protestan cemaatten kişiler oluşturmuştur. Bu tarihte, 19 üyesi bulunan İncirli Protestan Kilisesi'nin papazlığını Rev. Yeghia Yardumian yürütmüştür. Buradaki insanlar Bozok bölgesindeki köylere çok başarılı bir şekilde nüfuz etmekle birlikte, papaza verilen maaşın yarısını da karşılamışlardır¹⁶⁵.

¹⁵⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 640.

¹⁵⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 642.

¹⁵⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 672.

¹⁶⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 674.

¹⁶¹ PABCFM, **Reel 582**, No: 697.

¹⁶² PABCFM, **Reel 588**, No: 512.

¹⁶³ PABCFM, **Reel 588**, No: 531.

¹⁶⁴ PABCFM, **Reel 589**, No: 7.

¹⁶⁵ PABCFM, **Reel 589**, No: 21.

İncirli bölgesinde, 1877 yılında kadınlara yönelik çalışmalar çerçevesinde bir İncil okuyucu kadının misyonerlik faaliyetlerinde bulunduğunu görmekteyiz.

Yine 1877 yılında İncirli kilisesine 17 yeni üye katılarak toplam üye sayısı 42'ye yükselmiştir. Bu kilisenin kurulmasının üzerinden iki yıl geçmesine rağmen Protestanlık adına başarılı çalışmalarının olması , Kayseri istasyonu tarafından çok olumlu karşılanmıştır¹⁶⁶.

1878 yılında ise bu kilisenin 76 üyesi vardır ve bunların 49'unu erkekler oluşturmuştur. Amerikan Board belgelerinde İncirli Protestan kilisesine üye olanların sayısının artması misyoner teşkilatı açısından sevindirici bir durum olduğu, bu bölge üzerinde yapılan çalışmalarda halkın çok fakir olmasından dolayı ise misyonerlerin üzüntü duydukları ifade edilmiştir¹⁶⁷.

Uzun yıllar İncirli Protestan kilisesinin papazlığını yapan Rev. Yeghia Yardumian'ın oğlu Haig Yardumian'da Merzifon'daki Ruhban Okulu'ndan mezun olup bölgede çalışmak üzere 1887 yılında İncirli'ye gelmiştir¹⁶⁸. Bir süre burada görev yapan vaiz Mr. Haig Yardumian 1889 yılında Sungurlu Protestan Kilisesi'nin başına geçmiş, bu durum İncirli'deki Protestan cemaat tarafından sıcak karşılanmamıştır. Bu sıkıntıyı gidermek adına daha önce emekliye ayrılan İncirli kilisesinin eski papazı Yeghia Yardumian geçici olarak İncirli kilisesinin başına tekrar getirilmiştir. Rev.Yeghia Yardumian'ın İncirli Protestan Kilisesi'nde altı ayı aşkın çalışmalarından sonra İncirli cemaati, yine Merzifon Ruhban Okulu mezunu ve de İncirlili olan Mr. Kirkor Yardumian'ı kendilerine vaizlik yapması adına davet etmişler ve Mr. Kirkor İncirli Protestan Kilisesi'nin dinî lideri olarak bu kilisede çalışmaya başlamıştır¹⁶⁹.

1889 yılına ait raporda ifade edildiği üzere İncirli Protestan Kilisesi'nde göreve başlayan vaiz Mr. Kirkor'un dinî çalışmalar açısından fazla bir şey yapmamış olması cemaat tarafından hoş karşılanmamıştır. Fakat 1902–1903 yıllarına ait raporda Kirkor'un bu tarihe kadar vaiz olarak görev yaptığı görülmektedir¹⁷⁰. 1889 yılı için kiliseye 20 kişinin katıldığı ve buradaki okulun Kayseri sahasındaki en iyi okullardan biri olduğu ibaresi de ilgili raporda dikkat çekici bir başka husustur¹⁷¹.

¹⁶⁶ PABCFM, **Reel 589**, No: 33.

¹⁶⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 663.

¹⁶⁸ PABCFM, **Reel 596**, No: 693.

¹⁶⁹ PABCFM, **Reel 596**, No: 698.

¹⁷⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 34.

¹⁷¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 16.

1890 yılına ait istasyon raporunda İncirli Protestan Kilisesi'ne bağlı beş yerleşim yerinin bulunduğu ifade edilmiştir¹⁷². Bunlar; Çakmak, Eylence, Menteşe, Saatli ve Gaziler'dir¹⁷³.

1904 yılında İncirli Protestan Kilisesi'nin vaizinin Aziziye bölgesinde Protestanlık çalışmaları adına faaliyetlerde bulunmak için bu bölgeye gittiğini, vaizsiz kalan İncirli Protestan Kilisesi'nin dinî hizmetlerini aynı zamanda öğretmen olan bir kişi tarafından idare edildiğini Amerikan Board belgelerinden öğrenmekteyiz¹⁷⁴. İncirli Protestan Kilisesi'nin papazsız ve vaizsiz kalma durumu 1907 yılında da devam etmiştir¹⁷⁵. Ayrıca, İncirli bölgesiyle ilgili tespit edebildiğimiz en son bilgilerde bu tarihe kadardır.

1.1.2.5. Ankara (1857)

Ankara da bazı dış istasyonlar gibi kuruluş yılı olarak tam bir tarih verilemeyen bir dış istasyondur. Ankara hakkında kuruluş tarihi olarak 1857 ve 1861 yılları verilmektedir. Kayseri istasyonu hakkında hazırlanan raporlarda burası hakkında bilgiler 1877 yılından itibaren verilmeye başlamıştır. Ancak Amerikan Board belgelerinde Ankara hakkında ilk bilgiler, 1861 yılında Bağçecik istasyonuna bağlı bir dış istasyonken olarak verilmeye başlanmıştır. Ayrıca Ankara, 1862–1863 yılları arasında da İzmit istasyonuna bağlı bir dış istasyon olarak gösterilmiştir. 1864 tarihinde ise Bursa istasyonuna bağlı bir dış istasyon olarak hakkında bilgi verilmeye devam edilmiştir. 1865 yılından itibaren 1862 yılında kurulan Istanos ile birlikte 1876 yılına kadar Bursa istasyonunun bir dış istasyonu olarak bölgede misyonerlik çalışmaları yapılmıştır. Bu bilgiler ışığında, verilen kuruluş yılları arasında açık bir şekilde biri seçilememiş olmasından dolayı Ankara'nın bir dış istasyon olarak kuruluş tarihi en erken tarih olan 1857 yılı esas alınmıştır¹⁷⁶.

1861 yılının başından 1876 yılına kadar İzmit'e (Nicomedia) bağlı bir dış istasyon olarak Amerikan Board misyonerlerinin çalışma sahaları kapsamında yer almış olan Ankara, 1877 yılında ise Istanosla birlikte Kayseri istasyonuna bağlanmıştır¹⁷⁷. Ancak, bazı yıllar Kayseri istasyonunun bu bölgede yaşayan Protestanlara yönelik Amerikan

¹⁷² PABCFM, **Reel 606**, No: 108.

¹⁷³ PABCFM, **Reel 607**, No: 171.

¹⁷⁴ PABCFM, **Reel 618**, No: 63.

¹⁷⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 99

¹⁷⁶ Alan; **a.g.m.**, s.48.

¹⁷⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 704.

Board'un tahsis etmiş olduğu fonlar aracılığıyla parasal yardımları olmuştur. Ayrıca, Ankara istasyonu Kayseri istasyonuna bağlanmadan önce başta Kerpe Yakobian ve W. A. Farnsworth olmak üzere Kayseri istasyonunda yer alan bazı misyonerler tarafından ziyaret edilmiştir¹⁷⁸.

Misyoner çalışmaları çerçevesinde daha önce başka dış istasyonlardaki misyonerlerin denetimi altında olan Ankara, Kayseri istasyonuna bağlandığı zaman burada bulunan bazı Katolik ve Rumların Protestanlığa ilgi duydukları gözlemlenmiştir. Ayrıca bu kişilerin İncil'i okuma ve öğrenme adına büyük gayret gösterip, araştırdıkları da ilgili Amerikan Board belgelerinde ifade edilmiştir¹⁷⁹.

1888–1889 yıllarına ait istasyon raporlarında belirtildiği üzere Ankara'da bulunan Protestan okulunun gelişmesi ve misyonerlik çalışmalarının başarılı bir merkezden yürütülmesi adına Talas'ta bulunan okula benzer bir ev 1888 sonbaharında satın alınmıştır. 330 Osmanlı Lirasına mal olan bu evin 2/3'ünü yani 230 lirası Amerikan Board tarafından karşılanmıştır¹⁸⁰.

Alınan bu ev ile birlikte Ankara'da ilerlemesi planlanan eğitim çalışmaları, okulda yeni hizmet vermeye başlayan erkek öğretmenin hastalanıp ölmesiyle bir süre öğretmen açısından sıkıntı çekilmesine neden olmuştur¹⁸¹. 1892 yılında ise Ankara ve civarında yaşanan toplumsal olayların yanı sıra, Ankara'da Protestanlık hizmetlerini yürütecek ve bu bölgeye yerleşecek öğretmenlerin bulunamaması nedeniyle Ankara bölgesi Amerikan Board misyonerleri tarafından boş bırakılmıştır¹⁸². Ayrıca Ankara'da bulunan vaiz Marderos Vartanyan ile bölgede bulunan Protestan cemaat arasında yaşanan bir takım sıkıntılar yüzünden, Marderos Vartanyan ile Mayıs 1892'de ilişkilerini kesen Kayseri istasyonu, bu kişinin maaşını da durdurmuştur¹⁸³. Ancak Ankara'da bulunan şapelin dinî görevlerini yürütmek adına Marderos Vartanyan'ın sahip çıkması, aslında Anakara'nın İstanos'daki Protestan kilisesine bağlı olan bir cemaati olması nedeniyle sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur¹⁸⁴. Ve 1893 yılına ait istasyon tablosunda Ankara'da bulunan 90 kişilik Protestan topluluğu gösterilmemiş, Amerikan Board tarafından hiç bir ödeme yapılmamıştır.

¹⁷⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 648, 655.

¹⁷⁹ PABCFM, **Reel 596**, No: 695.

¹⁸⁰ PABCFM, **Reel 596**, No: 704.

¹⁸¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 18.

¹⁸² PABCFM, **Reel 606**, No: 320.

¹⁸³ PABCFM, **Reel 606**, No: 322.

¹⁸⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 446.

Ekim 1894 yılında ise İstanos'daki papaz Odyan geçici olarak Ankara'ya taşınarak buradaki Protestan cemaate dini açıdan hizmetlerde bulunmaya çalışmış, bu sürede bölgede bulunan Protestan sayısında bir artış olmuştur. Fakat Ankara'da yer alan şapelde dini hizmetleri yürütmek adına yaşanan sorunlar bu tarihlerde de devam etmiştir¹⁸⁵.

1894 yılında bölgeye ziyaretlerde bulunan Mr. ve Mrs. Fowle yaşanan vaiz sorunundan dolayı İstanos ve Ankara'daki eğitim çalışmalarında bir ilgisizliğin yaşandığını tespit edip her iki bölgedeki bazı kızları alıp, Talas Kız Yatılı Okulu'na kayıt ettirmişlerdir¹⁸⁶.

1897 yılında ise yaşanan dinî kriz giderilip Vartanyan'ın tekrar görev yapmasına müsaade edilmiş, böylece de bölgede yürütülen misyonerlik faaliyetlerine hız verilmiştir¹⁸⁷.

1900 yılında Ankara'da bulunan Protestan cemaatinin kilise sıkıntısının olması nedeniyle Leonard's adındaki bir bayanın, Amerikan Board'a bıraktığı mirastan 200 Osmanlı lirası Ankara'daki Protestan cemaate aktarılmış ve bu bölgede yaşanan ibadet yeri sıkıntısı giderilmiştir¹⁸⁸.

1904 yılında Denek Madeni'ndeki papaz Der Gazerian tarafından Ankara'ya yapılan ziyarette belirtildiği üzere buranın iyi bir örgütlenmeye ve maddi yardıma ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir¹⁸⁹.

Aksaray'daki papazın Ankara'ya gelmesiyle dinî örgütlenmedeki yaşanan sıkıntı giderilmiştir¹⁹⁰. Ve 1904'den 1907 yılına kadar Ankara kilisesi Kayseri sahasında yer alan on ikinci tam teşekküllü kilise olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

1906–1907 yılları için hazırlanan dış istasyonların durumunu içeren raporda, Kayseri istasyonunda yer alan dış istasyonlar içerisinde dinî hizmetlerin en etkili verildiği bölgelerden biri olan Ankara¹⁹¹ ilerliyen yıllarda da bölgede yürütülen çalışmalar açısından Amerikan Board misyonerlerini memnun etmiş, burada bulunan kilise sadece Protestanlara yönelik dinî hizmetler vermekle kalmayıp, başka inançtaki insanlara etkili bir şekilde nüfuz etmiştir¹⁹².

¹⁸⁵ PABCFM, **Reel 606**, No: 518, 521.

¹⁸⁶ PABCFM, **Reel 606**, No: 523.

¹⁸⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 672.

¹⁸⁸ PABCFM, **Reel 618**, No: 5.

¹⁸⁹ PABCFM, **Reel 618**, No: 65.

¹⁹⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 83.

¹⁹¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 97.

¹⁹² PABCFM, **Reel 628**, No: 153.

1.1.2.6. Germir (1858)

Kayseri istasyonuna 1858 yılında dış istasyon olarak bağlanıp bölgedeki misyonerlik faaliyetlerini yürüten Amerikan Board misyonerlerinin çalışma sahalarından biri olmuştur. Amerikan Board belgelerinde belirtildiği üzere Kayseri'ye yaklaşık olarak 5 km mesafede olan Germir, Kayseri'nin en eski yerleşim yerlerinden biri olmasından ötürü tarihi önemi bulunmaktadır. Germir ile ilgili ulaşılabildiğimiz ilk rapor 1859–1860 yıllarına ait istasyon raporudur. Bu rapora göre söz konusu tarihte Amerikan Board misyonerlerinin burada bir yardımcısı bulunduğu ve Germir'deki Protestan misyonerlik çalışmaları öncelikle Rumlara yönelik olduğu ifade edilmiştir. Germir'de bu tarihlerde bir Rum Okulu bulunmakta olduğu ilgili belgede vurgulanmış olan bir başka husustur. Söz konusu bu okuldan mezun olan bir öğretmenin gözetimi altında 70 öğrencinin bulunduğu ve geniş bir kasaba olan Germir'de 7.000 ila 8.000 kişinin yaşadığı Germir'de görevli olan misyonerin raporunda yer almıştır. Yine aynı tarihlerde, Germir'deki misyoner yardımcısı bütün Protestanlık faaliyetlerini Rum okulunda öğretmenlik yapan ve aynı zamanda Protestan kilisesi mensubu olan kişiye devrederek bölgeden ayrılmıştır¹⁹³.

1860–1861 yılları için hazırlanan raporda ise Germir'de Rumlara yönelik yürütülen Protestanlık çalışmalarının neticesinde oldukça başarılı sonuçlar alınmış, kasabada bulunan her üç Rum'dan ikisinin Protestanlığı seçmiştir. Bu çalışmalarda da Ermeniler içerisinde de popülaritesi artan Rum okulunun büyük katkıları olmuştur. Germir'de yürütülen misyonerlik çalışmalarının başarısı karşısında Kayseri istasyonu

K. Yorgee adındaki bir yardımcısı ziyaret maksatlı bölgeye göndermiştir. Bir süre burada çalışan yardımcı aynı zamanda Tavlusun, Talas, Zincidere ve Endürlük'teki Rumları ziyaret ederek misyonerlik çalışmaları çerçevesinde buradaki Rumlarla da diyaloga geçmiştir¹⁹⁴. Yine aynı dönemde Everek ve Muncusun'daki misyoner yardımcıları ve ailelerinin Germir'deki Protestan Rum okuluna ziyaretleri olmuştur¹⁹⁵. Söz konusu bu okul Germir'deki bazı Ortodoks Rum din adamlarının itirazlarına rağmen 10 ila 12 öğrencisiyle çalışmalarına devam etmiştir¹⁹⁶.

1862–1863 döneminde ise Germir'deki okulun mevcudu 32'ye çıkmıştır. Bu okulda eğitim görenlerin çoğu Rum olmakla birlikte, Ermeniler hatta Müslüman bir kaç kişide

¹⁹³ PABCFM, **Reel 582**, No: 619.

¹⁹⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 624.

¹⁹⁵ PABCFM, **Reel 582**, No: 626.

¹⁹⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 629.

eğitim almıştır. Germir’de bu tarihlerde Protestan misyonerlik çalışmalarını ağırlıkta olarak öğretmenler yürütmüş ve bu çalışmalarda da ifade edildiği üzere başarılı olmuşlardır¹⁹⁷.

1863–1864 yılları için hazırlanan Kayseri istasyonunun yıllık raporunda Germir’de başarılı bir şekilde eğitim ve misyonerlik çalışmalarını yürüten okulunun öğrenci sayısının 40 kişiye ulaştığını görmekteyiz. Ayrıca bu dönemde Germir’deki Protestan okulunda eğitim gören bir Türk’ün Protestanlığa eğilimin arttığı ve Germir’deki bir Müslüman çiftin ilahilerin Türkçe çevirilerinden büyük haz alıp, öğrendikleri bölge hakkında hazırlanan raporda belirtilmiştir¹⁹⁸.

1865 yılına kadar başarılı şekilde misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü ifade edilen Germir, tespit edemediğimiz bir nedenden dolayı 1872 yılına kadar dış istasyonluktan çıkmıştır. 1872–1873 yıllarına ait istasyon raporunda belirtildiği üzere ise burası 1872 yılının sonbaharında yeniden işgal edilmiştir¹⁹⁹. Fakat incelemiş olduğumuz Kayseri istasyonu ve ona bağlı olan dış istasyonların yıllık istatistiklerini veren çizelgelerde Germir ile ilgili 1865 ile 1880 yılları arasında her hangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Yine aynı çizelgeler de inceleneceği üzere 1880 yılından 1884’de kadar burada üç ile beş Protestan kişi bulunduğu görülüp, 1885 yılından 1894 yılına kadar Protestan olarak bir kişi Germir’de yaşamış, 1894 yılından 1899 yılına ise kadar bölgede hiç Protestan olmadı görülmüştür.

Board belgelerine dayalı araştırmamızda Germir’de uzun süre yaşayan söz konusu bir kişinin, Amerikan Board misyonerlerinin Germir’deki çalışmalarını yürüten yardımcı Lazari Taskali olduğu tespit edilmiştir. Germir’de yaşayan Taskali’nin evi misyonerlerin bölgeye nüfuz ederken üst olarak kullanılmış, Protestan çalışmaları ilk onun evinden yürütölmeye başlanmıştır. Board’un vermiş olduğu emekli maaşıyla geçinen Lazari Taskali 30 Mayıs 1894 ölmüş ve kendisi için görkemli bir cenaze töreni düzenlenerek defin edilmiştir.²⁰⁰.

Lazari Taskali’nin ölümünden 1914 yılına kadar Germir ile ilgili düzenli bir kayıta ulaşamamış olmamız, buradaki Protestan misyonerlik çalışmalarının 1894 yılından sonra neredeyse sona erdiğini göstermektedir.

¹⁹⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 636.

¹⁹⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 650.

¹⁹⁹ PABCFM, **Reel 589**, No: 8.

²⁰⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 518.

1.1.2.7. Muncusun (1858)

Bugünkü adı Güneşli olan Muncusun, Kayseri'nin 20 mil kuzeydoğusunda yer alan bir kasabadır. Amerikan Board belgelerine göre burası 1858 yılından itibaren Kayseri istasyonuna bağlı bir dış istasyon olarak çalışmalarına başlamıştır.

Muncusun ile ilgili ilk bilgilere 1859–1860 yıllarına ait raporda ulaşmaktayız. Bu raporda söz konusu tarihlerde Muncusun, Kayseri istasyonunun diğer dış istasyonlarına göre çalışma yapma açısından daha uygun bir yerleşim yeri olduğu, Muncusun'da bulunan misyoner yardımcı ve eşi de dâhil olmak üzere Muncusun'daki Protestan kilisesine üye 25 kişinin bulunduğu ifade edilmiştir. Misyonerlerin buraya yakın zamanda bir kilise yapılması yönünde bir ümitlerinin olduğu ve Muncusun'da küçük ama öğrencilerinin hepsinin Protestan ailelerden oluşan başarılı bir okullarının faaliyette bulunduğu da yine aynı raporda ifade edilmiştir. Ayrıca Muncusun'da yaşayan birçok ailenin de bu okuldan yararlanmak istedikleri fakat papazlarından çekindikleri söz konusu belgelerden tespit ettiğimiz başka bir ayrıntıdır²⁰¹.

1860–1861 yılına ait raporda Muncusun için yapılması düşünülen kilisenin tamamlandığı ifade edilmektedir. Bu kilise taştan yapılmış olup, 7,6x8 metre ölçülerinde bir alana ve 3,5x3,5 metre ölçülerinde de bir galeriye sahiptir. Ayrıca Kayseri istasyonundan W. A. Farnsworth'un buraya yaptığı son ziyarette, Muncusun'un 15 kişilik Protestan okulunun çok başarılı bir şekilde çalışmalarını yürüttüğüne dair gözlemleri olmuştur²⁰².

1861 tarihli Kayseri bölgesindeki nüfus dağılımını gösteren çizelgede Muncusun'da 120 Ermeni hanesinin bulunduğu görülmektedir²⁰³.

1863–1864 tarihlerinde Muncusun'da ortalama 45 kişilik bir kilise cemaati varken, buradaki okulunda ise 12 öğrenci eğitim almıştır²⁰⁴. Yine aynı dönemde W. A. Farnsworth'un Muncusun'a yaptığı ziyarette buradaki cemaate beş kutsal kitap verdiği, bu durumunda Muncusun'daki halkın Hristiyanlığa ve Protestanlığa nedenli ilgili olduklarının bir delili olduğunu vurgulanmıştır²⁰⁵.

Muncusun'daki Protestan cemaatin iyi bir vaiz ve de okul öğretmeni yönünden çektikleri sıkıntılar buraya giden Br. Kirkore tarafından giderilmeye çalışılmıştır²⁰⁶.

²⁰¹ PABCFM, Reel 582, No: 618.

²⁰² PABCFM, Reel 582, No: 625.

²⁰³ PABCFM, Reel 583, No: 462.

²⁰⁴ PABCFM, Reel 582, No: 640.

²⁰⁵ PABCFM, Reel 582, No: 643.

²⁰⁶ PABCFM, Reel 582, No: 648.

1869 yılında Muncusun'un İstasyon tarafından tam teşekkülü bir kilse olarak kabul edilmesiyle birlikte bu tarihte Kayseri istasyonundaki tam teşekküllü kilise sayısı üç'e çıkmıştır²⁰⁷. Ayrıca bu dönemde Muncusun'daki vaize yardımcı olmak üzere, Muncusunlu olan ve de Merzifon papaz okulundan mezun bir kişi, Muncusun'a gidip Protestanlık faaliyetlerinde bulunmuştur²⁰⁸.

1870 yılında Muncusun'un papazlığını Rev. Mr. Krikor Bogosian²⁰⁹ yapmıştır. Ayrıca bu tarihlerde Muncusun'da, Merzifon'daki yatılı kız okuluyla bağlantılı olan iki kız tarafından ders verilen bir kız okulu mevcuttur²¹⁰. Yine 1870 yılında Muncusun'da kadın çalışmaları çerçevesinde bayan misyonerlerin bölgeye bir takım ziyaretleri olmuştur²¹¹. Hatta bu kadın çalışmalarının 1871 yılına ait istasyon raporunda yer alan başka bir Amerikan Board belgesinde üç yıldır Kayseri haricinde, Yozgat ve Muncusun'da da yürütüldüğüne dair bilgide ilgili belgelerde ifade edilmiştir²¹².

1872 yılında buradaki halkın şapel ve okul yapımı için yoğun çaba içerisinde oldukları Mr. Barrows'un aynı tarihli raporunda belirtilmiştir. Buna göre burada yapılan inşaat maliyetlerinin çok yüksek olmasına rağmen kesme taş kullanılmış olup, Muncusun cemaatinin ve papazının bu çalışmalarda maddi ve manevi büyük katkıları olduğu vurgulanmıştır²¹³.

1872–1873 döneminde Muncusun Protestan Kilisesi'ndeki üye sayısı 22²¹⁴ olup, 1874–1875 döneminde ise Kayseri istasyonundaki bazı kiliselerde olduğu gibi burası da bir sıkıntı içerisine girmiştir²¹⁵.

1876 yılında ise Muncusun hakkında hazırlanan raporlarda, kilise üyesi bazı erkeklerin başta İstanbul olmak üzere bölge dışına çıktıklarını, genelde de 3 veya 4 sene sonra geri döndükleri hakkında verilen bilgiye rağmen yinede burada umut verici gelişmeler olduğu vurgulanmaktadır²¹⁶.

Ancak, Aralık 1875'den itibaren Gemerek'teki Protestan cemaatle yakından ilgilenmeye başlayan Muncusun papazı Rev. Krikor Bogosian, Gemerek'in daha geniş ve daha umut

²⁰⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 671, 691.

²⁰⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 674.

²⁰⁹ Bazı belgelerde bu kişinin adı Krikor Eomirian olarak geçmektedir.

²¹⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 684.

²¹¹ PABCFM, **Reel 582**, No: 686.

²¹² PABCFM, **Reel 582**, No: 697.

²¹³ PABCFM, **Reel 588**, No: 513.

²¹⁴ PABCFM, **Reel 588**, No: 531.

²¹⁵ PABCFM, **Reel 589**, No: 8.

²¹⁶ PABCFM, **Reel 589**, No: 20.

verici bir yer olduğunu düşündüğünden dolayı çalışmalarını burada sürdürdüğünü 1876–1877 yıllarına ait istasyon raporundan anlamaktayız²¹⁷.

1887 yılında Kayseri istasyonuna, Merzifon'daki Ruhban Okulu'ndan 1886 sonbaharında mezun olan beş yardımcı katılmıştır. Bu yardımcılar çeşitli bölgelere dağıtılırken, Krikor Yardumian adındaki din görevlisi Muncusun'da Protestanlık adına hizmetlerde bulunması için bu bölgeye gönderilmiştir²¹⁸.

1888–1889 yıllarına ait Kayseri istasyonu raporunda Muncusun Protestan Kilisesi'nin Mr. Krikore Yardumian yönetimi altında olduğu belirtilmekle birlikte, eski papaz Rev.Krikore Bogosian hakkında da kısa bir bilgi verilmiştir. Şöyle ki, bilindiği üzere 1870, 1875 tarihleri arasında Muncusun Protestan Kilisesi'nde papazlık yapmış olan Krikor Bogosian (Eomirian), 1875 yılından sonra Gemerek'te çalışmalarını sürdürmüştür. Daha sonra Muncusun cemaatinin daveti üzerine 1877 yılında tekrar Muncusun'a dönmüştür, 1883 yılında söz konusu papaz yüzünden bölünmeler olmuştur²¹⁹. Daha sonra buradan ayrılan Krikor Bogosian Niğde'de çalışmaya başlamıştır. 1889 yılında Muncusun Protestan Kilisesi'ndeki dinî iletişimsizliği gidermek adına Niğde'den Muncusun'a geri dönmüştür²²⁰. Ancak bu papazın ölümüne kadar papaz ile Protestan cemaat arasındaki dinî ilişkiler asla eskisi gibi olmamıştır.

1890 yılındaki ilgili raporda belirtildiği üzere, Kayseri istasyonunda yer alan tam teşekküllü Protestan kiliselerinden birisi olan Muncusun Protestan Kilisesi'ne bu tarihlerde Rumdigin'deki Protestan cemaatte bağlıdır. 1891 yılında ise Şarkışla'da bulunan Protestan cemaatte Muncusun Protestan Kilisesi'ne bağlanmıştır²²¹.

1900'den sonra Muncusun'daki kilise yine papazsız kalmıştır. 1902–1903 yıllarına ait raporda ifade edildiği üzere Muncusun'da son bir kaç aylık dönemde, Merzifon'daki Ruhban Okulu'ndan mezun olan Mr. Varootun Vahadooryan adındaki bir vaizin hizmet verdiği ve bu kişinin Muncusun'daki Protestan cemaatin papazı ola bileceği belirtilmiştir²²².

Ayrıca Kayseri istasyonunda bulunan Amerikan Board misyonerlerinin çalışma sahalarından bir olan Muncusun'a çeşitli tarihlerde ziyaretleri olmuştur. Kadın çalışmaları açısından bu tarihlerde dikkat çekici nokta Kayseri'de bulunan Miss

²¹⁷ PABCFM, **Reel 589**, No: 22, 32.

²¹⁸ PABCFM, **Reel 596**, No: 693.

²¹⁹ PABCFM, **Reel 596**, No: 699.

²²⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 16.

²²¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 214.

²²² PABCFM, **Reel 618**, No: 33.

Levonian'ın 1906–1907 yıllarında Muncusun'da çalışmalarda bulunmak üzere bölgeye gitmesidir²²³.

1.1.2.8. Sungurlu (1858)

Amerikan Board belgelerinde Kayseri'ye 36 mil yani 58 km uzaklıkta olduğu belirtilen ve Yozgat'ın kuzeybatısında yer alan Sungurlu (Soongoorloo) 1858 yılında Kayseri'ye bağlı bir dış istasyon olarak kurulmuştur. Fakat bizim burayla ilgili tespit edebildiğimiz ilk rapor 1862–1863 yıllarına ait İstasyon raporudur. Bu raporda da belirtildiği üzere Sungurlu'nun dış istasyon olarak iki veya üç yıl önce tesis edildiği şeklindedir²²⁴.

Sungurlu'da misyonerlik faaliyetlerine başlayan Amerikan Board misyonerleri, Elikgas (Elikgees) veya Ermeni çingeneler (Gipsy) arasında önceleri nüfuz etmekte zorlanmışlarsa da daha sonraları misyonerlik çalışmalarında başarıya ulaşmışlardır. Yine 1862–1863 tarihli rapordan edindiğimiz bilgiye göre buradaki Protestan topluluk Ermeniler, Rumlar ve Çingenelerden oluşmakta olup, misyonerler bu tarihlerde henüz Müslümanların Protestanlığa geçtikleri yönünde bir kayıtlarının olmadığını vurgulanmıştır. Ayrıca buradaki yardımcılardan göndermiş oldukları raporlara göre Sungurlu'da 15 kişilik küçük bir okul olduğu bilgisine ulaşıyoruz. Fakat daha sonra bu sayıda azalmalar olmuştur. Aynı raporda, bir önceki yıl İzmir'de tıbbî eğitim almış bir kişinin bölgede uzun süre hizmet vermesinden dolayı bölge halkının memnun olduğu, ancak Sungurlu'daki misyoner yardımcısının görevinden ayrılmasından dolayı Sungurlu'nun bir vaiz sıkıntısına girmiş olduğu vurgulanmıştır²²⁵.

1863–1864 dönemini kapsayan Kayseri istasyonu yıllık raporunda Sungurlu'da Protestan cemaatinin sayısı net olarak belirtilmemekle birlikte bir önceki yıla göre ortalama 30 kişilik bir artışın ve buradaki cemaatin acil olarak bir kiliseye ihtiyaçlarının olduğu belirtilmiştir. Bu raporda, eğitim açısından ise Sungurlu'daki okulda eğitim gören öğrenci sayısı 25 olarak gösterilmiştir²²⁶. Ayrıca bu dönemde bölgenin yardımcı sıkıntısını gidermek amacıyla Kayseri istasyonundan iki yardımcı; Br. Krikorof

²²³ PABCFM, **Reel 618**, No: 105.

²²⁴ Sungurlu'nun 1862 yılından daha önce Kayseri'ye bağlı bir istasyon olarak tesis edildiğini destekleyen bir ifade de Osmanlı arşiv vesikalarında yer almaktadır. Bu belgeye göre Sungurluda 1861 yılında Protestan cemaatin ibadethane olarak kullandığı bir mekânın, iptidai derecesinde kız ve erkek çocuklarına eğitim vermek amacıyla ruhsatsız olarak açıldığı, okulda bulunan 1 Protestan öğretmenin 12'si kız, 33'ü erkek olmak üzere toplam 45 öğrenciye eğitim vermiş olduğunu ifade edilmektedir. BOA , **Y.EE.**, Belge No: 102/38.

²²⁵ PABCFM, **Reel 582**, No: 637.

²²⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 640.

Muncusun ve Baron Margese beş aylığına Sungurlu'ya görevli olarak gönderilmiş, burada bir ibadet yerinin inşaatına başlanmıştır²²⁷.

1865–1866 yıllarına ait Kayseri istasyon raporunda, Sungurlu'daki cemaatin Mateos Agha yönetiminde olduğu ve Ekim ayından Haziran ayına kadar buradaki Protestan cemaatinin sayısı 25 kişiden 75 kişiye çıktığı vurgulanmakta olup, haftada üç kez yapılan dua toplantılarına da ortalama olarak 40 kişinin katıldığı belirtilmiştir²²⁸.

1869 yılı için hazırlanan raporda ise bir sonraki sene buraya Mucusun'da olduğu gibi bir Protestan kilisesi açılması ve bölgeye bir papaz gönderilmesi düşünülmekte olduğu ifade edilmiştir²²⁹. Kısa zamanda tesis edilen kilise, 1870 yılında Kayseri istasyonunda faaliyetlerde bulunan tam teşekküllü Protestan kiliselerinin arasına girerek dinî faaliyetlerini sürdürmüştür²³⁰. Yine 1870 yılında bölgedeki gelişmeleri izleyip, rapor etmek adına Kayseri'deki misyonerlerden Mr. Bartlett ve Miss Closson'un Sungurlu'ya ziyaretleri olmuştur²³¹.

1871 yılında ise Sungurlu'daki kadınlara yönelik çalışmalara ağırlık verilmiş olup, bölgede görevli misyonerlerin aracılığıyla İncil okumaları yapıp, okuma-yazma bilmeyenlere dersler verilmiştir²³².

1872 yılında Sungurlu'daki Protestan cemaatin ilerleme kaydettiği, bölgede yer alan Protestan kilisesinin gelişmesi için Protestan cemaat çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Örneğin, Sungurlu'daki şapel için buradaki Protestanlar 700 kuruş harcayarak bu şapelin halı ihtiyacını karşılamışlar. Başka bir örnek olarak da Sungurlu'daki Protestan kadınlar, okul-evinin (school-house) tamiri için gerekli 200 kuruşu kendileri ödemişlerdir. Bu yıl için dikkat çekici bir olay ise, Protestan ayinlerine düzenli olarak katılan bir Müslüman'ın, Hristiyanlığın bu mezhebine ilgi duyması ve sonucunda vaftiz olup kiliseye katılmış olmasıdır²³³.

1872–1873 yıllarına ait raporda Sungurlu'daki kiliseye üç yeni üyenin katıldığı, böylece üye sayısının 19 olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca buradaki Protestan kilisesi papazının maaşında iyileştirilmeye gidilip 150 kuruştan 175 kuruşa çıkarılmıştır²³⁴.

²²⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 641.

²²⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 654.

²²⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 672.

²³⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 680.

²³¹ PABCFM, **Reel 582**, No: 686.

²³² PABCFM, **Reel 582**, No: 697.

²³³ PABCFM, **Reel 588**, No: 510.

²³⁴ PABCFM, **Reel 588**, No: 532.

1873–1874 döneminin raporundan anlaşıldığı üzere Sungurlu’daki papaz Kayseri sahasında görev yapan üç papazdan biridir. Aynı zamanda elimizdeki belgelerden söz konusu bu papazın isminin Papaz Krikore Tatiosian olduğunu, ancak sağlığındaki kötüleşmeden dolayı çalışmalarında zorlandığını tespit edilmiştir²³⁵. Yine Amerikan Board belgelerinden bu papazının görevinden ayrıldığını, ilgili belgede 1873 sonbaharının başında Sungurlu kilisesinin papazsız kaldığını ifade eden yazıdan çıkartılmıştır. Ama dinî hizmetlerin aksamaması adına 1873–1874 kışı boyunca Merzifon’daki Ruhban Okulu’nun öğrencilerinden yararlanılmıştır. Bu kişilerden birisi papazlık görevini devam ettirme düşüncesinde olmasına rağmen istasyon tarafından yeterli bilgiye hâsıl olmadığı düşünüldüğünden söz konusu kişinin düşüncesi gerçekleşmemiştir²³⁶.

Eğitim açısından da bu dönemde Sungurlu’daki okul öğretmen sıkıntısı yaşamış, üç yıl önce buraya bir öğretmen göndermelerine rağmen bu kişinin devamlılığı sağlanamamıştır²³⁷.

10 Mart 1875 yılında Sungurlu’dan Kayseri istasyonu’na gönderilen rapora göre haftalık toplantılara büyük bir katılım olmuştur. Bu çerçevede 11 aile haftalık toplantılarla yakından ilgilenmiş, kış boyunca ortalama olarak 40 kişilik bir katılımcı topluluğu bu toplantılara katılmıştır²³⁸. 1873–1874 kışında bu kilisede çalışan Eylenceli Baron Hohannes Hagopian buradaki insanların kalbini kazanmış ve çalışmaları dikkate alınmıştır. Hem papazsız kalan Sungurlu’daki Protestan cemaat hem de Kayseri istasyonundakiler, Baron Hohannes Hagopian adındaki kişinin 1875 yılının sonbaharında Merzifon’daki Ruhban Okulu’ndan mezun olup, bölgeye dönmesini umut etmişlerdir²³⁹.

1875–1876 dönemine ait raporda, Sungurlu Protestan kilisesinden yaklaşık olarak iki yıl önce ayrılan papaz Rev. Krikore Tatiosian’dan beri, kilisenin durumunun kötüleştiği ifade edilmiştir. Rev. Krikori’nin, Sungurlu’dan ayrıldıktan sonra Merzifon istasyonunun yönetimi altındaki yerlerde çalışmaya başladığını yine bu rapordan anlaşılmaktadır. Bu dönemden itibaren, Sungurlu kilisesinde vaiz olarak, yukarıda belirtildiği üzere Sungurlu’ya dönmesi umut edilen Baron Hohannes Hagopian’ın Merzifon’daki Ruhban Okulu’ndan mezun olduktan sonra Sungurlu’ya gelerek dinî

²³⁵ PABCFM, **Reel 588**, No: 538.

²³⁶ PABCFM, **Reel 588**, No: 539.

²³⁷ PABCFM, **Reel 588**, No: 542.

²³⁸ PABCFM, **Reel 589**, No: 7.

²³⁹ PABCFM, **Reel 589**, No: 8.

çalışmalara başlamıştır. Bu kişinin hem 1873–1874 kışında hem de Merzifon’daki okulundan mezun olup, Sungurlu’da 1875 sonbaharından Ekim 1876 tarihine kadar olan çalışmalarını kapsayan dönemde Sungurlu’da 40 ila 50 kişi arasında değişen Protestan cemaat sayısı 150–200 kişiye kadar çıkmıştır²⁴⁰.

Kayseri istasyonuna bağlı bir dış istasyon olan Sungurlu’ya Amerikan Board misyonerlerin dönem dönem ziyaretleri olmuştur. Bölgeye yapılan ziyaretlerden birini de 29 Haziran, 6 Eylül tarihlerinde Mr. ve Mrs. Bartlett gerçekleştirmiştir²⁴¹.

Kadın çalışmaları açısından 1876–1877 döneminde Sungurlu’da bir İncil okuyucu kadının görev yaptığını belirte biliriz²⁴². Aynı dönemde Sungurludaki cemaatin kiliseye 16 liralık bir yardımları söz konusu olmuştur²⁴³.

Amerikan Board misyonerlerinin 1877–1878 yıllarına ait Kayseri istasyonu raporunda Sungurlu Protestan Kilisesi’nin bu tarihlerde hala papazsız olduğu, fakat Baron Hohannes Hagopian’ın burada vaiz olarak çok başarılı bir şekilde çalıştığı ve çevreye nüfuz ettiğini, aynı zamanda da bu dönemde kiliseye dört kişinin üye olmasında önemli bir rolünün olduğu belirtilmekle birlikte, Baron Hohannes’in Sungurlu Protestan Kilisesi için papaz olarak düşünüldüğü vurgulanmaktadır²⁴⁴. Ancak 1883 yılının yıllık raporunda buranın papazı olarak Rev. Krikor Sevdya’nın adı geçmektedir.

1885–1886 yılına ait yıllık raporda ise Sungurlu Protestan Kilisesi’nin 1885 yılı itibarıyla görevli papazın ayrılması ve kilisenin vaizsiz olması nedeniyle Kayseri istasyonunda tam teşekkülü olarak hizmet veren altı Protestan kilisesi içerisinde Sungurlu Protestan Kilisesi’nin sadece adı ile varlığını sürdürmekte olduğu ifade edilmiştir²⁴⁵. Bu tarihten itibaren ise kilisenin geleceği konusunda endişeler hâsıl olmaya başlamıştır²⁴⁶. 1889 yılına ait raporda; Sungurlu Protestan Kilisesi’nin başına geçen Haig Yardumian’ın başarılı çalışmaları neticesinde kilise karanlıktan aydınlığa çıktığı belirtilmiştir. 1892 yılında ise Sungurlu Papazı Haig Yardumyan’ın Amerika’ya gitmek için bölgeden ayrılmıştır²⁴⁷.

1893–1894 raporunda ifade edildiği üzere Sungurlu papazı Haig Yardumyan Amerika’ya gitmeden önce Londra’ya gidip buradaki Hackney Koleji’nde çalışmalar

²⁴⁰ PABCFM, **Reel 589**, No: 21.

²⁴¹ PABCFM, **Reel 589**, No: 31.

²⁴² PABCFM, **Reel 589**, No: 33.

²⁴³ PABCFM, **Reel 589**, No: 38.

²⁴⁴ PABCFM, **Reel 589**, No: 46.

²⁴⁵ PABCFM, **Reel 589**, No: 680.

²⁴⁶ PABCFM, **Reel 589**, No: 687.

²⁴⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 16

yapmaya başlamıştır. Bu süre zarfından Sungurlu Protestan Kilisesi'nin dinî işleriyle Haig'in babası Rev. Yeghia Yardumyan ilgilenmiştir. Ancak bu kişide 29 Haziran 1894 yılında koleradan ölmesi kilise çevresinde yürütülen dinî çalışmaların aksamasına neden olmuştur. Rev. Yeghia Yardumyan'ın oğlu papaz Haig Yardumyan ise İngiltere'de bulunduğundan Sungurlu'daki hizmetleri buradaki genç Protestanlar yürütmeye çalışmıştır²⁴⁸.

Sungurlu, eğitim açısından ise 1895 yılında Gregorianların Sungurlu'da hizmet veren Protestan Kız Okulu'nun dağılması için okulda görevli olan öğretmeni okuldan ayrılması yönünde yaptıkları ikna etme girişimleri başarılı olmuş ve bu kişi görevini bırakmış, dolayısıyla okul öğretmen ihtiyacı konusunda sıkıntı yaşamıştır. Yaşanan bu durum üzerine kız okulunun eski Gregorian öğretmeni giden öğretmenin yerini alarak okulun tekrar eski düzenine kavuşmasını sağlamasıyla okul hizmetlerine devam etmiştir²⁴⁹.

Sungurlu Protestan Kilisesi'nin 1898'deki dinî hizmetlerini genç bir adam olan Armena Dalkuranyan adındaki bir şahsın yürüttüğü belgelerde ifade edilmiştir²⁵⁰. Önceki yıllara nazaran daha iyi durumda olan Sungurlu Protestan Kilisesi'nde 1902–1903 yıllarında vaizi olarak Mr. Atmadjian görev yapmıştır. Bu dönemde kiliseye dokuz yeni üye katılmış olup, sonbaharda da Kayseri istasyonunda görevli olan misyoner Mr. Fowle'nin bölgeye bir ziyareti söz konusu olmuştur²⁵¹.

1902–1908 yılları arasında Mr. Atmadjian'ın vaizliğinde büyük gelişmeler kaydeden Sungurlu kilisesi, 1908'de Mr. Atmadjian'ın ölümüyle büyük bir kayıp yaşamıştır, fakat Mr. Atmadjian'ın çalışmalarını devralan Mr. Hachadoorian kilisenin tekrardan gelişme kaydetmesi için başarılı çalışmaları olmuştur. Bu çerçevede Sungurlu'daki bazı genç çingeneler (Gipsy) arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur²⁵².

1911–1912 yıllarına ait istasyon raporunda bu bölgeye bir papaz atandığı belirtilmekte²⁵³, fakat atanan kişi hakkında bir bilgi verilmemiştir. Genel olarak bu dönemde Sungurlu'da önem arz eden başka bir değişiklik yoktur ve buradaki Protestan kilisesi başarılı bir şekilde çalışmalarını sürdürüldüğü bölgeye ait raporlarda belirtilmiştir.

²⁴⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 443, 517, 518, 519.

²⁴⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 599.

²⁵⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 838.

²⁵¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 33.

²⁵² PABCFM, **Reel 618**, No: 122.

²⁵³ PABCFM, **Reel 628**, No: 153.

1.1.2.9. Niğde (1859)

Kayseri'nin 128 km güneybatısında yer alan Niğde, 1859–1860 yılları için hazırlanan yıllık raporda da belirtildiği üzere 1859 yılında Kayseri istasyonuna bir dış istasyon olarak bağlanmış ve bu tarihten itibaren Amerikan Board misyonerlerinin bölgedeki faaliyetleri başlamıştır. Misyonerlere göre Ekim 1859 da Niğde'de 1.500 Müslüman, 700 Rum ve 120 Ermeni hanesi vardır. Ayrıca şehre bağlı , merkeze uzaklıkları bir ila sekiz saat arasında değişen 18 köy bulunmaktadır. Bu yerleşim yerlerindeki hane sayılarıyla birlikte Niğde bölgesinde toplam 5.770 hane, başka bir ifadeyle 30.000 kişilik bir nüfus Niğde ve civarında yaşamaktadır. Bölgenin Ermeni nüfusu 1860 yılına ait belgelerde ise 300 hane olarak gösterilmiş ve bu nüfusun yarısı şehir merkezinde veya Bor'da yaşadığı belirtilmiştir²⁵⁴.

1861 yılına ait *Kayseri Bölgesindeki Nüfus Tablosunda* Konya Sancağı başlığı altında yer alan Niğde'ye bağlı 23 kasaba ve köyde 2010 Ermeni ve 45.240 Rum yaşamaktadır²⁵⁵.

Niğde bölgesinde Rumların yoğunlukta olması, genelde Ermenilere yönelik misyonerlik çalışmalarında bulunan Amerikan Board misyonerlerinin bölgenin azınlık nüfusundaki dağılımı göz önünde bulundurarak Niğde'de ağırlıklı olarak Rumlara yönelik misyonerlik çalışmalarını yürütmüşlerdir.

İlk olarak Niğde'de diğer dış istasyonlarda olduğu gibi Amerikan Board misyonerleri tarafından dinî çalışmalara ağırlık verilmiş daha sonra faaliyetler eğitim, sosyal, sağlık gibi alanlarda yürütülmüştür.

1861 Mart'ında bu bölgeye bir ziyarette bulunan W. A. Farnsworth bölgede bir Protestan cemaatinin teşkili için bazı çalışmalar yapmıştır. Bu çerçevede, beş genç adamı kayıt altına alarak faaliyetlerine hız vermiş, fakat bu beş kişiden ikisinin dinî faaliyetlerde etkin rol oynaya bilecek güçte olmadıkları görülmüştür. Ayrıca Niğde'ye Ağustos 1860'da İstanbul misyonundan Mr. Jackson G. Coffing ve eşi Mrs. Coffing tarafından ziyaret edilmiş ve şehrin havasının kendi sağlıklarına iyi gelmesinden ötürü burada kalıp bölgedeki misyonerlik çalışmalarını gelişmesi yönünde Amerikan Board misyonerleri adına önemli katkıları olmuştur.

Bu bölge hakkında incelenen belgelerde dikkat çekici bir husus ise Niğde'nin Kayseri istasyonuna olan uzaklığından dolayı (yaklaşık 24 saat) Adana'ya transferi düşünülmüş

²⁵⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 617.

²⁵⁵ PABCFM, **Reel 582**, No: 626; Niğde bölgesindeki azınlık unsurların nüfus dağılımı için bkz. Tablo–1.1.

olmasıdır. 1862 yılında buranın Merkezi Türkiye Misyonu'na transfer edilmesi için girişimler başlatılmış, ancak 1862–63 yıllarına ait yıllık raporda Niğde'nin Merkezi Türkiye Misyona geçişinin hala gerçekleşmediği ve bunun uzun süreceği tahmin edildiği vurgulanıp, transfer işlemi sonuçsuz kalmıştır. Ayrıca aynı yıl Rev. Mr. Coffing'in ölümü üzerine , Niğde bölgesiyle Kayseri'deki istasyonun ilgilenmesi icap etmiştir. Bunun neticesinde de Kasım 1862'de Niğde'ye Kayseri istasyonundan bir vaiz ve bir yardımcı gönderilmiş, misyonerler bölgeye hızlı bir şekilde nüfuz etmeye başlamışlardır²⁵⁶.

Gönderilen bu kişilerin 1865–1866 yıllarına ait raporlarında Kayseri istasyonunda bulunan papaz Kerope'nin Niğde'ye bir ziyarette bulunduğu, papaz Kerope'nin Niğde'deki mevcut 20 kişilik Protestan cemaatinin sayısının nasıl artırıla bilecekleri hususunda kendilerine bilgi verdiği ifade edilmiştir²⁵⁷. Protestan misyonerlerin çalışmaları için sık sık önemli bir yer olduğu vurgulanan Niğde'nin 1866–1867 yılları arasında tam anlamıyla Kayseri'ye bağlı olarak faaliyetlerini sürdürdüğünü söyleye biliriz.

1866 yılında Niğde'de bulunan Ermeni okulunun kapanması ve buradaki öğretmenin Protestan cemaatini aydınlatması açısından bölgede açılabilinecek bir Protestan okulunun Niğde bölgesinde yürütülen misyonerlik çalışmaları açısından büyük yararlarının olacağı yıllık raporda önemle vurgulanmıştır²⁵⁸.

1869 yılında Kayseri istasyonunda görevli olan B. Garabet Sarkisian adındaki bir yardımcı ailesiyle birlikte Niğde'de faaliyetlerde bulunmak adına buraya gitmiş, aynı zamanda Kayseri'ye yakın bölgelerde de vaizlik görevinde bulunmuştur²⁵⁹. 1870 yılına bakıldığında ise iyi donanımlı bir İncil kadının dinî çalışmalar kapsamında faaliyette bulunduğu söyleye biliriz²⁶⁰. Aynı yıl Mr. Bartlett ve Miss Closson'da Niğde'ye 3 kez ziyarette bulunmuşlardır²⁶¹. 1871 yılında da Mr. Giles buraya yaptığı ziyaret sırasında dört-beş hafta boyunca bölgede incelemeler yapmıştır²⁶². 1872–1873 dönemine ait yıllık raporda ise, Talas'a 75 mil yani yaklaşık 120 km uzaklıkta bulunan Niğde'ye 28 Eylül 1872'de Miss Grisword'un bir ziyareti olduğu belirtilmiştir²⁶³. Yapılan ve

²⁵⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 625, 628, 636.

²⁵⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 652.

²⁵⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 663.

²⁵⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 672.

²⁶⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 684.

²⁶¹ PABCFM, **Reel 582**, No: 685.

²⁶² PABCFM, **Reel 582**, No: 697.

²⁶³ PABCFM, **Reel 582**, No: 517.

yapılmakta olan bütün bu ziyaretlerin, misyoner çalışmalarında ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu görmemiz adına dikkat çekici hususlardır.

1872 yılına ait istasyon raporunda yukarıda açılması düşünüldüğü ifade edilen okulun açılmış olduğu ve başarılı bir şekilde çalışmalarını sürdürdüğü²⁶⁴ ve Mr. Farnsworth'un Niğde'ye bir ziyarette bulunduğu ifade edilmiştir²⁶⁵. Bu yıl dinî çalışmalar yönünden, Niğde'deki Protestan cemaatin bir şapel yapmayı planlayıp büyük miktarda yardım topladıkları fakat bu inşaat için daha 10.000 kuruşa ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Yine 1869 yılında Niğde'ye giden B. Garabet Sarkisian'ın bölgedeki faaliyetlerini kesintisiz olarak sürdürdüğünü söyleye biliriz²⁶⁶. 1876 yılında ise bu bölgede yaklaşık olarak yedi yıl boyunca misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş olan ve halk arasında *Kitabcı Garabet* olarak bilinen Baron Garabet Sarkisian, yakalandığı hastalık sonrası ölmüştür²⁶⁷.

Bu kişinin ölümünden dolayı Niğde bölgesinde oluşan boşluğu Kayseri istasyonunun doldurması kolay olmamış fakat Niğde'deki genç insanların Protestanlığa olan ilgilerin artması neticesinde, misyoner teşkilatı buradaki cemaatin ihtiyaçlarını karşılamak adına bir Protestan kilisesi kurmayı düşünmüştür. Halk tarafından dinî bir ilginin olmasının yanı sıra, bu tarihte hem okul hem de şapel maksatlı kiralanan yerin, Protestan cemaat için yetersiz olması kilisenin tesis edilmesini zarurî kılan nedenler arasında olduğunu söyleye biliriz. Dinî çalışmalar adına 1876 yılı için vurgulaya bileceğimiz bir başka husus ise, burada mevcut olan İncil okuyucu bayanın görevine devam ettiğidir.²⁶⁸

1877 yılıyla ilgili raporlara bakıldığında kurulması düşünülen kilisenin hala oluşturulamadığı ve buradaki cemaatin 10.000 kuruşa tamamlayacaklarını düşündükleri inşaatın, şehirdeki inşaat masraflarının yüksek olması nedeniyle toplam meblağının 60 lira tutacağı ve aciliyet durumunun giderek arttığını Amerikan Board belgelerinde belirtilmiş, yine aynı yıl Misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde altı Rum aile Protestan kilisesine katılmıştır²⁶⁹.

Eğitim açısından ise 1877-78 yılına ait rapordan edindiğimiz bilgiye göre bu tarihte Kayseri, Talas, Yozgat, Sarıhamzalı ve Gemerek'te olduğu gibi Niğde'de de kız okulları

²⁶⁴ PABCFM, **Reel 588**, No: 511.

²⁶⁵ PABCFM, **Reel 588**, No: 513.

²⁶⁶ PABCFM, **Reel 588**, No: 512.

²⁶⁷ PABCFM, **Reel 589**, No: 18.

²⁶⁸ PABCFM, **Reel 589**, No: 23, 26.

²⁶⁹ PABCFM, **Reel 589**, No: 35, 38.

ayrılmış, bu sayede kızların eğitim alanında kalitelerini artırma yoluna gidilmiştir²⁷⁰. Arşiv vesikalarında belirtildiği üzereyse 1881 yılında Niğde’de Protestan Ermeni çocukları için ruhsatsız bir Protestan Okulu açıldığını da görmekteyiz²⁷¹.

Yine bu bölgede gazete ve kitap satışları yapılmıştır. Bu satışlarla Hj. Savaş adındaki bir misyonerin ilgilendiği belirtilmiştir²⁷².

1883 yılının Mart ayında Kayseri istasyonundan misyoner Mr. Fowle’nin buraya bir ziyareti söz konusu olmuştur²⁷³. 1884–1885 dönemine ait istasyon raporunda ise Niğde bölgesinde vaiz olarak Nazaret Efendi’nin görev yaptığını anlıyoruz²⁷⁴. 1889 yılının yazında ise Adana bölgesinden Dr. Ohan Yaidzagyan, Niğde’ye gelmiş, bu bölgede vaizlik işlerini yürütmüş ve tıbbî müdahalelerde bulunarak hizmet vermiş, bölge yapısında iyileştirici çalışmalarda bulunmuştur. Ayrıca Dr. Ohan, bu tarihlerde Kayseri İstasyonun da görev yapan üç papazdan biridir²⁷⁵. Ancak bölgedeki bazı kesimler tarafından çalışmalarında engellemeler olunca Dr. Ohan, 1 Ekim 1891’de aniden Adana’ya dönmüştür²⁷⁶.

Belgelerden anlaşıldığı üzere 1891 yılında istasyonda yürütülen kadın çalışmalarının ise, Niğde bölgesi için başarılı bir şekilde yürütülmekte olduğunu söyleyemeyiz²⁷⁷.

Kayseri istasyonu tarafından Niğde’ye yapılan ziyaretlerden bazıları ise şunlardır; Ekim 1894’de Dr. Farnsworth, 1895 ise Mr. Fowle, 1897 baharında ise Dr. Farnsworth ve Mr.Fowle, 1903 baharında Mr. Wingate ve Ürgüp’ten Kyrios Stephanos, 1905 Aralığında da Dr. Dodd bu bölgeye ziyaretlerde bulunmuşlardır²⁷⁸. Yalnız 1894 yılında Niğde’de yaşanan toplumsal huzursuzluklar, misyonerleri rahatsız etmiştir.²⁷⁹

Niğde bölgesinde görev yapmış olan bir başka vaiz ise Avedis Effendi Nighoghghosian’dır. Bu kişi daha önce Aksaray’da görev yapmış, ardından Niğde’de hizmetler de bulunmuştur. 1 Nisan 1894 yılında da Everek’e taşınmıştır²⁸⁰.

1906 yılında istasyondaki bazı yerlerde olduğu gibi Niğde’de bir vaiz boşluğu söz konusudur, bunun nedeni ise bu yerlere yerleştirecek uygun kişilerin bulunamamasıdır.

²⁷⁰ PABCFM, **Reel 589**, No: 49.

²⁷¹ BOA, **Y.EE.**, Belge No: 102/38.

²⁷² PABCFM, **Reel 596**, No: 666.

²⁷³ PABCFM, **Reel 596**, No: 667.

²⁷⁴ PABCFM, **Reel 596**, No: 671.

²⁷⁵ PABCFM, **Reel 606**, No: 19.

²⁷⁶ PABCFM, **Reel 606**, No: 209.

²⁷⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 222.

²⁷⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 516, 593, 851; **Reel 618**, No: 56, 81.

²⁷⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 520.

²⁸⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 518.

Ancak vaiz sıkıntısı çeken Niğde bölgesiyle, Kayseri istasyonunda görevli olan misyoner Rev. H. G. Bulbulian bazı bölgelerle olduğu gibi burayla da ilgilenmiştir²⁸¹.

1909 ve 1910 yıllarında misyonerlerin yürütmekte oldu çalışmalar açısından Niğde'nin durumunun iyi olduğu Amerikan Board belgelerinde ifade edilmiştir²⁸². 1911–1912 ise döneminde Kayseri istasyonu tarafından bölgeye bir papaz atanmıştır²⁸³.

Niğde bölgesiyle ilgili tespit edilebilen bilgiler bu kadar olup, görüldüğü üzere Amerikan Board misyonerleri açısından bölge uzun yıllar boyunca önemli bir dış istasyon olarak hizmet vermiştir.

1.1.2.10. Gemerek (1860)

Bugün Sivas ilinin sınırları içerisinde yer alan Gemerek'te Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaları 1860 yılında başlamıştır. Bu tarihten itibaren Kayseri istasyonuna bağlı bir dış istasyon olarak Protestan faaliyetlerinin yürütüldüğü Gemerek ile ilgili ilk bilgilere Amerikan Board misyonerlerinin 1861–1862 yıllarına ait hazırlamış olan Kayseri istasyonu yıllık raporlarında yer alan bilgilerden ulaşmaktayız. Bu dönemde Gemerek'in konum ve çalışma sahası açısından çok önemli bir yer olduğu, halkının Protestanlığa karşı ılımlı yaklaştığı ve bu tarih itibarıyla Gemerek'te çocuklarla birlikte 19 kişilik bir Protestan topluluğunun bulunduğunu ilgili belgelerde belirtilmiştir. Ayrıca raporda Gemerek'teki Protestan çalışmalarını yürüten bir misyoner yardımcısının da olduğu da aynı belgede vurgulanmış olan bir başka husustur²⁸⁴.

1861 yılına ait *Kayseri Bölgesi Nüfus Tablosu*'nda Sivas sancağı başlığı altında yer alan Gemerek'in Kayseri'ye olan uzaklığının 36 mil yani yaklaşık olarak 60 km olduğu ve de burada 350 hanelik bir Ermeni topluluğunun bulunduğunu belirtilmiştir²⁸⁵.

1863–1864 yıllarında Gemerek'te 50 kişilik bir Protestan cemaati bulunup, Gemerek'teki, cemaat sayısı açısından, hızlı ilerleme Kayseri istasyonu tarafından memnuniyetle karşılanmış olup, aynı dönemde burada eğitim veren okulda 40 öğrencinin bulunduğu da istasyon raporunda ifade edilmiştir²⁸⁶.

1865–1866 yıllarına ait raporda Gemerek'teki Protestan sayısı 50 kişiden 90 kişiye çıkmıştır. Kış döneminde yapılan dua ayinlerine ise 120 ila 150 kişilik katılımlar

²⁸¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 99.

²⁸² PABCFM, **Reel 628**, No: 148.

²⁸³ PABCFM, **Reel 628**, No: 153.

²⁸⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 630.

²⁸⁵ PABCFM, **Reel 583**, No: 462.

²⁸⁶ PABCFM, **Reel 583**, No: 640

olmuştur. Ayrıca söz konusu bu dua ayinlerinin sabahki oturumlarına 60 ila 70 kişi katılmışken, öğlen oturumlarına ise 40 kişi katılıp, soru-cevap şeklinde dinî eğitim almışlardır. Bu sayede Protestan misyonerler, Gemerek'te bulunan birçok Ermeni'ye Protestanlık hakkında bilgi verilip, bölgede yaşayan Ermeni topluluğuna nüfuz etmekte başarılı olmuşlardır²⁸⁷. Gemerek'te, kadın çalışmaları çerçevesinde ise bazı İncil okuyucu kadınların bir kaç aylık çalışmaları olmuştur.

1869 yılında Gemerek'teki cemaatinde yardımları sayesinde, burada bir arsa alınıp şapel inşaatına başlanmıştır²⁸⁸.

1870 yılında Gemerek'teki Protestan cemaatinin sayısı 130'un üzerindedir. Ayrıca, buradaki cemaatin ekonomik anlamda sıkıntı çekmesine rağmen okullarına ve kiliselerine yardımları devam etmiştir.²⁸⁹

1871 yılında ait istasyon raporuna göre Gemerek'te ortalama Pazar ayinine katılan cemaatin sayısı 150'dir. Bu kişilerin 61'i ise vergi ödemektedir. Aynı yılda Gemerek'te bulunan erkek okulundaki öğrenci sayı 70 olup, kız okulundaki öğrencilerin sayı 40'dır. Bu okullarda ders veren 2 öğretmen bulunmakla birlikte birisi buranın yerlisiyken diğeri ise, Merzifon'dan mezun olup bölgeye gelmiş bir kişi olduğu raporlarda belirtilmiştir.

1869 yılında başlanan şapel inşaatı kısa sürede bitirilmiş ama cemaat sayısının artmasından dolayı 1870 yılında ikinci bir şapel inşaatına başlanılmış, söz konusu bu şapel de 1871 yılında tamamlanmıştır. Ayrıca bu dönemde cemaatin okul ve kilise adına yardımları artarak devam etmiştir.

Daha önceleri vaizlik görevinde bulunmak için Kayseri istasyonundan bölgeye bir misyoner gönderilmişken 1871 yılında Merzifon Ruhban Okulu'ndan başka bir görevli gelip Gemerek'te hizmet vermeye başlamıştır²⁹⁰.

Misyoner çalışmalarının bir başka kolu olan turlar sayesinde, Kayseri istasyonunda bulunan misyonerler birçok dış istasyonu ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler kapsamında zaman zaman Gemerek'te misyonerlerin uğradığı dış istasyonlardan birisi olmuştur.

1872–1873 yılları için hazırlanan istasyon raporunda bu dönemde Gemerek'te ortalama 172 kişilik bir cemaat bulunmakta ve bunların 60'ını yetişkin erkekler oluşturmaktadır²⁹¹.

²⁸⁷ PABCFM, **Reel 583**, No: 654.

²⁸⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 673.

²⁸⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 681.

²⁹⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 694.

²⁹¹ PABCFM, **Reel 588**, No: 531.

1874–1875 yılındaki Kayseri istasyonu raporunda belirtildiği üzere, Gemerek 160 kişilik cemaat sayısı ile istasyonun Kayseri ve Talas’tan sonra üçüncü büyük merkezi olarak misyonerlik çalışmalarına katkıda bulunduğu vurgulanmıştır²⁹². Yine bu dönemde, Talas’taki Amerikan Kız Okulu’ndan mezun bir kız, bu okulun denetiminde Gemerek’teki kadınlara İncil okumalarında yardımcı olmuştur²⁹³.

1874–1875 döneminde Gemerek’te biri erkek diğeri kız okulu olmak üzere iki okulda eğitim verilmişken ve bu okullardan toplam 150 öğrenci eğitim görmüştür²⁹⁴.

1875–1876 yılları için düzenlenen raporda ifade edildiği üzere Gemerek’teki Protestan cemaat sayısı 225 iken, ortalama Pazar ayinlerine katılanların sayısı ise 165’dir. Ayrıca 1875 Aralık’ından itibaren Muncusun Protestan Kilisesi’nin papazı buradaki kişilere hizmet vermeye başlamıştır. Gemerek bölgesinde bu kadar geniş bir cemaatin olmasına rağmen, Gemerek’te örgütlü bir kilisesinin açılmamasının nedeni ilgili belgede; önceki yıllarda Gemerek’te vaizlik yapan kişinin Merzifon’daki Ruhban Okulu’ndan mezun olduktan sonra buraya dönmemiş olması ve de uygun bir kişinin bulunamaması şeklinde açıklanmıştır²⁹⁵.

1875 yılında Muncusun’dan, Gemerek’deki Protestan kilisesine gelerek hizmetlerde bulunan papaz Rev. Krikore Bogosian 1877 yılında tekrar Muncusuna dönmüş²⁹⁶, böylece Gemerek uzun bir süre vaiz sıkıntısı yaşamıştır.

1886–1887 yıllarında Gemerek’te görevlendirilmek üzere Marderos Kaloosdian adında bir genç gönderilmiştir²⁹⁷. Gemerek’in cemaat sayısı ve konumu bakımında istasyon açısından çok önemli bir yeri olduğu istasyon belgelerinde sık sık vurgulanmasına rağmen yine bu tarihe kadar Gemerek’te örgütlü bir kilise tesis edilemediğini görmekteyiz.

1892 yıllarında Kayseri istasyonu çevresinde Türkler ile Ermeniler arasında yaşanan toplumsal huzursuzlukları Gemerek’te de vukû bulmuştur. Amerikan Board’a ait belgelerde bu dönemde Gemerek’de bulunan şapelin yakılmış olduğu vurgulanmakta ve olaylarla ilgili olarak da Gemerek vaizi Marderos Kaloosdian’ın tutuklandığı ifade

²⁹² PABCFM, **Reel 589**, No: 8.

²⁹³ PABCFM, **Reel 589**, No: 9.

²⁹⁴ PABCFM, **Reel 589**, No: 10.

²⁹⁵ PABCFM, **Reel 589**, No: 22.

²⁹⁶ PABCFM, **Reel 589**, No: 32.

²⁹⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 690.

edilmektedir.²⁹⁸ Belli bir süre Sivas ve Ankara’da hapis yatan Marderos Kaloosdian tekrar görevinin başına dönmüştür²⁹⁹.

Eylül 1902 yılında ise Gemerek cemaatinin başına Istanos’dan Mr. Parsegh Efendi Donigyan geçmiştir³⁰⁰. 1903 yılında Gemerek’te bulunan Protestan kilisesi, Kayseri istasyonunda yer alan tam teşekküllü Protestan kiliselerinin arasına girerek bu tarihte Kayseri sahasındaki on birinci tam teşekküllü Protestan kilisesi oluşturmuştur.

1907–1908 dönemine ait rapordan anlaşıldığı kadarıyla Gemerek’deki cemaat içerisinde bir karışıklık ve huzursuzluk söz konusu olmuş³⁰¹ bu asayişsizlikler 1909 yılında da giderilememiştir³⁰². 1911 yılında ise buradaki huzursuzluğun nedeni olan iki topluluğun ortak bir ayinde toplanması başarılmış ve bu huzursuzluk ortadan kaldırılmıştır³⁰³.

Yine 1911 yılında Gemerek’in kuzey kesimlerinde Cizvitlerin faaliyetlerde bulunması dikkat çekici bir husustur. Bu kişiler söz konusu bölgede, Amerikan Board misyonierlerinden farklı bir şekilde misyonierlik faaliyetlerini icra etmişlerdir. Bu faaliyetleri sırasında yöre halkına maddi yardımlarda bulunarak bölgeye nüfuz etmeye çalışmışlardır. 1911 yılına ait Kayseri istasyonu raporunu yazan Henry K. Wingate, Cizvitlerin uygulamakta oldukları misyonierlik faaliyetlerini, *Biz diğer Hristiyan mezhepleriyle çekişme halinde değiliz, bunun içinde insanları gösterişle cezp etmek için paralar harcıyıp yarışmıyoruz. Biz insanlara eğitim, sağlık gibi faaliyetlerle yardımcı olup, onlara yeni umutlar ve ilhamlar vererek Protestan mezhebinin ileriye taşımak için uğraşıyoruz* şeklinde eleştirisel bir ifadeyle açıklamıştır³⁰⁴.

1.1.2.11. Sarıhamzalı (1861)

Bugün Yozgat’ın Sorgun ilçesine bağlı bir köy olan Sarıhamzalı, Amerikan Board belgelerine göre kuruluş tarihi açısından çelişki yaşayan bir başka bölgedir. Bazı Amerikan Board belgelerinde Sarıhamzalı’nın kuruluş tarihi olarak 1861, bazılarında ise 1864 olarak geçmektedir. 1861 yılına ait yıllık istasyon çizelgesinde bu dış istasyon hakkında bazı bilgiler verilmiş olmasından ötürü Sarıhamzalı’nın kuruluş tarihi olarak en erken tarih olan 1861 yılı esas alınarak belirlenmiştir³⁰⁵. 1863–1864 yıllarına ait

²⁹⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 328.

²⁹⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 444.

³⁰⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 33.

³⁰¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 123.

³⁰² PABCFM, **Reel 628**, No: 131.

³⁰³ PABCFM, **Reel 628**, No: 148.

³⁰⁴ PABCFM, **Reel 628**, No: 149, 150.

³⁰⁵ PABCFM, **Reel 582**, No: 9, 12, 13.; **Reel 596**, No: 393.

istasyon raporunda ise Sarıhamzalı'da 15 kişilik bir Protestan cemaatinin bulunduğunu görmekteyiz. Yine aynı tarihte bu bölgede 12 öğrencisi bulunan bir Protestan Okulu bölge halkına hizmet etmiştir³⁰⁶.

1867 yıllarında Sarıhamzalı'da misyoner olarak Housep adında bir kişi görev yapmıştır. Bu kişinin 1867 yılında aldığı aylık ücret 300 kuruş olmakla birlikte, eşi de Sarıhamzalı'daki okulda öğretmen olarak çalışmıştır. Fakat bu tarihten sonra belirli bir süre görevli Housep ile ilgili haber alınamayıp, bölgeden raporlar gelmemeye başlamıştır.

Dolayısıyla 1868–1875 yıllarında dış istasyonluktan çıkarılan Sarıhamzalı, 1876 yılında tekrar misyonerler tarafından işgal edilerek bölgede misyonerlik çalışmalarına başlanmıştı. Ayrıca 1876–1877 yıllarına ait raporda Sarıhamzalı'nın acil olarak bir ibadet yerine ihtiyaç duyduğu misyonerler tarafından belirtilmiştir. Aynı dönemde buradaki Protestan okulunda 26'sı kız 38'i erkek toplam 64 öğrenci bulunup, Protestan cemaat sayısı ise 82'dir³⁰⁷.

Farklı dönemlerde bölgeye misyoner ziyaretleri olmuş bunlardan birini de 1883 yılında Mr. ve Mrs. Farnsworth gerçekleştirmiştir³⁰⁸.

1893–1894 dönemini kapsayan raporda, son bir kaç yıldır hükümetin Amerikan misyonerlerine şüpheyle bakıldığı, bundan dolayı misyonerlerin sıkıntı çektiği ve hatta biri Yozgat'da diğeri Sarıhamzalı'da olmak üzere iki vaizin tutuklandığı belirtilmekte olup, bu kişilerin hangi gerekçeyle tutuklandıkları konusunda da bir fikir sahibi olmadıkları Amerikan Board misyonerleri tarafından ifade edilmiştir³⁰⁹.

1902–1903 yıllarında, Sarıhamzalı ve civar köylere hizmet veren bir vaiz *Home Missionary Society* tarafından desteklenip, maaşının tamamı bu cemiyet tarafından ödenmiştir. Ayrıca, bu cemiyet diğer bazı vaizlerinde maaşlarının bir kısmını da karşılamakta olduğu ilgili belde tespit edilmiştir³¹⁰. Fakat 1904 yılında ise Sarıhamzalı'daki Protestan kilisesinin vaizsiz kaldığını görmekteyiz³¹¹.

Kayseri istasyonunun kendisine bağlı dış istasyonların durumu hakkında hazırlamış olduğu 1906–1907 yıllarına ait raporda³¹², Sarıhamzalı düzenli bir din görevlisinin

³⁰⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 640.

³⁰⁷ PABCFM, **Reel 589**, No: 36.

³⁰⁸ PABCFM, **Reel 596**, No: 671.

³⁰⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 453, 454.

³¹⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 36.

³¹¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 63.

³¹² PABCFM, **Reel 618**, No: 99.

bulunmayan dış istasyonlara arasında gösterilip, buranın genel misyonerlik geçmişi hakkında bizlere özet bir bilgi sunmaktadır.

1909–1910 tarihli raporda Rev. K.Yardumian Sarıhamzalı hakkında şunları söylemiştir; *Buradaki cemaat yeterince ciddi ve ilgili değiller. Onlar, bu yaz 60 liraya mal olacak bir okul yapma düşüncesindeler. Kendileri 20 lirayı toplayıp, bazı arkadaşlarımızda 5 lira vermiştir. Fakat geri kalan 35 lira hala aranyor ve de bu parayı kimin verebileceği düşünüülüyor* şeklinde olan ifadesinde anlaşılacağı üzere gerek Sarıhamzalı’da gerek diğer dış istasyonlarda olsun Kayseri istasyonu ve çevresinde bulunan Protestan cemaatin din ve eğitim yönündeki ihtiyaçlarının karşılanmasında sadece Amerikan Board’un kendilerine hizmet etmesini beklemeyip, çalışmalara katkıda bulunmuşlar, ayrıca zengin Protestanlardan da yardımlar almışlardır.

1.1.2.12. Istanos (1862)

Bugün Ankara’ya bağlı olan ve eski adı Istanos (Zir) olarak bilinen Yenikent belediyesinin sınırları içerisinde yer alan eski bir Ermeni köyüdür³¹³. 1862–1876 yılları arasında İzmit (Bağcecik) istasyonuna bağlı olan Istanos da Ankara gibi 1877 yılında Kayseri istasyonuna bir dış istasyon olarak bağlanmıştır. Istanos’un dış istasyon olarak bağlanmasından bir sene sonra 1878 yılında tam teşekküllü bir kilise olarak kabul edilmiş ve böylece Kayseri sahasındaki tam teşekküllü Protestan kilisesi olarak toplam altı kilise hizmet vermiştir³¹⁴. Tabii ki Ankara’ya olduğu gibi bu bölgeye de 1877 yılından önce zaman zaman Kayseri istasyonundaki misyonerlerin ziyaretleri olmuş ve buradaki cemaate parasal yardımlarda bulunmuşlardır³¹⁵.

Kasım 1877’de Istanos’un yerlisi olan ve Merzifon’daki Ruhban Okulu’ndan mezun olan Br. Hairabed adındaki kişi Istanos Protestan Kilisesi’nin başına geçmiştir. Çevre halkının ve kilise cemaatinin kısa zamanda sevgisini kazanan bu kişinin papaz olması da düşünülmüştür. Buradaki Protestan cemaat de birçok dış istasyondaki Protestan cemaat gibi fakirdir. Vaiz ve Öğretmen için ise aylık sadece 1 Osmanlı lirası ödeyebilmişlerdir³¹⁶.

1881 yılında Istanos Protestan Kilisesi hakkında bir bilgi aynı tarihli tabloda yer verilmemiştir.

³¹³ <http://www.kutlukan.com/arsiv-baslik657.0.html> (15.04.2008).; http://www.polatli.bel.tr/polatli_tarihi.asp (15.04.2008).

³¹⁴ PABCFM, Reel 596, No: 663.

³¹⁵ PABCFM, Reel 582, No: 648.

³¹⁶ PABCFM, Reel 589, No: 46.

1883 yılında ise Maraş'taki Ruhban Okulu'ndan mezun olarak Istanos'da çalışmalarını sürdüren Harootune Sarkisian adındaki din görevlisi bölgeden ayrılarak Konya'ya gitmiştir³¹⁷.

1885 yılında Istanos'daki Protestan cemaati 180 Osmanlı lirası vererek bir kilise inşaatına başlamıştır. Bu kilise hakkında tutulan rapora göre 1887 yılında %75'i yurtdışından gönderilen, %25'i ise yerel cemaat tarafından karşılanıp toplamda 768 Osmanlı lirası harcanarak bitirilmeye çalışılan kilise inşaatı, söz konusu tarihte de bitirilememiştir. Aynı raporda kilise inşaatının bitirilmesi için ise daha 150 Osmanlı lirasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir³¹⁸.

Yapılan çalışmalar sonucunda toplanan parayla birlikte tamamlanan kilise inşaatından sonra, buradaki halk bir Protestan lisesinin Istanos'da kurulması adına kısa bir süre sonra bir okul inşaatına başlamıştır³¹⁹. Yapılan okul inşaatı sayesinde burada bir lise açılmış ve böylece Kayseri istasyonunda 1889 yılından itibaren üç lise; Kayseri ve Yozgat ile birlikte Istanos'da da bir Protestan lisesi eğitim vermeye başlamıştır. Ancak buradaki lise Amerikan Board'dan bir yardım almamakla birlikte Istanoslu olan papaz Harootune Sarkisian'ın İskoçya'daki dostlarının gönderdiği yardımlarla giderlerini karşılamaya çalışmıştır³²⁰. Fakat bölgedeki bu lisenin nasıl bir eğitim verdiği ve öğrencilerin okula nasıl alındığına dair Kayseri istasyonundaki misyonerlerin kendi belgelerinde ifade ettikleri üzere her hangi bir bilgileri olmamıştır³²¹.

Ayrıca misyonerlik çalışmaları kapsamında Istanos kilisesinin hem kendi bölgesinde hem de Sivrihisar, Beypazarı gibi kiliseye yakın bölgelerde de misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş olduklarını söyleye biliriz³²². Zamanla gelişme kaydeden Istanos kilisesine 1890 tarihi itibarıyla Ankara ve Denekmadeni'ndeki Protestan cemaatinin de bu kiliseye bağlı bir kol olarak faaliyet göstermiş olması Amerikan Board misyonerleri için Istanos'un önemli bir dış istasyon olduğunu göstermektedir³²³.

Ekim 1894 yılında Istanos kilisesinin Odyan adındaki papazı kendi kilisesine bağlı olan Ankara'ya, burada yaşanan sıkıntıları gidermek adına geçici bir süreliğine taşınmıştır³²⁴.

Bu dönemde Ankara ve Istanos'daki Protestan kiliselerinde dinî görevleri yürütmek

³¹⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 661.

³¹⁸ PABCFM, **Reel 596**, No: 682.

³¹⁹ PABCFM, **Reel 596**, No: 698.

³²⁰ PABCFM, **Reel 596**, No: 701.

³²¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 112.

³²² PABCFM, **Reel 596**, No: 699.

³²³ PABCFM, **Reel 606**, No: 108.

³²⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 518.

adına bir takım sıkıntılar yaşanmış olması ise bölgedeki eğitim faaliyetlerinde aksamalara neden olmuştur³²⁵. Istanos kilisesinde yaşanan cemaat arasındaki çekişmeyi gidermek adına Mr. Fowle, Karuri Efendi Dalkranian ve Badv. Odyan'ın Ekim 1895'de bölgeye bir ziyaretleri olmuştur. Burada uzun süre kalan heyet yoğun çabalar sarf edip kilisedeki huzuru sağlamaya muvaffak olamamış, Badv. Odyan ise tekrar Ankara'ya dönmüştür³²⁶.

1898 yılında ise yaşanan çekişmelerin sona ermesiyle birlikte Istanos'un yerlisi olan Mr. Odyan Istanos kilisesin başına dönmüştür³²⁷. Ancak, 1902–1903 yıllarına ait istasyon raporlarında ise belirtildiği üzere Istanos kilisesinin başında ismen papaz Mr. Odyan vardır ama kendisine vekâleten İstanbul sahasından Hagop Filyan adından bir kişi geçici olarak vaizlik görevini yürütmeye başlamıştır³²⁸. Kayseri istasyonunda dinî hizmetlerin en etkili bir biçimde bulundukları bölgeye nüfuz ettiren kiliselerden biride Istanos kilisesi olmuştur³²⁹.

1.1.2.13. Çomaklı (1863)

Bazı dış istasyonların kuruluş tarihleriyle ilgili yaşanan sıkıntı Çomaklı içinde geçerlidir. Kuruluş tarihi olarak bazı belgelerde 1863³³⁰ gösterilirken bazı belgeler de ise 1868 olarak gösterilmektedir³³¹. Ancak bu bölge hakkında 1865 yılından itibaren ilk istatistikî bilgilerin³³² verilmeye başlamasından dolayı Çomaklı'nın kuruluş tarihi olarak 1863 yılı esas alınmıştır.

1863 yılında Kayseri istasyonuna bağlı bir dış istasyon olarak kurulan Çomaklı, Kayseri'nin yaklaşık 40 km güneyinde yer alan bir köydür. 1861 tarihli belgelere göre nüfus oranlarının gösterildiği tabloda, bu bölgede 80 Ermeni hanesinin bulunduğunu görmekteyiz³³³.

1861–1862 yılları için hazırlanan Kayseri istasyonunun yıllık raporlarında Çomaklı'nın Everek'e iki saat uzaklıkta yer alan bir bölge olduğu ve ayrıca burayla Everek'te görevli

³²⁵ PABCFM, Reel 606, No: 523.

³²⁶ PABCFM, Reel 606, No: 600.

³²⁷ PABCFM, Reel 606, No: 839.

³²⁸ PABCFM, Reel 618, No: 31, 33.

³²⁹ PABCFM, Reel 618, No: 97.

³³⁰ PABCFM, Reel 629, No: 299, 300.

³³¹ PABCFM, Reel 596, No: 393.

³³² PABCFM, Reel 582, No: 33, 34, 36, 37.

³³³ PABCFM, Reel 583, No: 463.

olan yardımcı misyonerin o tarihlerde bölge ile ilgilenme düşüncesi içerisinde olduğu ifade edilmiştir³³⁴.

1863–1864 yıllarına ait raporda Çomaklı'nın dış istasyon olarak kabul edilmesinde Everek'de görevli olan misyoner yardımcısının önemli bir rolünün olduğu vurgulanmıştır. Ayıra bu dönemde Çomaklı'da düzenli olarak kitaplar satılmış, kadınlar içinse altı imla kitabı temin edilmiştir. Çomaklı'da görevli misyoner ve eşinin yoğun çabalarıyla, buradaki Protestan cemaatinin sayısı 30'a yükselmiştir³³⁵.

1867 yılında ise Çomaklı'da bulunan Protestan cemaatten 12 kişi Kayseri kilisesine üye olmuş³³⁶, aynı dönemde cemaat sayısı 40 çıkmıştır. Halkı çok fakir olan Çomaklı'ya 1867 kışında Merzifon'da bulunan öğrencilerden birisi bir kaç aylığına gönderilmiş olup ayrıca İncil okuyucu bir bayanında burada kısa süreli misyonerlik çalışmaları olmuştur³³⁷.

1873–1874 döneminde ise Çomaklı'da kış boyunca da eğitimine devam eden çok iyi bir okulun bulunduğu ilgili belgede ifade edilmiştir³³⁸. Zamanla gelişme kaydedip hem Protestanlık hem de burada hizmet veren okul açısında Çomaklı iyi bir konuma gelmiştir.

Erciyes'in güneyinde yer alan Çomaklı ve Everek'e 1889 yılında Mr. Fowle'nin bir ziyareti olmuştur. Dağlarla çevrili ve kötü yollara sahip bu bölgeye at arabasıyla Mr. Fowle'nin ulaşmakta çok zorlandığını aynı tarihli rapordan öğreniyoruz³³⁹.

Yine buradaki okul, bazı bölgelerde olduğu gibi 1892 yılındaki Protestan okullarını kısa bir süreli kapatma olaylarından sonra papaz Kerope'nin almış olduğu resmî izinle açılan bir başka okuldur³⁴⁰.

1894 yılında Mr. Fowle ve Mr. Wingate'nin bölgeye olan ziyaretlerinde belirttikleri üzere burada en az 75 kişilik bir Protestan cemaati olduğunu, ilgili rapordan ifade edilmiştir³⁴¹.

Çomaklı konum olarak küçük ve de ulaşması zor bir bölge olmasına rağmen burası her zaman Amerikan Board misyonerlerinin takdirini kazanmış olan bölgelerden biri olmuştur.

³³⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 629.

³³⁵ PABCFM, **Reel 582**, No: 649.

³³⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 659.

³³⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 660.

³³⁸ PABCFM, **Reel 588**, No: 542.

³³⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 16.

³⁴⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 319.

³⁴¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 519.

1.1.2.14. Eylence (1866)

Bugün Yozgat'ın ilçelerinden biri olan Boğazlıyan'a bağlı bir köy konumunda olan Eylence ile ilgili kuruluş tarihi hakkında 1856 ve 1866 şeklinde iki çelişkili tarih vardır. Kayseri istasyonu için hazırlanan raporda bölge hakkındaki bilgilerin yer almaya başladığı tarih 1866 yılı olmasından dolayı bu yıl esas alınmıştır³⁴². Eylence ile ilgili ilk açıklayıcı bilgilere ise 1867 yılında hazırlanan rapor sayesinde ulaşmaktayız. Bu raporda ifade edildiği üzere; Eylence 30 haneli bir Ermeni köyüdür. Buradaki evlerin 10 tanesi Yozgat ile Kayseri güzergâhındaki yol üzerinde yer almıştır. Eylence'de 1866 yazı boyunca dört kişi Protestanlığı yayma gayretinde bulunmuştur. Fakat bu süreçte bölgeye nüfuz etmekte büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Bunun üzerine Kayseri istasyonundaki misyonerler bölgeye bir yardımcı göndermiş, bu kişinin etkileyici çalışmaları neticesinde Eylence'de Protestan çalışmaları başlamıştır³⁴³.

1869 yılında ise Eylence'de hem vaiz hem de öğretmen sıkıntısının yaşanmıştır. Bu tarihlerde Eylence'de bir öğrencinin tatil boyunca çalışmaları olmuştur. Daha sonra istasyon yetkilileri bölgedeki faaliyetleri etkin kılmak adına biri Merzifon'dan diğeri Kayseri'den olmak üzere iki misyoneri Eylence'ye gönderilmiştir. Ayrıca aynı tarihlerde İncirli'de bulunan vaizde Eylence'deki Protestan cemaatin dinî işleriyle ilgilenmiştir³⁴⁴.

1871 tarihli raporda belirtildiği üzere bu dönemde eğitim açısından bir öğrenci artışı söz konusudur. Dinî çalışmalar yönünden ise Merzifon Ruhban Okulu'nda öğrenci olan iki kişinin burada staj yapmışlardır. Eylence'deki sosyal yapı açısından dikkat çeken bir başka gelişme ise aynı yıl köy muhtarının Protestanlar arasından seçilmesi Eylence'deki Protestanların konum olarak güçlenmesini sağlamış olması³⁴⁵ ve köydeki kadınlar arasında İncil okuyucu kadınların faaliyette bulunmasıdır³⁴⁶.

Genelde Eylence'de ki vaiz sıkıntıları bu bölgeye gelen Merzifon Ruhban Okulu'nun öğrencileri sayesinde gidermeye çalışılmıştır. Kasım 1875 yılında tam teşekküllü kilise düzeyinde çalışmalarına başlayan İncirli Protestan Kilisesi'ne bağlanan Eylence'deki Protestanlar, İncirli'deki Protestanlarla birlikte bu kilisenin cemaatini oluşturmaya

³⁴² Eylence'ye ait ilk istatistikî bilgilerin verildiği 1866 yılına ait yıllık istasyon raporu PABCFM, **Reel 582**, No: 40, 43 numaralı belgelerden incelenen bilinir.

³⁴³ PABCFM, **Reel 582**, No: 661.

³⁴⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 672.

³⁴⁵ PABCFM, **Reel 582**, No: 693, 694.

³⁴⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 697.

başlamışlardır. Ve böylece de dinî ihtiyaçları bir nebze de olsa giderilmiş³⁴⁷, 1874 yılındaki 52 kişilik Protestan cemaat sayısı 1875 yılında 92'ye çıkmıştır³⁴⁸.

1876–1877 yıllarına ait raporda ise kilise kurulması gereken yerler arasında yer alan³⁴⁹ Eylence'de ilerliyen zamanlarda da kısım kısım Protestan cemaat sayısında artışlar olmuştur.

1900'lü yılların başına kadar dönem dönem vaizsiz kalan Eylence'ye 1902 yılında vaizlikten papazlığa yükseltlen Mr. Stephanos Sirundes adındaki şahıs Zincidere'den gelerek hizmet vermeye başlamıştır. Ayrıca bu kişinin maaşının bir kısmı bölgesel *Local Home Missionary Society* tarafından ödenmiştir³⁵⁰. 1904 yılında ise Eylence'deki bu genç adam Burhan bölgesinde çalışmak üzere bölgeden ayrılmış ve böylece Eylence bu tarihten itibaren yine vaizsiz kalmıştır³⁵¹.

1.1.2.15. Mağharoğlu (1866)

Bugün Yozgat iline bağlı olan Şefaati ilçesi sınırlarında yer alan Şerefoğlu köyünün eski adı³⁵² Mağharoğlu'dur. Bu bölge hakkında Amerikan Board misyonerleri tarafından hazırlanan ve bir takım istatistikî bilgilerin verildiği yıllık istasyon çizelgelerinde bölgede bir dış istasyonun kuruluş tarihi olarak 1866³⁵³ ve 1880³⁵⁴ olmak üzere iki farklı tarih gösterilmektedir. Bu ikilemleri ortadan kaldırmak üzere geliştirdiğimiz sistem doğrultusunda Mağharoğlu'nun Kayseri istasyonuna bağlı bir istasyon olarak hizmet verdiği tarih olarak 1866 yılı esas alınmıştır. Mağharoğlu hakkında yine 1866 tarihinde hazırlanan yıllık istasyon raporunda burasının İncirli'ye bir saat uzaklıkta, 22 Protestan hanesinin bulunduğu bir köy olarak bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölgedeki misyonerlik faaliyetlerini İncirli'de bulunan yardımcı misyonerin yürüttüğü ve bölgeye bir okul ve bir şapel yapılması için çalışmaların başlatıldığı raporda ifade edilen başka bir husustur³⁵⁵.

³⁴⁷ PABCFM, Reel 589, No: 21.

³⁴⁸ PABCFM, Reel 589, No: 24.

³⁴⁹ PABCFM, Reel 589, No: 34.

³⁵⁰ PABCFM, Reel 618, No: 32.

³⁵¹ PABCFM, Reel 618, No: 63.

³⁵² http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eerefo%C4%9Flu,_%C5%9Eefaati (17.04.2008).

³⁵³ PABCFM, Reel 582, No: 40, 43.

³⁵⁴ PABCFM, Reel 596, No: 393.

³⁵⁵ PABCFM, Reel 582, No: 656.

Fakat dış istasyon olduktan sonra 1866–1874 yılları arasında ne raporlarda ne de istatistikî tablolarda adı geçmeyen Mağharoğlu'ndaki Protestanlık çalışmalarının bu süre zarfında askıya alınmış olması yüksek bir ihtimal olsa gerek.

1874 tarihli istasyon raporunda ise bu bölgede kurulan Protestan okulunun çok başarılı olduğu ve kış döneminde de eğitime ara verilmeden çalışıldığını açıklayan bilgi, uzun bir süre sonunda Mağharoğlu ile ilgili tespit edile bilen ilk bilgidir³⁵⁶. 1875–1876 yılına ait raporda ise bölgenin kendisiyle birlikte dış istasyon açısından yeni tesisleşmeye başlayan yedi yerle birlikte buralarda yaşayan Protestan sayısının 266 olduğu belirtilmiştir. Aynı tarihli raporda ise sadece Mağharoğlu'nda 35 kişinin yaşadığı ifade edilmiştir³⁵⁷.

Bu bilgiler dışında bölge hakkında raporlarda bir bilgiye maalesef rastlanılmamış ama Mağharoğlu ile istatistikî bilgiler 1–2 yıl kesintiye uğrasa da 1899 yılına kadar istasyon raporlarında yer almıştır.

1.1.2.16. Talas (1866)

Kayseri'nin 5 km güneydoğusunda bulunan bu yer, Kayseri istasyonunda işgal edilen bölgeler arasında Kayseri'den sonra ikinci büyük yerleşim yeridir. Amerikan Board belgelerinde Talas'ın Kayseri istasyonuna bağlı bir dış istasyon halinde kuruluş tarihi olarak 1856 ve 1866 yılları verilmiştir. Ancak Talas'da bir dış istasyon açılıp açılmaması noktasında ilk incelemeler 1859 tarihinde başlamıştır. Dolayısıyla bu bilgiler ışığında Talas'ın dış istasyon şeklinde Kayseri istasyonuna bağlanış tarihi olarak, Talas'ın da ilk defa içinde yer aldığı 1866 tarihli yıllık istasyon çizelgesindeki tarih esas alınarak, 1866 yılı olarak belirlenmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Talas, Kayseri istasyonuna bağlanmadan öncede misyonerlerin bir takım çalışmalarının ve izlenimlerinin olduğu bir bölgedir.

1859–1860 yılları için hazırlanan Kayseri istasyonun yıllık raporunda, Talas'ta bir kaç misyonerin gözlemlerde bulunduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmalara göre söz konusu tarihlerde Talas'ta 1.000 Türk, 1.000 Ermeni ve 600 Rum hanesi vardır. Ayrıca bölgede yaşayan Ermeni ve Rumların da genellikle ticaret yaparak geçimlerini sağladıkları ilgili

³⁵⁶ PABCFM, **Reel 588**, No: 542.

³⁵⁷ PABCFM, **Reel 589**, No: 24.

raporda belirtilmektedir³⁵⁸. 1867’ yılında ise buradaki hane sayısı 4.000 ila 5.000 arındadır ve ağırlıklı olarak bu bölgede Rum ve Ermeniler yaşamıştır³⁵⁹.

Talas’ta bulunan üç Protestan Rum’un çalışmalarıyla bölgede başlatılan misyonerlik çalışmaları ilerleme kaydedip, kısa zamanda Protestan cemaat sayısı artmıştır.

Talas, Kayseri istasyonuna bağlandıktan sonra burada 300 kuruşa bir yer kiralanıp bir misyoner aile yerleştirilmiş, bölgedeki misyonerlik faaliyetleri örgütlü ve düzenli bir şekilde yürütölmeye başlanmıştır. Kısa sürede vaizlerin verdiği vaazlar sayesinde bölgeye nüfuz edilmiş³⁶⁰, 1869 yılında ise Talas’ta Mr. Giles ve ailesi ile birlikte Miss Closson adındaki bayan görev yapmaya başlamışlardır³⁶¹. Yine 1869 yılına ait raporda belirtildiği üzere Talas’ta bazı misyoner ailelerinin sadece kış mevsimini geçirirken, bir misyoner ailesinin ise yaz mevsimini de burada geçirdiği belirtilmiştir. Ayrıca 1870 yılında misyonerlik çalışmalarının bir kolu olan İncil okuyucu bir bayan Talas’taki kadınlara yönelik misyonerlik çalışmalarında bulunmaya başlayıp, Rum ve Ermeni hanelerine ziyaretler yapıp, dua toplantıları düzenlemiştir³⁶².

1871 yılında ise bölgede Miss Closson ve Miss Griswold adındaki iki Amerikalı bekâr bayan görev yapmıştır.

Talas’ta yapılan eğitim çalışmaları ise 1870 yılında Pazar okuluna giden 6 öğrenci ile başlayıp³⁶³, 1871 yılında bölgede açılan bir ilkokulda eğitim gören 25 öğrenci ile devam etmiştir³⁶⁴. 1872 yılında ise Talas’ta hem erkek hem de kızların eğitim aldığı ilkokul düzenli bir şekilde 12’si kız, 8’i erkek olmak üzere toplam 20 öğrenciye eğitim verilmiş, ancak yatılı bölümde eğitim gören kız öğrenciler için barınma sorunlarından dolayı sıkıntı yaşanmıştır³⁶⁵.

Talas’ta yürütölen eğitim faaliyetleri daha sonraları geliştirilip Amerikan Kız ve Erkek Okulları adıyla ve anaokulu çalışmaları altında belgelerde rapor edilmiştir. Bölgede yürütölen eğitim faaliyetleri detaylı bir şekilde ikinci bölümde ele alınmış olup, yine bölgede verilen sağlık hizmetlerine de, Kayseri istasyonundaki sağlık alanında yapılan çalışmalar kısmında değinilmiştir.

³⁵⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 620.

³⁵⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 662.

³⁶⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 674.

³⁶¹ PABCFM, **Reel 582**, No: 669.; İstasyon raporlarında böyle bir ifade varken, Kayseri istasyonunun yıllık çizelgelerin de Talas bölgesinde görev yapan her hangi bir Amerikalı misyoner 1880 yılına kadar belirtilmemiştir.

³⁶² PABCFM, **Reel 582**, No: 684.

³⁶³ PABCFM, **Reel 582**, No: 75, 76, 79, 80.

³⁶⁴ PABCFM, **Reel 588**, No: 145, 150.

³⁶⁵ PABCFM, **Reel 588**, No: 155, 160, 511.

W. A. Farnsworth tarafından Talas bölgesinde kaleme alınan 19 Nisan 1873 tarihli Kayseri istasyonunun yıllık raporuna göre yürütülen dinî çalışmalar çerçevesinde Talas'da 1872–1873 yıllarında 60 Osmanlı lirasına bir Protestan şapeli yapılmış, ilerliyen zamanlarda da bir kilise ve okul inşaatına başlanabileceği ifade edilmiştir³⁶⁶. Ayrıca bu dönemden itibaren Kayseri istasyonu hakkında hazırlanan birçok yıllık istasyon raporları Talas bölgesinden misyoner örgütünün merkezine gönderilmiştir. Bu da önceleri Talas'ın Kayseri'ye bağlı bir dış istasyon konumundayken daha sonraları istasyon çalışmalarının yürütüldüğü merkez haline geldiğini göstermektedir.

Talas bölgesi gerek misyoner bayanların çalışmaları gerekse de bölgede görevli olan İncil okuyucu bayanların çabalarıyla kadınlara yönelik faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı bir bölge olması açısından da Kayseri istasyonu için önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Bölgede kadınlara yönelik ev ziyaretlerinin, dua toplantıların, sosyal aktivitelerin vb. çalışmaların birçok örneği uzun yıllar aralıksız olarak sürdürülmüştür.

Dinî çalışmaların bölgede yaygınlaşmasıyla birlikte Talas'da bulunan Protestan kilisesi 1900 yılında Kayseri istasyonundaki tam teşekküllü 8. kilise olarak yerini almıştır. Bu dönemde Talas kilisesinin papazlığını Antep'ten gelen Rev. Hagop Bulbulian yapmıştır³⁶⁷.

Ağırlıkta Rumların yaşadığı ayrıca Ermenilerin de bulunduğu Talas'da yürütülen misyonerlik çalışmalarıyla bölge üzerinde hatırı sayılır derecede Protestan cemaatine ulaşılmıştır. 1870 yılında ortalama Pazar cemaati sayısı 30'iken, 1880'de 200, 1890'da 220, 1900'da 250, 1910 yılında ise 400 kişiye ulaşmıştır³⁶⁸.

1.1.2.17. Zincidere (1868)

Zincidere, Amerikan Board belgelerine göre Kayseri istasyonuna 1868 yılında bağlanan bir dış istasyondur. Kayseri'nin yaklaşık olarak 10 km güney doğusunda bulunan Zincidere'de 1861 yılında 400 Rum hanesi bulunduğu elimizdeki belgelerden anlaşılmaktadır³⁶⁹.

Zincidere, 1868 yılında bir dış istasyon olarak Kayseri istasyonuna bağlanmış olmasına rağmen buraya yönelik Amerikan Board misyonerlerinin daha önceden faaliyetlerinin olduğunu söyleye biliriz.

³⁶⁶ PABCFM, **Reel 588**, No: 536, 543.

³⁶⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 3, 4.

³⁶⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 75, 76, 79, 80.; **Reel 596**, No: 256, 258, 260.; **Reel 607**, No: 171, 185; **Reel 617**, No: 184.; **Reel 629**, No: 299, 300.

³⁶⁹ PABCFM, **Reel 583**, No: 462.

1860–1861 yıllarında Kayseri’de bulunan Amerikan misyonerlerin Kayseri ve çevresine yönelik çalışmaları kapsamında, Zincidere bölgesi K.Yorgee adındaki bir misyoner yardımcı tarafından ziyaret edilmiş, buradaki Rumlar arasında Protestanlık faaliyetlerinde bulunulmuştur³⁷⁰.

1869 yılına ait raporda ifade edildiği üzere Zincidere’nin Kayseri’ye yakın olmasına rağmen Adana’daki beş-altı misyoner tarafından bile ziyaret edildiği, bu kişiler tarafından bölgede bir takım misyonerlik çalışmalarının olduğu belirtilmiştir. Haziran 1868 yılında Zincidere’ye gönderilen Gayeros adındaki Rum yardımcı burada bir okul açmıştır³⁷¹. İlk başta yedi öğrencisi bulunan bu okulda kısa bir süre sonra öğrenci sayısı 18’e çıkmıştır.

Ayrıca, Zincidere bölgesi Kapadokya’daki Rum kilisesi için Hristiyan kiliseleri içinde manevi önemi olan bir yerdir. Burada uzun süredir *Büyük Basil’in İsa’nın halefi* olan patriğin evi bulunması, bu bölgenin dinî açıdan da önemini artırmıştır³⁷².

1871 yılına ait Amerikan Board belgelerinde ifade edildiği üzere Zincidere’de düzenlenen Pazar ayinlerine ve de Pazar okullarına gelen katılımcı sayısı içerisinde Rum kadınlarının sayısında bir artış olduğu belirtilmiştir³⁷³.

Eylül 1874’de Zincidere’deki Protestan okulunda çalışmak üzere bir Rum yardımcı gönderilmiştir. Buradaki okulun, yatacak yeri ve diğer genel düzenlemeleri için bu tarihte ihtiyaç duyulan para miktarı 3.000 kuruştur. Ayrıca 1874–1875 döneminde Zincidere’deki okulda eğitim gören öğrenci sayısı 20 civarındadır.

Zincidere uzun yıllar Kayseri istasyonunda dengeli bir konumda yer almış bir dış istasyon olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

1892 yılında hükümet tarafında geçici bir süreyle kapatılan Protestan okullarının daha sonra açılması konusunda izin verilmesiyle birlikte Kayseri papazı Rev. Kerope tarafından resmî izinle çalışmalarını sürdürmeye devam eden okullar arasında Zincidere’deki okulda yer almıştır³⁷⁴. Yine bu dönemde bu bölge’de bir Protestan kilisesi inşaatı başlamıştır. Ayrıca, Zincidere’deki cemaatin Protestan çalışmalarına 10

³⁷⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 624.

³⁷¹ Amerikan Board belgelerinde Zincidere’deki okulun 1868 yılında açıldığı belirtilirken, Osmanlı arşiv vesikalarında bu bölgede Protestan kız ve erkek çocuklarına eğitim vermek amacıyla ruhsatsız bir ilkokulun 1866 yılında açıldığı ifade edilmektedir. BOA , **Y.EE.**, Belge No: 102/38.

³⁷² PABCFM, **Reel 582**, No: 696.

³⁷³ PABCFM, **Reel 582**, No: 697.

³⁷⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 319.

liralık bir yardımları olmakla birlikte, zengin bir Rum'da vasiyet olarak 50 lira bırakmıştır³⁷⁵.

1893–1894 döneminde eğitim yönünden dikkat çeken bir husus ise Talas ve Zincidere'deki bütün okulların zaptiyeler tarafından aranıp, bu okullardaki erkeklerin; yaşlarını, oturdukları yerleri, isimlerini, uğraşlarını, babalarının ne işle uğraştıklarını belirten bir listenin hazırlanıp kendilerine verilmelerini istemiş olmalarıdır³⁷⁶.

1902–1903 yıllarına ait istasyon raporunda Zincidere'deki vaiz Mr. Stephanos Sirundes papazlık mertebesine yükseltilip, Eylence'ye taşındığı ifade edilmektedir³⁷⁷.

1906–1907 yılları için hazırlanan raporda belirtildiği üzere Zincidere dış istasyonlardaki dini hizmetlerin en etkili bir şekilde verildiği bölgelerden biridir³⁷⁸. 1911–1912 döneminde ise Zincidere'deki kiliseye papaz atanmıştır³⁷⁹.

1.1.2.18. Rumdigin (1870)

Rumdigin, 1870 yılında Kayseri İstasyonu içerisinde yer alan bir dış istasyonken, bugün Felâhiye adıyla Kayseri iline bağlı bir ilçe konumundadır.

1861 tarihli nüfus tablosuna göre bu bölgede 240 Ermeni hanesi bulunmaktadır³⁸⁰. 1870 yılına ait Kayseri istasyonu raporunda da buranın Kayseri'ye yaklaşık olarak 40 km uzaklıkta büyük bir köy olduğu ve de bu bölgede Amerikan Board misyonerlerin, misyonerlik çalışmalarına başladıkları ifade edilmektedir³⁸¹.

Rumdigin'de dinî ve eğitimsel çalışmalar açısından Amerikan Board misyonerlerin bölgeye 1872 tarihinde genç bir öğrenciyi vaiz ve öğretmenlik görevleriyle gönderdiğini ilgili belgede tespit etmekteyiz³⁸².

1874–1875 yıllarına ait istasyon raporunda ise buranın en son kurulan dış istasyonlardan biri olduğu, her Pazar küçük bir odaya yaklaşık 100 kişilik bir cemaatin katıldığı belirtilmiştir. Ayrıca geniş bir bayan topluluğunun da hem dua ayinlerine hem de kadınlara özel yapılan dua toplantılarına iştirak ettiği vurgulanmıştır. Yine bu dönemde

³⁷⁵ PABCFM, Reel 606, No: 324.

³⁷⁶ PABCFM, Reel 606, No: 521.

³⁷⁷ PABCFM, Reel 618, No: 32.

³⁷⁸ PABCFM, Reel 618, No: 97.

³⁷⁹ PABCFM, Reel 628, No: 153.

³⁸⁰ PABCFM, Reel 583, No: 462.

³⁸¹ PABCFM, Reel 582, No: 683.

³⁸² PABCFM, Reel 588, No: 515.

Rumdigin’de bulunan Protestan okulunun da bölgede misyonerlerin güçlü bir şekilde nüfuz etmelerinde yardımcı olan bir unsur olmasına da değinilmiştir³⁸³.

1875 yılında ise bir önceki yıla göre 41 kişilik bir artışla Protestan cemaat sayısı 33’den 74 çıkması Amerikan Board misyonerlerini Protestanlık çalışmalarında cesaretlendirmiş ve umutlandırmıştır³⁸⁴.

Ayrıca, Misyonerlerin kadınlara yönelik çalışmaları çerçevesinde 1876–1877 yıllarında Rumdigin’de bir İncil okuyucu bayanın misyonerlik faaliyetleri olmuştur³⁸⁵. Yine aynı dönemde buradaki cemaatin ibadetlerini gerçekleştirmesi için küçük bir arsa tahsis edilmiştir³⁸⁶.

1887 tarihli istasyon raporunda, Merzifon’dan 1886 sonbaharında mezun olan beş genç adamın Kayseri istasyonunda görev yapmak için bölgeye geldiği, bu kişilerden Yeghia adlı gencinde Rumdigin’de görevlendirildiği belirtilmektedir³⁸⁷.

Misyonerlerin dış istasyonlara yaptığı ziyaretler kapsamında W. A. Farnsworth’un da 1889 yılında bölgeye bir ziyareti olmuştur³⁸⁸.

Genel olarak 1890’lı yıllarda Kayseri istasyonu çevresinde yaşanan toplumsal olaylardan bazıları da bu bölgede yaşanmış, Amerikan Board belgelerinde belirtildiği üzere 1892 yılında da Rumdigin’inde bulunan şapel yakılmıştır³⁸⁹.

1904 tarihli raporda ise Rumdigin’de gerçek bir vaizin bulunmadığı, bu görevi de bölgede öğretmenlik yapan kişinin yürütmeye çalıştığı belirtilmektedir. Fakat vaiz sıkıntısı tam olarak giderilememiştir. Söz konusu bu sorunu çözmek için istasyon tarihinde başka bir örneği olmayan bir yöntemle 15 Ekim – 31 Ocak tarihleri arasında Everek, Çakmak ve Muncusun’dan birer kişi olmak üzere dört ayrı vaiz görev yapmıştır³⁹⁰.

Rumdigin istasyonu kurulduğu tarihten 1900’lü yıllara kadar düzenli olarak bir vaiz hizmetini alamamıştır. 1906–1907 yıllarına ait raporda³⁹¹, düzenli bir din görevlisinin bulunmadığı dış istasyonlar içinde Rumdigin’in de yer alması genel olarak dış istasyonlar içerisinde bölgenin durumunu özetleyen bir bilgidir.

³⁸³ PABCFM, **Reel 589**, No: 7.

³⁸⁴ PABCFM, **Reel 589**, No: 24.

³⁸⁵ PABCFM, **Reel 589**, No: 33.

³⁸⁶ PABCFM, **Reel 589**, No: 34.

³⁸⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 693.

³⁸⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 25.

³⁸⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 328.

³⁹⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 63.

³⁹¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 99.

1.1.2.19. Çakmak (1873)

Çakmak, bugün Yozgat'ın ilçelerinden biri olan Boğazlıyan ilçesinin sınırları içerisinde belediye statüsünde yer alan bir yerleşim yeridir. Bu bölgede, Kayseri istasyonuna bağlı bir dış istasyon olarak 1873 yılından itibaren çalışmalara başlanmıştır.

Çakmak mevki Kayseri'ye yaklaşık olarak 75 km.lik bir uzaklıkta olup, 1861 yılı itibariyle bu bölgede 50 Ermeni hanesinin bulunduğu Amerikan Board belgelerinde tespit edilmiştir³⁹².

1875–1876 yılları için hazırlanmış olan Kayseri istasyonunun yıllık raporunda, Çakmak'ta 1874 yılının ilkbahar ve yaz dönemi boyunca Amerikan Board misyonierlerin ufak çaplı faaliyetleri olduğu ve bu faaliyetler kapsamında buradaki öğrencilere yönelik çalışmalar için hazırlıklarda bulundukları ifade edilmiştir. Ayrıca Çakmak'ta 70 hanenin bulunduğu, Protestan inanca olan ilginin yoğun olduğunu da ilgili raporda belirtilen bir başka husustur³⁹³. Yine bu dönemde Çakmak bölgesinde kadınlara yönelik misyonier çalışmaları olmuş, bu bağlam da Çakmak'ta maaşı Kayseri kilisesindeki bayanlar tarafında ödenen bir İncil okuyucu bayan misyonierlik faaliyetlerini yürütmüştür³⁹⁴. Aynı zamanda Kayseri'den gelen bir İncil okuyucu bayanın da Çakmak'ta dört günlük yoğun bir çalışması olmuş, misyonierlik amaçlı yapılan toplantılar, bayanlar tarafından geniş katılımlarla takip edilmiştir³⁹⁵.

1876–1877 yıllarında ise Amerikan Board misyonierleri tarafından, Çakmak'taki cemaatin şapel inşaatında kullana bileceği küçük bir arsa tahsis edilmiştir³⁹⁶. Bu dönemde Çakmak'taki Pazar ayinlerine katılan Protestan sayısı ortalama 160 olup, kiliseye üye Protestan cemaatin sayısı ise 155'dir³⁹⁷. Ayrıca bölgedeki okulda 80 öğrenci eğitim görmüştür³⁹⁸.

1887 yılında ise bölgedeki dinî çalışmaları yönlendirmek adına Sungurlu'daki vaiz Çakmak'ta çalışmak için Mayıs ayının başında bölgeye gelmiştir³⁹⁹.

1890–1896 yılları arasında Anadolu'da yaşanan Ermeni isyanları, Kayseri ve civarında da uzun süre huzursuzluklara neden olmuştur. Bu dönemde yaşanan olaylara da istasyon

³⁹² PABCFM, Reel 583, No: 462.

³⁹³ PABCFM, Reel 589, No: 24.

³⁹⁴ PABCFM, Reel 589, No: 26.

³⁹⁵ PABCFM, Reel 589, No: 27.

³⁹⁶ PABCFM, Reel 589, No: 34.

³⁹⁷ Pazar ayinine katılan cemaat sayısının, Protestan kilisesine üye olan Protestan cemaat sayısından fazla olması bölge okullarında bulunan öğrencilerinde Pazar ayinlerine iştirak etmeleri ve onların ortalamaya dâhil edilmelerinden kaynaklanmaktadır.

³⁹⁸ PABCFM, Reel 589, No: 36.

³⁹⁹ PABCFM, Reel 596, No: 687.

raporlarında kısa kısa değinildiğini görmekteyiz. Fakat söz konusu olaylara Amerikalı misyonierlerin bakış açısı hep yanlı olmuştur. Bu misyonierlerin, çıkan olaylarda kaynak olarak bölgede yaşayan Türklerin acımasız ve şiddet yanlısı tutumlarını göstermeleri, o dönemde Batı dünyasının Osmanlı Devleti'ne bakış açısının nasıl olduğunu anlamamız açısından önemli ve düşündürücüdür.

Amerikan Board misyonierlerinin 1894 tarihli hazırlamış oldukları Kayseri istasyonu yıllık raporunda, bu dönemde yaşanan toplumsal huzursuzluklardan dolayı Çakmak bölgesinde de bir takım sıkıntıların yaşandığına değinilmiştir. Genel anlamıyla isyanlara değinilmeyen bu raporda, olaylar neticesinde bölge vaizinin de tutuklandığı ifade edilmektedir. Buna göre, Ocak 1894'de Kayseri istasyonunda tutuklanan iki vaizden birisi de Çakmak vaizi Toros Efendi Sahagyan, diğeri ise Aziziye vaizi Parsegh Efendi Donigyan'dır. Bu kişiler çevrede yaşanan toplumsal huzursuzlukta etkin rol oynadıkları gerekçesiyle tutuklanıp Ankara'ya gönderilmişlerdir. Bir süre tutukluluk halleri devam eden Çakmak ve Aziziye vaizleri, Ankara'da bulunan İngiliz konsolosu Mr. Cumberbatch girişimleri neticesinde serbest bırakılmışlardır⁴⁰⁰. Ve buranın vaizi Toros Effendi Sahagyan uzun yıllar görevine devam etmiştir.

1904 yılı raporlarında belirtildiği üzere Kayseri istasyonunda, vaizlerinin çalışmalarıyla övünen tek merkez olarak Çakmak gösterilmekte ve aynı dönemde Rumdigin'deki vaiz sıkıntısını gidermek amaçlı buranın vaizinin Rumdigin'de bir aylık dinî hizmeti olduğu belirtilmektedir⁴⁰¹. Ayrıca Çakmak, 1906–1907 tarihli dış istasyonlardaki çalışmaları anlatan raporda dinî hizmetlerin etkili ve başarılı bir şekilde yürüten dış istasyon isimlerinin içerisinde yer almaktadır⁴⁰². 1907–1908 yıllarına ait raporda ise Çakmak kilisesine 8'i erkek 5'i kadın olmak üzere toplam 13 kişinin katıldığı ifade edilip, kiliseye üye olanların genel toplamı verilmemiştir⁴⁰³.

Ancak, Çakmak'taki dinî amaçlı çalışmalar ilerliyen yıllarda cemaatteki insanların bir kısmının vaize karşı düşmanca tutumları nedeniyle sıkıntılı bir sürece girmiş, cemaat içerisinde gelecek açısından kaygılar açığa çıkmıştır. Bölgedeki sorunları çözmek amacıyla Rev.Kavmen Ablahadyan adındaki misyonierlin hem Çakmak'a hem de Bozok bölgesindeki diğeri yerlere bir ziyareti olmuş ve düzenleyici bir takım çalışmalarda bulunmuştur. Fakat 1909–1910 tarihli raporda bu çalışmalar neticesinde kalıcı

⁴⁰⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 525.

⁴⁰¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 63.

⁴⁰² PABCFM, **Reel 618**, No: 97.

⁴⁰³ PABCFM, **Reel 618**, No: 122.

iyileştirme adına hemen hemen hiç bir işaret alınamadığı ifade edilmiştir. Yine bu dönem de Çakmak açısından olumlu bir gelişme Mr. Irwin'in hazırladığı raporda ifade edildiği üzere, Çakmak'ta 1909 sonbaharında kurulan *Erkek Kulübü*'nün başarılı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmekte olduğu şeklinde bir açıklama yer almıştır⁴⁰⁴. Fakat bir Ermeni köyü olan Çakmak'a uygun yapıların olmayışından dolayı bu kulüp faaliyetlerinden biri olan jimnastik çalışmalarının yapılamadığı, ileriki zamanlarda bu sıkıntının giderile bileceği ifade edilmiştir⁴⁰⁵.

Yine hazırlanan raporlarda, Çakmak'taki insanların geçim kaynakları tarımcılık olduğundan dolayı kış aylarında kendilerine ayıracak vakitlerinin olduğu, bu boş vakitleri değerlendirmek adına da eğitim düzeyi düşük olan köylülere yönelik Çakmak'ta kurulan kulübün eğitim faaliyetlerinde bulunduğu belirtilmiştir. Bu kulüp bünyesinde sayıları 45'e ulaşan Ermeniler akşam yapılan derslere katılmışlar, misyonerlik açısından buralarda bulunan İncillerle birçok Ermeni'ye İncil'in nasıl okunması gerektiği öğretilmiştir. Ayrıca burada yapılan Pazar ayinlerine de hem kadın hem erkek 100 kişiden fazla bir katılım olmuştur⁴⁰⁶.

1.1.2.20. Ürgüp (1875)

Kayseri istasyonuna 1875 yılında bağlanan Ürgüp ile ilgili 1875–1876 yıllarına ait Amerikan Board raporlarında, Ürgüp'ün Kayseri'nin yaklaşık 60 km batısında yer alan 2.000 haneli büyük bir kasaba olduğu ve geniş bir Rum nüfusunun burada yaşadığı belirtilmektedir. Ürgüp'ün Kayseri'ye bağlı bir dış istasyon olmadan bir kaç yıl önce burada Protestanlık çalışmalarında bulunan görevli, bu bölgede Amerikan Board misyonerlerinin faaliyette bulunmalarına yönelik bir rapor hazırlamış, fakat Kayseri istasyonu bu talebi Temmuz 1875 yılında karşılaya bilmiştir. Bu talep doğrultuda Talas'ta bulunan genç bir görevli Ürgüp'e gönderilmiş ama kısa bir süre sonra bu bölgede yaşadığı darp ve baskılardan dolayı geri dönmek zorunda kalmıştır⁴⁰⁷. Dolayısıyla Ekim 1875 yılından itibaren belli bir süre burada çalışan her hangi bir Amerikan Board misyoneri olmamıştır. Bu durumda Board misyonerlerinin bu bölgeye şüpheyile bakmasına neden olmuştur⁴⁰⁸.

⁴⁰⁴ PABCFM, **Reel 628**, No: 131.

⁴⁰⁵ PABCFM, **Reel 628**, No: 140.

⁴⁰⁶ PABCFM, **Reel 628**, No: 142.

⁴⁰⁷ PABCFM, **Reel 589**, No: 25.

⁴⁰⁸ PABCFM, **Reel 589**, No: 26.

1876–1877 yılına ait raporda ise burada bir yardımcı misyonerin çalıştığı belirtilmiştir⁴⁰⁹. Yine aynı dönemde misyoner çalışmalarının bir başka kolu olan gazete ve kitap satışlarıyla ilgili çalışmalar çerçevesinde Ürgüp'te haftalık olarak gelen gazetelerin satışları da olmuştur⁴¹⁰.

1883 yılında ise Mr. Bartlett'in Ürgüp'e kısa süreli bir ziyareti olmuştur⁴¹¹. 1897 yılına ait Board belgesinde ise misyonerlerin bölgede giderek geniş bir kesime nüfuz ettiği, bölge insanının Protestan yaşamı ve davranışlarına uygun hareket etmeye başladıkları ve bu durumunda Kayseri istasyonundaki misyonerleri memnun ettiği belirtilmiştir⁴¹².

Dikkat edileceği üzerine Ürgüp'ün dış istasyon olarak kabul edildiği yıldan beri bölge ile ilgili geniş kapsamlı raporlar olmamıştır. Bu durumda 1898 yılına ait raporda da belirtilmiştir. Söz konusu raporda, Ürgüp'ün büyük bir kasaba olmasına rağmen 1875–1897 yılları arasında Amerikan Board misyonerlerinin çok fazla faaliyetlerinin olmadığı, Ürgüp'teki cemaatinde ödemeler konusunda sıkıntılar yaşadığı açıklanmakta, ayrıca son 2 yıldan beri, burayla ilgili raporlar almaya başladıkları ifade edilmiştir. Bu durum Kayseri istasyonu için hem sürpriz hem de sevindirici bir gelişme olmuştur⁴¹³.

Ürgüp'ten gelen raporlara göre 1898 yılında bölgedeki Protestan cemaatin sayısı 75'dir. Ayrıca buradaki kişilerin kiliseye, inşaat ve tamir masraflarında kullanılmak üzere 34 liralık bir yardımları olmuştur⁴¹⁴.

1899 yılındaki raporda ifade edildiği üzere Ürgüp bölgesinde çalışmak üzere ne bir vaizin ne de bir papazın görev almadığı belirtilmekle birlikte, buranın acil olarak bir şapele ihtiyacı olduğu, bu açıdan yerli yardımlar ve Amerikan Board'un bu inşaatlar için tahsis ettiği parayla bu ihtiyaçların giderilmeye çalışıldığı açıklanmıştır⁴¹⁵.

1900 yılında ise hem Ürgüp hem de Ankara'da ihtiyaç duyulan şapellerin inşaatları için, Mrs. Leonard adındaki bayandan kalan miras Board aracılığıyla bu bölgelere yardım olarak aktarılmıştır. Bu çerçevede Ürgüp'e 75 lira Ankara'ya da 200 lira gönderilmiştir. Fakat inşaat çalışmaları her iki yerde de gecikmeye uğramıştır. Yine bu dönemde Ürgüp'teki cemaatte kendi çabalarıyla 75 liralık bir yardım toplamışlar ama şapel için uygun bir yer bulamışlardır. Bunun üzerine buradaki cemaat yazın yaşana bilecek

⁴⁰⁹ PABCFM, **Reel 589**, No: 33.

⁴¹⁰ PABCFM, **Reel 589**, No: 39.

⁴¹¹ PABCFM, **Reel 596**, No: 667.

⁴¹² PABCFM, **Reel 596**, No: 759.

⁴¹³ PABCFM, **Reel 606**, No: 841.

⁴¹⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 843.

⁴¹⁵ PABCFM, **Reel 606**, No: 949.

kuraklıktan etkilenmemek için ellerindeki parayı buğday olarak değerlendirmişler ve bu sayede bölgede yaşanan kuraklıktan en az derecede etkilenmişlerdir⁴¹⁶.

1903 yılında ise Mr. Wingate ile bu tarihlerde Ürgüp bölgesinde görevli olan vaiz Kyrios Stephanos'un Aksaray ve Niğde'ye 2 haftalık ziyaretleri olmuştur⁴¹⁷. Ayrıca Kyrios Stephanos'un 1904 yılında Nevşehir, Arabisoon (Gülşehir) ve Eneghi'ye (Enegi-Kaymaklı) de ziyareti olmuştur. Özellikle Eneghi'deki Ortodoks Rumlarla yakın ilişkiler içerisine girilerek Protestan inancının bölgeye nüfuz etmesinde yoğun faaliyetleri olmuştur⁴¹⁸. Bu tarihten itibaren Ürgüp'ten gelen 1904,1905,1906 yıllarına ait olumlu raporlar Kayseri istasyonunun tarafından takdirle karşılanmıştır.

1907 yılında Miss Orvis ve Aroosiag Hanım tarafından Niğde, Nevşehir ve Ürgüp'e düzenlenen 3 haftalık ziyaret vesilesiyle bu bölgede Amerikan Board misyonerlerin kadınlara yönelik de misyoner çalışmalarının olduğunu görmemiz açısından bir örnek teşkil etmektedir⁴¹⁹.

1.1.2.21. Aziziye (1877)

Günümüzdeki adı Pınarbaşı olan Aziziye bölgesi, Kayseri İstasyonuna 1877'de bağlanmıştır. Fakat Aziziye ile ilgili Amerikan Board misyonerlerinin 1877'den öncede bölgede incelemeleri olmuştur. Bu bağlamda Amerikan Board belgelerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla Aziziye ismi ilk olarak karşımıza, Mr. Bartlett ve Miss Closson'un 1870 yılında yaptıkları bir tur kapsamında, önemli kasabalardan biri olarak ifade edilen Aziziye'ye de uğrandıklarına dair tuttıkları ziyaret raporlarında çıkmaktadır⁴²⁰.

Buranın dış istasyon olarak Kayseri'ye bağlanmasıyla birlikte bölge hakkında verilen raporda 1877'te yedi kişilik bir Protestan topluluğu olduğu belirtilmiştir⁴²¹.

1884–1885 yıllarına ait raporda burada Protestanlığa geçen genç insanların olduğu, bazı bölgelerde olduğu gibi Aziziye'de de ayinlere katılan kişilerin ibadethane sorunu yaşadığı ve bu sorunun ileride daha da artacağını vurgulayan bir ifade yer almıştır⁴²².

⁴¹⁶ PABCFM, Reel 618, No: 5.

⁴¹⁷ PABCFM, Reel 618, No: 56.

⁴¹⁸ PABCFM, Reel 618, No: 64.

⁴¹⁹ PABCFM, Reel 618, No: 105.

⁴²⁰ PABCFM, Reel 582, No: 685.

⁴²¹ PABCFM, Reel 588, No: 223, 225.

⁴²² PABCFM, Reel 596, No: 672.

1885–1886 tarihli raporda ise Aziziye için özel olarak bir paragraflık bir açıklama yer almaktadır. Raporda, Aziziye’nin büyümekte olan bir cemaatinin olduğu ve bu kişilerin yaptıkları şapel ile Protestanlık açısından ilerleme kaydettikleri belirtilmiştir. Hem yapılan bu şapel hem de okul için 13 lira toplanmış ve yapılan bu mekânlar 175 ila 200 kişiye hizmet verebilecek büyüklükte oldukları açıklanmıştır. Ayrıca, Aziziye’nin dış istasyonlara içerisinde ilgi çeken bir konumunun olduğu ve vaizlerinin ciddi bir şekilde çalıştığı da vurgulanmıştır. Kayseri istasyonunda bulunan misyonerlerin Ocak ayında Aziziye’ye yaptıkları ziyarette buradaki okul döneminin açılışında kaymakamın, yargıçın, diğer memurların ve nüfuzlu kişilerinde yer aldığı belirtilen bir başka husustur⁴²³.

1894 yılına ait raporda, Aziziye vaizi olan Parsegh Efendi Donigyan’ın tutuklanıp sekiz ay boyunca Sivas’ta hapis yattığı, Aralık ayında da beraat edip kendine başka bir çalışma bölgesi aramaya başladığı ifade edilmektedir. Ayrıca aynı raporda Everek vaizi Armaghanyan’ın bir yıl önce Aziziye’de göreve başladığına da değinilmiştir⁴²⁴. Yine 1894 yılında eğitim açısından dikkat çekici bir husus ise Aziziye’deki okulun kaymakam tarafından kapatılmış olmasıdır. Bu okul dışında istasyonda hiç bir okul böyle bir uygulamayla karşılaşmadığı da ilgili belde değinilen bir noktadır⁴²⁵.

1895 tarihli raporda ise bir önceki sene Aziziye’den ayrılan Parsegh Effendi Donigyan’ın Konya bölgesinde ki istasyonu kendi çalışma sahası olarak belli bir süre işgal ettiğini belirtilmiştir⁴²⁶.

5 Mart 1902 yılında Kayseri istasyonundan Mr. Fowle’nin Aziziye’ye bir ziyareti olmuştur. Bu ziyaret sırasında Mr. Fowle, Protestan cemaate yönelik dinî faaliyetlerde bulunup, Aziziye’deki bazı çocukları vaftiz etmiştir⁴²⁷.

1903–1904 dönemine ait Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri istasyonu için hazırladıkları raporda, bu tarihlerde Haçın’dan Aziziye’ye Krikor Efendi Kurkyasharian adında çok başarılı bir yardımcı geldiği belirtilmiştir⁴²⁸.

1904 yılında ise Aziziye’de yine vaiz bulunmamasından dolayı İncirli’deki vaiz buraya gönderilmiştir⁴²⁹.

⁴²³ PABCFM, **Reel 596**, No: 683.

⁴²⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 518.

⁴²⁵ PABCFM, **Reel 606**, No: 521.

⁴²⁶ PABCFM, **Reel 606**, No: 600.

⁴²⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 36.

⁴²⁸ PABCFM, **Reel 618**, No: 56.

⁴²⁹ PABCFM, **Reel 618**, No: 63.

1905–1906 yıllarındaki raporlarda Protestan çalışmaları açısından Aziziye’nin Amerikan Board misyonerlerini çok memnun ettiğini söyleye biliriz⁴³⁰. 1906–1907 yıllarına ait Kayseri istasyonu raporunda, dış istasyonlardaki çalışmalar başlığı altında Aziziye, din görevlisi bulunmayıp da buralarda görevli öğretmenlerin aynı zamanda bir din görevlisi hizmeti de sağladığı dış istasyonlar içerisinde yer almıştır⁴³¹. Fakat 1911–1912 yıllarında buradaki çalışmalar kötüye gitmeye başlamıştır⁴³².

1.1.2.22. Bor (1877)

Kayseri dış istasyonlarından bir olan Bor, Kayseri’ye dış istasyon olarak 1877 yılında bağlanmıştır. Ancak Bor’un nüfus yapısıyla ilgili bilgilere Amerikan Board belgeleri ışığında Kayseri istasyonuna bağlandığı yıldan önce ulaşma bilmekteyiz. 1859–1860 yıllarına ait rapora göre Niğde bölgesinde mevcut olan 300 Ermeni hanesinin, yarısının Niğde merkezde ve Bor’da bulunduğu görülmektedir⁴³³. Niğde’ye yaklaşık 15 km uzaklıkta yer alan Bor’da 1861 yılına ait “Nüfus Tablosu” göre 75 Ermeni, 200’de Rum hanesi bulunmaktadır⁴³⁴.

1871 yılına ait raporda ise bu yıl boyunca Niğde’deki vaizler ve Protestan cemaat sayesinde iki veya üç kişi buraya nüfuz ederek güvenlerini kazanma yönünde çalışmaları olmuş, bu çerçevede bazı kitaplar satılıp, buradaki halk vaizler aracılığıyla Protestanlık hakkında bilgilendirilmiştir. Ayrıca buranın önemli bir yer olduğunu vurgulanıp yakın zamanda burada kendileri açısından umut verici çalışmalarının olabileceği yönündeki izlenimlerini aktarmaktadırlar⁴³⁵.

Yine burayla ilgili bir başka bilgiye 1883 Mart’ında Mr. Fowle’ni buraya ziyarette bulmuş olduğunu belirten yazıdan ulaşma biliyoruz⁴³⁶. İleriki tarihlerde ise Bor hakkında geniş bir bilgi tespit edilememekle birlikte zaman zaman dış istasyonlar içerisinde yer almamakta veya Niğde ile birlikte gerekli istatistikî bilgiler verilmektedir.

⁴³⁰ PABCFM, Reel 618, No: 82.

⁴³¹ PABCFM, Reel 618, No: 99.

⁴³² PABCFM, Reel 628, No: 153.

⁴³³ PABCFM, Reel 582, No: 617.

⁴³⁴ PABCFM, Reel 583, No: 462.

⁴³⁵ PABCFM, Reel 582, No: 694.

⁴³⁶ PABCFM, Reel 596, No: 667.

1.1.1.2.23. Dendil (1879)

Bugün Sivas'ın Gemerek ilçesine bağlı bir köy konumunda olan Dendil⁴³⁷, Kayseri istasyonuna 1879 yılında bağlı bir dış istasyon olarak Protestan misyonerlerin çalışma sahası içerisine girmiştir.

1861 yılına ait *Nüfus Tablosu*'nda Sivas bölgesi başlığı altında yer alan Dendil'in Kayseri'ye uzaklığı 45 mil yani yaklaşık olarak 73 km olduğu belirtilirken, nüfus açısından ise burada 40 hanelik bir Ermeni topluluğunun bulunduğu her hanenin de 8 kişinin hesaplandığı bu tabloda ortalama olarak 320 Ermeni'nin yaşadığını söyleye biliriz⁴³⁸.

1875–1876 yıllarına ait raporda Dendil'in yanı sıra Cücün, Burhan, Sarayköy, Çakmak, Boğazlıyan ve Mağharoğlu'nun da bulunduğu yedi yerleşim yerinde 1874 yılına göre toplam 266 Protestan'ın yaşadığı, raporun yazıldığı dönemin sonunda ise bu sayının 400 civarında olacağı tahmin edilmekte olduğu ifade edilmiştir. Yine aynı raporda Dendil hakkında yeni yeni raporların ulaştığı belirtilip, geniş kapsamlı bir bilgi verilmemiştir⁴³⁹.

Bu tarihten sonra Dendil ile ilgili olarak tespit edebildiğimiz en önemli bilgi 1892 yılında Kayseri istasyonu ve çevresinde yaşanan toplumsal olaylar ve Ermeni ayaklanmalarıyla bağlantılı olarak Dendil'de bulunan Ermeni kilisesinin yakılması ve yine burada öğretmen olan Kuyumjian adındaki şahsın tutuklanmasıdır⁴⁴⁰. 1895 yılına ait raporda ise bölgede Protestan çalışmaları açısından sıkıntı çekildiği vurgulanmıştır⁴⁴¹. 1899 yılına gelindiğinde, Amerikan Board belgelerinde Dendil'deki Protestan inancın öldüğü yönünde bir kanaatin olduğu ifade edilmekle birlikte⁴⁴², 1911 yılına ait Kayseri istasyonunun yıllık raporunda ise bölge Protestan yapı ve misyonerlik çalışmaları yönünden, birçok dış istasyonla birlikte iyi bir konumda olduğu ifade edilmiştir⁴⁴³.

⁴³⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Dendil%2C_Gemerek (04.05.2008).

⁴³⁸ PABCFM, **Reel 583**, No: 462.

⁴³⁹ PABCFM, **Reel 589**, No: 24.

⁴⁴⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 328.

⁴⁴¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 598.

⁴⁴² PABCFM, **Reel 606**, No: 948.

⁴⁴³ PABCFM, **Reel 628**, No: 148.

1.1.2.24. Nevşehir (1880)

Nevşehir, Amerikan Board belgelerine göre 1880 yılında Kayseri istasyonuna bağlanmasıyla birlikte misyoner çalışmalarının yoğunlaştığı bir bölgedir. Kayseri'ye 80 km uzaklıkta olan Nevşehir'de 1861 yılına ait nüfus tablosunda belirtildiği üzere, bu dönemde 60 Ermeni ve 1.500 Rum hanesi bulunmaktadır⁴⁴⁴.

1876–1877 yıllarına ait raporlardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Nevşehir'in Kayseri'ye bağlı bir dış istasyon olarak faaliyete geçmeden önce bölgede misyonerlerin kitap ve gazete satışları sayesinde misyonerlik çalışmalarında bulunduklarını görmekteyiz⁴⁴⁵.

1883–1884 yıllarına ait raporlarda ise bölgede iki okulun⁴⁴⁶ bulunduğu ve bu okulların başarılı bir şekilde çalışmalarını yürüttükleri belirtilmektedir⁴⁴⁷. Yine bu dönemde Kayseri istasyonundaki görevli misyonerlerden bir olan Mr. Fowle'nin bölgeye kısa süreli bir ziyareti olmuş ve buradaki misyonerlik çalışmalarında etkin rol oynamıştır⁴⁴⁸.

1889 yılında ise Nevşehir'de vaiz olarak karşımıza Karekin ismi çıkmaktadır. Bu kişinin Protestanlık adına yürüttüğü çalışmalar istasyon yetkilileri tarafından takdirle karşılanmış, cemaatin durumunda ise gelişmelerin olduğu kaydedilmiştir⁴⁴⁹. Bu gelişmelerden biri olarak da Nevşehir'de eğitim veren erkek okulu gösterilmektedir. Bu okulun kalitesi açısından Kayseri'de bulunan lise için iyi bir hazırlayıcı olduğu belirtilmektedir⁴⁵⁰.

1894–1895 yıllarına ait raporda bahsedildiği üzere Nevşehir'de dini hizmet veren vaizden rahatsız olan bazı çevreler tarafından burada yaşayan Protestan cemaat içinde bir huzursuzluğun olduğu ifade edilmiştir⁴⁵¹. Ancak bu dönemde Nevşehir'in yakınlarında bir köy olan Arabisoon, bugünkü adıyla Gülşehir'de bulunan bir şahsın Protestanlık adına önemli çalışmalar yapmış olması istasyon açısından memnuniyetle karşılanmıştır⁴⁵².

1895 yılında ise Nevşehir vaizi Mr. Shamingian, Konya'daki misyonerlik çalışmalarında yardımcı olması için Mr. Jenanian tarafından davet edilmesi üzerine

⁴⁴⁴ PABCFM, **Reel 583**, No: 462.

⁴⁴⁵ PABCFM, **Reel 589**, No: 39.

⁴⁴⁶ Bu okullardan birisi bölgedeki Protestan çocuklarının eğitimi için 1880 yılında ruhsatsız olarak açılmıştır. BOA, **Y.EE.**, Belge No: 102/38.

⁴⁴⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 661.

⁴⁴⁸ PABCFM, **Reel 596**, No: 667.

⁴⁴⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 19.

⁴⁵⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 211, 212.

⁴⁵¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 520.

⁴⁵² PABCFM, **Reel 606**, No: 522.

Haziran ayında Konya'ya gitmiştir. Vaiz yönünden boş olan bu bölgede daha önceden ise kısa süreliğine Aziziye'nin eski vaizi Parsegh Effendi Donigyan görev yapmıştır⁴⁵³. 1899 yılında ise Nevşehir'de vaiz olarak Mr. Sarkis Ajervan görev yapmaya başlamıştır. Bu kişi 1887 yılında Merzifon Ruhban Okulu'ndan mezun olan bir kişi olmakla birlikte, Nevşehir'deki Protestan cemaatin iyi bir maaş vereceklerini söylemeleri üzerine bölgede çalışmaya başlamıştır. Yine bu dönemde Protestanlık açısından Nevşehir'deki cemaatin misyonerlik çalışmalarında istekli ve çalışkan olmaları 1899 yılına ait raporda vurgulanmış olan bir başka husustur⁴⁵⁴.

1902–1903 yıllarında ise Nevşehir'de hem vaiz hem de öğretmen olarak hizmet veren ve Kayseri sahasındaki birçok dış istasyonda görev yapmış olan Mr. Harootune Armaghanyan, Bursa sahasında yer alan Balıkesir istasyonunun davetini kabul ederek hem Nevşehir'den hem de Kayseri sahasından ayrılmıştır⁴⁵⁵. Bu olaydan sonra vaizsiz kalan Nevşehir'in vaiz ihtiyacını gidermek isteyen Kayseri istasyonundaki görevli misyonerler Aziziye'de bulunan vaiz Nevşehir'e göndermiştir⁴⁵⁶.

1906–1907 döneminde Talas-Kayseri'de bulunan papaz Bulbulian'ın Nevşehir ve civarlarında yoğun dinî çalışmalarının görünmeye başladığını da söyleye biliriz. Bu yoğun çalışmalar neticesinde Protestan inanç, toplum içerisine nüfuz edip etkin hale gelmeye başlamasıyla kişilerin tutum ve davranışları Protestan misyonerlerin arzuladığı düzeye gelmiş, fakat ekonomik anlamda sıkıntı içinde olan bölge insanın bu durumlarında bir değişiklik olmamıştır⁴⁵⁷. Yine bu dönemde kadın çalışmaları adı altında Kayseri istasyonundaki Miss Orvis ve Aroosiag Hanım'ın, Niğde ve Ürgüp'ün yanında Nevşehir'e de ziyaretleri olup buralardaki misyoner faaliyetlerine katkıda bulunmuşlardır⁴⁵⁸.

Ancak tespit edebildiğimiz kadar Nevşehir bölgesinde uzun süre vaizsiz kalmış ve bu eksikliği gidermek adına istasyonun daha sonraları her hangi bir girişimi olmamıştır.

⁴⁵³ PABCFM, **Reel 606**, No: 600.

⁴⁵⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 843.

⁴⁵⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 31.

⁴⁵⁶ PABCFM, **Reel 618**, No: 63.

⁴⁵⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 98.

⁴⁵⁸ PABCFM, **Reel 618**, No: 105.

1.1.2.25. Menteşe (1882)

Menteşe, bugün Kayseri'nin Felâhiye ilçesine bağlı bir köydür⁴⁵⁹. 1882 yılında Kayseri istasyonuna bağlanan Menteşe ile ilgili ilk raporlar neticesinde burada yedi kişilik bir Protestan topluluğun bulunduğunu, incelemiş olduğumuz tabloda görmekteyiz⁴⁶⁰.

Mr. Fowle'nin 18 Nisan 1885 tarihli raporunda, bu bölgeye yaptığı ziyarette, birçoğu genç olan 180 kişinin kendisini karşılamaya geldiğini ifade etmiştir. Gelen kişilerin ellerinde İncil ya da ilahilerin bir kopyasının olduğunu gördüğünde tuhaf bir mutluluk duyduğunu ifade eden Mr. Fowle bu kişilerin Protestanlık ve İncil hakkında bilgi edinmeye çok istekli olduklarını ancak buradaki Protestan cemaatin ibadethane konusunda sıkıntılarının olduğunu vurgulamıştır⁴⁶¹.

Bölge hakkında kısa bir bilginin verildiği 1887 yılına ait raporda, Menteşe'den bir veya iki yıl için iyi raporlar gelmekteyken 1887 yılında buradaki misyoner çalışmalarında duraklama olduğu belirtilmiştir. Ayrıca buradaki cemaat, nüfuzlu ve çok değerli bir üyesini kaybetmiş ve Urnej'den atılan bir öğretmenin Menteşe'de zararlı çalışmalarının olduğu raporda açıklanan bir başka konu olmuştur⁴⁶². Yine 1889 yılında W. A. Farnsworth'unda bölgeye kısa süreli bir ziyareti gerçekleştirmiştir⁴⁶³.

İlgili raporda ifade edildiği üzere 1895 yılında Menteşe'de bir Gregorian vaizin buradaki cemaate vaaz verdiği ve bu çalışmalarında da başarılı olduğu ifade edilmiştir⁴⁶⁴.

1902 yılında ise Menteşe'de uzun süredir çalışan yardımcı Giragas Sebrizaryan maaşının ödenmesi konusunda Menteşe'deki cemaatle anlaşamaması üzerine bölgeden ayrılmıştır⁴⁶⁵. 1904 yılına ait raporda ifade edildiği üzere bu tarihlerde Menteşe'nin vaizi bulunmamaktadır⁴⁶⁶. 1906 yılındaki dış istasyonlar raporunda Menteşe, düzenli olarak dinî çalışmaların yapılmadığı yerler arasındadır⁴⁶⁷.

⁴⁵⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Mente%C5%9Fe%2C_Felahiye (04.05.2008).

⁴⁶⁰ PABCFM, **Reel 596**, No: 297, 303, 304, 308, 312, 313.

⁴⁶¹ PABCFM, **Reel 596**, No: 672.

⁴⁶² PABCFM, **Reel 596**, No: 695.

⁴⁶³ PABCFM, **Reel 606**, No: 25.

⁴⁶⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 599.

⁴⁶⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 31.

⁴⁶⁶ PABCFM, **Reel 618**, No: 63.

⁴⁶⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 99.

1.1.2.26. Denekmadeni (1882)

Denekmadeni, Kırıkkale sınırları içerisinde yer alan Keskin bölgesinin eski adıdır⁴⁶⁸. Burası Kayseri istasyonuna 1882 yılında bir dış istasyon olarak bağlanmıştır. Bölgenin Kayseri'ye bağlanmasından sonra burayla ilgili tespit edebildiğimiz ilk rapor 1883 yılına ait rapordur. Söz konusu raporda Denekmadeni'nde özellikle genç insanlar arasında misyonerlik faaliyetlerinin başarılı bir şekilde yürütülmeye başlandığı, yıl boyunca bölgenin ihtiyacı olan ibadet yeri için insanların büyük bir istekle çalıştıkları belirtilmiştir⁴⁶⁹.

W. A. Farnsworth'un Nisan 1886 tarihli hazırlamış olduğu yıllık istasyon raporunda, Denekmadeni'ne yaptığı bir ziyaretten bahsedip, başından geçen ilginç bir hikâyeyi aktarmıştır. Bu ziyaret sırasında babası Protestan annesi Gregorian olan bir çocuğun vaftiz etmesi için kendisinden ricada bulunulmuş fakat Mr. Farnsworth, Gregorian inançlarını, ibadet şekillerini öğrenmek için ve de babanın burada zor durumda kalmaması adına çocuğu Gregorian papazının vaftiz ettirmesini istemiştir. İnançlı bir Protestan olduğu söylenen baba Mr. Farnsworth'un bu ayini gerçekleştirmesi için yaptığı yoğun ısrar neticesinde, çocuk Mr. Farnsworth tarafından vaftiz edilmiş ama kısa bir süre sonra çocuk hastalanınca, Gregorianların baskılarıyla çocuk bu seferde Gregorian papaz tarafından vaftiz ettirilmiştir. Protestan inancından farklı olarak Gregorian papazı çocuğu suda yıkamak yerine yağda yıkamış ve dolayısıyla havasız kalan çocuk ölmüştür. Bunun üzerine papaz hapse atılmış, bir süre sonrada kefaletle serbest bırakılmıştır. Daha sonra ise bölgedeki çetelerin hükümeti zorlamasıyla söz konusu papaz tekrardan hapse atılmıştır⁴⁷⁰.

1886–1887 yıllarına ait raporda belirtildiği üzere bölgedeki Ermenilerin Protestanları kovmaya yönelik girişimleri olmuş, bu durum Amerikan Board misyonerleri tarafından üzüntü ve şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bunun üzerine bölgedeki Protestanların yaşadıkları bu sıkıntıları hafifletmek adına Kayseri ve İstanos'daki Protestan kiliselerinin parasal yardımları olmuştur⁴⁷¹. Yine bu dönemde Kayseri istasyonu, Denekmadeni'ndeki Protestan çalışmalarını yürütmesi adına Merzifon Ruhban Okulu'ndan mezun olan

⁴⁶⁸ Keskin, Denek Dağı yakınlarında kurulmuş olasıdan dolayı önceleri Denek Madeni adını almış, daha sonra Keskin Madeni denilmiştir. Sonradan bu isim kısaltılarak Keskin'e dönüşmüştür. <http://www.kenthaber.com/IlceDetay.aspx?ID=551> (04.05.2008).

⁴⁶⁹ PABCFM, **Reel 596**, No: 672.

⁴⁷⁰ PABCFM, **Reel 596**, No: 685, 686.

⁴⁷¹ PABCFM, **Reel 596**, No: 689.

Hagop adındaki bir genci buraya göndermiştir⁴⁷². Amerikan Board misyonerlerinin yoğun çabaları neticesinde yaşanan baskılarla Protestanlıktan dönen kişiler yeniden Protestanlığa kazandırılmış, yeni katılımlar olmuştur⁴⁷³.

Denekmadeni diğer istasyonlarda olmadığı kadar Ermeniler ile Rumlar arasında ve Gregorianlar ile Protestanlar arasında çekişmelerin yoğun olarak yaşandığı bir bölge olmuştur. 1888–1889 yıllarına ait raporda buradaki Gregorianlar hükümeti ikna ederek Denekmadeni’ndeki Protestan okulunun kapatma girişiminde bulunmuştur. Çünkü burası Protestan cemaatinin örgütlenmesi açısından önemli bir merkez olmuştur. Bu kapatma girişimine Protestanların yoğun itirazı olmuştur. Yine bu bölgede yaşanan başka bir olay ise burada bulunan kilise çanının hangi cemaat tarafından çalınması hususunda yaşanmıştır⁴⁷⁴.

1901 yılında ise Denekmadeni’ndeki Protestan kilise tam teşekküllü Protestan kilisesi statüsüne yükseltilmiş ve burada 14 yıl boyunca vaizlik yapan Hagop Der. Gazerian adındaki şahıs papazlık makamına atanmıştır. Yine bu tarihte Denekmadeni Protestan Kilisesi 8’i erkek 9 kadın 17 üyesiyle Kayseri istasyonunda bulunan en küçük tam teşekkülü Protestan kilisesi olma unvanını elinde bulundurmıştır⁴⁷⁵.

1906–1907 dönemine ait raporda düzenli dinî hizmet veren kiliseler arasında Denekmadeni’de yer almıştır⁴⁷⁶.

1.1.2.27. Şarkışla (1890)

Bugün Sivas’a bağlı bir ilçe konumunda olan Şarkışla, Amerikan Board belgelerine göre Kayseri istasyonu bağlı bir dış istasyon olarak faaliyete geçmesi 1890 yılında olmuştur.

Buradaki Protestan cemaat ise kilise olarak 1891 yılında Muncusun Protestan Kilisesi’nin kontrolü altında dinî inanışlarını gerçekleştirmeye başlamıştır. Aynı tarihli raporda buradaki Protestan çalışmalarının ilk önce bölgeye yerleşen bir aile aracılığıyla başladığı, bu ailenin yaşadığı ev hem ikametgâh hem de okul olarak kullanıldığı belirtilmekle birlikte Şarkışla’daki Protestan sayısının ise 15 ila 20 kişi civarında olduğu bilgisi verilmiştir. Ayrıca Şarkışla’daki cemaatin mali açıdan dışarıdan hiçbir yardım

⁴⁷² PABCFM, Reel 596, No: 690.

⁴⁷³ PABCFM, Reel 596, No: 695.

⁴⁷⁴ PABCFM, Reel 596, No: 702.

⁴⁷⁵ PABCFM, Reel 618, No: 33.

⁴⁷⁶ PABCFM, Reel 618, No: 97.

almadan, kendi çabalarıyla Protestanlık ve misyonerlik çalışmalarını yürütmüş oldukları raporda vurgulanan başka bir konudur⁴⁷⁷.

Amerikan Board belgelerine göre, 1892 yılında ise diğer dış istasyonlarda yaşanan huzursuzlukların bu bölgede de yaşanmış olduğu ve bu bağlamda bazı Protestan İnançlı kişilerin tutuklandığı ifade edilmiştir⁴⁷⁸.

1895 yılına ait istasyon raporunda ise Merzifon'da bulunan Prof. Sivaslian'ın kardeşi Sivaslian Krikor Agha'nın belirttiği üzere bu dönemde de Şarkışla'da bulunan cemaat Amerikan Board tarafından yardım amaçlı hiç bir yardım almamıştır. Aynı yılki raporda Şarkışla'ya Kayseri istasyonundaki misyonerlerin bir ziyareti olmuştur. Bu ziyarette Şarkışla'da 60 kişilik bir cemaat ve başarılı bir öğretmenin yönetiminde iyi bir okulla karşılaşmıştır⁴⁷⁹.

Genel olarak raporlarda Şarkışla hakkında; yıldan yıla geliştiği ve en çok da Amerikan Board'dan bazı yıllar hiç yardım almaması veya çok az yardım almış olduğu önemle vurgulanmıştır.

1906–1907 yıllarına ait raporda ise Şarkışla'daki Protestan faaliyetlerinin ağırlıklı olarak cemaatin yardımlarıyla yapıldığı, özellikle Sivaslian ailesinin bu konuda yoğun çabaları olduğu belirtilmiştir. Bu tarihlerde Protestan cemaat sayısı, doğal olarak da okuldaki öğrenci sayısı da azalmıştır. Söz konusu tarihlerde Şarkışla'daki okulun 25 öğrencisi vardır ve bu öğrencilerden okul taksiti olarak 1 veya 1½ lira alınmakta olduğu raporlarda belirtilmiştir. Ancak bu sayının fazla olduğu Krikor Agha Sivaslian tarafından sık sık yönetime bildirilmiştir. Yine bu dönemde Şarkışla'daki cemaatin topladığı yardım 2½ lirayı geçmiştir⁴⁸⁰.

1.1.2.28. Boğazlıyan (1898)

Bugün Yozgat'a bağlı bir ilçe konumunda olan Boğazlıyan'ın bazı belgelerde 1875 yılında Kayseri istasyonuna bağlı bir dış istasyon olarak Amerikan Board misyonerlerinin çalışma sahasına dâhil olduğu belirtilirken, ileri tarihli Amerikan Board belgelerinde ise buranın 1898 yılında dış istasyon olduğuna dair çelişkili bilgiler vardır. Bunun nedenin ise zaman zaman Boğazlıyan'da misyonerlik faaliyetlerinin durması,

⁴⁷⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 214, 215.

⁴⁷⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 328.

⁴⁷⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 599.

⁴⁸⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 100.

dolayısıyla da dış istasyonluktan çıkarılması bu çelişkiye neden olması yüksek bir ihtimaldir. Buna, 1883–1884 yıllarına ait raporda burada uzun bir aradan sonra faaliyetlerin başladığını söyleyen ifade örnek olarak gösterilebilir⁴⁸¹.

1861 tarihli “Nüfus Tablosu”nda Boğazlıyan’ın Kayseri’ye 60 km uzaklıkta ve içinde 180 Ermeni hanesinin bulunan bir köy olduğu görülürken⁴⁸², 1865–1866 yıllarına ait Kayseri istasyonu yıllık raporunda W. A. Farnsworth’un bölgeye bir ziyaretinin olduğu, buradaki izlenimlerinde bir Ermeni köyü olan Boğazlıyan’da yaklaşık 30 Protestan Ermeni hanesinin bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca aynı raporda Kayseri istasyonundaki görevli misyoner yardımcılarının Yozgat’a sık sık ziyaretlerinin olduğu ve bir takım misyonerlik faaliyetleri için alt yapı oluşturulmaya çalışıldığı da anlatılmıştır⁴⁸³.

1875–1876 yıllarına ait raporda ise Boğazlıyan’ın da dâhil olduğu ve yeni yeni misyonerlik çalışmalarının ağırlık kazandığı yedi bölgeden bahsedilmekte ve bu bölgelerdeki nüfus oranının 266 kişi olduğu, bu sayının yılsonunda 400’e çıkmasının beklendiği ifade edilmiştir⁴⁸⁴. Yine aynı dönemde misyonerlik çalışmaları adına bölgede İncil okuyucu kadınların faaliyetleri de olmuştur.⁴⁸⁵

1876–1877 döneminde ise buraya hem ibadet yeri hem de okul olarak kullanılabilecek bir yapı yapılmış fakat bölgede Protestan olmayanların tepkisi üzerine burası kiraya verilmek zorunda kalmıştır⁴⁸⁶. 1892 yılına ait raporda ise Boğazlıyan’a bir okul kurulmasının gerektiği belirtilmiştir⁴⁸⁷.

Yukarıdaki bilgilerin dışında Boğazlıyan ile ilgili ileri tarihli raporlarda bir bilginin tespit edilememesi, buraya Amerikan Board misyonerleri açısından çok önem verilmediğini veya burada yapılan misyonerlik çalışmalarının meyvelerini alamadıkları şeklinde yorumlanmasının pek de yanlış olmayacağını düşünmekteyiz.

1.1.3. Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Görevli Misyonerler

1860’lı yılların başında Amerikan Board misyonerleri arasında bir istasyonda çalışmaların verimli bir şekilde devam edebilmesi için en az iki misyoner ailesi, iki Amerikan misyoner kadına ihtiyaç olduğu görüşü hâkim olmuştur. Bununla beraber

⁴⁸¹ PABCFM, Reel 606, No: 223.

⁴⁸² PABCFM, Reel 583, No: 462.

⁴⁸³ PABCFM, Reel 582, No: 656.

⁴⁸⁴ PABCFM, Reel 589, No: 24.

⁴⁸⁵ PABCFM, Reel 589, No: 27.

⁴⁸⁶ PABCFM, Reel 589, No: 34.

⁴⁸⁷ PABCFM, Reel 606, No: 320.

misyonerlerin dağılımı sırasında istasyonların kapsadığı alanların genişliği de ayrıca önem arz etmiştir. Bunun için misyoner atanması yapılmadan önce hangi merkezlerin daha büyük, hangilerinin daha küçük olduğunun belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Bu araştırma sonucunda *Batı Türkiye Misyonu* sınırları içerisinde Kayseri, İzmit, Sivas ve Merzifon'un oldukça geniş merkezler olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden de Kayseri ve Merzifon'da ikamet edecek ve buradaki misyonerlik çalışmalarını yürütecek ikişer ailenin bu merkezlere gönderilmesi istenmiştir⁴⁸⁸.

İstasyona gönderilen Amerikalı misyonerlerin yanı sıra bu misyonerlerin denetiminde olmak üzere, dış istasyonlarda yürütülecek çalışmalarda yerli halktan da yararlanılmaya çalışılmıştır.

Kuruluşundan 1912 yılına kadar tespit edile bilen yıllara göre Kayseri istasyonunda görev yapan Amerikalı ve yerli çalışanların sayısı Tablo 1.3. de görülmektedir⁴⁸⁹.

⁴⁸⁸ Alan; **a.g.m.**, s.49.

⁴⁸⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 76.; **Reel 588**, No: 195, 197, 202, 204, 209, 211, 216, 218, 223,225, 238, 242, 244.; **Reel 589**, No: 3, 4, 16, 56, 57.; **Reel 596**, No: 256, 258, 260, 263, 265, 267, 273, 276, 277, 279, 280, 282, 284, 289, 290, 294, 295, 297, 303, 304, 308, 312, 313, 323, 325, 326, 329, 330, 333, 335, 338, 339, 346, 347, 350, 357, 358, 362, 368, 369, 372, 393, 416.; **Reel 607**, No: 171, 185, 207, 208, 259, 260, 293, 323, 324, 338, 370, 410, 411, 456, 457, 484, 485, 507, 508.; **Reel 617**, No: 184, 185, 258, 259, 286, 287, 312, 313, 342, 343, 370, 371, 397, 398, 421, 422.

Tablo 1.3. Kayseri İstasyonunda Görev Yapan Amerikalı Misyonerler ile Yerli Çalışanların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	MİSYONER VE YARDIMCILAR								Toplam ABD'li Ve Yerli Çalışan
	AMERİKALILAR			YERLİ ÇALIŞANLAR					
	Misyonerler	Bayan Yardımcılar	Toplam	Papaz ya da Atanmış	Diğer Vaizler	Öğretmenler	Diğer Yardımcılar	Toplam	
1854	2	2	4	1	-	-	2	3	7
1860	2	2	4	1	4	5	-	10	14
1861	1	1	2	-	2	6	6	14	17
1862	1	1	2	-	2	4	10	16	18
1863	1	1	2	-	2	6	7	15	17
1864	1	1	2	-	1	7	5	14	16
1865	2	2	4	1	1	12	7	21	25
1866	1	1	2	2	-	16	10	25	27
1867	1	1	2	2	-	8	4	14	16
1868	2	4	6	1	3	6	5	15	21
1869	2	4	6	2	3	8	7	20	26
1870	3	6	9	3	2	10	8	23	32
1871	3	6	9	4	3	14	7	28	37
1872	3	6	9	4	3	17	5	29	38
1873	3	6	9	3	4	17	8	32	41
1874	3	4	7	1	5	19	4	29	36
1875	3	4	7	3	6	31	14	54	61
1876	3	4	7	4	3	42	21	70	77
1877	3	4	7	5	3	44	22	74	81
1878 ⁴⁹⁰	3	4	7	3	9	36	13	61	68
1879	4	5	9	6	6	39	13	64	73
1880 ⁴⁹¹	3	5	8	4	5	42	15	66	74
1881	3	5	8	4	6	46	16	72	80
1882	3	5	8	5	6	43	20	74	82
1883	3	5	8	4	2	43	19	68	76
1884	3	5	8	6	5	42	16	69	77

⁴⁹⁰ 1878 yılına ait bilgiler iki ayrı belgede verilmektedir. Ancak bu iki belge arasındaki bilgilerde bazı farklılıklar bulunmaktadır. İlk belgede papaz sayısı 3 olarak verilirken, ikinci belgede bu sayı 4 olarak verilmiştir. Yine ilk belgede öğretmen sayısı 36 olarak gösterilirken, ikinci belgede bu sayı 37 olarak verilmiştir. Aynı şekilde ilk belgede diğer yardımcıların sayısı 13 olarak verilirken, ikinci belgede bu sayı 14 olarak verilmiştir. Bu belgelerden ikincisinin en son düzenlenen belge olması sebebiyle, bu belge esas olarak alınmıştır. PABCFM, **Reel 588**, No: 223, 224.; **Reel 589**, No: 56.

⁴⁹¹ 1880 tarihine kadar Amerikalı çalışanlar sadece Kayseri merkezinde gösterilmiştir. Bu tarihten sonra Talas'ta da Amerikalı çalışanlar çalışmaya başlamıştır.

1885 ⁴⁹²	2	3	5	4	7	47	14	72	77
1886 ⁴⁹³	3	4	7	4	7	48	12	71	78
1887 ⁴⁹⁴	2	3	5	4	13	53	8	77	81
1888	2	4	6	5	15	46	6	72	78
1889	3	5	8	7	19	46	5	77	85
1890	3	6	9	8	17	46	3	74	83
1891	3	6	9	7	18	44	6	75	84
1892	3	5	8	7	17	48	5	77	85
1893	4	6	10	5	17	54	4	80	90
1894	4	7	11	4	19	53	5	80	91
1895 ⁴⁹⁵	4+1	7	11	4	17	49	5	75	86
1896	4+1	7	11	3	16	42	3	64	75
1897	4+1	7	11	3	15	49	4	71	82
1898	4+1	8	12	3	16	50	4	73	85
1899	3	8	11	4	15	44	11	74	85
1900	4	6	10	5	15	59	4	83	93
1901	4	8	12	6	14	50	3	73	85
1902	4	9	13	8	12	53	2	75	88
1903	4	10	14	10	10	57	1	78	92
1904	4	10	14	10	9	64	5	88	102
1905	4+2	11	15	10	7	63	5	85	100
1906	4+2	10	14	10	8	67	3	88	102
1907	3+2	8	11	8	6	56	8	75	89
1908	4+5	7	11	8	6	60	4	78	89
1909	4+4	9	13	8	6	63	1	78	91
1910	3+6	8	11	12	3	58	2	75	86
1911	2+7	9	11	11	4	63	2	80	91
1912	2+2	9	11	12	3	68	9	92	103

1.1.3.1. Amerikalı Misyonerler

Yukarıda yıllara göre dağılımları verilen Kayseri istasyonunda görev yapmış olan Amerikalı misyoner içerisinde tespit edile bilenlerin isimleri ve haklarındaki kısa açıklayıcı bilgiler şöyledir:

⁴⁹² Bu yıl içerisinde Talas'ta çalışan Amerikalı erkek misyoner gösterilmezken, 1 Amerikalı bekâr bayanın çalıştığı belirtilmiştir.

⁴⁹³ Bu yıl içerisinde Kayseri istasyonunda çalışan bir doktor gösterilmiştir.

⁴⁹⁴ Bu yıl içerisinde Kayseri istasyonunda çalışan bir doktor gösterilmiştir.

⁴⁹⁵ “+” işaretinden sonra yazılan rakamlar Kayseri istasyonunda sağlık alanında hizmet veren misyonerlerin sayısını göstermektedir ve bu sayı istasyonda görev yapan toplam misyoner ve çalışan sayısına dâhil edilmemiştir.

*Wilson Amos Farnsworth ve Carolina Farnsworth*⁴⁹⁶, 1854–1904: 1822 yılında doğan Wilson Amos Farnsworth, Amerikalı olup, Aralık 1852 yılında Boston’dan eşiyle birlikte Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak adına yola çıkmışlar⁴⁹⁷ ve 1853 yılında Anadolu’ya gelmişlerdir⁴⁹⁸. 1854 yılında Kayseri istasyonunun kuruluşuna vesile olan Farnsworth çifti, Kayseri’de uzun yıllar misyonerlik çalışmalarına katkıları olmuştur. W. A. Farnsworth istasyondaki görevi sırasında dönem dönem Kayseri istasyonunun yıllık raporlarını hazırlamış, birçok dış istasyona ziyaretlerde bulunmuş, bazı tarihlerde (1877–1878, 1885–1886, 1888–1889, 1898–1899) Amerika’ya gidip tatillerini burada değerlendirmiştir. Board belgelerinde ifade edildiği üzere Kayseri’de bulunan Erciyes Lisesi’nin yanındaki evde ikamet eden Farnsworthların 1871’de bir kız çocukları olmuş ama kısa zamanda ölmüş, 1892 yılında ise W. A. Farnsworth bir rahatsızlık geçirmiştir. Farnsworth çifti 21 Ekim 1902 de evliliklerinin, Mr. Farnsworth ise 22 Aralık 1902 yılında da misyonerlikteki 50. yılını kutlamıştır. Eşi Mrs. Farnsworth ise genellikle istasyondaki kadınlara yönelik çalışmalarda bulunmuş ve çeşitli toplantılar düzenleyerek özellikle Ermeni kadınlarının üzerindeki misyonerlik çalışmalarını daha etkili olmasında hizmetleri olmuştur. 1904 yılında emekliye ayrılan Farnsworthlar elli yılı aşkın bir süre boyunca Kayseri istasyonunda hizmet etmeleri açısından Amerikan Board’un Kayseri istasyonundaki faaliyetleri açısından önemli yerleri olmuştur. Misyonerlik faaliyetleri süresince çok sayıda köy ve kasabaya ziyaretlerde bulunan Farnsworth çifti gittikleri bölgelerde *Baba* ve *Mama* diye çağırılmışlardır. Frank Andres Stone’nin kitabında, W. A. Farnsworth’un bir diğer özelliği olarak kaynaklarda *wagon* olarak belirtilen ve bir kaç teker ile bir kaç akstan oluşan bir taşıma aracının parçalarını getirip, oluşturduğu belirtmektedir. Bugün kağı arabası olarak bilinen bu ağır ve hantal aracı Kayseri’nin sokaklarında iki genç Türk’ün de test etmesine izin veren Farnsworth bir kaç yıl içinde Anadolu’da bu aracın yaygınlaşmasına öncülük etmesi açısından önemli olduğu vurgulanmıştır.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 621, 655, 688.; **Reel 589**, No: 41, 43, 53.; **Reel 596**, No: 671, 679, 693, 695, 696.; **Reel 606**, No: 15, 318, 323, 325, 516, 525, 675, 756, 835, 836.; **Reel 618**, No: 38, 39, 048.

⁴⁹⁷ Stone; **a.g.e.**, s.15.

⁴⁹⁸ Kocabaşoğlu; **a.g.e.**, s.76.

⁴⁹⁹ Stone; **a.g.e.**, s.15.

*Miss Sarah A. Closson*⁵⁰⁰, 1869–1902: 1869 yılında Yozgat’dan Kayseri’ye gelen Amerikalı misyoner bir bayandır. İlk yıllarına Kayseri istasyonunda yer alan bazı dış istasyonlara ziyaretlerde bulunmuş, 1871 yılında Talas Amerikan Kız Okulu’nu kuran iki misyoner bayandan biri olmuştur. 1873–1874 yılları arasında altı aylığına Amerika’ya gitmiş, ancak 2 yıl 9 ay sonra 25 Mayıs 1876 yılında istasyona dönmüştür. İlerleyen tarihlerde de zaman zaman istasyon dışına çıkmıştır. Talas Amerikan Kız Okulu için büyük bir yeri olan Miss Sarah A. Closson, bu okula yaklaşık 31 yıl hizmet ettikten sonra 1902 yılının sonunda emekliye ayrılmıştır.

*Miss Ardele Griswold*⁵⁰¹, 1870–1873: 13 Kasım 1870 tarihinde Kayseri’ye görevli bir misyoner bayan olarak gelmiştir. Miss Sarah A. Closson ile birlikte 1871 yılında Talas Amerikan Kız Okulu’nu kurmuştur. Zaman zaman dış istasyonlara ve Samsun’a geziler düzenlemiş olan Griswold, 1873 yılında altı aylığına Miss Closson ile Amerika’ya tatile gitmiştir. Ancak bu tarihten sonra Kayseri istasyonuna dönmemiştir.

*Symaun Bartlett*⁵⁰², ? —1883: İstasyona geliş tarihi tam olarak tespit edilememekle birlikte 1870 yılında hazırlanan Kayseri istasyonu raporunu kendisi kaleme almış olması, Bartlett hakkında ulaşılabildiğimiz ilk bilgidir. Mr. ve Mrs. Bartlett hem Kayseri’de hem de dış istasyonlara düzenledikleri turlar ile yoğun misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ayrıca Symaun Bartlett, Yozgat’da açılan Protestan okulunun da yöneticiliğini yapmıştır. Kasım 1873 yılında altı aylığına Maraş istasyonundan gelen davet üzerine bu istasyonda çalışmaya gitmiştir. Eşi Mrs. Bartlett ise Talas’taki Amerikan Kız Okulu’nun bir süre yöneticiliğini yapmıştır. Mr. Bartlett 1883 yılında ise Talas’taki kilisenin vaizlik görevini devralarak ağırlıklı olarak dini hizmetlerde çalışmaları olmuştur. 1883 yılından sonra kendisiyle ilgili ileri tarihli belgelerde bir bilgi tespit edilemediğinden istasyondaki durumu hakkında bir malumatımız yoktur. Fakat 1905 yılı için hazırlanan istasyon raporunda Mr. Bartlett’in Aşağı Talas bölgesinde 1881 yılında 300 Osmanlı lirasına okul yapmak amacıyla bir

⁵⁰⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 670, 685, 698.; **Reel 588**, No: 509, 538.; **Reel 589**, No: 5, 18, 28, 31, 37, 50.; **Reel 596**, No: 679, 682, 687, 693, 701.; **Reel 606**, 28, 29, 30, 105, 450, 524, 598, 673, 852.; **Reel 618**, No: 10, 30, 35.; **Reel 628**, No: 133, 135.

⁵⁰¹ PABCFM, **Reel 582**, No: 679, 686, 698.; **Reel 588**, No: 509, 518, 538.; **Reel 628**, No: 133.

⁵⁰² Uygur Kocabaşoğlu kitabında bu kişinin adını Lyman Bartlett olarak zikr etmekle birlikte Anadolu coğrafyasına geliş tarihi olarak 1867 yılını göstermektedir; Kocabaşoğlu; **a.g.e.**, s.77.

arazi aldığı, ancak daha sonra buranın “Bartlett Bahçesi” olarak Amerikan Board misyonerlerinin gayrimenkulleri arasında yer aldığını görmekteyiz.

*W.H.Giles, 1864–1873 ve Mrs. Giles*⁵⁰³, 1864–1876: Kasım 1864 yılında eşi Mrs. Giles ile birlikte Kayseri’de misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak için gelmişlerdir. Kısa sürede bölgenin dilini öğrenmek adına çaba sarf eden Mr. ve Mrs. Giles buna muvaffak olmuşlardır. Mrs. Giles’in Aralık 1864 yılında Kayseri’de kızlardan oluşturduğu 15 kişilik müzik sınıfı, tespit edebildiğimiz kadarıyla Kayseri istasyonunda misyonerlerin ilk müzik eğitimi vermeye başladıkları tarih olmuştur. Zaman zaman bazı hastalıklardan dolayı müzik çalışmalarında aksamalara olmuş olsa da, düzenli tutulan günlük kayıtlar ile öğrencilerin ilerleme durumları gözlemlenmiştir. Ayrıca Mrs. Giles’in Kayseri’de ve Talas’ta da kadınlara yönelik misyonerlik çalışmaları da olmuştur. Genelde dış istasyonlara ziyaretlerde bulunan Mr. Giles gitti yerlerde bulunan hastalarla da yakından ilgilenip bazı tıbbi müdahalelerde bulunmuştur. 1873 yılında ölen W. H. Giles’den sonra 27 Nisan 1876 yılında Mrs. Giles ve oğlu 11,5 yıl aradan sonra Amerika’ya dönmüşlerdir.

*Mr. J. O. Barrows ve Mrs. Barrows*⁵⁰⁴, 1870–1875: Mr. Barrows 23 Aralık 1870 yılında ailesiyle birlikte Amerika’dan Kayseri istasyonu da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak için bölgeye gelmiştir. Barrows çiftinin Nisan 1871 yılında Kayseri’de bir kız çocukları dünyaya gelmiş, doğan bu çocuk Barrows ailesinin beşinci çocuğu olmuştur. 28 Eylül 1875 yılında istasyondan ayrılmışlardır.

*Mr. James L. Fowle ve Mrs. Mary Fowle*⁵⁰⁵, 1883⁵⁰⁶ -1914: Amerikalı olan bu misyoner, eşi Mary Fowle ile birlikte Kayseri istasyonunda 35 yılı aşkın misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu süre zarfında dinî, eğitimsel ve dış istasyonlara yaptığı ziyaretlerle de sosyal faaliyetlerde bulunmuş, zaman zamanda belirli aralıklarla Amerika’ya gitmiştir. İstasyondaki diğer misyonerlerle bölge insanları üzerinde

⁵⁰³ PABCFM, **Reel 582**, No: 647, 670, 676, 689, 698.; **Reel 588**, No: 528.; **Reel 589**, No: 11, 18, 31.

⁵⁰⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 679, 688, 689.; **Reel 588**, No: 516, 528, 544.; **Reel 589**, No: 17, 27.

⁵⁰⁵ PABCFM, **Reel 596**, No: 667, 681, 683, 693, 694, 695, 697.; **Reel 606**, No: 14, 17, 18, 25, 113, 218, 318, 324, 516, 519, 521, 523, 525, 526, 593, 600, 675, 760.; **Reel 618**, No: 33, 35, 36, 58, 69, 81, 102, 105, 144.; **Reel 628**, No: 135, 137, 151, 153.

⁵⁰⁶ İncelenen istasyon raporlarında tespit edebildiğimiz kadarıyla James L. Fowle’nin adının ilk geçtiği yıl Kayseri istasyonunda hizmete başlama tarihi olarak gösterilmiştir. PABCFM, **Reel 596**, No: 667.

Protestanlık açısından etkili çalışmaları olmuştur. Mr. Fowle'nin eğitim çalışmalarına biraz değinecek olursak; kendisi zaman zaman Protestan okullarında İngilizce dersleri vermiş, Kayseri'deki lisede öğretmenlik ve yöneticilik pozisyonlarında da görev yapmıştır. Kayseri'de bulunduğu süre içerisinde zaman zaman bazı sağlık sorunları yaşamış olan Mr. Fowle, 1894 yılında ise Miss Nason adındaki bayan misyonerle birlikte Merzifon'dan Kayseri'ye dönüştü, at arabalarının uçurumdan devrilmesi nedeniyle de büyük bir kazadan kurtulmuştur. Eşi Mrs. Mary Fowle ise ağırlıklı olarak kadınlara yönelik çalışmalar çerçevesinde, anneler için yapılan toplantıları düzenlemiş, anaokulu çalışmalarına yardımcı olmuştur. Uzun yıllar Kayseri istasyonunda misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Mr. ve Mrs. Fowle'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla Mary, Charles, Theodore, Luther, Hubert, Eleanor ve Wilson adlarında toplam 7 çocukları olmuş, diğer misyonerler gibi bu ailede çocuklarını yaklaşık 14–15 yaşlarına geldiklerinde Amerika'ya gönderip eğitimlerini burada tamamlamalarını ve kültürlerinden uzak kalmamalarını sağlamıştır.

*William S. Dodd ve Mrs. Dodd*⁵⁰⁷, 1886–1914: Kasım 1886 tarihinde Kayseri istasyonuna bağlı bir dış istasyon olan Talas'a eşiyile birlikte gelen Dr. William S. Dodd'un istasyona geliş amaçları burada Talas'da yürütülmesi düşünülerek sağlık çalışmalarını yönlendirmektir. 1887 yılında bölgede başlatılan sağlık faaliyetleri neticesinde aynı yıl 1.200 hastaya ile ilgilenen Mr. Dodd, her geçen yıl artan hasta sayısı ile yakından ilgilenererek bölge insanına şifa dağıtmaya çalışmıştır. Mr. Dodd'un bölgeye gelmesinden yaklaşık 25 yıl önce Dr. West adındaki şahsın Kayseri istasyonunda kısa süreli yürüttüğü sağlık çalışmalarını geliştirip, bölgedeki hekim ve hemşire ihtiyacını karşılamak amacıyla Talas Amerikan Erkek ve Kız okulunda gönüllü olan öğrencilere tıbbî dersler vermiştir. Bunun yanı sıra dış istasyonlara yönelik ziyaretler gerçekleştiren Mr. Dodd buralarda yaşayan insanların sağlık sorunlarını gidermeye çalışırken, misyonerlik faaliyetlerini de aksatmamıştır.

Mrs. Dodd ise istasyon genelinde bulunan Protestan kadınlara yönelik çalışmalara büyük önem verip, ayda bir düzenlenen *anneler toplantısı*'nı gerçekleştirmek için istasyonu 33 bölgeye ayıran bir plan hazırlamış ve yoğun girişimlerde bulunmuştur.

Zaman zaman ülke dışına çıkmış olan Dodd çifti ve çocukları bu süre zarfında Amerika, Almanya ve Avusturya'ya ziyaretlerde bulunmuşlardır.

⁵⁰⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 686, 695, 696, 701.; **Reel 606**, No: 105, 122, 207, 218, 220, 450, 516, 756.

*Henry K. Wingate*⁵⁰⁸, 1889 (1893) - 1914: Merzifon'daki Ruhban Okulu'nda asistan görevli olarak hizmet veren Wingate 1889 yılında geçici bir süre ile Kayseri istasyonuna gelip, Talas'ta orta dereceli bir erkek okulunun tesis edilmesinde ön ayak olmuş, 1893 yılında ise eşi ile birlikte Kayseri istasyonuna yerleşip uzun yıllar Amerikan Board misyoneri olarak bölgede faaliyetlerde bulunmuştur. Kayseri ve Talas'taki Erkek Okulları'nda yöneticilik ve öğretmenlik yapan Henry K. Wingate, özellikle Talas Amerikan Erkek Okulu için önemli bir yere sahip bir misyonerdir. Ayrıca istasyonun mali işlerinden de sorumlu olan Wingate, yılsonlarında hazırladı finansal raporlarla Kayseri istasyonu hakkında Amerikan Board'a düzenli bilgiler ulaştırmıştır. Derin bir İncil bilgisine sahip olan Wingate, görevli olduğu okuldaki öğrencilere İncil eğitimi vermiş, çeşitli dönemlerde Kayseri sahasında yer alan dış istasyonlara ziyaretlerde bulunmuştur.

*Jane S. Wingate*⁵⁰⁹, 1893–1914: Merzifon istasyonunda görevli olan Rev. Mr. Smith'in kızı olan Mrs. Jane S. Wingate, Merzifon Kolejinde altı yıl öğretmenlik deneyimi kazanma fırsatı bulmuş, 1893 yılında eşi Henry K. Wingate ile birlikte 16 Aralık 1893'de Kayseri istasyonunda asistan olarak göreve başlamışlardır. Merzifon doğumlu olan Mrs. Wingate İngilizcenin yanı sıra Türkçe, Ermenice ve Rumca olmak üzere toplam dört dil bilmesi Kayseri istasyonundaki misyoner faaliyetlerinin etkinlik kazanması açısından önemli olmuştur. Ayrıca Mrs. Wingate'nin Kayseri'de yürütülen kadın çalışmalarında önemli hizmetleri olmuştur. 20 yılı aşkın süre Kayseri istasyonunda görev yapmış olan Mr. ve Mrs. Wingate'nin Amerikan Board belgelerinden tespit edilebildiği kadarıyla John, Dorothy, George, Henry ve Arthur adında toplam beş çocukları olmuştur. Bunun dışında 1894 tarihine ait istasyon raporunda bu tarihte Wingate ailesinin bir kız çocuklarının doğmasından dolayı çok mutlu oldukları belirtilmiştir⁵¹⁰. İleri tarihli belgelerde bu çocuğun akıbeti hakkında bir bilgi tespit edilememiştir. Fakat Yukarı Talas bölgesinde bulunan Amerikan Erkek Okulu'nun çevresinde yapmış olduğumuz incelemeler neticesinde bir mezar taşına rastlanılmıştır. Belgelerde adı ve akıbeti hakkında bir bilgi tespit edilemeyen bu kız

⁵⁰⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 441, 516, 523, 526, 604, 757, 840, 849, 855.; **Reel 618**, No: 31, 44, 47, 51, 56, 77, 81, 128.; **Reel 628**, No: 151.

⁵⁰⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 441, 516, 836.; **Reel 618**, No: 51.; **Reel 628**, No: 136, 137, 151, 211.

⁵¹⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 516.

çocuğuna ait olan mezar taşından, adının Anna Lois olduğu ve bu çocuğun doğumundan iki yıl sonra ölüp, okul bahçesine defnedildiği anlaşılmıştır⁵¹¹.

*Miss F.E. Burrage*⁵¹², 1885–1914: Öncelikli olarak Talas'taki Amerikan Kız Yatılı Okulu'nda görev yapmaya başlayan Miss Burrage, buradaki yoğun çalışmalarından sonra kısa bir süreliğine Amerika'ya gitmiş ve tekrar 1891 yılında Kayseri istasyonuna dönerek istasyon bünyesinde tesis edilen Talas ve Kayseri anaokullarının oluşturulması ve daha sonraki yıllarda geliştirilmesi amacıyla yoğun çabaları olmuştur. İzmir'deki Uluslararası Amerikan Koleji'nde ve Amerika'da anaokulu derslerinin işlenme metotları ve küçük çocukların eğitilmesine dair çalışmalarda bulunmuştur. Ayrıca Anaokullarında öğretmen olarak görevlendirilmek üzere kızlar için oluşturulan *Eğitim Sınıfların* da dersler verip hem bu sınıfların hem de Kayseri'deki anaokulunun uzun yıllar yöneticiliğini yapmıştır.

*Miss Bartlett*⁵¹³, 1874–1891: İzmir'de bulunan Uluslararası Amerikan Koleji'nde almış olduğu eğitim sayesinde Kayseri istasyonunda Anaokulu çalışmalarına öncülük etmiş olan bu bayan evlenip Kayseri'deki görevinden ayrılıp İzmir'e yerleşmiştir. 1891 yılında İzmir'de ölen Bartlett'in ölüm haberi Kayseri istasyonundaki misyonerler tarafından derin üzüntüyle karşılanmıştır.

*Herbert Moffat Irwin ve Genevieve Duval Irwin*⁵¹⁴, 1903–1914: 24 Kasım 1903 tarihinde Kayseri istasyonuna gelen bu çift istasyona gelişlerinden birkaç ay sonra Türkçe öğrenmeye başlayıp, Talas'ta bulunan Amerikan hastanesinde gözlemler yaparak bir müddet burada asistanlık yapmışlardır. Zaman zaman hastane bünyesinde çalışan görevli doktor William S. Dodd ile birlikte dış istasyonlara ziyaretlerde buluna Mr. Irwin bazen de tek başına bu ziyaretleri gerçekleştirmiştir. Gelişle birlikte istasyonunda yürütülen misyonerlik çalışmalarının birçoğunda yer almıştır. Ancak bu çalışmalar içerisinde en önemlisi Talas ve Kayseri'de birer Erkek Kulübü'nün

⁵¹¹ Bkz. Ek-12

⁵¹² PABCFM, **Reel 596**, No: 681, 687, 693, 696.; **Reel 606**, No: 14, 105, 115, 207, 213, 324, 451, 523, 596, 675, 758, 850, 952.; **Reel 618**, No: 35, 53, 72, 104, 128, 143.; **Reel 628**, No: 136, 158, 210.

⁵¹³ PABCFM, **Reel 596**, No: 682.; **Reel 606**, No: 115, 208.

⁵¹⁴ PABCFM, **Reel 618**, No: 51, 62, 81, 102, 105, 110, 111, 134, 135.; **Reel 628**, No: 129, 131, 132, 137, 150, 151, 153, 158, 161, 171, 172, 173, 183, 187, 209, 210, 211.

açılmasına öncülük etmiş olması dikkat çekmektedir. Ayrıca Mr. Irwin, Talas Amerikan Kız Okulu'nda İngilizce ve dinler tarihi ile ilgili derslerde vermiştir.

Mrs. Irwin ise genelde Kayseri istasyonunda kadınlara yönelik misyonerlik çalışmalarına katılıp, çevrede bulunan evlere ziyaretler düzenleyerek kadınlar arasında misyonerlik faaliyetlerini yürütmüş, anaokulu çalışmalarına destekte bulunmuştur. Ayrıca eşi tarafından Talas'da kurulan erkek kulübüne katılımı artırmak için kulüb ile bağlantılı olarak, kulübe gelen çocukların ulaşım sorunlarını gidermeye ve annelerine yardım etmeye çalışmıştır.

Mr. ve Mrs. Irwin çifti ile ilgili belgelerde ifade edilmemiş olsa da, Talas Amerikan Erkek Okulu çevresinde yaptığımız incelemeler sırasında tespit ettiğimiz bir çocuk mezarının Irwin çiftinin çocuklarına ait bir mezar olduğu anlaşılmıştır⁵¹⁵.

1.1.3.2. Yerli Yardımcılar

Amerikan Board teşkilâtı Osmanlı topraklarında yürütmeyi düşündüğü misyonerlik çalışmalarını Amerika'dan gönderdiği misyonerler aracılığıyla yürütmüştür. Tabii ki de bu çalışmalarda misyonerlerin tek başlarını başarılı olamayacağı bilindiğinden istila edilen bölgede Protestanlığa eğilimli, eğitilmiş, çalışkan ve bir takım ahlaki değerlere haiz olan yerli halktan kişilerden de yararlanılmıştır. Bütün istasyonlarda olduğu gibi Kayseri istasyonunda da Amerikan Board'un çalışmalarında yer almış olan ve yerli yardımcıları olarak isimlendirilen papaz, vaiz, öğretmen, İncil okuyucu bayan gibi birçok kişi misyonerlik faaliyetlerine destekte bulunmuştur. Kayseri istasyonunda çalışmış olan ve önem arz eden bazı yerli çalışanların isimleri ve bu kişiler haklarında tespit edile bilinen bilgiler aşağıda yer almaktadır.

*Garabet Sarkisian*⁵¹⁶, 1854–1875: Uzun yıllar İstanbul'da ikamet ettikten sonra 1854'de Kayseri'ye gelmiştir. 1864 yılına ait raporda sadece Garabet adıyla zikir edilen ve Kayseri'de çalışmalarda bulunan bu misyoner yardımcı, ailesi ile birlikte 1869 yılında ruhsatlı vaiz olarak Niğde'ye taşınıp bu bölgede misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. Kitapçı Garabet olarak da bilinen bu şahıs ilerliyen yaşına rağmen 1875 yılına kadar

⁵¹⁵ Herbert Livingstone Irwin adındaki bu erkek çocuğu 1904 yılında Talas'da doğmuş ve 1907 yılında burada ölmüştür. Bu dönemde bölgede yaşanan çiçek hastalığı salgınından dolayı bu küçük çocuğun öldüğünü düşünmekteyiz. Bkz. **Ek-13**

⁵¹⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 637, 672.; **Reel 588**, No: 512.; **Reel 589**, No: 18, 32.

Niğde’de misyonerlik çalışmalarını yürütmüş, yakalandığı hastalıkla üç ay mücadele etmesine rağmen 1875 yılında ölmüştür.

*Güldudu Dalkranian*⁵¹⁷, 1872–1914: Amerikan Board belgelerinde ilk olarak Kayseri’de görevli misyonerlerin yardımcısı olarak karşımıza çıkan Ermeni asıllı ve Kayserili olan bu bayan daha sonra İncil okuyucusu olarak uzun yıllar misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Yaklaşık 42 yıl Kayseri istasyonunda hizmetlerde bulunan bu dul bayan özellikle Ermeni evlerini ziyaret ederek, yanında taşıdığı İncil, bir takım broşürler ve Avedaper gazetesıyla bu kişilere yönelik misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüştür.

*Hagope Tashjian*⁵¹⁸, 1873–1877: 1857 yılında misyoner yardımcısı olarak İstanbul’da göreve başlayan Tashjian, ardından Sivas’ta misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. 1873 yılında Kayseri istasyonuna gelen Tashjian, Kayseri kilisesi papazı Kerope Yakobian’ın dinî çalışmalarında yardımcı olmakla birlikte, papaz Kerope’nin İskoçya’da bulundu sürede vaiz olarak hizmette bulunmuştur. Ancak, Amerikan Board’un kendi belgelerinde ifade edildiği üzere vaiz listelerinde gösterilmemiştir. Ayrıca Hagope Tashjian Kayseri’deki erkek okulunda da öğretmenlik yapmıştır. 1877 yılının başında ise Kayseri istasyonundan ayrılıp Erzurum’da misyonerlik faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır.

*Haig Yardumian*⁵¹⁹, 1887–1893: Merzifon Ruhban Okulu’ndan mezun olduktan sonra, yerlisi olduğu İncirli’deki kiliseye babası Yeghia Yardumian ile birlikte çalışmak için gelmiş, kilisenin dinî işlerini kendisi yürütmeye başlamıştır. 1889 yılında Sungurlu kilisesinde çalışması için görevlendirilen Haig, 1893 yılında İngiltere’ye gitmiş, Londra’da bulunan Hackney Koleji’nde çalışmalarda bulunmuş fakat bu tarihten sonra Kayseri istasyonuna dönmemiştir.

*Hohannes Hagopian*⁵²⁰, 1875- ? : Eylenceli olan bu Ermeni misyoner, Merzifon’daki Ruhban Okulu’nda okurken 1875–1876 kış döneminde Sungurlu kilisesinde vaizlik

⁵¹⁷ PABCFM, **Reel 588**, No: 512.; **Reel 589**, No: 7.; **Reel 618**, No: 69, 88, 104.; **Reel 628**, No: 137, 158.

⁵¹⁸ PABCFM, **Reel 588**, No: 539.; **Reel 589**, No: 32, 33.

⁵¹⁹ PABCFM, **Reel 596**, No: 693, 698.; **Reel 606**, No: 16, 24, 443, 518.

⁵²⁰ PABCFM, **Reel 589**, No: 21, 46.

yapmıştır. Daha sonra 1876 sonbaharında tekrar bölgeye gelen Hohannes Hagopian misyonerlik faaliyetleriyle bölgedeki Protestan cemaatinin beğenisini kazanmış, kendisinden önce Sungurlu’da 40 ila 50 arasında olan Protestan sayısı, Hohannes döneminde 150 ila 200 kişi arasında olmuştur.

*Kerope Yakobian*⁵²¹, 1854–1903: Ermeni asıllı olan bu Papaz, 1863 yılında vaiz, 1865 yılında ise Papaz olarak Kayseri kilisesindeki misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. 1873–1875 yıllarında İskoçya’ya gidip Kayseri’de yapılacak kilise ve okul için buradaki Protestanlardan paralar toplamış ve bir takım dinî eğitimler almıştır⁵²². 1888 yılında bir süre boyunca ağır bir hastalık geçirmiş, 1889 yılında ise sağlığına tekrar kavuşmuştur. Talas’ta kiraladığı bir üzüm bağında ilk defa olarak bölgedeki Protestan cemaate buralarda vaazlarda bulunmuştur. Ayrıca Kayseri bölgesinde siyasî açıdan nüfuzlu bir kişiliğe sahip olan Kerope Yakobian 1878 yılında Kayseri sancağında idarecilik görevinde de bulunmuştur⁵²³. Kayseri kilisesinde 40 yıl görevde bulunduktan sonra 1 Eylül 1903 tarihinde bu görevden ayrılmıştır.

*Krikor Bogosian(veya Eomirian)*⁵²⁴, 1865–1899: 1865 yılında Muncusun’daki kiliseye vaiz olarak atanmıştır. Aralık 1875’den 1877 tarihine kadar Gemerek’deki Protestan cemaatle yakından ilgilenerek misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. 1877 yılında tekrar Muncusuna dönen Krikor, 1883 yılında kendisi yüzünden bölgedeki Protestan cemaatte bölünmelerin yaşanması üzerine Muncusun’dan ayrılıp Niğde’de hizmet vermiştir. 1889 yılında tekrar Muncusuna dönen Krikor, ölümüne kadar burada papazlık yapmıştır ama kendisi ile cemaat arasındaki dinî ilişkiler hep sorunlu olmuştur.

⁵²¹ PABCFM, **Reel 582**, No: 634, 637, 639, 650.; **Reel 588**, No: 538.; **Reel 589**, No: 8, 32, 35.; **Reel 596**, No: 661, 698.; **Reel 606**, No: 15, 16, 22, 24, 319, 516.; **Reel 618**, No: 56.

⁵²² Papaz Kerope Yakobian’ın İskoçya’da gidişi ve burada yaptığı kısa süreli çalışmalar ayrıca Henry C. Barkley kitabında da değinmiştir; Henry C. Barkley; **A Ride Through Asia Minor And Armenia**, London 1891, s. 151.

⁵²³ PABCFM, **Reel 589**, No: 35.; Keskin, Mustafa; Hüseyin Cömert; “XIX. Yüzyıl Sonlarında ve XX. Yüzyıl Başlarında Türk-Ermeni İlişkileri: Kayseri Örneği”, **Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu**, Cilt: III, Kayseri 2007, s. 281–309.

⁵²⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 648, 684.; **Reel 589**, No: 32.; **Reel 596**, No: 699.; **Reel 606**, No: 16.,

*Krikor Muncusun*⁵²⁵: Kayseri istasyonuna geliş tarihi tespit edilemeyen bu kişi, Kayseri istasyonunda yardımcı olarak görev yaparken 1864 yılında 5 ay süreyle Sungurlu bölgesinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur.

*Krikor Tatiosian*⁵²⁶ , 1873–1875: 1873 yılında Sungurlu kilisesine papaz olarak atanmış, 1875 yılında ise bu kiliseden ayrılmıştır.

K. Yorgee, 1860 -1864: Rum asıllı bu kişi, 1853 yılında Bebek İlâhiyat Semineri'nden mezun olup, 1860'da Kayseri istasyonuna yardımcı olarak gelmiştir. Bir süre Kayseri'ye yakın bölgelerle ilgili incelemelerde bulunduktan sonra. 1861 yılında Yozgat'a gönderilip, buradaki vaaz işleriyle ilgilenmiştir. Fakat 1864 yılında Yozgat'daki görevini devam ettirirken ölmüştür.

*Marderos Kaloosdian*⁵²⁷, 1889–1902: Aslen Gemerekli olan Marderos Kaloosdian 1886 tarihinde Gemerek'deki Protestan cemaatinin başına genç yaşta vaiz olarak gönderilmiştir. 1892 yılında bölgedeki misyonerlik faaliyetlerini yürütürken Gemerek ve çevresinde yaşanan Ermeni olaylarına karışması nedeniyle tutuklanmıştır. Osmanlı Belgelerinde tespit edildiği üzere kendisi 1891 yılında Merzifon Amerikan Koleji'nde görevli Garabet Tomayan adındaki bir şahıs tarafından teşkil edilen bir Ermeni ihtilal komitesine üye olduğunu İncil üzerine yemin ederek belirtmiş ve bir takım olaylara karıştığı belirtilmiştir⁵²⁸. Ayrıca bu kişi Kayseri, Sivas ve Ankara'da ki cezaevlerinde bir süre tutuklu kalmıştır. Daha sonra tekrar Muncusun'daki görevinin başına geçen Marderos 1902 yılında bölgeden ayrılmıştır.

*Markar Dardivian*⁵²⁹, 1863, 1874: Eylül 1863 tarihinde Bebek İlâhiyat Semineri'nin son sınıfında okurken Yozgat'a gelip buradaki okulda öğretmenlik yapmış ve ayrıca bazı zamanlar vaizlik görevlerini de yürütmüştür. Daha sonra okuldan mezun olduktan sonra Yozgat'da tekrar görevini yürütmeye başlamıştır. 1865 yılında bölgeye vaiz olarak atanmıştır. Bir süre Amerika'da bulunan Markar Dardivian 1872 yılında tekrar Yozgat'a

⁵²⁵ PABCFM, **Reel 582**, No: 641.

⁵²⁶ PABCFM, **Reel 588**, No: 538.; **Reel 589**, No: 21.

⁵²⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 18, 444, 518, 522, 598.

⁵²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Bâbîâfî Evrak Odası Sadaret Mektubî Kalemi, Mühime Kalemi (A.MKT.MHM.)**, Belge No: 733/10.

⁵²⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 639, 640, 642, 647, 659.; **Reel 588**, No: 512, 538.

dönmüştür. Aynı zamanda doktorlukta yapan Markar hakkında 1874 tarihinden sonra her hangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

*Yeghia Yardumian*⁵³⁰, 1863–1894: 1863–1864 yıllarına ait Amerikan Board belgelerinde kendisi İncirli’de yardımcı misyonerlik görevinde bulunan Yeghia Yardumian 1873 yılında Papazlık makamına yükselmiş ve örgütlü kilise düzeyine getirilen İncirli kilisesinin papazlığını yapmıştır. İncirli’nin yerlisi olan Yeghia Yardumian, 1887 yılında Merzifon’daki papaz okulundan mezun olan oğlu Haig Yardumian’a görevi devretmiştir. Ancak 1889 yılında Sungurlu kilisesinin başına geçen Haig Yardumian’ın ardından boşalan İncirli kilisesinin papazlık makamına tekrar geçen Yeghia Yardumian burada altı ay papazlık görevini sürdürdükten sonra, Merzifon Ruhban Okulu’ndan mezun olan Krikor Yardumian İncirli Protestan Kilisesi’nin papazlık görevini almıştır. 1893 yılında Sungurlu kilisesinin papazı olarak görev yapan oğlu Haig Yardumian’ın İngiltere gitmesinden dolayı dinî açıdan sıkıntı yaşayan Sungurlu’da bulunan Protestanlara yardımcı olmak için geçici bir süre kilisenin dinî işlerini yürütmüş, ancak 29 Haziran 1894 yılında koleradan ölmüştür.

Kayseri istasyonu kurulduktan sonra, çalışmalar durduruluncaya kadar Amerikan Board teşkilâtı buradaki çalışmalarını yürütmek için birçok misyoner atamıştır. 1854–1914 yılları arasında Kayseri istasyonu içerisinde hem dinî, hem eğitim, hem de sağlık alanında çalışmaları yürütmek için atamaları ve maaş ödemeleri Amerikan Board tarafından karşılanmıştır. Yapılan bu ödemeler içerisinde tespit edebildiklerimiz misyoner isimleri ve yıllara göre aldıkları maaşları Tablo 1.4. da görülmektedir⁵³¹

⁵³⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 642, 659, 689.; **Reel 588**, No: 512, 531.; **Reel 589**, No: 21, 32.; **Reel 606**, No: 517, 520.

⁵³¹ PABCFM, **Reel 588**, No: 253, 255, 257, 261, 264, 267, 272, 276, 291, 299.; **Reel 596**, No: 193, 198, 204, 212, 222, 230, 239.; **Reel 607**, No: 152, 201, 236, 274, 308, 341, 353, 434, 487.

Tablo 1.4. 1870–1900 Yılları Arasında Kayseri İstasyonunda Görev Yapmış Olan

Misyonerlerin Maaş Listeleri

Yıl	Misyoner Adı	Aldığı Ücret	Yıl	Misyoner Adı	Aldığı Ücret
1870	Mr. Farnsworth	212,50O.L. ⁵³²	1889	Mr. Farnsworth	225,00
	Mr. Bartlett	175,00		Mr. Fowle	225,00
	Mr. Giles	75,00		Mr. Dodd	200,00
	Miss Closson	62,50		Miss Closson	65,00
1871	Mr. Farnsworth	225,00		Miss Burrage	65,00
	Mr. Bartlett	175,00	1890	Mr. Farnsworth	200,00
	Mr. Barrows	175,00		Mr. Fowle	225,00
	Mr. Giles	75,00		Mr. Dodd	200,00
	Miss Closson	62,50		Miss Closson	65,00
	Miss Griswold	62,50		Miss Burrage	65,00
1873	Mr. Farnsworth	225,00	1892	Mr. Farnsworth	200,00
	Mr. Bartlett	187,50		Mr. Fowle	225,00
	Mr. Barrows	187,50		Mr. Dodd	200,00
	Mr. Giles	75,00		Miss Closson	65,00
	Miss Closson	62,50		Miss Burrage	65,00
	Miss Griswold	62,50		Miss Zemmer	65,00
1874	Mr. Farnsworth	225,00	1893	Mr. Farnsworth	200,00
	Mr. Bartlett	187,50		Mr. Fowle	225,00
	Mr. Barrows	187,50		Mr. Dodd	200,00
	Mr. Giles	75,00		Miss Closson	65,00
	Miss Griswold	75,00		Miss Burrage	65,00
	Miss Closson	62,50		Miss Zemmer	65,00
1876	Mr. Farnsworth	225,00	1894	Mr. Farnsworth	200,00
	Mr. Bartlett	212,50		Mr. Fowle	275,00
	Mr. Barrows	212,50		Mr. Dodd	225,00
	Mr. Giles	75,00		Miss Closson	65,00
	Miss Closson	62,50		Miss Burrage	65,00
1877	Mr. Farnsworth	225,00	1895	Mr. Farnsworth	200,00
	Mr. Bartlett	212,50		Mr. Fowle	275,00
	Mr. Stawer	187,50		Mr. Dodd	225,00
	Miss Closson	62,50		Mr. Wingate	200,00
1878	Mr. Farnsworth	225,00		Miss Closson	65,00
	Mr. Bartlett	212,50		Miss Burrage	65,00
	Mr. Stawer	187,50	1896	Mr. Fowle	275,00
	Miss Closson	62,50		Mr. Dodd	225,00
1880	Mr. Farnsworth	225,00		Mr. Wingate	200,00
	Mr. Bartlett	187,50		Miss Closson	65,00
	Mr. Stawer	187,50		Miss Burrage	65,00
	Mr. Fowle	187,50		Miss Nason	65,00
	Miss Closson	62,50	1897	Mr. Fowle	275,00
1881	Mr. Farnsworth	225,00		Mr. Wingate	200,00

⁵³² O. L. : Osmanlı Lirası

	Mr. Bartlett	212,50		Miss Closson	65,00
	Mr. Fowle	187,50		Miss Burrage	65,00
	Miss Closson	62,50		Miss Nason	65,00
1883	Mr. Farnsworth	225,00	1898	Mr. Farnsworth	200,00
	Mr. Bartlett	225,00		Mr. Dodd	250,00
	Mr. Fowle	187,50		Mr. Wingate	200,00
	Miss Closson	62,50		Miss Closson	65,00
	Miss Burrage	62,50		Miss Burrage	65,00
1884	Mr. Farnsworth	225,00		Miss Nason	65,00
	Mr. Bartlett	225,00		Miss Seelye	100,00
	Mr. Fowle	212,50	1899	Mr. Farnsworth	200,00
1885	Mr. Farnsworth	225,00		Mr. Dodd	250,00
	Mr. Fowle	225,00		Mr. Wingate	200,00
1886	Mr. Farnsworth	225,00		Miss Closson	65,00
	Mr. Fowle	225,00		Miss Burrage	65,00
	Miss Closson	62,50		Miss Nason	65,00
	Miss Burrage	62,50		Miss Seelye	100,00
1887	Mr. Farnsworth	225,00	1900	Mr. Farnsworth	200,00
	Mr. Fowle	225,00		Mr. Dodd	280,00
	Miss Closson	62,50		Mr. Wingate	210,00
	Miss Burrage	62,50		Miss Closson	65,00
1888	Mr. Farnsworth	225,00		Miss Burrage	65,00
	Mr. Fowle	225,00		Miss Nason	65,00
	Mr. Dodd	190,00		Miss Seelye	100,00
	Miss Closson	62,50			
	Miss Burrage	62,50			

1900'e kadar tespit edebildiğimiz belgelerde sadece Kayseri istasyonunda görevli olan Amerikalı misyonerlerin adları ve aldıkları maaşlar yazarken, bu tarihten sonra verilen maaş çizelgelerinde, misyonerlerin çocuklarının isimlerine de yer verilip bu çocukların yaşları ve yaşlarıyla orantılı olarak ödenen çocuk yardımları da gösterilmeye başlanmıştır. 1901–1911 tarihleri arasında tespit edebildiğimiz ölçülerde Kayseri istasyonunda görevli misyonerlerin aldıkları maaşlar Tablo 1. 5. da gösterilmiştir⁵³³:

⁵³³ PABCFM, **Reel 617**, No: 3, 18, 35, 53, 70, 97, 106, 125, 161.; **Reel 629**, No: 177.

Tablo 1.5. 1901–1911 Yılları Arasında Kayseri İstasyonunda Görev Yapmış Olan
Misyonerlerin Maaş Listeleri

Misyoner	Maaşları	Çocuklar		Toplam Maaş
		Ülkedeki	Dışarıdaki	
1901				
W.A.Farnsworth	200,00	Hubert(12) 20,00	Mary(19) 29,77	200,00 O.L.
J.L.Fowle	200,00	Eleanor (8) 20,00	Charles(18) 29,77	
		Wilson (4) 10,00	Theodore(15)29,77	
			Luther(14) 29,77	369,08
	200,00	50,00	119,08	
W.S. Dodd	200,00	Nellie(10) 20,00	Edward(13)29,77	
		Alexander(9)20,00		
		Wilson(7) 20,00		
		ThomasC.(2)10,00		
		Baby 10,00		
	200,00	80,00	29,77	309,77
H.K.Wingate	200,00	JohnW.(1½) 10,00		
		Baby 10,00		
	200,00	20,00		220,00
Miss S.A.Closson	65,00			65,00
Miss C.A. Nason	65,00			65,00
Miss F.E.Burridge	65,00			65,00
1902				
W.A.Farnsworth	200,00			200,00
J.L.Fowle	200,00	Hubert (13) 20,00		
		Eleanor (9) 20,00		
		Wilson (5) 10,00		
	200,00	50,00		250,00
W.S. Dodd	200,00	Nellie(11) 20,00		
		Alexander(10)20,00		
		Wilson (8) 20,00		
		Thomas C.(3) 10,00		
		Baby 10,00		
	200,00	80,00		280,00
Miss S.A.Closson	75,00			75,00
Miss F.E. Burrage	75,00			75,00
MissE.D.Cushman	75,00			75,00
1903				
W.A.Farnsworth	200,00			200,00
J.L.Fowle	200,00	Hubert (14) 30,00	Mary (21)	
		Eleanor(10) 20,00	Charles (20)	
		Wilson (6) 10,00	Theodore (18)	
			Luther (16)	

	200,00	60,00		260,00
W.S. Dodd	200,00	Nellie (12) 20,00	Edward (15)	
		Alexander(11)20,00		
		Wilson (9) 20,00		
		Carter (4) 10,00		
		Stuart (2) 10,00		
	200,00	80,00		280,00
H.K.Wingate	200,00	John W.(3) 10,00		
		Dorothy 10,00		
	200,00	20,00		220,00
H.H. Riggs	75,00			75,00
Miss F.E. Burrage	75,00			75,00
MissE.D.Cushman	75,00			75,00
Miss S.N. Loughridge	75,00			75,00
Miss S.W. Orvis	75,00			75,00
Miss A.S. Dwight	75,00			75,00
1904				
W.A.Farnsworth	150,00			150,00
J.L.Fowle	200,00	Eleanor(11) 20,00		
		Wilson (7) 20,00		
	200,00	40,00		240,00
W.S. Dodd	200,00	Nellie (13) 20,00		
		Alexander(12)20,00		
		Wilson (10) 20,00		
		Carter (5) 10,00		
		Stuart (3) 10,00		
	200,00	80,00		280,00
H.K.Wingate	200,00	John W.(4) 10,00		
		Dorothy (3) 10,00		
	200,00	20,00		220,00
Miss F.E. Burrage	78,00			78,00
MissE.D.Cushman	78,00			78,00
Miss S.N. Loughridge	78,00			78,00
Miss S.W. Orvis	78,00			78,00
Miss A.S. Dwight	78,00			78,00
1905				
James L.Fowle	200,00	Eleanor(12) 20,00		
		Wilson (8) 20,00		
	200,00	40,00		240,00
W.S. Dodd	200,00	Nellie (14) 25,00		
		Alexander(12)25,00		
		Wilson (11) 20.,00		
		Carter (6) 10,00		

		Stuart (4) 10,00		
	200,00	90,00		290,00
H.K.Wingate	200,00	John W.(5) 10,00		
		Dorothy (4) 10,00		
		George (1) 10,00		
	200,00	30,00		230,00
H.W.Irwin	200,00			200,00
Miss F.E. Burrage	78,00			78,00
Miss E.D. Cushman	78,00			78,00
Miss S.N. Loughridge	78,00			78,00
Miss S.W. Orvis	78,00			78,00
Miss A.S. Dwight	78,00			78,00
Miss Cole	78,00			78,00
1906				
James L.Fowle	200,00	Eleanor(14) 28.33		
		Wilson (9) 20.00		
	200.00	48.33		248,33
W.S. Dodd	200,00	Alexander(14)30.00		
		Wilson (12) 20.00		
		Carter (7) 20.00		
		Stuart (4) 10.00		
	200.00	80.00		280,00
H.K.Wingate	200,00	John W.(7) 19.00		
		Dorothy (5)10.00		
		George (2) 10.00		
	200.00	39.00		239,00
H.W.Irwin	200,00	Herbert(1) 10.00		210,00
W. M. Part	200,00			200,00
Miss F.E. Burrage	78.00			78.00
Miss E.D. Cushman	78.00			78.00
Stella N. Loughridge	78.00			78.00
Miss S.W. Orvis	78.00			78.00
Miss A.S.Dwight	78.00			78.00
Miss Cole	78.00			78.00
(?)	78.00			78.00
1907				
James L.Fowle	200,00	Eleanor(15) 30.00		
		Wilson (10) 20.00		
	200.00	50.00		250,00
H.K.Wingate	200,00	John W.(8) 20.00		
		Dorothy (7)13.00		
		George (3) 10.00		
		Henry (1) 10.00		
	200.00	53.00		253,00
H.W.Irwin	200,00	Herbert(1) 10.00		
		Baby 10.00		

	200.00	20.00		220,00
Miss F.E.Burrage	78.00			78.00
Stella N. Loughridge	78.00			78.00
Miss S.W. Orvis	78.00			78.00
1908				
James L.Fowle	200,00	Wilson (11) 20.00		
	200.00	20.00		220,00
H.K.Wingate	200,00	John W.(9) 20.00		
		Dorothy (8)20.00		
		George (4) 10.00		
		Henry (2) 10.00		
	200.00	60.00		260,00
H.W.Irwin	200,00	Herbert(3) 10.00		
		Baby 10.00		
	200.00	20.00		220,00
Miss F.E.Burrage	78.00			78.00
Stella N. Loughridge	78.00			78.00
Miss S.W. Orvis	78.00			78.00
1910				
James L.Fowle	240,00	Wilson (13) 24.00		
	240.00	24.00		264,00
W.S.Dodd	240,00	Carter (11) 24.00		
		Stuart (9) 24.00		
	240.00	48.00		288,00
H.K.Wingate	200,00	John W.(11) 24.00		
		Dorothy (9) 24.00		
		Henry (4) 12.00		
	240.00	60.00		300,00
H.W.Irwin	240,00	Herbert(3) 12.00		
		Baby (2) 12.00		
		Baby (1) 12.00		
	240.00	36.00		276,00
Miss F.E.Burrage	93.00			93.00
Stella N. Loughridge	93.00			93.00
Miss S.W. Orvis	93.00			93.00
1911				
James L.Fowle	240,00	Wilson (14) 36.00		
	240.00	36.00		276,00
H.K.Wingate	200,00	John W.(11) 24.00		
		Dorothy (9) 24.00		
		Henry (4) 12.00		
		Arthur (1) 12.00		
	240.00	72.00		312,00
Miss F.E.Burrage	93.00			93.00
Stella N.	93.00			93.00

Loughridge				
Miss S.W. Orvis	93.00			93.00
Miss Richmond	93.00			93.00

1.1.4. Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board'un Yaptığı Harcamalar

Amerikan Board, misyonerler tarafından yürütülen çalışmalardan iyi bir verim almanın büyük malî bir külfeti olacağı bilincindedir. Bu yüzden de, çalışmalara henüz başladığı yıllarda düşük seviyelerde olan harcama miktarlarını ilerleyen yıllarda giderek artırmış ve Osmanlı topraklarında yürütülen çalışmalara hatırı sayılır derecede harcamalar yapmıştır. Batı Türkiye Misyonu'na bağlı olan Kayseri istasyonunda Board'un yaptığı bu harcamalardan payını almıştır. Belgelerden tespit edile bildiği ölçüde Kayseri istasyonunun 1870–1890 tarihleri arasındaki bütçe dağılımı Tablo 1.6. da görülmektedir⁵³⁴.

Tablo 1.6. 1870–1890 Tarihleri Arasında ABCFM'in Kayseri İstasyonuna Ayırdığı

Bütçe Cetveli

Kayseri İstasyonunun Yıllara Göre Bütçe Cetveli					
Yıl	Ücretler	Dış-İstasyonlar	Eğitim	Diğerleri	Toplam
1870	525.00	259.00	148.00	150.50	1082.50
1871	775.00	329.00	140.00	704.95	1948.95
1873	800.00	343.00	321.50	244.50	1709.00
1874	812.50	416.00	326.50	467.32	2022.32
1875	787.50	486.00	334.15	211.75	1819.40
1876	787.50	535.00	411.60	463.25	2197.35
1877	687.50	524.85	438.70	376.40	2027.45
1878	687.50	657.60	414.90	571.40	2331.40
1879	-	580.00	379.45	133.00	1092.45
1880	850.00	580.00	404.30	1406.10	3240.40
1881	687.50	754.00	363.00	2248.00	4052.50
1882	-	680.00	420.50	-	3946.60
1883	762.50	681.00	420.00	1120.60	2984.10
1884	662.50	649.00	466.00	895.75	2673.25
1885	450.00	735.00	452.10	902.9	2540.00

⁵³⁴ PABCFM, **Reel 588**, No: 253, 255, 257, 261, 265, 271, 272, 276, 277, 281, 289, 290, 291, 299.; **Reel 596**, No: 190, 193, 194, 198, 199, 204, 205, 212, 214, 215, 217, 222, 224, 232, 239, 244.; **Reel 607**, No: 144, 145, 152, 157, 158, 162, 163, 164.

1886	575.00	-	-	831.00	1911.15
1887	575.00	-	-	-	-
1888	770.00	-	-	-	-
1889	780.00	-	-	-	-
1890	755.00	675.00	424.00	1653.00	3527.00

Bütçe çizelgesi, Amerikan Board belgelerinin bazı yıllara ait raporları çok silik olduğundan dolayı okunamamış ve ya bazı yılların raporları verilememiş olduğu için eksik kalmıştır. Ancak tespit edilebildiği kadarıyla *Ücretler* kısmında, yıllar içerisinde Amerikan Board tarafından istasyona atanmış olan görevli misyonerlere ödenen maaşlar yer almıştır. *Dış istasyonlar* kısmında, Kayseri istasyonuna bağlı dış istasyonlarda her alanda yürütülen çalışmalara için harcanan paralar belirtilmiştir. *Eğitim* kısmında, Kayseri istasyonunun içerisinde faaliyet gösteren misyoner okulları için yapılan harcamalar yer almıştır. Diğerler kısmında vergiler, eğitim haricinde kullanılan binalar (kilise, şapel vb.) için yapılan masraflar, yıllık toplantılara gönderilen üyelerin harcamaları, dış istasyonlara düzenlenen turlarda harcanan paralar, istasyonun merkez ve diğer istasyonlarla misyonerlik çalışmaları adına yazışmalarından kaynaklanan posta ücretleri, istasyon adına alınan eşyalar, kitap dağıtımı ile ilgilenenlere yapılan harcamalar yer almıştır. Ayrıca yine aynı bölümde WBM (Kadın Misyon Cemiyeti)'nin İncil okuyucu bayanlara ödediği ücretler ile eğitim alanında yaptığı harcamalarda bu başlık içerisinde gösterilmiştir.

1.2. KAYSERİ, NEVŞEHİR, NİĞDE ÜÇGENİNDE MİSYONERLER TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER

Amerikan Board'a bağlı olarak faaliyet gösteren misyoner, İncil'in insanlara tanıtılması ve Hristiyanlık dininin yaygınlaştırılması için çalışan insanlardır. Bunun gerçekleştirilmesi içinde İncil ve dinî kitapların dağıtımı ile başlayan çalışmalarda sırasıyla kilise, okul, hastane vb. kurumlarda yürütülen faaliyetler bir aracı olarak kullanılmıştır. Amerikan Board misyonerleri, adım attıkları bütün merkezlerde bu yolu izlemişlerdir. Osmanlı ülkesindeki faaliyetlerde de aynı metot kullanılmıştır⁵³⁵.

Öncelikli olarak misyonları gereği dinî çalışmalara yönelik girişimlerde bulunan Amerikan Board misyonerleri, teşkilâtın Osmanlı topraklarındaki yerini

⁵³⁵ Alan, 2002, s.65.

sağlamlaştırmasıyla birlikte eğitim alanındaki faaliyetler, dinî alandaki faaliyetlerin önüne geçmeye başlamıştır. Board misyonerlerinin Eğitim alanında yapılan bu çalışmalar da Osmanlı coğrafyasındaki etkilerinin en çok hissettirdikleri ve bu sayede önemli adımlar atmalarını sağlayan çalışmalar olmuştur. Ancak ilk başlarda her türlü yönde içlerinde misyonerlik çalışmalarının yapılabileceği bir Protestan cemaatinin oluşturulması için girişimler başlatılmış ve bunun içinde dinî alandaki faaliyetlere oldukça önem verilmiştir.

Bu noktada Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgenindeki misyonerlik çalışmalarında da öncelikli olarak dinî çalışmalara ağırlık verilmiştir. Dinî alandaki çalışmalarla başlatılan faaliyetler, daha sonra yukarıda da bahsedildiği gibi açılan okullarla eğitim alanlarında, kurulan hastanelerle sağlık alanlarında vb. kurumlarda yürütülen çalışmalarla devam etmiştir

1.2.1. Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board'un Dinî Alanda Yürüttüğü Çalışmalar

1854 yılında Batı Türkiye Misyonu'na bağlı bir istasyon olarak kurulan Kayseri'deki Amerikan Board teşkilâtının çalışmaları, istasyonun kuruluşunda büyük payı olan W. A. Farnsworth'un eşiyle birlikte Boston'dan 1853 yılında Osmanlı topraklarına giriş yapmaları ve daha sonrada Kayseri'ye gelip, yanındaki yerli yardımcılarla birlikte Kayseri istasyonunu kurmasıyla resmî olarak başlamıştır. Bölgeye gelen misyonerler ilk başta nüfuz edilmesi düşünülen bölge ve onun çevresinde bulunan yerleşkelerin durumu hakkında incelemelerde bulunmuştur. Zamanla bölgeye gönderilen misyoner sayılarında artış olmuş ve yerli yardımcılardan bu kişilerle sistemli bir şekilde çalışmaları neticesinde misyonerlik faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu çalışmalarda da öncelikli olarak dinî çalışmalara önem verilmiştir.

1854–1870 yılları arası, istasyonda dinî çalışmaların en yoğun yürütüldüğü dönem olmuştur. Tabii ki bu dönem sırasında ilkokul ve Pazar okulları seviyesinde bazı bölgelerde eğitimler verilmekle birlikte Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde hem erkekler hem de kızlar için yürütülen eğitim faaliyetlerinin sağlam temeller üzerine oluşturulma süreci 1870–1890 yılları arasında olmuştur.

Amerikan Board misyonerlerinin dinî alanda yürüttükleri çalışmaların amacı Protestan mezhebini nüfuz edilen bölgelerde yaşayan insanlara tanıtır, öğretmek ve böylelikle mezheplerine taraftar kazandırmaktır. Bunun içinde ilk önce, bir Protestan kilisesi

açılması ve bu kilise bünyesinde Pazar okulları teşkil edilmesi, düzenli dinî ayinlerin tertip edilmesi, düzenli olarak hem kadınlar hem de erkekler için haftalık dua toplantıları yapılması, dinî bilgilendirme toplantıları yapılması ve on beş günde bir kilisede büyük dinî toplantı düzenlenmesi⁵³⁶ gibi bir sistem oluşturularak, misyonerlik çalışmalarının etkin ve verimli olmasına gayret edilmiştir.

1.2.1.1. Bölgede Protestan Kilisesi Kurma Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nde Protestan cemaatin oluşturulması 19. yüzyıla rastlamaktadır. Devletlerde topluluklar üzerinde dinî koruma oluşturmanın siyaset açısından öneminin çok iyi kavranması sonucunda İngiltere, Osmanlı topraklarına çok sayıda Protestan papazlar göndererek misyonerlik faaliyetlerine ağırlık vermeye başlamıştır. İlk başta İngiltere'nin girişimleriyle başlatılan bu çalışmalar daha sonra Amerika ve Almanya tarafından da desteklenmiştir. Bu misyonerlerin Protestanlık mezhebi üzerine yürüttükleri çalışmalar neticesinde ilk olarak 1840 yılında Kudüs'te bir Protestan Kilisesi açılmak istenmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, ülkesinde Protestan cemaati olmadığını ve insanların mezhep değiştirmesinin de yasak olduğunu bildirerek bu isteği reddetmiştir. İngiltere'nin karalı tutumu ve direktmeleri sonucunda 10 Eylül 1845 tarihinde çıkarılan bir fermanla Kudüs'te Protestan topluluğunun kendilerine mahsus bir kilise kurmasına izin verilmiştir. 15 Kasım 1850 tarihinde ise İngiliz ve Prusya elçiliklerinin girişimleriyle Protestan cemaati Osmanlı Devleti sınırları içerisinde resmen kurulmuş ve tanınmıştır⁵³⁷.

Protestan Kilisesi'nin Osmanlı topraklarında resmiyet kazanmasıyla bu mezhebi yaymayı kendilerine misyon edinen Amerikan Board misyonerleri de, ülke topraklarındaki faaliyetlerini daha yoğun bir şekilde sürdürmeye başlamışlardır. Board'un Osmanlı topraklarındaki en önemli hedef kitlesi konumunda olan Ermenilere yönelik Protestan misyonerlerin nüfuzları da her geçen gün artmaya başlamıştır.

MS 300 dolaylarında Hristiyan olan Ermeniler mezhep tartışmalarında, *Monofisizmi*, yani İsa peygamberde insanî ve ilahî özelliklerin bulunduğunu kabul eden görüşü benimsemiş ve kendilerine Gregorian denilmiştir. Ermenilerin Monofizist olmaları,

⁵³⁶ PABCFM, Reel 582, No: 15.

⁵³⁷ Bilal Eryılmaz; **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, İkinci Baskı, Risale Yayınları, İstanbul 1996, s.74–76.

onların Ortodoks Bizans'la ters düşmelerine, mezhep açısından sürtüşmelerine ve çatışmalarına neden olmuştur⁵³⁸.

Osmanlı idaresinde güven içinde yaşamış olan Ermeniler arasında zamanla özellikle mezhep konusunda Katolik misyonerlerin faaliyeti sonucu bazı Ermenilerin mezhep değiştirmesi kendi aralarında anlaşmazlıkların ve daha sonra çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Osmanlı'nın arabuluculuğunda Gregorian ve Katolik Ermeniler arasındaki sorunu gidermek maksadıyla 1831 yılında kurulan Katolik Ermeni Patrikliği ile birlikte Ermeniler önce mezhep açısından ikiye, İngiltere'nin öncülüğünde 1846'da fiilen, 1850 yılında ise Ermeni Protestan Kilisesi Osmanlı Devleti tarafından resmî olarak tanınmasıyla birlikte, mezhepsel açıdan Ermeniler Ortodoks, Katolik ve Protestan olmaz üzere üç cemaate ayrılmıştır⁵³⁹.

19. yüzyılın başlarında İngiliz ve Amerikan misyonerler sayesinde Protestanlık mezhebiyle tanışmaya başlayan Ermenilerin, Osmanlı ülkesindeki misyonerlerin zamanla içlerine nüfuz etmesiyle birlikte Protestan mezhebine olan ilgileri artmıştır. Bu yakınlaşma sonucunda, 1839–1845 yılları arasında Ermeni Patriği tarafından Protestan mezhebine ilgi duymalarından dolayı bazı Ermeniler, Ermeni kiliselerinden sürülmüşlerdir. Sürülen bu Ermeniler içerisinde bir grup din adamı ise Kayseri bölgesine gelmiştir. Bu din adamlarının Kayseri'ye gelmeleriyle birlikte bölgede Protestan mezhebi nüfuz kazanmaya başlamış, söz konusu bu kişiler 1854 yılında Kayseri'de bir Protestan kilisesinin kurulmasına vesile olmuşlardır⁵⁴⁰. 1854 yılında bölgeye gelen dördü Amerikalı, üçü yerli çalışan olmak üzere toplam yedi kişinin girişleri neticesinde kurulan Kayseri istasyonundaki ilk Protestan kilisesi de Kayseri merkezli olup, istasyonu kuran kişilerin girişimleriyle organize edilmiştir⁵⁴¹.

Kayseri Protestan Kilisesi, kurulduğu dönemden itibaren bazı dönemlerde oldukça verimli çalışmalar yapmış, bazı dönemlerde ise büyük güçlükler yaşamıştır. Yaşanan bu güçlüklerin başında da zaman zaman yaşanan papaz sıkıntısından olmuştur. Tespit edebildiğimiz belgeler içerisinde Protestan kilisenin kurulduğu tarih olan 1854 yılında ve 1860 yılında kilisesinin başında bir papaz olduğu görülmektedir. Tahmin ediyoruz ki bu tarihler arasında da kilisede bir papaz görev yapmıştır. Ancak 1860–1865 yılları

⁵³⁸ Abdurrahman Çaycı; **Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 5

⁵³⁹ Çaycı; **a.g.e.**, s.12.; ayrıca bkz. Davut Kılıç; **Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler**, Elazığ 1999

⁵⁴⁰ Stone, **a.g.e.**, s.90.

⁵⁴¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 836.

arsında Kayseri Protestan Kilisesi papaz sıkıntısını yoğun bir şekilde hissetmiştir. Bu konu W. A. Farnsworth'un 30 Nisan 1860 tarihli raporunda da Kayseri istasyonunun öncelikli ve en önemli ihtiyacının, iyi, akıllı ve yeterli bir papaza ihtiyacı olduğu belirtilmiştir⁵⁴². Kayseri Protestan Kilisesi'nin papaz sıkıntısı yaşadığı bir dönem içerisinde Yozgat'da da 1863 yılında bir Protestan kilisesi açılmıştır⁵⁴³. Ancak her iki kilisenin de papazsız olması bölgede yürütülen dinî çalışmalarından misyonerlerin arzuladıkları derecede verim alamamalarına neden olmuştur. Bu sıkıntılara rağmen her iki kilisenin toplam 100 üyesi vardır.

Kayseri istasyonundaki misyonerlerin Kayseri Protestan Kilisesi'nin başına 1865 yılında Rev. Kerope Yakobian'ı, Yozgat Protestan Kilisesi'ndeki dinî çalışmaları yürütmek adına Markar Dardivian'ın getirilmesiyle bu sıkıntılar giderilmiştir⁵⁴⁴. Ancak yıldan yıla büyüme hedefleyen misyonerlerin Sungurlu, Niğde, Gemerek, Muncusun gibi bazı dış istasyonlarda da Protestan kilisesi kurma istekleri papaz eksikliğinden dolayı daha ileriki tarihlere ertelenmiştir⁵⁴⁵.

Kayseri istasyonunun papaz noktasında yaşadığı sıkıntılar genelde çevre istasyonlarda bulunan *Ruhban Okulları*'nda okuyan son sınıf öğrencileri veya mezun olmuş öğrenciler sayesinde hafifletilmeye çalışılmıştır. Mesela 1869 yılında Sungurlu'da bir din görevlisinin olmayışından doğan boşluk Merzifon Ruhban Okulu'ndan mezun bir öğrenci tarafında burada vaizlik yaparak doldurulmuştur⁵⁴⁶. Bu örnek gibi benzer uygulamalar diğer dış istasyonlarda da uzun yıllar olmuş, başta Merzifon olmak üzere, Antep, Maraş, Haçin gibi bölgelerden gelen genç Protestanlar sayesinde Kayseri istasyonundaki papaz ve vaiz sıkıntıları giderilmiştir⁵⁴⁷.

Bunun yanı sıra Kayseri istasyonuna bağlı olmayan bölgelerden gelen papazlarında geçici olarak ihtiyaç duyulan bölgelerde hizmetlerde bulunarak Protestan cemaate hizmetleri olmuştur. Örneğin Yozgat kilisesinde uzun süre yaşanan papaz sıkıntısı Tokat Protestan Kilisesi'nden gelen Makaiel'in çalışmalarıyla geçici bir çözüm üretilmeye çalışılmıştır⁵⁴⁸.

⁵⁴² PABCFM, **Reel 582**, No: 21.

⁵⁴³ PABCFM, **Reel 582**, No: 639.

⁵⁴⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 648, 649.

⁵⁴⁵ PABCFM, **Reel 582**, No: 659.

⁵⁴⁶ PABCFM, **Reel 582**, No: 672.

⁵⁴⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 674.

⁵⁴⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 671.

1865 yılında Kayseri Protestan Kilisesi'nin papazı olan Rev. Kerope Yakobian'ın bir dönem çalışmalarda bulunmak maksadıyla Edinburg/İskoçya'ya gitmesinin dışında, kilise'de 1903 yılına kadar papazlık yapmış olması istasyon genelindeki diğer kiliselere nazaran Kayseri Protestan Kilisesi'nin papaz konusunda yaşadığı kısa süreli sıkıntının fazla sürmediğini göstermektedir⁵⁴⁹. Papaz Kerope'nin İskoçya'daki çalışmaları süresince, özellikle dinî ve eğitim çalışmalarını kuvvetlendirmek adıyla, topladığı yardımlar neticesinde ise 1877 yılında, 72,5 x 47 feet⁵⁵⁰ ölçülerinde⁵⁵¹ Kayseri'nin en güzel yerinde bir kilise yapılmasıyla bölgedeki Protestan faaliyetleri desteklenmiştir⁵⁵².

1877 yılında istasyon çevresinde tam teşekküllü altı kilisenin bulunmasına rağmen bu kiliseler içerisinde Kayseri ve İncirli'deki Protestan kiliselerinin papazları olup, diğerlerinde vaizler görev yapmıştır⁵⁵³. 1884 yılında istasyondaki papaz sayısı 5'e, 1890'da 8'e⁵⁵⁴ çıkmıştır.

İlerleyen zamanlarda misyonerlerin nüfuz ettikleri bölgelerde yıldan yıla artan Protestan cemaatlerin dinî ibadetlerini yerine getirmeleri için öncelikle cemaatin sayısına göre şapeller veya kiliseler kurma ihtiyacı doğmuştur. Bu doğrultuda bir kısmını Amerikan Board'un bir kısmının da bölge bulunan cemaatlerin yapmış olduğu parasal yardımlar sayesinde ibadet yerlerinin tesis edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca Protestanlık mezhebini daha etkili kılmak açısından en üst seviyede dinî hizmetlerin verildiği *tam teşekküllü* Protestan kiliseleri kurulmuştur.

1854–1813 yılları arasında Kayseri istasyonunda *tam teşekküllü* olarak toplam 12 kilise organize edilmiştir. Bu kiliseler;

1854 Kayseri Protestan Kilisesi

⁵⁴⁹ PABCFM, **Reel 589**, No: 20.

⁵⁵⁰ 1 feet = 0,3048 metre.

⁵⁵¹ Bir başka belgede yeni yapılan Kayseri Protestan Kilisesi'nin mimari ölçülerinin 72 x 42 feet olduğu belirtilmektedir. Bunun dışında Protestan kilisesi ve bu kilisenin yanına yapılan okulun, mimari oran ve donanım açısından Kayseri istasyonunda yapılan en iyi yapılar olduğunu belirten belgede ayrıca yapılar hakkında bazı mimari özelliklerle ilgili bilgilerde verilmiştir. Buna göre Kayseri Protestan Kilisesi; 18 feet temelden oluşturulmuş, yapı koyu gri taşlardan inşa edilmiş olup her biri tek parça olarak kullanılmıştır. Yapının yüksekliği 14 feetten daha uzun, kubbeli, fresklerle süslenmiş ve bir sıra pencere ile aydınlatılması sağlanmıştır. Kilisenin duvarları ve tavanı saf beyaz renginde olup, ayrıca kubbe kısmında da aydınlatma açısından pencerelerde yapılmıştır. 800 kişiyi rahatlıkla ibadet edebileceği bu Protestan kilisesinin dışında yanına yapılan bir başka yapı ise ilk başta bir kız okulu için tasarlanmış, 72 x 34 feet boyutlarında, 2 katlı, geniş ve havadar odaları olan ayrıca içeride yer alan geniş bir konferans salonuyla eksiksiz bir yapıdır. Yine tespit edilen belgede Kayseri'de bir Katolik kilisesinin inşaatına başlanıldığı ama hala bitirilmediğini ifade eden bir bilgide yer almaktadır. PABCFM, **Reel 589**, No: 44.

⁵⁵² PABCFM, **Reel 589**, No: 35.

⁵⁵³ PABCFM, **Reel 589**, No: 32.

⁵⁵⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 107.

1861 Yozgat Protestan Kilisesi⁵⁵⁵

1869 Muncusun Protestan Kilisesi⁵⁵⁶

1870 Sungurlu Protestan Kilisesi⁵⁵⁷

1875 İncirli Protestan Kilisesi⁵⁵⁸

1877 Istanos Protestan Kilisesi⁵⁵⁹

1899 Aksaray Protestan Kilisesi⁵⁶⁰

1900 Talas Protestan Kilisesi⁵⁶¹

1901 Denekmadeni Protestan Kilisesi⁵⁶²

1902 Everek Protestan Kilisesi⁵⁶³

1903 Gemerek Protestan Kilisesi⁵⁶⁴

1904 Ankara Protestan Kilisesi'dir⁵⁶⁵.

Kuruluna bu kiliselerin Amerikan Board misyonerlerinin çalışmalarına büyük katkılarının olduğu kaçınılmaz bir gerçektir.

1.2.1.2. Bölgede Amerikan Board Misyonerlerinin Çalışmaları Sonunda Protestan Cemaatinin Yıllara Göre Gelişimi

1854 yılında kurulan Kayseri istasyonunda Amerikan Board misyonerlerinin Protestanlık çalışmalarında Müslüman nüfus içerisinde istedikleri verimi alamayacaklarını düşündüklerinden olsa gerek, Kayseri bölgesinde yaşayan Türkleri *dar kafalı* şeklinde bir ifade kullanarak açıklayan bölge misyonerleri⁵⁶⁶, Kayseri'de ilk başlarda Rum nüfusunun fazla olmasından dolayı ağırlıklı olarak Rumlar üzerinde

⁵⁵⁵ PABCFM, Reel 582, No: 9, 12, 13.

⁵⁵⁶ PABCFM, Reel 582, No: 674.

⁵⁵⁷ PABCFM, Reel 582, No: 680.

⁵⁵⁸ PABCFM, Reel 589, No: 21.

⁵⁵⁹ PABCFM, Reel 596, No: 663.

⁵⁶⁰ PABCFM, Reel 618, No: 4.

⁵⁶¹ PABCFM, Reel 618, No: 34.

⁵⁶² PABCFM, Reel 618, No: 33.

⁵⁶³ PABCFM, Reel 618, No: 34.

⁵⁶⁴ PABCFM, Reel 617, No: 258, 259.

⁵⁶⁵ PABCFM, Reel 617, No: 286, 287, 312, 313, 342, 343, 370, 371.; Tablolardan da görüleceği üzere Ankara'daki bulunan kilise, tam teşekküllü Protestan kilisesi olarak 1904, 1905 ve 1906 yıllarında dinî hizmet vermiştir.

⁵⁶⁶ PABCFM, Reel 582, No: 659.

faaliyetler yürütülürken⁵⁶⁷, 1870'lerden itibaren Ermeni nüfusuna yönelik misyonerlik faaliyetlerine ağırlık verilmiştir⁵⁶⁸.

Amerikan Board misyonerleri sayesinde Kayseri istasyonunda ekilen misyoner tohumları sırasında zaman zaman sıkıntılarda yaşamışlardır. Mesela 1865 yılında Kayseri'deki yerel idare ile iyi ilişkiler kurulup, Protestanlık çalışmalarının özgür bir şekilde devam ettiği belirtilip bu durumdan memnuniyet duyan misyoner, Yozgat ve İncirli bölgesinde bulunan halk tarafından büyük sıkıntılar yaşadıkları belirtilmiştir. Hatta kendileri için hedef toplum olan Ermenilerle de, bir takım sosyal olaylardan dolayı bazı dönemlerde huzursuzluklar yaşamışlardır⁵⁶⁹.

Amerika'daki Vermont ve New Hampshire bölgelerinden daha büyük ve yaklaşık 265 km uzunluğunda, 200 km genişliğinde 20.000 kilometrekareden daha fazla bir alana sahip olan Kayseri sahasında⁵⁷⁰ bulunan Amerikan Board misyonerleri yıldan yıla büyük bir inanç ile Protestanlık mezhebini bölgeye yaymak için yoğun çaba sarf etmişlerdir⁵⁷¹. Bunun için istasyona bağlı dış istasyonlarla ilgili gelişimleri gözlemleyip, misyonerlik çalışmalarını yaymak adına yapılan ziyaretler Board misyonerlerinin çalışmalarında her zaman önemli bir yeri olmuştur.

Bu amaçlar doğrultusunda dış istasyonlara yapılan ziyaretlerde 1861'den 1876 yılı da dâhil olmak üzere toplam 25.470 mil bir başka ifadeyle 40.989 km yol yapılmış, bu ziyaretleri gerçekleştiren misyonerler bu turlar boyunca 1861–1876 yılları arasında ortalama her yıl 147 gün, toplamdaysa 2.207 gün harcamışlardır⁵⁷². İstasyon merkezi hariç, zaman zaman papaz olmayışından dolayı misyonerler sıkıntılar yaşamış olsa da hem misyonerlin yapmış oldukları ziyaretler hem de nüfuz edilmesi düşünülen bölgelere gönderilen yerli yardımcılar sayesinde istasyon genelinde birçok bölgeye İncil ulaştırılmıştır. Bunun neticesinde ilk olarak bölge halkının Protestanlık mezhebine geçmesi için insanlar önce küçük gruplar halinde bilgilendirilmeye başlanılmış, daha

⁵⁶⁷ Amerikan Board belgelerine göre 27 Şubat 1877 tarihinde Kayseri istasyonunda 65.000 Rum yaşamaktadır. Genellikle konuşma dili olarak Türkçeyi tercih eden bu Rumlar ekonomik anlamda diğer milletlere mensup kişilerden de daha zengindir. İstasyon genelinde Rumlara yönelik dinî, eğitim vb. faaliyetler ağırlıkta Kayseri, Talas, Zincidere, Niğde ve Ürgüp bölgelerinde yürütülmüş olup bunun yanı sıra İstefana, Everek, Karaman, Aksaray ve Eylence bölgelerinde de yapılan bu faaliyetlerle Rumlar uyandırılmıştır. PABCFM, **Reel 589**, No: 38.

⁵⁶⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 695, 698, 700.

⁵⁶⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 651.

⁵⁷⁰ 1884 yılında ait belgelerde istasyonun genişliğinin 45.000 mile ulaştığı yani yaklaşık 75.500 km kare olduğu, bu saha kapsamında da iki milyon kişinin yaşadığı belirtilmektedir. PABCFM, **Reel 596**, No: 671.

⁵⁷¹ PABCFM, **Reel 589**, No: 30.

⁵⁷² PABCFM, **Reel 589**, No: 41.

sonra ise evlerde düzenlenen dua toplantılarıyla Protestan cemaatinin genişlemesi sağlanmıştır.

Ancak yaşanan hava şartları, doğal afetler, sağlık koşulları, siyasî gelişmeler vb. durumlar nedeniyle her zaman bütün dış istasyonlar ziyaret edilerek buralara eşit şekilde daimî hizmetler vermek pek mümkün olmamıştır. Mesela, J. O. Barrows tarafından hazırlanan istasyon raporunda daha önce hiç böyle bir kış ve daha sonra aşırı kuraklığın yaşandığı bir yıl hatırlamıyorum şeklinde ifade edilen 1873–1874 kışında, aşırı yağın kar nedeniyle misyonerlerin birçok dış istasyona ulaşması mümkün olmamıştır. Kış mevsiminde karın aşırı derecede yağmasında rağmen 1874 yazında Kapadokya'nın bütün bölgelerinde büyük bir kuraklık yaşanmış, bölgede yaşayan halk büyük bir maddî sıkıntı içerisine girmiştir. Misyoner raporlarında şehir ve köylerde yaşayan insanların yoksullaştığı, birçok insanın öldüğü, ticaretin durgunlaşıp, siyasî karışıklıkların olduğu şeklinde açıklanan 1874 kıtlığının etkileri istasyondaki misyoner çalışmalarının bütün faaliyetlerini bir kaç yıl boyunca etkilemiştir⁵⁷³.

1860 yılından 1869 yılına kadar Kayseri istasyonundaki Protestan cemaat sayısında yıllık ortalama %12 bir artış yakalanırken, kurulan Protestan kiliselerine üye olan kişi sayısında dokuz yıllık genel büyüme %158, yıllık artış ise %17 olmuştur⁵⁷⁴.

1876 yılına ait istasyon raporunda belirtildiği üzere Haziran 1854 tarihinden bölgeye gelen W. A. Farnsworth'un öncülüğünde Kayseri istasyonundaki çalışmalar başlamıştır. Çalışmaların başlamasından sonra aradan geçen yedi yılsonunda istasyonda 2 Protestan kilisesi organize edilip ortalama kilise üye sayısı 74'e ulaşmıştır. 5 yıl sonra 1866 tarihinde bu sayı 145'e, 1871'de ise istasyonda tesis edilen 4 Protestan kilisesiyle birlikte kilise üyelerinin sayısı 228 olmuştur. 1876 yılında ise bu sayı 415 olmuştur. 1861 yılında 14 yerli çalışanıyla istasyon genelinde Protestan cemaatinde bir artışa gidilmesi yönünde çalışmaları olan Board misyonerleri, 1866 yılında 25, 1871 yılında 28, 1876 yılında ise 70 yerli çalışanla misyonerlik çalışmalarını yayma gayreti içerisinde olmuşlardır. Amerikan Board misyonerleri ve onlara çalışmalarında destek veren yerli çalışanların çabaları sonucunda Kayseri istasyonunda düzenlenen Pazar ayinlerine katılan ortalama cemaat sayısı 1861'de 309, 1866'da 672, beş yıl sonra 1871 855, 1876'da 2785 olmuştur. Bunun yanında İstasyon genelinde 1861 yılında toplam

⁵⁷³ PABCFM, **Reel 588**, No: 537, 538.; **Reel 589**, No: 10, 19.

⁵⁷⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 687.

380 Protestan var iken, Protestan sayısı 1866'da 700, 1871'de 1151, 1876 yılında ise 2664'e ulaşmıştır⁵⁷⁵.

Dinî faaliyetlerini bu alanda basılmış kitap ve risalelerin satışı ile destekleyen Amerikan Board misyonerleri, bu çerçevede Hristiyan azınlıklar arasında dinî yayınlara gösterilen ilgide büyük bir ilerleme kaydetmişlerdir. Ağırlıklı olarak 1860'ların başından itibaren başlatılan kitap satışları ve bu satışlardan gelen gelirlerin Kayseri istasyonunun kapanışına kadar görmek mümkündür. 1861 yılında bu satışlardan 140 \$ gelir elde eden misyonerler, 1862 yılında 164 \$, 1863 yılında 298 \$, 1864 yılında ise 289,44 \$ gelir elde edilmiştir. Bu kitapların satışları gerek misyonerler tarafında dış istasyonlara yapılan geziler esnasında yapılırken gerekse gezici kitapçı⁵⁷⁶ (colporteur) olarak tabir edilen görevliler sayesinde ve Ermeni tüccarların destekleri ile yürütülmüştür. Satışı yapılan yayınlar içerisinde İncil, Yeni Ahitler, ilahiler vb. dini kitaplar olmakla birlikte dil kitapları, haftalık ve aylık gazeteler (özellikle Avedaper gazetesi⁵⁷⁷), resimli çocuk gazeteleri ve broşürlerinde bulunduğu geniş bir yayın yelpazesini kapsamakta olup bu satışlar Amerikan İncil Örgütü (The American Bible Society) tarafından desteklenmiştir⁵⁷⁸.

Misyonerlerin yapmış olduğu bütün bu faaliyetler neticesinde 1860–1913 tarihleri arasında Kayseri istasyonu ve çevresinde yıllara göre Protestan cemaatinin, ibadet yerleriyle birlikte gelişimi Tablo 1.7. de görülmektedir⁵⁷⁹.

⁵⁷⁵ PABCFM, **Reel 589**, No: 41.

⁵⁷⁶ Kayseri istasyonundaki ilk gezici kitapçılık Kasım 1881 yılında bir kişi ile başlamış, 1884'de bu görev için iki kişi, 1885 yılında ise dört kişi atanmış, ilerleyen yıllarda da sayılarında artış veya azalışlar olmuştur. Bu kişiler ulaştıkları bölgelerde yaptıkları satışlarla ilgili aylık raporlar hazırlamaları istenmiştir. 1885 yılı için görevli olan dört kişi tarafından hazırlanan rapora göre; Kayseri istasyonundaki kitap çalışmaları sırasında 204 İncil satılmış bu kitaplardan 2.906 Osmanlı kuruşu gelir elde edilmiş, 804 Yeni Ahit satışından 3.412 kuruş, 586 adet satılan diğer kutsal kitap satışlarından ise 631 kuruş gelir elde edilmiştir. Diğer bölgesel kitap satışlarıyla birlikte genel olarak Kayseri istasyonunda 2.639 kutsal kitap, 7.723 misyon kitabı satılmış olup, toplam 27.610 kuruş gelir elde edilmiştir. PABCFM, **Reel 596**, No: 683, 684.

⁵⁷⁷ Bu gazete haftalık ve aylık olmak üzere farklı dil ve karakterlerde basılıp, Türk postası aracılığıyla misyonlara bağlı istasyonlara gönderilmiştir. 1885 yılında Kayseri istasyonunda 195 kopya haftalık, 251 kopya aylık gazete olmak üzere 446 adet Avedaper isimli misyoner gazetesi satılmıştır. Farklı dillerde satışı yapılan bu gazetelerin 1885 yılındaki basıldığı dillere göre Kayseri istasyonundaki dağılımı şöyle olmuştur: 14 adet Ermenice, 71 adet Rumca Türkçe, 110 adet Ermenice Türkçe olmak üzere toplam 195 adet haftalık gazete; 18 adet Ermenice, 128 adet Rumca Türkçe, 105 adet Ermenice Türkçe olmak üzere toplam 251 adet aylık gazete satılmıştır. Bir önceki yıla oranla haftalık gazete sayısında 12 adet azalma olmakla birlikte aylık gazete satışlarında 102 adetlik bir artış olmuştur. PABCFM, **Reel 596**, No: 684.

⁵⁷⁸ PABCFM, **Reel 582**, No: 643, 649, 663, 685.; **Reel 589**, No: 39.

⁵⁷⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 4, 5, 9, 12,13, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 33, 34, 36, 37, 40, 43, 68, 73, 75, 76, 79, 80.; **Reel 588**, No: 145, 150, 155, 160, 164, 169, 173, 178, 181, 184, 185, 195, 196, 197, 202, 203, 204, 209, 210, 211, 216, 217, 218, 223, 224, 225, 229, 230, 235, 238, 242, 244.; **Reel 596**, No: 257, 258, 273, 276, 277, 279, 280, 282, 284, 289, 290, 294, 295, 297, 303, 304, 308, 312, 313, 323, 325, 326, 329, 330, 333, 335, 338, 339, 346, 347, 350, 357, 358, 362, 368, 369, 372, 393, 416.; **Reel 607**, No: 171,

Tablo 1.7. Yıllara Göre Kayseri İstasyonundaki Protestan Cemaatinin ve İbadet Yerlerinin Sayıları

Yıllar	İbadet Yeri Sayısı	Ortalama Pazar Cemaati	Tam Teşekküllü Kilise Sayısı	Kilise Üyesi Sayısı
1860	4	120	1	52
1861	9	309	2	74
1862	8	409	2	85
1863	7	435	2	100
1864	7	434	2	106
1865	8	547	2	139
1866	13	672	2	153
1867	10	594	2	170
1868	12	604	2	171
1869	12	636	3	191
1870	12	725	4	225
1871	14	855	4	228
1872	14	881	4	234
1873	14	1002	4	271
1874	14	1080	4	270
1875	20	1982	5	327
1876	26	2785	5	415
1877	29	2869	6	422
1878	28	2855	6	560
1879	26	3163	6	561
1880	30	2825	6	579
1881	34	2815	6	660
1882	33	2888	6	666
1883	33	2846	6	701
1884	33	3429	6	778
1885	33	3119	6	795
1886	33	3339	6	817
1887	30	3437	6	848
1888	34	3996	6	876
1889	36	3947	6	892
1890	33	4065	6	1083
1891	39	3917	6	1132
1892	38	4786	6	1201
1893	37	4425	6	1191
1894	31	2962	6	1059
1895	31	4029	6	1055
1896	31	2967	6	878

185, 207, 208, 259, 260, 293, 323, 324, 338, 370, 382, 383, 410, 411, 456, 457, 484, 485, 507, 508, 531, 532.; **Reel 617**, No: 184, 185, 214, 215, 238, 239, 258, 259, 286, 287, 312, 313, 342, 343, 370, 371, 397, 398, 421, 422.; **Reel 629**, No: 286.

1897	28	3115	6	972
1898	33	3858	6	1032
1899	35	4082	7	1088
1900	34	3962	8	1187
1901	34	4092	9	1191
1902	33	4173	10	1172
1903	36	4766	11	1257
1904	32	4480	12	1357
1905	35	4585	12	1419
1906	33	4685	12	1345
1907	33	4410	11	1268
1908	35	4183	11	1262
1909	34	4421	11	1299
1910	35	4101	11	1290
1911	35	3875	-	1134
1912	36	4205	-	1238
1913	34	3813	-	1218

Yukarıdaki tabloda, Yıllara göre Kayseri istasyonundaki Protestan cemaatinin gelişimi incelendiğinde, istasyondaki Hristiyan Protestan cemaatinin Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaları sonucunda oluşturulduğu kanaati ortaya çıkmaktadır.

1.2.2. Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board'un Eğitim

Alanındaki Çalışmaları

Kayseri istasyonunun kuruluşundan 1870'li yıllara kadar Pazar okulları ve ilkokullar seviyesinde verilen eğitim hizmetleri, 1870'lerden sonra başta Talas'ta kurulan kız ve erkek okulları olmak üzere, Kayseri, Yozgat ve Istanos'da açılan orta dereceli okullarla Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgenindeki eğitim faaliyetleri misyonerlik çalışmalarında önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır. Eğitim çalışmalarının bu denli önemli bir yere sahip olmasının nedenini; bölgede yürütülen dinî faaliyetleri desteklemek, özellikle dinî alanda ihtiyaç duyulan eleman ihtiyacını karşılamak olduğunu söylememizin pek de yanlış olmayacağını düşünmekteyiz.

Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde eğitim alanında yapılan çalışmaların ilkinin Pazar okulu ve ilkokul çalışmaları olmasından dolayı öncelikle bu çalışmalar açıklanıp, ardından Amerikan Board misyonerlerinin girişiyle oluşturulan ancak daha sonra ağırlıkta olarak yerli çalışanlar tarafından idare edilen Kayseri, Yozgat ve Istanos liselerine yer verilecektir. Ardından Amerikan Board misyonerleri açısından en önemli eğitim kurumları olan Talas Amerikan Kız Okulu ve Talas Amerikan Erkek Okullarıyla

ilgili geniş bilgiler sunulduktan sonra, Kayseri istasyonundaki eğitim faaliyetlerini desteklemek adına en son açılan eğitim kurumu olan Anaokulu çalışmalarına değinilecektir. Bu sistem doğrultusunda açıklanacak olan Eğitim çalışmaları tamamen kronolojik düzen veya istasyon genelindeki okulların eğitim seviyelerine göre bir sıralama ile açıklanmamasındaki amaç konunun daha anlaşılır olmasını sağlamaktır.

Araştırma konumuzun *Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde Amerikan Board'un Eğitim Faaliyetleri* olmasından dolayı ise bu bölgede yapılan eğitim faaliyetleri ile ilgili çalışmalar daha geniş kapsamlı olarak ikinci bölümde ele alınmıştır.

1.2.3. Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board'un Faaliyet Gösterdiği Diğer Alanlar

Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı Devleti içerisinde sadece din ve eğitim alanlarında faaliyetlerde bulunmamış bunun dışında sağlık alanında faaliyet gösterdikleri gibi kadın ve erkeklere yönelikte özel çalışmaları olmuştur.

Board misyonerlerinin Osmanlı topraklarındaki sağlık çalışmaları ile kadın ve erkeklere yönelik yürüttüğü faaliyetlerin Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde de icra edildiğini söyleye biliriz.

1.2.3.1. Sağlık Alanındaki Çalışmalar

Amerikan Board tarafından Osmanlı topraklarında misyonerlik amaçlı kullanılan bir diğer saha ise sağlık alanındaki çalışmalar olmuştur. Misyonerler kendilerine bu alanda yine Hz. İsa'nın tanrısal gücünü kullanıp hastaları iyileştirmesini referans alarak çalışmalarını bu temel üzerinde yoğunlaştırmışlardır ve aciz durumdaki insanları etkilemeye çalışmışlardır⁵⁸⁰. Ayrıca 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu politik, ekonomik ve sosyal çöküntü, vatandaşlarına yeterli sağlık hizmeti götürememesine neden olmuştur. Bu durum, insanı ele alan ve amaçlarına insanı kullanarak ulaşmayı hedefleyen Amerikalı misyonerler için bulunmaz fırsat olmuştur. Osmanlı topraklarında sayısız okulları ile Ermenilere ve Rumlara hizmet etmeyi amaçlayan misyonerler, dispanserler ve hastanelerde açarak bu hizmeti daha geniş bir alana yaymayı hedeflemişlerdir. Böylece sağlık hizmetleri, eğitim kadar yaygın ve etkin

⁵⁸⁰ Ayhan Öztürk; “Amerikan Board'un Kuruluşu, teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti'nde Kurduğu Misyonlar”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 23, Kayseri 2007/2, s.63–74.

bir girişim haline gelmiş; Amerikalı misyonerlerde, hangi din ve mezhepten olursa olsun hasta insanların gözün de önemli bir yer edinmişlerdir⁵⁸¹.

Osmanlı topraklarında çalışmalarda bulunan ilk Amerikalı misyoner doktor 1833 yılında Beyrut'a giden Dr. Asa Dodge olmuştur. Osmanlı ülkesinde teşkilatlanma sürecini atlatan misyonerler zaman içerisinde belli başlı misyoner istasyonlarına göndermiş olduğu doktorlarla buralarda klinikler ve hastaneler açmışlardır. Osmanlı'da açılan ilk Amerikan hastaneleri Antep, Talas (Kayseri), Mardin ve Van'da kurulmuş, daha sonra İstanbul, Merzifon, Sivas, Harput ve Diyarbakır'da da birer hastane/klinik açılmıştır⁵⁸².

Amerikan Board misyonerleri tarafından Kayseri istasyonunda sağlık alanında yapılan girişimler neticesinde 1887 yılında Talas'da bir misyoner kliniği faaliyete geçmiştir. Kasım 1886 tarihinde Kayseri istasyonunda görevli yapmaya başlayan misyoner Dr. William. S. Dodd'un çalışmalarıyla birlikte bu sağlık kuruluşu, önce klinik düzeyinde hizmet vermiş ardından hastane haline getirilerek çalışmalarını sürdürmüştür⁵⁸³. Aslında Mr. Dodd'un bölgeye gelişinden yaklaşık 25 yıl önce Kayseri istasyonunda kısa süreliğine olsa Dr. West adındaki Amerikalı bir misyonerinde sağlık alanında çalışmalarının olduğunu görmekteyiz.

İlk olarak ücret almadan fakir hastalarla ilgilenen Dr. Dodd'un sağlık alanındaki hizmetlerinden yararlanmak isteyen hasta sayısında artış olunca, sağlık alanındaki faaliyetlere yardımcı olunması için Talas'daki Amerikan Erkek ve Kız okulundaki gönüllü öğrencilere tıbbî dersler verip, hekim ve hemşire ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Haftanın iki günü Kayseri ve Talas'daki hastalarla ilgilenen Dr. Dodd geri kalan günlerde Yukarı Talas bölgesinde yer alan Amerikan hastanesinde sağlık hizmetlerini sürdürmüştür. 1887 yılında 1.200 hasta ile ilgilenilirken, 1888'de 2.075, 1889 yılının ilk altı ayında ise 2.220 hastaya bakılmıştır⁵⁸⁴.

Talas bölgesinde yürütülen sağlık çalışmalarıyla ilgili ilginç bir bilgide 1894 tarihli istasyon raporunda yer almıştır. 1893–1894 yıllarında bölgede yaşanan kolera salgınından dolayı istasyondaki görevli misyonerler ve halk büyük sıkıntı çekmiştir. Bu

⁵⁸¹ Dilşen İnce Erdoğan; **Amerikan Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyanı (1896)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 220.

⁵⁸² Kocabaşoğlu; **a.g.e.**, s. 96–97.

⁵⁸³ William S. Dodd'un 10.Eylül.1888 tarihli mektubunda bu hastane binası hakkında bilgi verip, mektubun sonunda binanın krokisini çizmiştir. P.A.B.C.F.M., **Reel 600**, No: 450–456.; Ayrıca bugün Erciyes Üniversitesi Sosyal Tesisleri içerisinde yer alan bu hastane binasının 1888 yılına ait krokisi belgesi ile binanın bugünkü dıştan görünüşü ile ilgili fotoğrafa Bkz. **Ek-10**

⁵⁸⁴ PABCFM, **Reel 596**, No: 697.; **Reel 606**, No: 220, 756.

bulaşıcı hastalığın hızla yayılmasından dolayı geçici bir süre Talas'da bulunan dispansere hasta alımları durdurulmuştur. Kayseri'de yaşanan kolera salgını ise birçok kişinin ölümüne neden olmuştur. Etkisini hemen gösteren ve iki saat içinde kişinin ölümüne neden olan bu büyük mikrobik hastalık neticesinde bir günlük resmî kayıtlara göre Kayseri'de 175 kişi öldüğünü belirten Amerikan misyonerleri, bu sayının 750 kişi civarında olabileceğini belirtmişlerdir. Talas'da ise resmî kayıtlara göre 30 kişi öldüğünü ancak misyonerlerin belirttiği üzere Talas'daki Ermeni kilisesinde 72 kişinin defin işleminin gerçekleştiği, dolayısıyla Talas bölgesinde ölen insan sayısının en az 150 kişi civarında olduğu ifade edilmiştir. Bölgede yaşanan bu kolera salgını ile mücadele etmek adına Talas Protestan Kilisesi'nde görevli olan Prodromos Efendi adındaki şahsın başkanlığında ve *Genç Erkekler Hristiyan Birliği* (YMCA) bünyesindeki bazı gençlerle birlikte sekiz kişilik *Talas Kolera Komisyonu* oluşturularak, Talas'da hizmet veren Amerikan hastanesindeki görevlilere yardımcı olunmaya çalışılmıştır⁵⁸⁵.

Kayseri istasyonunda sağlık alanındaki faaliyetlerle ilgili ilk bilgiler 1887 yılında verilmeye başlamasıyla birlikte, 1900'lerin başlarında kadar verilen bilgilerde bazı kopukluklar söz konusudur. 1900'den sonra yürütülen faaliyetlerle ilgili bilgilere ise istasyon için hazırlanan raporlarda düzenli bir şekilde yer verilmiştir.

Kayseri istasyonundaki sağlık alanındaki çalışmaların 1900–1910 yılları arasındaki istatistikî bilgiler Tablo 1.8. da görülmektedir⁵⁸⁶.

Tablo 1.8. 1900–1910 Yılları Arasında Kayseri İstasyonundaki Sağlık Çalışmalarının Bazı İstatistikî Verileri

Yıllar	Hastane Sayısı	Hasta Sayısı	Dispanser Sayısı	Tıbbî Müdahale Sayısı
1900	1	113	1	7820
1901	1	202	1	6275
1902	1	285	1	4655
1903	1	285	2	6880
1904	1	220	2	6131
1905	1	342	2	8186
1906	1	401	2	4274
1907	1	330	1	4098

⁵⁸⁵ P.AB.C.F.M., **Reel 606**, No: 519, 524.

⁵⁸⁶ P.AB.C.F.M., **Reel 617**, No: 186, 216, 232, 240, 260, 301, 313, 328, 371, 386, 398, 410, 422.; **Reel 629**, No: 286, 287.

1908	1	391	1	6943
1909	1	219	2	6206
1910	1	460	2	7176

1. Dünya Savaşı'nın başlangıcı olan 1914 yılına kadar hizmetleri süren bu hastane Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle, cephelerden gelen yaralı askerlerin tedavisi amacıyla Osmanlı Devleti hem bu hastane hem de yine Talas bölgesinde bulunan Amerikan Kız ve Erkek Okullarına ait binaları da yaralı askerlerin tedavilerinde kullanmak adında el koymuştur⁵⁸⁷.

1.2.3.2. Kadınlara Yönelik Çalışmalar

Amerikan Board, kızların eğitimi noktasında bayan misyonerlerden de yararlanmışlardır. Ancak bu misyonerlerin yetersiz kalmasından dolayı istenilen neticelerin alınamaması, örgütü başka tedbirler almaya itmiştir. Bu alandaki çalışmaların etkisini güçlendirmek ve çalışmalarını daha sistematik hale getirmek için üç ayrı bayan misyoner örgütü kurulmuştur. Aslında bu örgütler Amerikan Board'ın parçası olarak kurulan ve onun alt birimi olan örgütlerdir. Bunlardan birincisi 7 Ocak 1968 yılında kurulan Kadın Misyon Cemiyeti (Woman's Board of Missions- WBM.), ikincisi yine aynı yılın Ekim ayında Chicago'da kurulan Dâhilî Kadınlar Cemiyeti (Woman's Board of Missions the Interior-WBMI), üçüncüsü de 1873 yılında San Francisco'da kurulan Pasifik Kadınlar Misyon Cemiyeti (Woman's Board of Missions for the Pacific-WBMP.)'dir. Bu üç örgüt Amerikan Board'a bağlı olarak, ona para ve personel yardımı yaparak uzun yıllar çalışmalarını sürdürmüştür. Özellikle bu bayan misyoner örgütleri yetimhaneler, anaokulları ve her düzeydeki kız okullarına kadın misyoner heyetlerinin önemli katkıları olmuştur⁵⁸⁸.

Amerikan Board'un ve ona bağlı olarak kurulan söz konusu bu bayan örgütlerinin kızlara yönelik eğitim faaliyetleri ve kadın çalışmaları Kayseri istasyonunda da yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Kayseri istasyonunda kızlara yönelik eğitim faaliyetleri hakkında tespit edile bilen ilk bilgiler 1862–1863 yıllarına ait istasyon raporlarında yer almaktadır. Bu raporda Kayseri'ye vaiz olarak gelen Rev. Kerope Yakobian'ın eşinin

⁵⁸⁷ Hasan Özsoy; **Kayseri'de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji**, Talas Belediyesi Kültür Yayınları, No: 2, Kayseri 1996, s. 104.

⁵⁸⁸ Gülbadi Alan; **Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okullarının Ermenilere Bakışı (1820–1914)**, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.; Ayrıca bkz., Kocabaşoğlu; **a.g.e.**, s. 95–96.

Kayseri’de bir kız okulu açtığı belirtilmiştir. 12 öğrencisiyle eğitime başlayan bu okulda eğitim derslerinin yanı sıra yapılan misyonerlik çalışmaları neticesinde 12 öğrenciden 3’ünün Protestanlık mezhebine ilgi duyması sağlanmıştır⁵⁸⁹.

1864 tarihinde istasyon genelinde Protestan okullarında eğitim alan 332 öğrenciden 125’inin kız olması⁵⁹⁰, 10 yıl önce kurulan Kayseri istasyonunda yapılan misyonerlik çalışmalarında olsun, bu çalışmalar dâhilinde olan eğitim faaliyetlerinde olsun Amerikan Board misyonerlerinin bayanlara nedenli önem verdiklerini göstermektedir.

Yine 1865 yılında istasyonda görevli olan Mrs. Giles’in öncülüğünde ayinlerde, dua toplantılarında vb. dinî faaliyetlerde şarkı söylemeleri için Kayseri’de 15 kızdan oluşan bir müzik sınıfının oluşturulmuş olması kızlara yönelik yapılan eğitim faaliyetlerinin farklı bir kolunu oluşturmuştur⁵⁹¹

Ağırlıklı olarak İstasyon bünyesinde kurulan; Anaokulları ve buralarda hizmet verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla oluşturulan *Eğitim Sınıfları*, tesis edilen her türlü kız okulları, nüfuz edilen bölge dâhilinde misyonerlik faaliyetlerini daha etkin hale getirmek için görevlendirilen İncil okuyucu kadınların görevlendirilmesi ve 1903 yılında Talas’ta kurulan *Dikiş Cemiyeti* Amerikan Board misyonerlerinin bayanlara yönelik belli başlı çalışma alanlarını oluşturmuştur.

Kayseri istasyonundaki kadın çalışmaları misyonerler faaliyetlerinin etkin olduğu bir alan olmuştur. Bu çalışmalar istasyonda görevli olan hem Amerikalı misyonerlerin eşlerinden ve bekâr misyonerlerden yararlanılmış hem de yerel halktan bayanlar bu çalışmalarda yer almıştır. Bu bayanlar bulundukları bölgedeki evlerin pek çoğunu ziyaret edip, çevredeki bayanlarda toplantılar düzenleyip, İncil hakkında sohbet edip, dualar okumuşlardı.

Kayseri istasyonunda 1869 yılından önce de dönem dönem kadınlara yönelik misyoner bayanların çalışmaları olmakla birlikte 1869 tarihinde Yozgat’dan Kayseri’ye gelen Mrs. Giles ve Miss Closson’un çalışmalarıyla hız kazanmıştır. Bu kişiler hem Kayseri’de hem de Talas’taki evleri ziyaret edip İncil hakkında dersler vermeye başlamışlardır. Ayrıca Kayseri’de açılan bir kız okulu sayesinde eğitim faaliyetleriyle de kişiler üzerinde etkileyici rol oynamışlardır⁵⁹². Bayan misyonerler ayrıca Kayseri istasyonuna bağlı dış istasyonlara ziyaretlerde bulunarak da misyonerlik faaliyetlerini

⁵⁸⁹ PABCFM, **Reel 582**, No: 634.

⁵⁹⁰ PABCFM, **Reel 582**, No: 639.

⁵⁹¹ PABCFM, **Reel 582**, No: 647.

⁵⁹² PABCFM, **Reel 582**, No: 676, 677.

genişletmişlerdir. Bu çerçevede kadın alışmaları Gemerek, Yozgat, İncirli, Sungurlu, Zincidere ve Muncusun'da da gelişme kaydetmiştir.

İlerliyen yıllarda kadın çalışmaları kapsamında misyonerlerin, bulundukları bölgelerde yaşayan annelere yönelikte çalışmaları olmuş ve bu doğrultuda düzenli olarak genel toplantılar ve dua toplantıları düzenlenmiştir. Bu toplantılara ağırlıklı olarak Ermeni anneleri katılmıştır⁵⁹³. Ayrıca 1904 tarihinden itibaren anneler için gezici kütüphanecilik hizmeti sunulmaya başlanmış bu hizmet kapsamında Talas'taki bayanlar bu bölgede yaşayan annelere ev ev dolaşıp dinî ve misyonerlik içerikli kitaplar dağıtılmıştır. Yine bu uygulama İncirli, Sungurlu, Aksaray ve Gemerek'de de başlatılmış, bu bölgelere gerekli kitaplar Kayseri'den gönderilmiştir⁵⁹⁴.

1907 yılında Kayseri sahasındaki misyoner eşleri Mrs. Irwin, Mrs. Post, Mrs Fowle ile birlikte Miss Levonian, Miss North, Miss Orvis, Miss Cole ve Miss Dwight'da yoğun olarak kadın çalışmalarında bulunmuşlardır. Bu kişiler, bölgede bulunan bayanlarla diyaloga girip, onların Protestan olmaları için yoğun misyonerlik faaliyetleri icra etmişlerdir⁵⁹⁵.

1913–1914 yıllarına ait Kayseri istasyonu için hazırlanmış olan raporda yer alan kadın çalışmalarıyla ilgili belgede, uzun yıllardır yapılan çalışmalar özetlenmiş bir şekilde şöyle ifade edilmiştir⁵⁹⁶;

1. Kadın alışmaları çerçevesinde haftada bir, farklı evlerde genellikle Gregorian kadınların katıldığı dua toplantıları yapılmıştır.
2. Anneler için haftalık olarak düzenlenen toplantılara Talas bölgesinden ortalama 50 kadın katılırken, Kayseri bölgesinde bu sayı 75 ila 100 arasında değişmiştir. 1913–1914 dönemdeki anne toplantılarının Talas kısmındakini Mrs. Hoover yürütmüşken, Kayseri'dekini ise Miss Burrage ve Mrs. Nellie Dakyesian idare etmiştir.
3. Ayrıca kadınlara yönelik ortalama 250 ila 300 arasında bayanın katıldığı genel toplantılarda yapılmıştır. 1914 yılında evlerdeki annelere yönelik ziyaretlerde bulunan Mrs. Fowle kadınlara *Sokrates* ve *Hız. Muhammed* hakkında bilgiler verirken, Mrs. Wingate *Ermeni Halk Bilgisi* hakkında konuşarak bölgedeki

⁵⁹³ PABCFM, **Reel 596**, No: 705, 706.

⁵⁹⁴ PABCFM, **Reel 618**, No: 70, 71.

⁵⁹⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 105, 106.

⁵⁹⁶ PABCFM, **Reel 628**, No: 210.

Ermeni bayanlarda millet bilincinin uyandırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.

4. Y.W.C.A'nın organizasyonu, Talas'ta bulunan Amerikan Kız Okulu'ndaki kız öğrenciler tarafından yapılan çalışmalarda kadın çalışmalarında yapılan hizmetler arasında gösterilmiştir. Bu görev kapsamında ise her biri özel olarak eğitilmiş 12 bayan hizmet vermiştir.

1.2.3.2.1. İncil Okuyucu Bayanlar

Board misyonerlinin İncil ve Protestanlık mezhebini geniş çaplı yayma düşüncesiyle misyoner bayanların öncülüğünde oluşturulmuş ve istasyon genelinde yaşayan bayanlara yönelik yürüttüğü faaliyetlerde görevli bayanlar, Amerikan Board belgelerinde İncil okuyucu bayanlar olarak ifade edilmiştir. Bu bayanlar; gittikleri bölgelerdeki, bütün evleri ziyaret ederek, İncil okuyup, ilahiler söyleyip dualar etmişler, buradaki kişilere Protestanlık hakkında bilgiler verip onlarla konuşup istatistikler tutmuşlardır. Elde edilen bu istatistikler doğrultusunda ise bölge hakkında rapor hazırlamışlardır. Hazırlanan bu raporlarda; kaç eve ziyarete gittiklerini, İncil okumalarına katılan üye sayılarını, kaç kişinin okuyup okuyamadığını, kaç ailede İncil bulunduğunu, her gün ne kadar çalıştıklarını, kaç kişinin okumaya istekli olduğunu, onlara İncil okumalarında yardımcı olacak bayanları nasıl sağladıkları ve bu kişilere kaç İncil sattıkları gibi bilgiler yer almıştır. Ayrıca bu kadınların ziyaretleri sırasında insanlar onlardan yardım istemişlerdir. Yine bu insanlar sayesinde İncil okumalarına katılımlar artmıştır, şöyle ki; İncil okumalarına ilgi duyan kişiler yakınlarındaki komşularını da çağırıyor böylelikle sayıları 20 ila 25 kişiye ulaşıyordu. Sistem bu şekilde işleyerek devam ediyor ve dua toplantılarına katılan kişilerin sayıları giderek artıyordu. Ve böylece Protestanlık hakkında bilgi verilen kişilerden bazıları Protestan oluyorlardı⁵⁹⁷.

İlk olarak 1867'de Kayseri'de düzenli olarak faaliyette bulunan bu kadın görevlilerin sayısı 1875 tarihinde 3'e çıkmıştır⁵⁹⁸. 1876 yılında bu sayı ikisi Kayseri'de, Talas, Yozgat, Niğde ve Çakmak'ta da birer tane olmak üzere 6'ya çıkmıştır. Bu İncil okuyucu

⁵⁹⁷ PABCFM, **Reel 582**, No: 658.

⁵⁹⁸ PABCFM, **Reel 589**, No: 6.

bayanlarda Çakmak'ta görevli olan bayanın maaşı Kayseri kilisesindeki bayanlar tarafından karşılanmıştır⁵⁹⁹.

1877 yılında ise Kayseri istasyonunda başta Kayseri'de olmak üzere, Yozgat, Niğde, İncirli, Sungurlu, Rumdigin ve Everek gibi yedi farklı bölgede sekiz İncil okuyucu bayan görev yapmıştır⁶⁰⁰.

Bu bayanlar sadece bulundukları bölgedeki kadınlara yönelik çalışmalarda bulunmamış aynı zamanda kendi bölgelerine yakın kasaba ve köylerdeki bayanlara yönelikte misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

1878'da İncil okuyucu bayan sayısı Kayseri'de iki tane, Yozgat'da iki tane, Talas, Everek ve Niğde'de birer tane olmak üzere toplam yedi tanedir⁶⁰¹.

Kayseri istasyonundaki misyonerlik faaliyetlerinde önemli bir yeri olan İncil okuyucu kadınların en büyük sorunlarından birisi yetersiz maaşları olmuştur.

Söz konusu İncil okuyucu bayanlar genelde dindar ve eğitim düzeyi yüksek dul bayanlardan seçilip, uygun bir sınav sonucunda yaklaşık dört ay gibi bir süre eğitime tabi tutulmuşlardır⁶⁰². Bu eğitim süresince bayanlara Hristiyan çalışma metotları, İncil okuyuculuğu ve kişisel Hristiyan yaşamı hakkında psikolojik dersler verilmiştir⁶⁰³.

1903 yılında Kayseri sahasında sadece bir İncil okuyucu bayan görev yapmıştır. Uzun süre Kayseri İstasyonunda görev yapmış olan Güldudu adındaki bu yaşlı kadın, ilerlemiş yaşına rağmen Kayseri'de hafta içi beş gün ev ziyaretlerinde bulunup, Pazar günlerinde de küçük bir sınıfta bölgedeki insanlara İncil hakkında bilgiler vermiştir⁶⁰⁴.

1 Ekim 1904 tarihinde İncil okuyuculuğu eğitimine başlayan Aroosiag Nigoghayosian adındaki bayan iki yıllık eğitimin ardından Talas'ta 1906 yılında İncil dersi vermeye başlamış, bu kapsamda haftada ortalama 12 evi ve ayrıca haftada bir kez de hastanedeki hastaları ziyaret ederek onlara İncil'den bölümler okumuştur⁶⁰⁵.

1907 yılındaki İncil okuyucu bayan sayısı ikidir. Bunlardan birisi Kayseri'deki Güldudu Hanım, diğeri ise Talas'taki Aroosiag hanımıdır.

1910 tarihinde ise istasyondaki İnci okuyucu bayan sayısı bire düşmüştür, bu bir kişide Kayseri'deki Güldudu Dalkranian'dır. Bu dönemde İncil okuyucu bayan bulmakta

⁵⁹⁹ PABCFM, **Reel 589**, No: 26.

⁶⁰⁰ PABCFM, **Reel 589**, No: 33.

⁶⁰¹ PABCFM, **Reel 589**, No: 49.

⁶⁰² İleri tarihli belgelerde bu konuda eğitim alan bir bayanın, eğitim süresinin iki yıl sürdüğü de tespit edilmiştir.

⁶⁰³ PABCFM, **Reel 618**, No: 68.

⁶⁰⁴ PABCFM, **Reel 618**, No: 69.

⁶⁰⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 90, 91.

zorlanan Amerikan Board misyonerleri, Güldüdu hanımın yaşlanmasına rağmen bu iş için yaptığı çalışmaları büyük bir hayranlıkla övmüşlerdir.

1.2.3.2.2. Dikiş Cemiyeti

Bu cemiyet 1903 yılında Talas'ta kurulmuş olup, Amerikan Board misyonerlerinin kadınlara yönelik yürüttükleri faaliyetlerden biridir. Bu cemiyete üye 12 ila 15 bayan her Salı günü toplanıp, Talas'taki fakirler için iç çamaşırları dikmişler, erkek okulundaki çocukların kıyafetlerinin kol dirseklerine ve dizkapaklarına yamalar yapmışlar hatta hasta ve yaşlı insanların çamaşırlarını yıkayarak onlara yardımcı olmuşlardır. Bu cemiyetin çalışmalarından sadece Rum ve Ermeniler değil aynı zamanda Türklerde yararlanmıştır. Kadınlar yardımlar sayesinde toplaya bildikleri veya diktikleri yeni giysileri ihtiyaç sahiplerine dağıtmışlardır⁶⁰⁶. Ayrıca Talas'taki kız okulunda okuyan kızlara da okul yönetimi tarafından dikiş dersleri verilip, ileriki zamanlarda bu cemiyetin çalışmalarında yardımcı olmalarının yanı sıra, gibi yaptıkları dikiş işleriyle kendi ev ekonomilerine katkıda da bulunmuşlardır⁶⁰⁷.

Bu cemiyet 1906 yılında ismin *Kadınların Yardım Cemiyeti* (The Womens' Aid Society) olarak değiştirip, çalışmalarını bu isim altında yürütmüştür. Bu dönemde çalışma saatleri artmış olup ayrıca kilisenin temizliği ve halılarını onarmak, ihtiyacı olan ailelere yiyecek ve kömür yardımında bulunmak gibi işlerle de ilgilenip faaliyet alanlarını genişletilmiştir.

1906 yılında cemiyet 123 kıyafet ve çok sayıda iç çamaşırı dağıtıp, erkek öğrencilerin kıyafetlerini onarmışlardır. Bunun yanında yardım amaçlı 6,5 Osmanlı Lirası toplanmıştır⁶⁰⁸.

Ayrıca bu cemiyetteki kadınlar hastanedeki hastalar içinde yatak örtüsü ve giysi dikmişlerdir. Bu faaliyette bulunan 20 kadın sabah 8'de kendi dikiş makinelerini getirip, kısa bir yemek arası verip akşam 5'e kadar çalışmalarını sürdürmüşlerdir⁶⁰⁹.

1914 tarihinde dikiş cemiyetinde 12 ila 14 arasında bayan hizmet vermiş, 1913–1914 kışında bu bayanlar 63 parça kıyafet dikerek ihtiyaç sahiplerine dağıtmışlardır⁶¹⁰.

⁶⁰⁶ PABCFM, **Reel 618**, No: 69.

⁶⁰⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 74.

⁶⁰⁸ PABCFM, **Reel 618**, No: 90.

⁶⁰⁹ PABCFM, **Reel 628**, No: 159.

⁶¹⁰ PABCFM, **Reel 628**, No: 210.

1.2.3.3. Erkek Kulübü

Bu kulüp 1903 yılında⁶¹¹ Talas'da Herbet Irwin ve Heirabed Kalidjian adındaki iki misyonerin yönetiminde çalışmalarına başlamıştır. Kulüp çerçevesinde erkekler için Pazar akşamları toplantılar düzenlenip, genel bir programa bağlı kalınarak şarkılar söylenip, hikâyeler anlatılıp ve dualar edilerek bir takım misyonerlik faaliyetleri icra edilmiştir. Bu dönemde ise kulübdeki üye sayısı 45 ile 55 civarında olmuştur⁶¹².

Amerikan Board belgelerinde ifade edildiği üzere, *Erkek Kulübü* sayesinde sokaklarda hiç bir işle uğraşmadan dolaşan gençler bir çatı altında toplanmıştır. Kulüp bünyesinde yapılan atletizm ve jimnastik çalışmalarıyla bölgedeki gençlerin dikkati çekilerek katılımcı sayısı 75 hatta 100 kişiye kadar ulaşmıştır. Ayrıca birleştirici sporsal ve eğitimsel faaliyetler sayesinde Amerikan Board misyonerleri kulüp üyelerini İncil'le tanıştırp, onların İncili okumaları ve anlamalarını sağlamış böylece kişilerin dinî inanç ve yaşam şekillerinde istedikleri düzeyde değişimleri ve Protestan olmaları için yoğun çabalar sarf edilmiştir. Ancak bu dönemde kulübün finansal ve mekânsal sıkıntıları olması çalışmalarının daha etkin bir şekilde yürütülmesine engel teşkil etmiştir⁶¹³.

1906 yılında kulüp çalışmalarını yürütmek için Talas'da bulunan bir evin küçük bir odası kiralanmış, ertesi yıl ise bütün ev kiralanarak kulüp faaliyetlerini sürdürülmüştür⁶¹⁴.

Bu kulübe gelmeden önce birçok gencin yaşam şekillerinin hiç hoş olmamasına rağmen, kulüp faaliyetlerinde katılarak özellikle ahlakî açıdan değişmelerin olduğunu belirten Amerikan Board misyonerleri, bu kişilerin misyonerler tarafından yapılan çalışmalara önceleri şüpheyle yaklaştıklarını fakat daha sonra kendilerine inandıklarını ve Protestanlığı bu kişilere aşılama bildiklerini ifade etmektedirler. Ayrıca bu kulüp bünyesinde yürütülen dinî çalışmaların yanı sıra jimnastik ve boks gibi sporsal faaliyetlerle de üyelerin dikkati çekilmiştir.

Genel olarak bu kulübe Amerikan Board'un ayrı bir katkısı olmamakla birlikte, kulüp ihtiyaçları dışardan gelen yardımlar sayesinde giderilmiştir⁶¹⁵.

1908 yılında ise II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesiyle Herbert Irwin, Kayseri istasyonunda ki kulüp sayısını ikiye çıkarmıştır⁶¹⁶. Bunlardan biri Talas'da diğeri ise

⁶¹¹ PABCFM, **Reel 628**, No: 140.

⁶¹² Stone; **a.g.e.**, s.92.; PABCFM, **Reel 618**, No: 88.

⁶¹³ PABCFM, **Reel 618**, No: 110, 111.

⁶¹⁴ PABCFM, **Reel 628**, No: 140.

⁶¹⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 128, 129, 130, 131.

⁶¹⁶ PABCFM, **Reel 628**, No: 172.

Kayseri’de çalışmalarda bulunmuştur. Talas’daki kulübe ortalama 100 kişi üye iken, Kayseri’deki kulübe 200 kişi üye olmuş, bu kulüplerde iki sekreter ile düzenli olarak toplam yedi yardımcı çalışmıştır⁶¹⁷.

Amerikan Board belgelerine göre II. Meşrutiyetin ilan edildiği dönemde Kayseri’deki nüfus 50 ila 55 bin arasında olup, bunların 2/3 radikal Müslüman olarak ifade edilmiştir. Misyonerler söz konusu bu Müslümanlar içerisine daha rahat nüfuz etmek içinde Kayseri’de açılan Erkek Kulübü aracılığıyla amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır.

Kayseri’de açılan bu kulüp binasının 4 odası bulunur bunlardan birisi okuma salonu, biri özel konuşma ve görüşme salonu, bir diğeri ise akşam sınıfı ve depo olarak değerlendirilmiştir. 4. ve en geniş oda ise çevredeki insanların ilgilerini daha çok çekmek amacıyla jimnastik salonu olarak dizayn edilmiştir. Bu salonda çember takımları, trapez, yatay bar, paralel bar gibi spor aletlerinden yararlanılıp jimnastik antrenmanları yapılmıştır. Ayrıca burası Pazar akşamları da toplantı salonu olarak değerlendirilmiştir. Akşamları yapılan bu toplantılarda katılımcılara gramofon eşliğinde müzik dinletileri yapıp, söylev ve konuşmalar ile misyonerlik faaliyetleri yürütülmüştür⁶¹⁸.

Bu kulüpler YMCA (Genç Erkekler Hristiyan Birliği) olarak, okuma çalışmaları, jimnastik ve İncil dersleri gibi alanlarda da faaliyetleri olmuştur.

Talas’daki kulüp burada yaşayan Gregorian cemaatinden bazı kişilerin engellemelerine rağmen başarılı bir şekilde çalışmalarını yürütürken Kayseri’deki kulüpte çalışmalarıyla misyonerleri memnun etmiştir. Kayseri’deki kulüp çalışmalarında göze çarpan en önemli özellik bu kulübe düzenli olarak katılanların neredeyse hepsinin Müslüman olmasıdır. Özellikle Müslümanlar akşamları yapılan misyoner toplantılarına iştirak etmiştir. Bu toplantılara ortalama katılım 200 kişi civarında olmuştur. Amerikan Board belgelerine göre Kayseri’de yürütülmüş olan Kulüp çalışmaları sayesinde birçok Müslüman misyonerlerin istediği doğrultuda değişme kaydetmiş, yani Protestanlığa yakın bir anlayışa sahip olmuşlardır⁶¹⁹.

1908 yılında II. meşrutiyetin ilanı ile azınlıklara tanılan haklar çerçevesinde Amerikan Board misyonerleri de daha rahat çalışma alanları bulduklarını kendi belgelerinde ifade etmişlerdir. Bu tarihten önce okuma sınıflarında bulunan Türkçe, Ermenice ve Rumca kitap ve gazetelere ilâve olarak İngiliz ve Amerikan basımlı resimli dergilerde buralarda

⁶¹⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 134.

⁶¹⁸ PABCFM, **Reel 628**, No: 172.

⁶¹⁹ PABCFM, **Reel 618**, No: 134, 135.

bulundurulmaya başlanmıştır. Söz konusu bu özgürlükler sayesinde Amerikan Board misyonerlerinin girişimiyle 1909 sonbaharında Çakmak'ta da bir erkek kulübü açılmıştır.

Bu kulüpler Protestan mezhebini Gregorianlar, Ortodokslar ve Müslümanlar arasından daha yaygın hale getirmek için yoğun çaba saffetmişler ama bu süreçte çeşitli cemaatlerden zaman zaman tepkiler almışlardır. 1909–1910 yılları için hazırlanan istasyon raporunda Talas, Kayseri ve Çakmak'taki erkek kulübü bünyesinde yapılan ayin ve toplantılara katılımlar ise şöyle olmuştur⁶²⁰;

Talas: Pazar okuluna ortalama katılan	100
Pazar akşam ayini	25

Kayseri: Pazar akşam ayinleri, Müslüman	80
--	----

Çakmak: Pazar akşam ayinleri, Müslüman	100
Gece okulu	45

1911–1912 dönemlerine ait istasyon raporunda bir süredir Mr. Irwin'in ev izni nedeniyle yurtdışında olması ve de kısmen misyonerlerin bu kulüp çalışmalarına fazla vakit ayıramamalarından dolayı Talas'daki kulüp çalışmaları zaman zaman kesintiye uğradığı vurgulanmıştır. Buna rağmen Kayseri'deki kulüp çalışmaları ise haftada ortalama 4 gün olmak üzere düzenli olarak yürütülmüştür. Ayrıca Cuma ve Cumartesi günleri Müslüman ve Hristiyanların tatil günleri olmasından dolayı Kayseri'deki kulübe katılanların sayısı 300'e ulaşmıştır.

Bu dönemde ülke de yaşanan siyasi karışıklığın gidişatı ve Trablusgarp Savaşı'nın gelişmeleri hakkında bilgi almak isteyen üyeler, kulübün okuma salonuna yoğun ilgi göstermiştir. Çünkü bu salonda bulunan gazete ve dergiler bir nevi onların haber alma merkezi olmuştur. Dolayısıyla Kayseri'deki halkın ve Müslümanların bu dönemde kulübe ilgileri daha öncesine göre artmıştır⁶²¹.

Pazar akşamları yapılan toplantılara yoğun bir şekilde katılan Müslümanlarla buradaki görevli misyonerlerin yakınlaşmaları söz konusu olmuştur. Bu yakınlaşmalar

⁶²⁰ PABCFM, **Reel 628**, No: 141.

⁶²¹ PABCFM, **Reel 628**, No: 169.

neticesinde zaman zaman misyonerler ile bazı Müslüman gençler arasında, fizyoloji, resim, sağlık bilgisi, coğrafya, tarih, diğer ülke ve insanların adet ve gelenekleri hakkında sohbet toplantıları olup, yaşamın saflığı ve ılımlı olmak üzerine etkileyici telkinlerde bulunmuşlardır. Buraya gelen çoğu Müslüman'ın sıkı bir kur'an bilgisine sahip oldukları da ilgili belgede üzerinde durulan bir noktadır⁶²².

Kulüp çalışmalarını Talas, Kayseri ve Çakmak dışına da çıkarmayı planlayan yöneticilerin bazı bölgelerde de küçük çaplı çalışmaları da olmuştur⁶²³.

9 Ağustos 1912 tarihli raporda Müslümanlara yönelik kulüp çalışmalarının arttığı vurgulanmıştır. Bu dönemde yapılan Pazar ayinlerine 150 ila 500 arasında bir katılımın olduğu bunun yaklaşık olarak 250'sini Müslümanların oluşturduğu belirtilmiştir. 250 kişilik bir Müslüman topluluğunun ayinlerine katılmasından güç alan misyonerlerin, sık sık yerli papaz ve öğretmenler aracılığıyla onların evleri ziyaret edilip misyonerlik faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu ayin ve toplantılara katılan Müslümanların sosyo-ekonomik açıdan genel itibariyle orta veya düşük kesimden gelen insanlardır. Amerikan Board misyonerleri bu kişilerin ilk başlarda önyargılı ve tedirgin olarak katıldıklarını belirtirken daha sonraları bu kişilere telkinlerde bulunarak ayinlere katılımlarının sürekliliğini sağladıklarını ifade etmişlerdir⁶²⁴.

1912–1913 döneminde ise Kayseri istasyonunda, biri Talas'da diğeri Kayseri'de olmak üzere iki Erkek Kulübü faaliyet göstermiştir. Talas'daki kulübe ortalama 40 kişi gelirken bu sayı Pazar günleri 70 kişiye çıkmıştır. Kayseri'deki kulübe ise ortalama 100 kişi katılırken Pazarları 200 kişilik bir katılım söz konusu olmuştur⁶²⁵.

1913–1914 döneminde Talas'daki Erkek Kulübü'ne ortalama 40 kişi katılmış olup, Pazar ayinlerine 65, Pazar akşamları yapılan toplantılara ise 55 kişi iştirak etmiştir. Kayseri'deki kulübe ise günlük ortalama 75 ila 80 kişi gelirken, bu sayı Pazar akşamları yapılan toplantılara da 250'ye çıkmıştır.

Her iki kulübünde bu dönemdeki gelir ve giderleri ise şu şekildedir⁶²⁶;

⁶²² PABCFM, **Reel 628**, No: 170.

⁶²³ PABCFM, **Reel 628**, No: 171.

⁶²⁴ PABCFM, **Reel 628**, No: 173.

⁶²⁵ PABCFM, **Reel 628**, No: 189, 190 .

⁶²⁶ PABCFM, **Reel 628**, No: 214, 215.

Talas Kulübü:**Gelirler:**

Önceki Yıldan Kalan	0.72
Özel Yardımlar	+ 49.09
	49.81 O. L.

Giderler:

Sekreter Maaşı	23.00
Kira	11.00
Kitap ve Kırtasiye	6.61
Çeşitli Harcamalar	+ 9.20
	49.81 O. L.
Elde Kalan	19.07 O. L.

Kayseri Kulübü:**Gelirler:**

Önceki Yıldan Kalan	16.40
Özel Yardımlar	46.45
ABCFM'den	+ 40.00
	102.85 O. L.

Giderler:

Maaşlar	48.00
Kira	24.00
Kitap ve Süreli Yayınlar	4.20
Çeşitli Harcamalar	+ 7.58
	83.78 O. L.

Sonuç olarak Amerikan Board misyonerlerinden biri olan Arthur P. Ryan'a göre bu kulüpler sayesinde⁶²⁷;

1. Özellikle Kayseri'de bulunan erkek kulübü, Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerinde karşılaştıkları ön yargılardan zamanla kurtulunması sağlanmış,
2. Farklı yollardan Müslümanların güvenlerini ve arkadaşlıklarını kazanıp, bu kişilerin özel sorunlarıyla yakından ilgilenilip onlara yakınlaşılmış,
3. Okuma salonları ve ayin toplantıları aracılığıyla Müslümanların yaşam ve kültürleri daha yakından öğrenilip, Amerika ve Avrupa'da yaşayan insanlarla mukayese yapma fırsatı bulunulmuş,
4. Kulüplerdeki misyonerlerin sıcak yaklaşımları sayesinde Müslümanların takdirleri kazanılıp, Müslüman katılımcı sayısında artışa gidilmeye çalışılmış,
5. Bu kulüpler sayesinde Müslümanlara ahlakî ve dinî konulara da Protestan mezhebinin genel ve özel öğretileri aşılanarak sonuca gidilmeye çalışılmıştır.

⁶²⁷ PABCFM, **Reel 628**, No: 174.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAYSERİ, NEVŞEHİR, NİĞDE ÜÇGENİNDE AMERİKAN BOARD’UN YÜRÜTTÜĞÜ EĞİTİM FAALİYETLERİ

Eğitim, pek çok tanım yapılabilen bir kavramdır. Hedefi ve konusu insan olan eğitim, kısaca insan yetiştirme sanatı olarak ifade edilebilir. Bu ise ancak sistemli bir eğitim sayesinde gerçekleşir⁶²⁸. Bu düşünceye destek veren ve eğitimin önemini kavraya bilen misyonerler de nüfuz ettikleri topraklarda eğitim faaliyetlerine önem vermişlerdir.

Osmanlı topraklarında ağırlıklı olarak misyonerler tarafından açılan yabancı okulların ilki Katolikler tarafından açılmıştır. 1535 yılında Osmanlı Devleti ile Fransa arasında imzalanan kapitülasyonlar adıyla bilinen iktisadî ve ticarî antlaşma, daha sonra genişletilerek Fransızlara Osmanlı ülkesinde dinî, siyasî, hukukî ve sosyal ayrıcalıklar kazandırmıştır, bu ayrıcalıkları iyi değerlendiren Fransız Hristiyan misyonerler 16. yüzyılın sonlarında Osmanlı idaresindeki Katolik Latin çocuklarına eğitim vermek amacıyla açtıkları bu okulların sayısı, Osmanlı Devleti’nin zayıflaması ile birlikte yabancı devletlerin Osmanlı üzerindeki imtiyazlarını genişletmesiyle birlikte artmıştır. Mesela yabancı devletlerden Fransa ve İtalya, Katolik Hristiyanları; Almanya hem Katolik hem de Protestanları; Rusya Ortodoksları; İngiltere ve Amerika Protestanları himaye haklarını elde etmesinden yararlanan Hristiyan misyonerler, Osmanlı ülkesinde yayılmışlar, çeşitli eğitim ve kültür kurumları açmışlardır. İlk zamanlarda bir varlık gösteremeyen gayr-i müslim okulları, asıl zararlı faaliyetlerini bilhassa Tanzimat’ın ilanından sonra göstermişlerdir⁶²⁹.

1856 Islahat Fermanı ile sağlanan vicdan hürriyeti prensibi çerçevesinde mezhep değiştirme serbesti yetinden de yararlanan Protestan misyonerler ise eğitimi, Protestanlaştırma programının bir parçası ve aracı olarak gördüklerinden çeşitli

⁶²⁸ Ayten Sezer; *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2003, s. 285.

⁶²⁹ Ersoy Taşdemirci; “*Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10, Kayseri 2001, s. 13–30

seviyedeki okullarının sayılarını artırmış, bu okulların en önemlileri ise Amerikalı misyonerler tarafından açılmıştır⁶³⁰.

Öncelikli olarak kendilerini dinleyecek insanlar bulmaya çalışan Amerikalı misyonerler, buldukları insanlara basılı malzeme yoluyla ve sözlü olarak yoğun bir ideolojik bombardımana tabi tutmuşlardır. Bu aşama da çeviri, kitap basımı ve dağıtım gibi işler çok önemli olmuştur. Daha sonra Amerikalı misyonerler, insanlarla yaptıkları ilk temaslarla oluşturdukları sağlam bir temel ve bu temeli oluşturan insanların çocukları için ilk eğitim çalışmaları başlatmışlardır. Bu arada nüfuz edilen bölgede bir kilise kurularak onun çevresinde de bir cemaat oluşturan misyonerler, oluşturulan bu cemaatin en azından İncil'i okuyabilecek kadar eğitilmesi zorunlu kılmışlardır. İşte bu nedenle ilk zamanlarda kiliselerde halk eğitimi türünde çalışmalar yapılmıştır. Daha sonra ise yetişkinler için *Pazar Okulları* (Sabbath school), çocukları için de ilkokullar (Primary school/Common school) faaliyete geçirilmiştir⁶³¹. Protestan cemaatini artması ve eğitim kalitesinde iyileştirilmeye gidilip, halktan gelen ihtiyaçlara daha iyi karşılık vermek amacıyla eğitim faaliyetlerine daha çok önem vermeye başlayan Amerikan misyonerleri, okullarda verilen eğitim seviyesini artırıp ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde eğitim vermeye başlamıştır. Bunun yanı sıra anaokulu düzeyinde eğitim verilen bu misyoner okulları böylece temelden yetiştirmeye başladıkları azınlık çocuklarını, misyonerlerin arzuladıkları din, eğitim ve kültür seviyesinde yetiştirdikten sonra lise veya üniversitelerinden eğitim seviyeleri yüksek gençler olarak mezun etmişlerdir.

2.1. BÖLGEDE AMERİKAN BOARD'UN AÇTIĞI EĞİTİM KURUMLARI

Amerikan Board teşkilâtının Osmanlı ülkesinde önce Pazar okulları ve İlkokullarla başlattığı eğitim çalışmalarındaki sıralama Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde yürütülen eğitim çalışmalarında da aynı şekilde izlenmiş olup dolayısıyla ilk eğitim faaliyetleri Pazar okulları ve İlkokullar seviyesinde verilmiştir. Daha sonra rüştiye (ortaokulu) ve idadi (lise) seviyesinde geliştirilen eğitim kurumları açılan anaokullarında verilen eğitimlerle de desteklenmiştir.

⁶³⁰ Ayten Sezer, *Atatürk Dönemi Yabancı Okullar (1923–1938)*, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi, Sayı: 83, Ankara 1999, s.7–8.

⁶³¹ Kocabaşoğlu; *a.g.e.*, s.21.

2.1.1 Pazar Okulu ve İlkokul Çalışmaları

Amerikan Board misyonerlerinin eğitim alanında çalışmaları, ilk başlarda dinî alandaki çalışmalara destek olması amacıyla başlatılmıştır. Başlatılan bu eğitim çalışmalarının temelini ise Pazar okulları ve ilkokullar oluşturmuştur.

Öncelikle istasyonda kurulan Protestan kiliseleri etrafında örgütlenen bu eğitim kurumları daha sonraları genişleyip öğrenci sayısında artışın yaşanmasıyla birlikte müstakil kurumlar olup, eğitim kalitesinde gelişme kaydetmişlerdir. Misyonerlerin yoğun çabaları neticesinde Kayseri istasyonunda artış göstermeye başlayan Protestan nüfusla birlikte Pazar okulları ile ilkokulların sayılarında da artış yaşanmıştır.

Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri istasyonunda eğitim alanında yapmış oldukları eğitim faaliyetlerinden biri Pazar okulları olmuştur. İbadet yerlerinin bünyesinde oluşturulan bu okullar vasıtasıyla, Protestan cemaate okuma-yazma öğretiliyor, İncil'in okumaları yapıp, düzenlenen dua toplantıları sayesinde yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin tohumları genç dimağlar aracılığıyla Anadolu coğrafyasına ekilmiş oluyordur.

Dinî alanda kilise bünyesinde yürütülen faaliyetler, özellikle 1860'ların başından itibaren eğitimle desteklenmiştir. Bu çerçevede Protestan kilisesi bünyesinde yetişkinlere Hristiyanlık ve Protestanlık mezhebiyle ilgili dinî eğitim vermek amacıyla Pazar okulları açılmıştır. Belgelerden tespit edebildiğimiz kadarıyla en erken tarihli Pazar okulları 1861 yılına ait istasyon çizelgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Kayseri istasyonunda üç Pazar Okulu bulunup, bu okullara yaklaşık 250 kişi katılmıştır⁶³².

1865 yılında ise istasyon genelindeki Pazar okullarının sayısı 12'ye çıkmış, okullardaki ortalama katılım ise 488 olmuştur. Ayrıca Kayseri'de açılan ve yıllık ortalaması 60 öğrenci olan *Küçük Çocuklar Departmanı*'nda iki öğretmenin gözetiminde ailelerin çocuklarına dinî ağırlıkta eğitimler verilmiş, yılbaşında 100 çocuğun katılımıyla departman bünyesinde bir festival düzenlenmiştir. Bu festivale katılan çocuklarla birlikte duaların okunup, şarkıların söylenmiş olması ve papazın bu festivale katılanlara nutuklarda bulunması misyonerlerin her fırsatı değerlendirip Protestanlık mezhebini

⁶³² PABCFM, **Reel 582**, No: 9, 12, 13.

yayma gayretinde olduklarını göstermektedir. Yine Kayseri'deki departmana benzer bir departmanda Yozgat'da açılmıştır⁶³³.

İstasyon genelinde Pazar okullarına gidenlerin sayısı 1867 yılında 592'e yükselirken⁶³⁴, 1877'de 2099, 1888'de 2488, 1897'de ise 2415 olmuştur. Bu okullar kiliselerde görevli olan papazların sorumluluğu altında eğitim hizmetlerini verirken, küçük yerleşim yerlerindeki Protestan cemaate yönelik çalışmalara bölgelerde bulunan şapellerde veya ibadet evlerinde görevli bölge vaizi tarafından eğitimlere devam ettirilmiştir.

Amerikan Board misyonerlerinin 1854 yılında kurulan Kayseri istasyonunda başlattıkları eğitim faaliyetlerinin başlangıcını oluşturan kurumlardan biri olan ilkokullar ise, istasyonun genişleyip, Kayseri sahası içerisinde kurulan dış istasyonlarda açılan bu ilkokullarla birlikte yaklaşık 60 yıllık dönemde sayıları 50'ye kadar ulaşmış olup dönem dönem sayılarında artış ve azalış olmuştur.

Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı Devleti'nde yürütmeye başladıkları misyonerlik faaliyetlerinin eğitim kanadının temelini oluşturan, okuma-yazama ve dört işlemi öğretmeyi esas alan ilkokullar misyonerler için çok önemli bir yer teşkil etmiştir. Hem ilkokullar hem de Pazar okullarında küçük yaştaki çocuklara verilen eğitimler sayesinde çocukların aileleriyle temasa geçme imkânı bulan misyonerler böylelikle işgal ettikleri bölgede bulunan topluma nüfuz etme fırsatı bulmuşlardır⁶³⁵.

Amerikalı misyonerler Ermenileri etkilemek için de ilkokulları çok önemli olarak görmüşlerdi. Goodell ve Dwight'in 23 Haziran 1832 tarihinde Amerikan Board'a yazdıkları mektupta şöyle demişlerdir : *Sorun, Ermenilerin iyiliği için mümkün olan en yararlı işi hangi yoldan yapacağımızdır... Onlarla ilgili olarak işe doğru uçtan başlamak için ilkokullar açmalıyız... Bir çocuğun kafasında yetişkin insanınkinden çok daha kolay iz bırakılabilir... Şimdi iki harfi birbirinden ayıramayan bu adamlara biz Tanrının Kitabı'nı versek ne olur? Genişlememize gerek yok; demek ki işe okuldan başlamalıyız...*⁶³⁶. Bu düşüncelerini raporlarında kaleme alan misyonerler, nüfuz ettikleri bölgelerde ilkokullar açamaya başlamışlardır.

Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgenin de çalışmalarına başlayan Amerikan misyonerleri de bu doğrultuda öncelikli olarak ilkokullar açamaya başlayıp, bu okullar aracılığıyla bölgede ulaşta bildikleri kişi ve hane sayısını artırmışlardır.

⁶³³ PABCFM, **Reel 582**, No: 654.

⁶³⁴ PABCFM, **Reel 582**, No: 659.

⁶³⁵ PABCFM, **Reel 588**, No: 527.

⁶³⁶ Kocabaşoğlu; **a.g.e.**, s.68.

İleri tarihlerde istasyon dâhilinde kurulan anaokullarından sonra öğrencilerin orta düzeydeki kız ve erkekler için kurulan orta dereceli okullara girmeden önce 4 yıllık hazırlık eğitiminin alındığı bu ilkokullar, misyonerlerin yürüttükleri eğitim çalışmalarının temellini oluşturması açısından da önem arz etmiştir⁶³⁷.

Amerikan Board misyonerlerinin denetimi altında olup, genel olarak okulların kuruldukları bölgede yer alan Protestan cemaat tarafından idari işleri yürütülüp, ihtiyaçlarının bir kısmı yine bu cemaatlerden toplanan paralarla karşılanan okulların⁶³⁸, çoğunlukla yaşadığı sıkıntıların başında uygun ve de geniş dersliklerin olmaması⁶³⁹ ve deneyimli öğretmen bulunamaması gibi sıkıntıları olmuştur⁶⁴⁰.

Okulların yaşamış oldukları bu sıkıntılar dışında okullardaki eğitim kalitesinin artırılması içinse eğitim dönemi sonlarında, genellikle Haziran aylarında, Kayseri istasyonunda görev yapan öğretmenlerin katılımıyla düzenlenen yıllık toplantılar sayesinde okulların sorunları masaya yatırılıp, çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Yine bu toplantılar kapsamında ilkokullarda eğitim gören öğrenciler için eğitici metinler hazırlanıp, derslere görsel zenginlik katmak amacıyla resimli kartlar hazırlanarak öğrencilerin eğitimleri çeşitli materyaller aracılığıyla desteklenmiştir⁶⁴¹.

Kayseri istasyonuna bağlı hemen hemen bütün istasyonlarda misyonerlerin öncülüğünde Protestan ilkokullarının bulunduğunu rahatlıkla söyleye biliriz. Bu okullara genellikle bölgede yaşayan azınlık sayısına göre Ermeniler ya da Rumlar iştirak etmiştir. Örneğin 1870 yılında Zincidere’de açılan küçük bir okula bölgede ağırlıkta Rumların yaşamasından dolayı bu topluma mensup çocuklar gitmiştir⁶⁴².

Bu ilkokullar sadece erkeklere ve ya kızlara yönelik okullar olmakla birlikte kimi bölgelerde karma eğitimde verilmiştir. Mesela Gemerek’te 1871 yılında 70 kişilik bir erkek ilkokulu mevcutken 40 kişilikte ayrı bir kız ilkokulunda eğitim verilmiştir⁶⁴³.

Genel itibariyle paralı olan bu okullarda katılımın fazla olması amacıyla ücretler düşük tutulmaya çalışılıp bunun yanı sıra, ekonomik sıkıntıların yaşandığı ve ülke genelinde yaşanan ekonomik krizlerle paralel olarak zaman zaman bu okullardaki eğitim ücretlerinde artışa gidilmiştir.

⁶³⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 103.

⁶³⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 112.

⁶³⁹ PABCFM, **Reel 596**, No: 701.

⁶⁴⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 8.

⁶⁴¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 104.

⁶⁴² PABCFM, **Reel 582**, No: 684.

⁶⁴³ PABCFM, **Reel 582**, No: 693

Ayrıca kimi dönemler bazı bölgelerde ilkokullar açılmasına rağmen ödenek yetersizliğinden veya uygun öğretmenlerin bulunup, buralarda görevlendirilememesi gibi nedenlerden dolayı okullar askıya alınmıştır. Örneğin 1872 yılında yukarıda belirttiğimiz bazı nedenlerden ötürü istasyonda bulunan 2–3 bölgede eğitim faaliyetleri durdurulmak zorunda kalınmıştır⁶⁴⁴. Ancak genel itibariyle disiplinli bir şekilde eğitim veren bu okullar, kış boyunca da eğitimlerini sürdürmeye çalışmıştır.

Bu okullarda okuma ve yazmaya yönelik eğitim faaliyetlerinde bulunulduğu gibi, ahlakî ve dinî öğelere yönelik eğitimlerde verilerek misyonerlik çalışmaları da yürütülerek, bölge halkları üzerinde Protestanlığı yayma çalışmaları da ihmal edilmemiştir.

Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde hizmet veren diğer okullar gibi ilkokulların gelişmesine yönelik hem Amerikan Board'un hem de bölgede yaşayan cemaatlerin büyük yardımları olmuştur. Böylelikle ihtiyaç duyulan okul odaları veya okul binaları tamamlanmış, okullarda hizmet veren öğretmenlerin maaşlarının ödenmesinde destek de sağlanmıştır.

Yoğun misyonerlik faaliyetleri neticesinde yıldan yıla gelişen misyoner çalışmalarının bir kolu olan eğitim faaliyetleri ve bu faaliyetler çerçevesinde yürütülmüş olup, Kayseri istasyonunda tespit edebildiğimiz kadarıyla ilkokul ve Pazar okullarının yıllara göre dağılımı ve öğrenci sayıları Tablo 2.1. de verilmiştir⁶⁴⁵:

⁶⁴⁴ PABCFM, **Reel 588**, No: 511.

⁶⁴⁵ PABCFM, **Reel 522**, No: 24.; **Reel 582**, No: 4, 5, 9, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 40, 43, 49, 54, 58, 62, 68, 73, 75, 76, 79, 80; **Reel 588**, No: 145, 150, 155, 160, 164, 169, 173, 178, 181, 184, 185, 195, 196, 197, 202, 203, 204, 209, 210, 211, 216, 217, 218, 223, 224, 225, 229, 230, 235, 238, 242, 244; **Reel 596**, No: 257, 258, 273, 276, 277, 279, 280, 282, 284, 289, 290, 294, 295, 297, 303, 304, 308, 312, 313, 323, 325, 326, 329, 330, 333, 335, 338, 339, 346, 347, 350, 357, 358, 362, 368, 369, 372, 380, 381, 393, 416; **Reel 607**, No: 171, 185, 207, 208, 259, 260, 293, 323, 324, 338, 370, 382, 383, 410, 411, 456, 457, 484, 485, 507, 508, 531, 532; **Reel 617**, No: 184, 185, 214, 215, 238, 239, 258, 259, 286, 287, 312, 313, 342, 343, 370, 371, 397, 398, 421, 422; **Reel 629**, No: 292, 293, 296, 297, 298, 299

Tablo 2.1. Kayseri İstasyonundaki İlkokul ve Pazar Okulları ile Bu Okullardaki Öğrenci Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	İlkokul	Öğrenci Sayısı		İlkokullarda Toplam Öğrenci	Pazar Okullarının Sayısı	Pazar Okullarında Toplam Öğrenci
		Erkek	Kız			
1854	1	-	-	35	-	-
1860	5	113	29	142	-	-
1861	7	-	-	123	3	248
1862	8	190	61	251	4	152
1863	10	213	119	332	6	340
1864	9	215	109	324	7	331
1865	12	276	106	382	12	468
1866	14	270	184	454	7	419
1867	8	231	143	374	8	562
1868	7	208	73	281	12	530
1869	13	252	87	339	12	539
1870	12	123	253	378	12	545
1871	20	385	170	555	15	715
1872	18	411	177	588	14	680
1873	17	387	196	583	14	760
1874	20	466	373	839	13	845
1875	28	726	498	1224	21	1754
1876	34	904	653	1557	27	1875
1877	34	1014	703	1717	28	2099
1878	39	988	585	1573	27	2136
1879	38	867	560	1427	26	2355
1880	39	995	564	1559	30	1953
1881	44	1035	676	1711	31	2060
1882	44	1099	617	1716	30	2008
1883	41	1104	664	1768	28	2073
1884	43	1112	709	1821	32	2562
1885	48	1082	707	1789	28	2180
1886	48	1090	684	1774	29	2270
1887	48	1056	643	1699	-	-
1888	45	-	-	1814	33	2488
1889	48	1056	643	1699	34	3200
1890	40	1208	609	1817	33	2733
1891	40	1159	611	1770	34	2622
1892	39	1221	651	1872	37	3421
1893	42	1236	688	1924	35	3251
1894	37	1093	630	1723	28	2838
1895	35	1059	664	1723	31	3108

1896	30	927	512	1439	34	2040
1897	29	891	617	1508	-	2215
1898	31	853	674	1527	26	2783
1899	31	727	582	1309	31	2803
1900	32	756	540	1296	32	2643
1901	33	836	533	1369	-	-
1902	34	959	548	1507	30	2853
1903	41	1095	673	1768	31	3300
1904	37	955	628	1583	24	3231
1905	39	920	668	1588	29	3388
1906	41	976	762	1738	31	3440
1907	35	837	646	1483	31	3720
1908	40	961	774	1735	34	3795
1909	42	982	777	1759	34	3860
1910	35	921	738	1659	-	-
1911	35	902	734	1636	-	-
1912	41	934	780	1714	-	-

Tablo'dan da anlaşılacağı üzere Kayseri istasyonundaki ilkokul sayıları dönem dönem neredeyse 50'ye ulaşmış, bununla birlikte Pazar okullarının sayısı ise bazı zamanlar 35'ten fazla olmuştur. 19. yüzyıl Osmanlısının her kurumunda yaşanan bozukluklar nedeniyle sıkıntı içerisinde bulunduğu bir çağda, Osmanlı topraklarına yayılan ve bu yayılma sonucu kurulan Kayseri istasyonunda açılan Amerikan okulların sayılarının her geçen yıl artmış olması dikkat çekicidir.

2.2.2. Orta Dereceli Okullardaki Eğitim Faaliyetleri

Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı coğrafyasında misyonerlik faaliyetlerini etkin hale getirmek adına açtıkları ilkokullardan sonra, eğitim kalitesini artırıp, hizmet verilen azınlıkların eğitim ihtiyaçlarını karşılamak ve de ilahiyat okulları ile kolejler için ilkokuldan sonra eğitim açığının giderilmesi adına oluşturulan orta dereceli okullar Kayseri istasyonunda da yaygın olarak açılmıştır.

Kayseri istasyonunda ilkokullardan sonra orta dereceli okul olarak önce 1871 yılında Talas'daki Amerikan Kız Okulu eğitime başlamış⁶⁴⁶, daha sonra 1883 yılında Kayseri'deki Erciyes Erkek Protestan Lisesi kurulmuştur. 1889 yılında ise Yozgat ve İstanos'da Erkek Protestan Liseleri ile Talas'ta açılan Talas Amerikan Erkek Okulu Board misyonerlerinin Kayseri istasyonundaki orta dereceli olarak yürüttükleri eğitim faaliyetlerini oluşturmuştur.

⁶⁴⁶ PABCFM, **Reel 628**, No: 133.

Ancak, Kayseri istasyonunda eğitim açısından öne çıkan üç okul vardır: Talas'daki Amerikan Kız ve Erkek Okulları ile Kayseri'deki Anaokulu'dur. Bunların başarılı olmasında da Amerikalı misyonerlerin bu okulları yönetimleri altında tutmaları gösterilmektedir. Söz konusu bu okullara daha çok önem verildiğinden ileri tarihli raporlarda Kayseri'deki ve Yozgat'daki liselerle ilgili bilgilerin raporlarda fazla yer almamaya başlamış, bu okullarla olan ilişkiler zayıflamıştır.

Kayseri istasyonunda faaliyet göstermiş olan ortadereceli okullardaki öğrenci dağılımları ise Tablo 2.2. de verilmiştir.

Tablo 2.2. Kayseri İstasyonundaki Ortadereceli Okullarda Okuyan Öğrenci Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kayseri Erkek Lisesi	Yozgat Erkek Lisesi	Istanos Erkek Lisesi	Talas Kız Lisesi	Talas Erkek Lisesi
1874	-	-	-	9	-
1875	-	-	-	15	-
1877	-	-	-	24	-
1878	15	-	-	40	-
1879	-	-	-	45	-
1880	-	-	-	46	-
1881	-	-	-	48	-
1882	-	-	-	40	-
1883	22	-	-	58	-
1884	22	-	-	69	-
1885	18	-	-	55	-
1886	45	-	-	37	-
1887	43	-	-	28	-
1888	28	36	33	50	-
1889	35	-	33	70	-
1890	37	29	25	100	-
1891	35	28	32	94	-
1892	55	24	35	90	-
1893	52	18	22	67	-
1894	40	20	24	97	-
1895	50	27	25	50	-
1896	-	-	-	-	-
1897	17	33	-	60	50
1898	45	58	-	48	77
1899	-	20	-	78	62
1900	30	-	-	72	50
1901	-	-	-	71	-
1902	-	-	-	83	83
1903	22	19	-	79	80
1904	40	25	-	98	84
1905	40	84	-	97	75
1906	40	80	-	73	62
1907	30	70	-	82	70
1908	35	80	-	70	76
1909	45	60	-	109	110
1910	35	30	-	115	105
1911	-	-	-	147	126
1912	-	-	-	155	151
1913	-	-	-	162	163

Yukarıdaki tabloda bazı yıllarla ilgili raporlar ya okunamadığından ya da o döneme ait raporlarda okullardaki öğrenci sayılarına dair bilgiler verilemediğinden, açıklık getirilemeyip, doldurulamamıştır. Ayrıca, başta Talas Amerikan Kız ve Erkek okullarındaki öğrenci sayıları olmak üzere, Amerikan Board misyonerlerinin yıllık istasyon raporlarındaki gösterdikleri sayılarla, yıllık istasyon çizelgelerinde gösterdikleri sayılar arasında dönem dönem çelişkiler göze çarpmıştır. Yukarıda bulunan tablo genel itibarıyla yıllık istasyon çizelgelerinde yer alan bilgilerden yararlanılarak doldurulmuş olup, bazı yıllardaki öğrenci sayılarını belirlemede yıllık istasyon raporlarına başvurulmuştur.

2.1.2.1. Kayseri (Erciyes) Erkek Protestan Lisesi:

Kayseri'deki Erkek Protestan Lisesi 1883 yılında açılmıştır⁶⁴⁷. Tespit edilen ileri tarihli belgelerde Kayseri'deki bu liseden bahsederken Erciyes Lisesi (The Argeos High School) ismi de kullanılmıştır. Bu lisenin ilk kurulduğu dönemde 22 öğrenci eğitim almıştır. Zamanla verilen eğitim sayesinde şehirde etkin bir rol oynayıp öğrenci sayısında yıldan yıla bir artış olmuştur.

1885–1886 yıllarına ait raporda bu okulun yıllık harcaması 62½ Osmanlı Lirası olduğu ifade edilmektedir. 1885–1886 döneminde Erciyes Lisesi'nin öğrenci sayısı 18 iken 1886–1887 döneminde bu sayı 45'e çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde okul 6 mezun vermiştir⁶⁴⁸. 1883 yılında kurulan Kayseri'deki bu lise, sadece şehirdeki öğrenciler için değil aynı zamanda dış istasyonlardan gelen öğrenciler düşünülerek yatılı bir okul olarak eğitime başlamıştır. 4 yıllık eğitimin sonunda bu okuldan mezun olan öğrenciler genelde Merzifon'daki Anadolu Koleji veya Antep'deki Merkezî Türkiye Koleji'nde yüksek eğitimlerini sürdürmeye çalışırken, bazıları da ya istasyon sahasındaki okullarda öğretmenlik yapmayı ya da ticaretle uğraşmayı tercih etmişlerdir⁶⁴⁹. Örneğin 1886–1887 yılında bu okuldan mezun olan 6 öğrencinin 3'ü Merzifon'a gidip yüksek eğitimlerini tamamlarken, 2'si öğretmen olmuş, 1 kişi ise ticarete atılmıştır⁶⁵⁰.

⁶⁴⁷ Ancak 1878 yılına ait istasyon çizelgesinde Kayseri'de 15 öğrencisi olan ortadereceli bir erkek yatılı okulunun eğitim verdiği belirtilmekle birlikte, bu okulla ilgili 1883 tarihine kadar bir bilgi yer almamış, 1883 yılından itibaren okul hakkında istatistikî bilgiler verilmeye başlanmıştır. PABCFM, **Reel 588**, No: 223, 224, 225, 229, 230, 235.; **Reel 596**, No: 297, 303, 304, 308, 312, 313.; **Reel 606**, No: 848.

⁶⁴⁸ PABCFM, **Reel 596**, No: 689.

⁶⁴⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 112, 207.

⁶⁵⁰ PABCFM, **Reel 596**, No: 693.

1888–1889 yılları için hazırlanan istasyon raporlarından anlaşıldığı üzere Kayseri istasyonundaki lise sayısı Yozgat ve Istanos’daki liselerle birlikte 3’e çıkmıştır. Bu dönemdeki 3 lisenin toplam öğrenci sayısı ise 91’dir⁶⁵¹

1889–1890 döneminde ise buradaki okulda öğretmenlik yapmak için Merzifon’dan Dikraw Gulbenkean adındaki bir öğretmen gelmiştir. Bu dönemde okuldaki öğrenci mevcudu 35’dir. Bu sayının artırılması içinde bölgedeki aileler ikna edilmeye çalışılıp öğrenci sayısında artırıma gidilmeye çalışılmıştır⁶⁵².

1892–1893 döneminde Erciyes Erkek Protestan Lisesi’nde Kayseri istasyonunda uzun süredir görev yapan Mr. Fowle dersler vermiştir. Bu dönemde okulda eğitim gören 36 erkek öğrenci Mr. Farnsworth’un evinin yanında bulunan yatılı bölümde kalmıştır. Fakat buranın barınmak için sağlıklı ve tamamen uygunsuz olmasından dolayı eğitim çalışmaları adı altında Amerikan Board’dan destek istenmiştir⁶⁵³.

Bu okuldan 7 Temmuz 1893’de 6 öğrenci, 4. sınıftan mezun olmuştur⁶⁵⁴. 1894–1895 döneminde Erciyes Lisesi’nin yatılı kısmının sorumluluğunu Mr. Wingate almış⁶⁵⁵, ancak 1895 yılına ait istasyon raporunda, organizasyon ve yönetim açısından tam bir sorumlunun olmaması, okul ve bulunduğu bölge açısından uygunsuz oluşu ve öğretmen sayısının yetersizliği gibi okulun bazı sorunlarının olduğu ifade edilmiştir⁶⁵⁶. Yine bu dönemde yaşanan huzursuzluktan dolayı Amerikan misyonerlerin ve Protestan okullarındaki öğretmenlerin güvenlik kaygısı çektikleri; Kayseri’den Talas’daki okula ders vermeye gitmek isteyen bir öğretmeninde bazı tehlikeler atlattığı raporlarda ifade edilen bir başka husus olmuştur⁶⁵⁷.

1897 yılında ise Kayseri’deki erkek lisesinin yönetimini Ermenilere bırakan Amerikan Board misyonerleri Talas Amerikan Erkek Okulu’nun idaresine önem vermeye başlayıp, bu okulun gelişmesine Kayseri’deki okula nazaran daha çok önem vermişlerdir. Talas’ın tercih edilmesinde bölgenin yatacak yer konusunda avantajlı olması ve erkeklerin meslekî yönde yeteneklerini geliştirmeleri adına gerekli materyallerin burada rahatlıkla temin edilmesi gibi faktörler etkili olmuştur⁶⁵⁸.

⁶⁵¹ PABCFM, **Reel 596**, No: 701.

⁶⁵² PABCFM, **Reel 606**, No: 22.

⁶⁵³ PABCFM, **Reel 606**, No: 324, 325.

⁶⁵⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 449.

⁶⁵⁵ PABCFM, **Reel 606**, No: 523.

⁶⁵⁶ PABCFM, **Reel 606**, No: 595.

⁶⁵⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 526.

⁶⁵⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 674.

1899 yılına ait İstasyon raporunda belirtildiği üzere Kayseri istasyonunda 3 erkek lisesi bulunmaktadır. Bu liseler Kayseri'deki Erciyes Erkek Protestan Lisesi, Yozgat Erkek Protestan Lisesi ve Talas Amerikan Erkek Okulu'dur⁶⁵⁹.

Bu okul misyonerlerin kontrolünde altındayken 1898 tarihine ait belgelerde lisenin yönetimi yerli Protestan halk tarafından yönetilmeye başlandığı ifade edilmiştir. Ayrıca okulun kurulduğu tarihten, Nisan 1899 tarihine kadar Kayseri Protestan Erkek Lisesi'nden 60 öğrenci mezun olmuştur⁶⁶⁰.

1902–1903 yılında ait istasyon raporunda belirtildiği üzere bu okul, masraflarının bir kısmını Amerikan Board'un göndermiş olduğu parayla karşılamıştır. Ancak hem Kayseri'deki lise hem de Yozgat'daki lise eğitim açısından memnun edici bir konumda değildir⁶⁶¹.

Erciyes Erkek Protestan Lisesi'nin yönetiminin el değiştirmesi, Amerikan Board misyonerlerinin bu lise ile olan ilişkisini zayıflatmıştır. Dolayısıyla ileri tarihli belgelerde Erciyes Lisesi ile ilgili bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak her ne kadar Board misyonerlerinin bu liseyle ilgilenmese de, burada verilen eğitim-öğretimin Amerikan eğitim sistemine uygun ve Amerikan Board misyonerlerinin düşüncelerinde yakın bir anlayış çerçevesinde olmuş olma olasılığı yüksektir.

2.1.2.2. Yozgat Erkek Protestan Lisesi:

Yozgat'da bir Protestan Lisesi'nin kurulma düşüncesi 1887 yılında ortaya çıkmıştır. 1886 sonbaharında Antep'deki Merkezî Türkiye Koleji'nden mezun olan Dakyesian adındaki genç bir adam Yozgat'da öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. Zaten bölgede verilen eğitim Kayseri istasyonundaki okullar arasında eğitim kalitesi açısından öne çıkan bir konumdayken, Dakyesian'ın çalışmalarıyla daha da yukarıya çıkmıştır. Ancak bu dönemde Yozgat'da bir lise açmanın erken olduğunu düşünen Kayseri istasyonundaki misyonerler, bu düşüncüyü kısa bir süreliğine ertelemek zorunda kalmışlardır⁶⁶².

⁶⁵⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 847.

⁶⁶⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 848.

⁶⁶¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 35, 36.

⁶⁶² PABCFM, **Reel 596**, No: 693.

1888–1889 döneminde ise Yozgat’da bir Erkek Protestan Lisesi eğitime başlamıştır. Bu dönemde okulun masraflarının yarısını Amerikan Board karşılarken, diğer yarısı da bölgedeki cemaatin yardımlarıyla karşılanmaya çalışılmıştır⁶⁶³.

1890–1891 yıllarına ait raporda belirtildiği üzere bu okulda öğretmen olarak Merzifon papaz okulundan mezun olan Alanganoosh Tikerian adındaki bir öğretmen görev yapmıştır. Ayrıca bu dönemde okulun yeni bir mahalleye taşınması söz konusu olmuştur. Bu okulda verilen dersler dışında Protestan misyoner çalışmaları çerçevesinde okulun içinde Pazar ayinleri düzenlenip, öğrencilerin ilahiler okuyarak bu ayine iştirak ettirilmiş, öğrenciler üzerinde de etkileyici misyonerlik faaliyetlerinde bulunulmuştur⁶⁶⁴.

1898 yılına ait istasyon raporunda Yozgat Erkek Protestan Lisesi’nin ilk kurulduğu zaman yerli Protestanlar tarafından yönetildiği ancak Kayseri istasyonundaki Amerikalı misyonerlerle ilişki halinde oldukları belirtilmiştir. Yine raporda okulun özellikle Papaz Krikoryan zamanında gayet iyi yönetildiği, fakat bu dönemde öğretmen sıkıntısı yaşadığı ifade edilmiştir⁶⁶⁵.

1902–1903 yılları için hazırlanan istasyon raporunda bu okulun ekonomik anlamda ayakta kalması *özel yardımlar* olarak ifade edilen bazı varlıklı şahısların okul adına gönderdiği paralarla sağlanmıştır. Fakat bu okulun eğitim açısından kaliteli olduğunu söyleyemeyiz. Söz konusu dönemde okuldaki sadece bir öğrenci Anadolu Koleji’ne gönderilmiştir⁶⁶⁶.

İlerleyen yıllarda da Kayseri’deki Protestan Lisesi’ndeki yönetsel değişikliğin burada da yaşanmasıyla birlikte, Amerikan Board misyonerlerin bu okulla olan ilişkisinde azalma olmuş, istasyon raporlarında okul hakkında geniş bilgilere verilmemeye başlanmıştır.

2.1.2.3. İstanos Erkek Protestan Lisesi:

Yozgat Erkek Protestan Lisesi gibi İstanos Erkek Protestan Lisesi de 1888–1889 döneminde eğitime başlamıştır. Bu lisenin ihtiyaçları açıldığı dönemde Amerikan Board tarafında ve de İstanos papazı Harootune Sarkisian’ın İskoçya’da bulunan arkadaşının gönderdiği bazı yardımlar sayesinde giderilmeye çalışılmıştır⁶⁶⁷.

⁶⁶³ PABCFM, Reel 596, No: 701.

⁶⁶⁴ PABCFM, Reel 606, No: 114.

⁶⁶⁵ PABCFM, Reel 606, No: 847.

⁶⁶⁶ PABCFM, Reel 618, No: 36.

⁶⁶⁷ PABCFM, Reel 596, No: 701.

1890–1891 yıllarına ait raporda belirtildiği üzere bu okuldaki eğitim sistemi ve okula öğrencilerin nasıl alındığında dair Kayseri istasyonundaki Amerikan Board misyonerlerinin bir bilgilerinin olmadı ifade edilmiştir⁶⁶⁸

1892–1893 döneminde buradaki okul hakkında iyi raporların Kayseri istasyonuna ulaştığı belirtilmekle birlikte okuldaki gelişmeler hakkında bir bilgi verilmemiştir⁶⁶⁹. Istanos bölgesinin yaşadığı dinî ve eğitimsel sıkıntılardan dolayı okulun olumsuz etkilendiği belirtilmiş, daha sonra 1899 yılına ait istasyon raporunda Kayseri istasyonunda yer alan liseler arasında Istanos'daki lise yer almamıştır⁶⁷⁰. Zaten Istanos Erkek Protestan Lisesi'nin kuruluşundan beri yönetim şekli, ders içerikleri ve öğrenci politikaları konusunda bir bilgi alamayan Kayseri istasyonundaki görevli misyonerler ileriki tarihlerde de bu lise hakkında bilgilere değinmemiştir.

2.1.2.4. Talas Amerikan Kız ve Erkek Okulları:

Talas Amerikan Kız Okulu ve Talas Amerikan Erkek Okulu diye iki ayrı başlıklar halinde incelediğimiz okullar, içerisinde iptidai (ilkokul), rüşdiye (ortaokulu), idadi (lise) düzeyinde eğitimlerin verildiği bir eğitim tesisi şeklinde ele alınmıştır. Hatta ileri tarihlerde bu okullara ilave olarak anaokulları da eğitim hizmeti vermiştir.

Talas'da Amerikan Board misyonerlerin eğitim faaliyetleri erkek ve kızların bir arada okuduğu bir karma ilkokul düzeyinde 1871 yılında başlamıştır⁶⁷¹. Bu tarih Amerikan Board belgelerinde ve Osmanlı arşiv vesikalarında Talas Amerikan Kız Okulu'nun kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. Talas Amerikan Erkek Okulu'nun kuruluş tarihi ise Osmanlı arşiv vesikalarında yine 1871 tarihi olarak kabul edilmekle birlikte Amerikan Board belgelerinde Talas Amerikan Erkek Okulu'nun 1871 yılında kurulduğuna dair bir ibareye rastlanılmamıştır.

Araştırmamızda özellikle Talas Amerikan Erkek Okulu'nun kuruluş tarihi tam olarak tespit edilememiştir. İlkokul ve ortadereceli eğitim veren bu okulun kuruluş tarihi olarak konuyla ilgili bazı çalışmalarda⁶⁷² 1889 tarihi gösterilmektedir. Bu çalışmalardan biri olan Frank Andrews Stone'un kitabında 1889 yılında Talas'da bir *Erkek Lisesi* açıldığı

⁶⁶⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 112.

⁶⁶⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 449.

⁶⁷⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 847.

⁶⁷¹ PABCFM, **Reel 588**, No: 145, 150; **Reel 628**, No: 133.

⁶⁷² Stone; **a.g.e.**, s.90.; Özsoy, **a.g.e.**, s.62. ; ve ayrıca Cumhuriyet döneminde kullanılan Talas Amerikan Okulu ambleminde de okulun kuruluş tarihi olarak 1889 tarihi gösterilmektedir. Bkz. **Ek-8**

belirlenmektedir. Ancak bahsi geçen tarihle ilgili ne W. A. Farnsworth'un 26 Haziran 1889 ve 4 Haziran 1890 tarihli istasyon raporlarında ne de 1889 tarihine ait istatistikî bilgilerin yer aldığı yıllık istasyon çizelgesinde Talas'da ortadereceli bir erkek okulu tespit edilememiştir⁶⁷³. Amerikan Board belgelerinde Talas'da yatılı ve ortadereceli bir erkek okulu ilk olarak 50 öğrencisiyle birlikte 1897 yılında faaliyete geçtiği yıllık istasyon çizelgesinde belirtilmiştir⁶⁷⁴.

Talas Amerikan okullarıyla ilgili bazı çalışmalarda ve Cumhuriyet dönemine ait Talas Amerikan Okulu armasında okulun kuruluş tarihinin 1889 yılı olarak alınmasını ise bu tarihte Aşağı Talas bölgesinde yer alan Talas Amerikan Kız Okulu'nun Yukarı Talas bölgesinde bulunan ve bugün Erciyes Üniversitesi Sosyal Tesisleri olarak kullanılan yerleşkenin satın alınıp, bu bölgeye taşınıldığı dönem olmasından dolayı 1889 yılı okulun kuruluş yılı olarak kabul edildiğini düşünmekteyiz.

2.1.2.4.1 Talas Amerikan Kız Okulu:

Talas'daki Amerikan Kız Okulu 1871 yılında⁶⁷⁵ Miss Sarah Closson ve Miss Ardele Grisword çabalarıyla açılmıştır. İlk zamanlarda çevredeki insanların tepkilerine rağmen öğrencilerden para alınmadan bir kaç kızın bu okula gelmeleri için ikna edilmesinden sonra okul eğitime başlamıştır. Yatılı olarak açılan bu okulda ilk yıl için yatılı bölümüne iki kız öğrenci kayıt olmuştur. Bu yıllarda insanların fakirliği, kızların erken evlendirilme geleneği, Gregorian kilisesinin muhalefeti gibi nedenlerden dolayı okul idarecileri öğrenci bulmakta zorlanmış, hatta tatillerde öğrencilerini kaybetme korkusundan dolayı onları evlerine göndermemişlerdir⁶⁷⁶.

1872–1873 yılına ait yıllık raporda, bu dönemde Talas'da açılan ve ilk zamanlarda hem erkek hem de kızların eğitim aldığı bu okulun yöneticisi olarak Mrs. Bartlett görev yapmış, okulun standartlarının yükselmesinde büyük çabaları olmuştur. Bu dönemde

⁶⁷³ PABCFM, **Reel 596**, No: 416, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706.; **Reel 606**, No: 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27.

⁶⁷⁴ PABCFM, **Reel 607**, No: 410, 411.; Ayrıca aynı tarihte Kayseri Protestan Erkek Lisesi'nin yönetimini yerel halka bırakan Amerikan Board misyonerlerinin Talas Amerikan Erkek Okulu ile birleştirilip lise düzeyinde eğitim faaliyetlerini yürütmeye başladıklarını ifade eden yıllık istasyon raporluda 1897 yılına ait yıllık istasyon çizelgesinde yer alan bilgiyi destekler niteliktedir. PABCFM, **Reel 606**, No: 757.

⁶⁷⁵ Osmanlı arşiv belgelerinde bu okulun 1871 yılında Talas'ın Türaboğlu adındaki Hristiyan mahallesinde iptidai, rüşdi ve yarı idadi derecesinde, eğitim süresi 7 yıl olan, kızlara yatılı ve gündüzlü eğitim vermek amacıyla Amerikan Board misyonerleri tarafından kurulduğu ifade de edilmektedir. Ayrıca kurulduğu dönemde ferman-ı âli alınmamış olan bu okula, kuruluşundan otuz yıl sonra 22 Aralık 1901 tarihinde vali Tevfik Paşa zamanında ruhsat verilmiştir. Bkz. Gülbadi Alan, **Osmanlı'da Protestan Okulları**, Meydan Yayıncılık, İstanbul 2008.

⁶⁷⁶ PABCFM, **Reel 628**, No: 133.

okul mevcudu 20 olup öğrencilerin büyük bir çoğunlu okul taksitini ödemeye başlamış fakat mevcut öğrenciler içerisinde 7'sinin gelecek eğitim döneminde ödeme noktasından sıkıntı çekebilecekleri okulla ilgili raporlarda belirtilmiştir.

İlk önce Aşağı Talas bölgesinde kurulan kız okulu, Aralık 1873'de yine Aşağı Talas bölgesinde bulunan başka bir binaya taşınmıştır. Başka bir okul binasında taşınmasıyla birlikte 1874 yılında Amerikan Kız Okulu'nun öğrenci sayısında büyük artış olmuştur. Bu dönemde okula kayıt olan öğrencilerin yarısını Rumlar diğer yarısını Ermeniler oluşturmuştur. 1874–1875 dönemlerinde Talas'da bulunan Amerikan Kız Okul'un yatılı bölümünde ise dokuz öğrenci eğitim almış ve bu öğrencilerden üçü Protestan Kilisesi'ne üye olmuşlardır⁶⁷⁷.

Kayseri istasyonundaki birçok okulda olduğu gibi Amerikan Board misyonerleri yönetiminde olan bu okullardaki Ermeni ve Rum öğrenciler de ortak dil olara Türkçeyi kullanmışlardır⁶⁷⁸. 1875–1876 yılında ise Talas Amerikan Kız Okulu'nda 15 öğrencisi eğitim almıştır. Bu öğrencilerden 8'ine Board tarafından eğitimlerine destek vermek amacıyla maddî yardımlarda bulunulmuştur. Okuldaki mevcut bu 15 kız, dokuz farklı kasabadan gelmekle birlikte yaş ortalamaları 12'dir.

1876 yılının ilkbaharında Talas Amerikan Kız Okulu'ndaki dört kız öğrenci, Merzifon'daki Amerikan Kız Okulu'nun yatılı bölümüne gönderilmiştir. Bu dönemde Mrs. Bartlett'in yerine okulun yöneticiliğini ise Miss Closson yapmaya başlamıştır. Ayrıca okulda eğitim gören kızlara okul binasında veya bölgedeki misyoner evlerinde yerler sağlanarak barınma sorunları geçici olarak giderilmeye çalışılmıştır⁶⁷⁹.

1876–1877 yıllarına ait raporda Talas Amerikan Kız Okulu'nda kızlardan başarılı olanları, Gemerek, Çakmak, Sarıhamzalı, Sungurlu gibi dış istasyonlara gönderilerek buralardaki öğretmen açıklarının giderilmesinde kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca bu dönemde okula 5 Rum olmak üzere 24 yatılı öğrenci kayıt yaptırmıştır. Bu 24 yatılı öğrenciden 7'si de kiliseye üye olmuşlardır. Yaş ortalaması 16 olan bu yatılı kız öğrenciler Kayseri istasyonuna bağlı, Sungurlu, Yozgat, Sarıhamzalı, İncirli, Çakmak, Eylence, Gemerek, Muncusun, Evkere, İstefana, Everek, Niğde, Cücün, Ürgüp ve

⁶⁷⁷ PABCFM, **Reel 589**, No: 9.

⁶⁷⁸ PABCFM, **Reel 589**, No: 22.

⁶⁷⁹ PABCFM, **Reel 589**, No: 28.

Kayseri’den olmak üzere farklı farklı bölgelerden gelip eğitimlerini Talas’da bulunan bu okulda sürdürmüşlerdir⁶⁸⁰.

Talas Amerikan Kız Okulu’nda okuyan öğrenciler ders zamanlarının dışında, kadınlar için yapılan dua toplantılarına katılmış, düzenli olarak İncil eğitimi almış, ev ev ziyaretlerde bulunup buralardaki kadınlara İncil öğretip ve böylece bölgedeki insanlara nüfuz ederek onların sevgi ve güvenlerini kazanmışlar ayrıca bir misyonerlik görevini de yerine getirmişlerdir. 1878–1879 eğitim döneminde Talas Amerikan Kız Okulu’nda eğitim gören 45 öğrencinin 26’sı Protestan Kilisesi’ne üye olmuştur. Bu dönemde okuyan öğrencilere Amerikan Board’un yıllık olarak kişi başı 4 Osmanlı lirası harcanmıştır. Ayrıca bu tarihlerde okulun yöneticiliği Miss Closson yapmıştır⁶⁸¹. Fakat bu kişinin Amerika’ya yaptığı uzun tatil zamanlarında Talas’daki Kız Okulu ve yatılı bölümü onun eksikliğini bir hayli hissetmiştir.

İlkokuldan sonra yedi yıllık bir eğitim süresi olan Talas Amerikan Kız Okulu’nda okutulan dersler; Aritmetik, Coğrafya, Ermenice gramer ve tercüme, Rumca gramer, Alfabe, Osmanlıca Gramer olup ayrıca psikoloji eğitiminin yanı sıra vokal ve enstrümantal müzik dersleri de verilmiştir⁶⁸².

Bu okuldan mezun olan öğrenciler genelde Kayseri sahasındaki okullarda eğitim verirken, bazıları da Merzifon, İzmir gibi bölgelerde yüksek eğitimlerini tamamlamışlardır. Ayrıca bunların dışında evlenip eğitimlerine devam etmeyen veya öğretmenlik yapmayan kızlarda olmuştur⁶⁸³.

1888–1889 döneminde okulun yöneticiliğine Amerika’dan dönen Miss Closson tekrar geçmiştir. Miss Closson’un yokluğunda 4 yıl boyunca okulun yöneticiliğini yapan Miss Burrage ise uzun bir çalışma döneminde sonra Miss Closson’un gelişle Amerika’ya tatile gitmiştir. 27 Haziran 1889 yılında Talas Amerikan Kız Okulu’ndan 14 öğrenci mezun olmuştur. Okulun birçok öğrencisi yatılı olup bazı öğrenciler günübirlik olarak da okulda verilen eğitimden yararlanma imkânları bulmuştur. Bu dönemde Talas kız lisesiyle ilgili dikkat çeken bir husus ise öğrenci yaş ortalamasının 17’ye çıkmış olmasıdır⁶⁸⁴.

Yaklaşık 18 yıl kiralık olan bir binada eğitimini sürdürmek zorunda kalan Talas Amerikan Kız Okulu öğrenci ve öğretmenleri 1889 yılında, özellikle WBM’nin (The

⁶⁸⁰ PABCFM, **Reel 589**, No: 37.

⁶⁸¹ PABCFM, **Reel 589**, No: 49, 50.

⁶⁸² PABCFM, **Reel 588**, No: 340, 341, 342.

⁶⁸³ PABCFM, **Reel 596**, No: 681, 682.

⁶⁸⁴ PABCFM, **Reel 596**, No: 701.

Women's Board of Mission) büyük maddi desteği ile Yukarı Talas bölgesinde bulunan, 1874 yılında yapılmış olan taştan bir binayı⁶⁸⁵ satın almışlardır. Bugün Erciyes Üniversitesi Sosyal Tesisleri olarak kullanılan bu binanın⁶⁸⁶, o tarihlerdeki belgelerde 2 küçük bahçesi ve bu bahçelerde birçok meyve ağaçlarının bulunduğu, ayrıca bölgede görevli misyonerlerin barınmaları için iki evin daha inşa edilebileceği bir alanın olduğu şeklinde ifadelerle okulun bulunduğu bölge anlatılmaya çalışılmıştır⁶⁸⁷. Satın alınan bu binada Talas Amerikan Kız Okulu ilk olarak ise 23 Eylül 1889 yılında öğrencilerine eğitim vermeye başlamıştır⁶⁸⁸.

Bu okulda Rumlar ve Ermeni ailelerin kızları eğitim görmekle birlikte, 1889–1890 döneminin sonunda okuldan mezun olan 8 kızdan birisi ise Rum'dur. Bu Rum kız Talas Amerikan Kız Okulu'ndan diploma alan ilk Rum kız olma özelliği ile de Amerikan Board belgelerindeki yerini almıştır. Mezun olan bu kız öğrenci daha sonra Istefana'da öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Yine bu dönemde Talas Amerikan Kız Okulu'ndan mezun olan kızlardan birisi ise iyi bir müzik eğitimi almamasına rağmen okulda müzik öğretmenliği görevine başlayıp, 30 öğrenciye ders vermiştir. Bu dönemde okul yöneticisinin dışında bir Rum ve üç Merzifon'dan gelen Ermeni öğretmen görev yapmıştır⁶⁸⁹.

Ayrıca Talas Kız Lisesi'nden mezun olan kız öğrencilerin bu dönem sonunda başarılı ve istekli olan bazı kızlara Talas bölgesinde kurulan anaokulunda öğretmenlik yapmaları için *Eğitim Sınıfı* adında oluşturulan bölümlerde 1 yıl süreyle eğitim verilerek buralarda hizmet vermeleri sağlanmaya başlanmıştır⁶⁹⁰. Bu eğitim sınıfı çalışmaları *Anaokulları* başlığı altında detaylı olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

24 Şubat 1890 tarihinde Miss Closson'un hazırlamış olduğu Talas'daki okulun yatılı bölümde kalan öğrencileri gösteren listede isimlerini tespit edebildiğimiz bazı kızların isimleri, geldikleri bölge ve yaşları Tablo 2.3. de gösterilmiştir⁶⁹¹.

⁶⁸⁵ Ayrıca bu binaya Paşa'nın Konağı veya Aslanlı Konak denilmektedir. Özsoy, **a.g.e.**, s. 57.

⁶⁸⁶ Bkz. **Ek-5.1.** ve **Ek-5.2.**

⁶⁸⁷ PABCFM, **Reel 596**, No: 703.

⁶⁸⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 22.

⁶⁸⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 23.

⁶⁹⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 24.

⁶⁹¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 28, 29, 30.

Tablo 2.3. 1890 Yılında Talas Amerikan Kız Okulu’nun Yatılı Bölümünde Kalan Kız Öğrencilerin İsimleri, Yaşları ve Memleketleri

<u>İsim</u>	<u>Memleket</u>	<u>Yaş</u>	<u>İsim</u>	<u>Memleket</u>	<u>Yaş</u>
Agharvilza	Muncusun	17	Maria	Zincidere	16
Agharvilza	Kayseri	16	Mariam	Muncusun	16
Arousiag	Kayseri	16	Mariam	Rumdigin	16
Asghig	Aziziye	12	Noyemzar	Muncusun	12
Arshagouhi	Yozgat	12	Nouritsa	Muncusun	13
Aspasia	Talas	16	Nouritsa	Yozgat	12
Armenelza	Muncusun	11	Nelle	Kayseri	13
Evelina	Talas	19	Ovsanna	Kayseri	17
Bedros	Denek Madeni	15	Ovsanna	Yozgat	17
Galhasian	Endürlük	12	Peraoza	Aziziye	15
Esphesnia	Zincidere	18	Penelope	Talas	12
Evelina	Zincidere	13	Revaka?	Talas	11
Evelina	Talas	16	Shenosoope	Everek	14
Enfsonia	Talas	12	Serpuhi	Everek	14
Enfsonia	Zincidere	13	Şahzade	Yozgat	15
Despeny	Zincidere	13	Salomeh	Talas	16
Despeny	Zincidere	12	Sofia	Zincidere	18
Güldudu	Yozgat	15	Theonasia	Talas	18
Haigoush	Kayseri	12	Theofane	Yozgat	12
Isgouhi	Everek	12	Yichosia	Çakmak	12
Halleope	Zincidere	11	Yecsona	Sarıhamzalı	17
Halleope	Zincidere	14	Yecsona	Talas	11
Haniya	Menteşe	16	Victorya	Endürlük	11

1890–1891 döneminde ise Miss Closson’a okuldaki çalışmalarında yardımcı olmak için Miss Johanna Zimmer adında bir bayan okula gelmiştir. Miss Zimmer okuldaki öğrencilere dersler dışında jimnastik, dikiş gibi kurslar vererek öğrencilerin kendilerini

geliştirmelerinde yardımcı olmuştur. Fakat bu kişi 1892 yılında istasyondan ayrılmıştır⁶⁹².

1892 yılında okulda 69'u yatılı 21'i günü birlik öğrenci olmak üzere toplam 90 öğrenci eğitim almıştır. Aynı yıl okula 3. katın çıkılması için inşaat çalışmalarına başlanmış, 1893 yılında bitirilen 3. kat inşaat masraflarının 64½ sini yani %42'sini Talas'da bulunan Protestan cemaat tarafından karşılamış, geri kalanı ise WBM. tarafından ödenmiştir⁶⁹³.

14 Temmuz 1893 yılında Talas Kız Lisesi'nin 6. sınıfından 4'ü Rum 6'sı Ermeni 10 öğrenci mezun olmuştur. Okul bu tarihe kadar geçen 10 yıllık süre zarfında 54 mezun vermiştir. Ayrıca bu tarihte de okulun yönetimi Miss Closson'un kontrolü altında olmuştur⁶⁹⁴.

1894 yılında okul 17 mezun vermiştir. Fakat Haziran 1894'de çıkan kolera salgınından dolayı okul 24 saat içinde dağıtılmış ve mezun olan 17 kişinin diplomaları ancak sonbaharda verilebilmiş ve bu öğrencilerden 7'si eğitimlerine yüksek okullarda devam etmiştir. Bu dönemde okula gelen Miss Nason adındaki misyoner öğretmenin çalışmaları neticesinde okuldaki öğrenci sayısı 100'e yaklaşmıştır. Bunların 59 yatılıdır. Bu yatılıların çoğunu da Ankara ve İstanos'dan gelen kızlar oluşturmuştur. Çünkü bu okullarda son yıllarda ilgisizlik söz konusu olmuştur. Yine 1894 yılına dikkat çekici bir olay ise bu dönemde düzenli olarak İngilizce derslerine başlanmış olmasıdır. Bu dönemden itibaren İngilizce yeni sınıflar için zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca mezun olmadan önce üst sınıflarada hızlandırılmış İngilizce dersleri verilmeye başlanılmıştır⁶⁹⁵.

1892–1895 yılları arasında Amerikan misyonerlerin açmış olduğu Protestan okullarına karşı hükümet tarafından sıkı denetimler getirilip, görevli zaptiyeler tarafından sık sık denetlenmeye başlanmıştır. Özellikle Talas ve Zincidere'deki okullarda incelemelerde bulunan zabtiyeler bu okullarda okuyan öğrenciler hakkında ayrıntılı listeler oluşturup kendilerine teslim edilmesini istemiştir⁶⁹⁶.

1895 yılına ait istasyon raporunda Talas'daki Amerikan Kız Okulu'nun ilerleme kaydettiği bundan dolayı okulun akademi düzeyine yükseltilmesi yönünde bir

⁶⁹² PABCFM, **Reel 606**, No: 105, 217, 317, 318.

⁶⁹³ PABCFM, **Reel 606**, No: 325, 448.

⁶⁹⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 450.

⁶⁹⁵ PABCFM, **Reel 606**, No: 523.

⁶⁹⁶ PABCFM, **Reel 606**, No: 522.

düşüncenin olduğu ifade edilmiştir. 1895 yılında öğrenci sayısı 50'ye düşmesine rağmen eğitim kalitesi açısından okul üst seviyede eğitim vermiştir⁶⁹⁷.

1896–1897 döneminde de Miss Closson'un yönetiminde okul başarılı bir yıl geçirmiştir. Ayrıca okuldaki dil eğitiminde Miss Orvis'in yoğun çalışmaları olmuş, bu konuda Miss Seelyee adındaki bayanın bölgeye gelip okula destek vermesi umut edilmiştir.

1896–1897 yılındaki önemli bir gelişme ise bu dönemde *Yetim* öğrenciler için çalışmaların başlatılmış olmasıdır. Öncelikli olarak bu yetimlerin okul taksitleri Amerika'da bulunan bazı Protestan zenginler tarafından karşılanmış ve böylece yardımlar sayesinde 28 yetim kız eğitim almaya başlamıştır⁶⁹⁸.

1897–1898 döneminde okul Miss Closson, Miss Nason ve Mrs. Seelyee'nin çalışmalarıyla gelişmeye devam etmiştir. Ayrıca okulda eğitim alan Rum öğrencilere yönelik Rumca derslerde katkısı olması için Atina'da doğan bir İngiliz bayan okulda çalışmaya başlamıştır. Böylece okul, bölgedeki Ermenilere ve Rumlara etkin bir şekilde nüfuz ederek Protestanlık açısından da etkin rol oynamıştır⁶⁹⁹.

Okul sadece Amerikalı öğretmenlerin çalışmalarıyla değil aynı zamanda kurulduğu zamandan beri yerli öğretmenlerinde hizmetleriyle birlikte eğitim çalışmalarını sürdürmüştür. Örneğin 1899–1900 eğitim döneminde okulda Merzifon, Adapazarı ve Maraş'taki Amerikan okullarından mezun 3 bayan öğretmenler birlikte, Robert Koleji'nden mezun bir erkek öğretmen çalışmıştır. Bu dönemde de eğitim çalışmalarını daha başarılı kılmak adına öğrenci sayısı sınırlı tutulmuştur. 1899–1900 döneminde okulun öğrenci sayısı 51'dir bunların. 39'u yatılıyken 12'si günübirlik öğrencilerdir. Okuldaki Rum öğrenci sayısı 17'iken 34'ü Ermeni'dir. Ayrıca yatılı bölümdeki 39 öğrencinin 10'u yetim öğrencilerdir⁷⁰⁰.

1900 tarihli istasyon raporunda ifade edildiği üzere Kayseri istasyonunda misyonerler tarafından yönetilen okullar; Talas'daki Amerikan Kız ve Erkek Okulları ile Kayseri'deki anaokuludur. Bu okullar Amerikan Board için çok önem arz eden okullardır⁷⁰¹.

1901 yılında Mrs. Seelyee'nin Talas'daki bu okuldan ayrılmasıyla birlikte okulun yönetimini Miss Closson tek başına yürütmek zorunda kalmıştır. Miss Closson 34 yıllık istasyon hizmeti süresince en son 13 yıl önce Amerika'ya gitmiş olması onun Kayseri

⁶⁹⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 597, 598.

⁶⁹⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 673.

⁶⁹⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 758.

⁷⁰⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 846.

⁷⁰¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 10.

istasyonu ve özellikle Talas Amerikan Kız Okulu için nedenli önemli bir şahıs olduğunu göstermektedir. Bu dönemde öğrenci sayısı 71 olup, bunların 49'u yatılı öğrencidir. Okul açıldığından bu döneme kadar 85 öğrenci mezun olmuştur. Bunların birçoğu çeşitli dış istasyonlarda öğretmenlik yapmış veya bu okulda hizmetlerde bulunmuştur. Haziran 1902'de Miss Closson bu okuldaki 31 yıllık eğitim hizmetinden sonra emekliye ayrılmıştır. Onun çalıştığı dönem zarfından 87 öğrenci okuldan mezun olmuştur. Miss Closson okuldan ayrıldıktan sonra 1902–1903 döneminde hizmet vermek için okula Miss S. N. Loughridge gelmiştir. Yatakhane ve okul taksiti için öğrencilerden 122 Osmanlı Lirası (633,60 \$) alınmış olup. Bu dönemdeki öğrenci sayısı Talas Amerikan Erkek Okulu'nda olduğu gibi 83 kişidir⁷⁰².

1903–1904 yıllarına ait raporda bu dönem süresince okulda Miss Loughridge, Miss Orvis ve Miss Dwight'dan oluşan üç Amerikalı görev yapmış, ayrıca dört yerli öğretmenle birlikte okulda eğitim veren öğretmen sayısı yedi olmuştur. Bu öğretmen kadrosuna dönem dönemde Mrs. Dodd adındaki bayanında yardımcıları söz konusudur. 1903–1904 eğitim yılında Talas Amerikan Kız Okulu'nda 47'si yatılı, 30'u günü birlik toplam 77 öğrenci eğitim görmüştür⁷⁰³.

1904–1905 yılında ise okulda altı Amerikalı öğretmen hizmet vermekle birlikte, eğitim gören öğrencilerin sayısı 77 den 95'e çıkmış⁷⁰⁴, yatılı öğrencilerin sayısı ise 69 olmuştur. Okulda Ermeni öğrenciler ağırlıkta olup, Rum öğrencilerin Ermenilere oranı 1/6'dır. Ayrıca Talas'da yaşayan Ferik Paşa'nın⁷⁰⁵ iki kızı da bu okulda gününbirlik öğrenci olarak eğitim gören iki Türk kızdır⁷⁰⁶. Bu dönemde öğrenci sayısının artmasından dolayı okul, yatılı öğrenciler için kalacak yer sıkıntısı çekmeye başlamıştır.

7 yıllık eğitim süresi olan Talas Amerikan Kız Okulu'nda, aritmetik, coğrafya, botanik, psikoloji, cebir, fizyoloji gibi derslerin yanında bütün sınıflarda İngilizce dersleri verilmiştir. Ayrıca her gün İncil dersleri, haftada bir gün öğleden sonraları dikiş kursları ve güzel konuşma dersleri de verilerek öğrenciler yoğun eğitim ve misyonerlik

⁷⁰² PABCFM, **Reel 618**, No: 35.

⁷⁰³ PABCFM, **Reel 618**, No: 52, 53.

⁷⁰⁴ İstasyon raporlarında 1903 yılında bu okuldaki öğrenci sayısı 77, 1904 yılında 95 olarak verilmesine karşılık, istatistikî verilerin yer aldığı yıllık istasyon çizelgesine göre 1903 yılında Talas Amerikan Kız Okulu'nda 79 öğrenci eğitim almış, 1904 yılında bu sayı 98 olarak verilmiştir. PABCFM, **Reel 617**, No: 258, 259, 286, 287.

⁷⁰⁵ Amerikan Board belgelerinde Ferik Paşa olarak geçen bu şahıs, 1905 tarihinde Anadolu'yu dolaşırken Kayseri'ye de uğramış olan Hans Hermann Graf Von Schweinitz'in yazdığı seyahatnamede ise Ferit Paşa olarak zikredilmekte ve o tarihlerde kentte bir mutasarrıf bulunmadığından dolayı bu kişinin mutasarrıflık vekiliğini yürütmekte olduğunu belirtmiştir. Osman Eravşar; **Seyahatnâmelerde Kayseri**, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri 2000, s. 259.

⁷⁰⁶ PABCFM, **Reel 618**, No: 73.

faaliyetlerinde geçirilmiştir. Yine Talas Amerikan Kız Okulu ile bağlantılı olarak yer alan ilkokulda, lisenin üst sınıfındaki öğrencilere pratik eğitim verilerek onların bir nevi staj yapmaları da sağlanmıştır⁷⁰⁷.

Okulda verilen aritmetik ve coğrafya derslerine kız öğrencilerin daha yoğun ilgisi olmuş, Rumca bölümünde ise Merzifon'dan gelen başarılı bir öğretmen dersler vermiştir. Bunların yanında verilen Ermenice dersleri sayesinde öğrenciler yıldan yıla ilerleyip, kızlar İngilizcenin yanında bu dili de rahatlıkla kullanır seviyeye gelmiştir. Osmanlı Türkçesi de okulun çalışma alanlarından biri olup bu konuda da dersler verilmiş ama bu dersi alan öğrenci sayısı az olmuştur. Dil alıştırmaları ve kompozisyonlar Türkiye Ermenicesi veya Rumcasıyla yazılıp öğretilirken, Kayseri sahasında konuşma dili olara ortak dilin Türkçe olmasından Türkçe üzerinde de durulmuştur.

Müzik derslerinde bir öğretmen bütün öğrencilere org ve piyano dersleri vermiş, notalarına uygun bir şekilde öğrencilerin oluşturduğu korayla birlikte müzik icra edilmiştir. Ayrıca süs çalışmaları ve fizik kültür dersleri de bu okulda verilmiş olan bir başka sosyal aktivite olarak karşımıza çıkmaktadır.

Okuldaki misyonerlik çalışmalar çerçevesinde yürütülen dinî öğretiler ağırlıklı olarak yatılı bölümdeki kızlara yönelik olmuştur.

Yapılan eğitim açısından Talas Amerikan Kız Okulu, Kayseri sahasında yer olan diğer okulla nazaran daha kaliteli bir eğitim verdiğini rahatlıkla söyleye biliriz. Buradaki öğrencilere öğretmenlik yolunda ilk yıldan itibaren basit düzeyde psikoloji eğitimi verilmeye başlanırken, eğitimlerinin son yılına gelen öğrencilere bu dönemde ağırlıklı olarak pedagoji eğitimi verilmiştir. Öğrenciler, söz konusu bu pedagojik dersleri de yukarıda da belirttiğimiz üzere liseye bağlı olarak bulunan ilkokulda pratik olarak uygulama fırsatı da bulmuşlardır.

1905–1906 döneminde Talas ve Kayseri'nin dışında 16 kız okulu varken, bu dönemde karma eğitim veren okullarla birlikte toplam sayı 39 olmuştur.

Paralı olan Talas Amerikan Kız Okulu'nun finansal kaynağını da doğal olarak öğrencilerden alınan okul taksitleri oluşturmuştur.

Okulda yatılı öğrenci sayısının fazla olmasından dolayı yatılı öğrencilerin barınma sorunu çok sıkıntı yaratmıştır. Okul yönetimi bu sorunu çözmenin iki yolu olduğunu düşünmüştür; birincisi, öğrencisi sayısını düşürmek veya misyonerlerin kendilerine ait

⁷⁰⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 74, 92.

evleri de eğitim çalışmalarına açmak, ikincisi ise Amerikan Board'dan istenen 500 Osmanlı Lirasının tahsis edilmesiyle yapılması düşünülen yeni bina sayesinde bu sıkıntıların giderileceği düşünülmüştür⁷⁰⁸.

1906–1907 döneminde okul taksitlerinin yüksek tutulup, gelen öğrenci sayısında azalma olması sağlanarak yatılı bölümdeki barınma sorunu birazda olsa halledilmeye çalışılmıştır. Ancak, bir önceki dönemde Bostan'daki kadın yönetiminden istenen 500 Osmanlı lirası gönderilmediğinden bu sorun kesin olarak çözülemediği görülmüştür.

Bu dönemde 47'si yatılı, 26'sı günü birlik öğrenci olmak üzere 73 öğrenci eğitim görmüştür. Bunun yanı sıra okulda 2'si Amerikalı toplam 5 öğretmen çalışmıştır. Ayrıca okul temizliğiyle ilgilenmek içinde bazı hizmetliler okulda görevlendirilmiştir.

Okul taksitleri yıldan yıla yükselerek 1906–1907 yılında toplam 236 Osmanlı Lirası öğrencilerden tahsis edilmiştir. Öğrencilerden alınan okul taksitleri okulun gelir kalemlerindeki önemli bir kalem olmasına rağmen, ülkede yaşanan enflasyon yüksekliğinden okulun özellikle erzak giderlerine harcanan meblağında artış göstermesi gelir ve gider hanesini dengelemiştir.

Öğrencilerin sağlık durumlarıyla da yakından ilgilenen okul yöneticileri, 1907 yılında Kayseri'de kısa bir süreli yaşanan çiçek hastalığı salgınından dolayı okuldaki bütün kızlar aşılanarak önceden tedbir alınmıştır⁷⁰⁹.

1907–1908 döneminde 37'si günü birlik 51'i yatılı olmak üzere toplam 82 öğrencisi bulunan Talas Amerikan Kız Okulu ile bağlantılı olarak anaokulu ve ilkokulunda çalışmaları devam etmiştir. Özellikle anaokulu ile lise arasında bir bağlantı sağlayan ilkokuldaki eğitim çalışmaları çok başarılı geçmiştir. Bu ilkokuldaki çalışmalar ağırlıklı olarak Ermeni öğrencilere yönelik olmuştur. Yine bu dönemde maliyeti 800 Osmanlı Lirasına mal olan ek bir bina inşaatına ihtiyaç duyulduğunu raporlarda belirtilmiştir⁷¹⁰.

1908–1909 yıllarına ait Talas Amerikan Kız Okulu raporuna göre bu okulun lise bölümünde 42'si yatılı, 22'si günü birlik ve 6'sı özel müzik öğrencisi olmak üzere toplam 70 öğrenci eğitim almıştır. Bu okulla bağlantılı olarak karma eğitim şeklinde faaliyet gösteren ortaokul ve ilkokul kısımlarındaki genel istatistikler ise şöyledir⁷¹¹;

⁷⁰⁸ PABCFM, **Reel 618**, No: 92, 93, 94.

⁷⁰⁹ PABCFM, **Reel 618**, No: 113, 114.

⁷¹⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 125.

⁷¹¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 138, 139.

Ortaokul:

Erkekler	11
Yatılı Kızlar	7
Günübirlik Kızlar	<u>+ 11</u>
	29

İlkokul:

Erkekler	21
Yatılı Kızlar	12
Günübirlik Kızlar	<u>+ 2</u>
	35

Bu okullarda eğitim gören öğrencilerin inançlarına göre dağılımları ise şöyledir;

Lise:

Protestan Ermeni:	39
Protestan Rum:	12
Gregorian Ermeni:	18
Ortodoks Rum:	<u>+ 1</u>
Toplam	70

Ortaokul:

Ermeni:	29
	<u>+</u>
	29

İlkokul:

Ermeni	:	27
Müslüman	:	8
		<u>+</u>
		35

Talas Amerikan Kız Okulu bünyesinde okuyan bütün öğrencilerden alınan okul taksitleri;

Yatılı Bölümden Alınan Para 847,00 \$

Günü Birlik Öğrencilerden Alınan

Lise	96.80
Orta	36.20
İlkokul	35.20
Müzik bölümü	<u>+ 88.00</u>

1102.20 \$'dır.

Okuldaki öğretmen sayısı ve dağılımları ise şu şekildedir;

Lise kısmında, Ermeni ve Türkçe dersi için 1 Ermeni erkek öğretmen, Müzik dersleri için 1 Ermeni bayan öğretmen, Fen dersi için 1 Ermeni bayan öğretmen, Ermenice dersi için 1 Ermeni bayan öğretmen, Rumca dersler için 1 Rum öğretmen olmak üzere toplam 5 öğretmen hizmet vermiştir. Ortaokul kısmında 1 ve İlkokul kısımda bulunan 1 öğretmende ilave edildiğinde genel olarak Talas Kız okulunda toplam 7 yerli öğretmen çalışmıştır. Bunun dışında okulun Yatılı departmanından sorumlu 1 Ermeni ve 2 Amerikalı öğretmende okulda hizmet vermiştir.

Ancak, 1908–1909 yıllarında yoksulluk, okul taksitlerinin yüksek olması ve ülkede yaşanan siyasi değişiklikler okuldaki öğrenci sayısına da büyük etki etmiştir.

1909–1910 yıllarında Talas Amerikan Kız Okulu’nda toplam 131 öğrenci eğitim görmüştür. Söz konusu bu öğrencilerle ilgili bazı istatistikî bilgiler ise şöyledir⁷¹²;

Lise Kısımındaki Öğrenci Sayısı	76	Yatılı Öğrenci Sayısı	63
Ortaokul Kısımındaki Öğrenci Sayısı	23	Günü Birlik Öğrenci Sayısı +	68
İlkokul Kısımındaki Öğrenci Sayısı	+ 32		
	131		131

Bu öğrencilerin 113’ü Ermeni, 17’si Rum ve 1’i Amerikalıdır. Öğrencilerin inançlarına göre dağılımları ise 42’i Gregorian, 2 Ortodoks Rum, 87’di Protestan öğrenci şeklindedir. Okulun 1909–1910 eğitim yılındaki gelir ve gider kalemleri ise şöyledir;

Gelirler:

Öğrencilerden Alınan Okul Taksitleri	438
WBM.’ dan Gelen Yardımlar	+ 230
	668 Osmanlı Lirası

Gider:

1 Haziran 1910 tarihi itibarıyla yaklaşık olarak 620 Osmanlı Lirası

Talas Amerikan Kız Okulu’nun 1911–1912 dönemine ait raporunda okul bünyesinde 64’ü yatılı 83’ü günübirlik olmak üzere 147 öğrenci eğitim gördü ifade edilmiştir. Bu öğrencilerin okullara göre dağılımı ise şöyledir; lise kısmında 70 öğrenci, ortaokul kısmında 23 öğrenci, ilkokul kısmında ise 43 öğrenci yer almıştır⁷¹³.

Eylül 1911’de yeni eğitim dönemine başlayan bu okulda yatılı öğrencilerin barınması için kız okulunun üst katı ve dispanser binasının çatı katı kız öğrencilerin kalması için tanzim edilmiştir. Bu arada kız okulu için yapımına başlanan inşaat için gerekli para bulunduktan sonra 1911 yılında burası faaliyete geçmiştir. Bu okul sınıfları ve yatakhane bölümü açısından daha önceki okula göre çok iyi inşa edilmiş olup, binanın bodrum katından çatı katına kadar olan bütün mekânları yemekhane, okuma salonu, sınıf ve yatakhane şeklinde değerlendirilmiştir.

⁷¹² PABCFM, **Reel 628**, No: 133.

⁷¹³ Okuldaki toplam öğrenci sayısı bu öğrencilerin eğitim düzeylerine göre dağılımını veren sayıların bir biriyle örtüşmediği görülmüş, ancak nedeni tespit edilememiştir. PABCFM, **Reel 628**, No: 162.

Bu eğitim döneminde de öğrencilere yönelik Hristiyanlık ve Protestan mezhebine dair yoğun misyonerlik faaliyetleri devam etmiştir⁷¹⁴.

1912–1913 yıllarına ait istatistiklere göre Talas Amerikan Kız okulunda 74’ü yatılı ve 81’i günü birlik olmak üzere 155 öğrenci eğitim görmüştür. Bu öğrencilerin 30’u lise, 62’si hazırlık, 24’ü ortaokul, 39’u ise ilkokul öğrencisidir. Yine öğrencilerin dinî inanışlarına göre dağılımı ise 77 Protestan, 72 Gregorian, 6 Ortodoks Rum şeklindedir. Ayrıca bu dönemde 3’ü Amerikalı 10’u yerli olmak üzere toplam 13 öğretmen eğitim vermiştir. Okulun gelir ve gider tablosu ise şu şekildedir⁷¹⁵;

Gelir:

Öğrencilerden Alınan Okul Taksiti	505 Osmanlı L.
WBM.’ dan Gelen	250
Diğer Kaynaklardan Gelen	+ 28
	783 Osmanlı L.

Gider:

725 Osmanlı L.

Bu dönemde gider kısmının gelir kısmına göre daha düşük olmasının nedeni okulun iyi bir binada eğitime başlamasıyla eğitim kalitesi artıp öğrenci sayısında bir büyüme söz konusu olmuş olmasıdır. Ayrıca öğrencilerden alınan yıllık 6 Liralık okul taksiti fiyatı 8 liraya çıkarılması da gelir kaleminde bir artış olmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde öğrenci sayısında artışa gidilmek amacıyla ilk defa Kayseri’de ilanlar verilerek bir sonraki yıl okula olan ilginin artırılması amacıyla reklâm yapılmıştır.

Son beş yılda eğitim kalitesinde büyük bir artış olan Talas kız okulunda bu süre zarfında İngilizce derslerine verilen ağırlık artmakla birlikte anaokulu eğitiminden sonra verilen 11 yıllık eğitim sayesinde Amerikan Board misyonerlerinin açmış oldukları diğer liselerle aynı düzeyde eğitim verilmiştir. Ayrıca mastır düzeyinde Talas Amerikan Kız Okulu’nda Rumca içinde eğitimler verilmiştir. Talas kız okulundan mezun olup hem dış istasyonlardaki okullarda hem de eğitim sınıflarında öğretmen olmak isteyen öğrencilere de özel öğretmenlik kursları da verilmiştir.

⁷¹⁴ PABCFM, **Reel 628**, No: 163, 164, 165.

⁷¹⁵ PABCFM, **Reel 628**, No: 187.

Eylül 1911 yılında tek katı bitirilerek taşınılan yeni binanın 2. katını da bitirmek için çalışmalar 1912–1913 döneminde de devam etmiştir. Yine aynı dönemde Okuldaki Hristiyanlık çalışmaları, Pazar okulu ve günlük İncil derslerindeki çalışmalar genişleyerek devam etmiştir. Lise kısmında okuyan kızlar ayrıca Talas'daki evlere ziyaretlerde bulunup misyonerlik faaliyetlerinde kullanılmış ve Talas'da bulunan hastanelerdeki hastalar için Pazar günleri onlara ilahiler ve şarkılar söyleyerek moral vermeye çalışmışlardır⁷¹⁶.

1913–1914 yılında 146'sı kız 16'sı erkek olmak üzere bu okulda toplam 162 öğrenci eğitim görmüştür. Bu dönemdeki bazı istatistikî bilgiler ise şu şekildedir⁷¹⁷;

Lise Kısımındaki Öğrenci Sayısı	32	Ermeni Öğrencilerin Sayısı	146
Hazırlık Kısımındaki Öğrenci Sayısı	72	Rum Öğrencilerin Sayısı	15
Ortaokul Kısımındaki Öğrenci Sayısı	29	Amerikalı Öğrencilerin Sayısı+	<u>1</u>
İlkokul Kısımındaki Öğrenci Sayısı	<u>+ 29</u>		
	162		162

Öğrencilerin dinî inançlarına göre dağılımı;

Gregorian	52
Protestan	108
Ortodoks	<u>+ 2</u>
	162

Okulun bu dönemdeki gelir ve gider tablosu ise şu şekilde hazırlanmıştır;

Gelir:

	Osmanlı Lirası
Öğrencilerden Alınan Okul Taksitleri	642,57
Öğretmenlerden Alınan Yatak Masrafı	55.87
Bazı Ürünlerin Satışı	48.45
Amerikanlı Bayanlardan Alınan	
Yakıt, Aydınlanma vb. Ücretler	12.00
WBM.' dan tahsil edilen	250,00
Özel Yardımlar	<u>+ 52.74</u>
	1061.63 Osmanlı Lirası

⁷¹⁶ PABCFM, **Reel 628**, No: 188.

⁷¹⁷ PABCFM, **Reel 628**, No: 207.

Gider:

	Osmanlı Lirası
Öğretmen ve Hizmetçi Maaşları	214,20
Kitaplar ve Kırtasiye Masrafları	45.21
Tamir için Kereste Alımı	25.26
Yatılı Departman Giderleri	+ <u>712,98</u>
	997.65 Osmanlı Lirası
Elde Kalan	63.98 Osmanlı Lirası

Görüldüğü üzere bu dönemde okul kazancısında bir artış olmuştur. Bu dönemde kişi başı 8 Osmanlı Lirası olan yıllık okul taksiti fiyatı 10 Osmanlı Lirasına çıkartılmıştır.

Eğitim açısından ise bu dönemde okuldan 5'i Ermeni 1'i Rum olmak üzere 6 kişi mezun olmuştur. Bunlardan bazılarının bir sonraki eğitim döneminde ders vermeleri umulurken, bazıları da İstanbul ve İzmir'deki Amerikan Kolejlerinde eğitimlerini devam ettirmeleri için davetler almıştır.

Okulun bu tarihlerde 2 geniş yatakhane olması rağmen öğrenci sayısının fazlalığından dolayı 3. bir yatakhaneye ihtiyaç duyulmuştur.

Ayrıca yıllarca Okula bağlantılı olarak eski öğrenci ve öğretmenlerden oluşan C.E.Socie , okulun dışındaki bayanları da Protestanlık çalışmalarında kapsam dâhiline almak adına okuldaki bir başka sosyal kurum olan YWCA ile birleştirilmiştir. Bunun sonucunda da bu kulübe üye olanların sayı 60'a ulaşmıştır. Kulüp üyeleri kendi bilgileri doğrultusunda diğer kulüp üyelerine eğitimler vermiştir. Örneğin bir Amerikalı hemşire tarafından, ilk yardım eğitimi verilirken, bir başkası siyasî ifadenin nasıl olması gerektiği hakkında kızlara temel prensipleri öğretilmiş veya özel sanatsal çalışmalarla kızların kültürel alanda geliştirilmelerine çalışılmıştır⁷¹⁸.

2.1.2.4.2. Talas Amerikan Erkek Okulu

Talas Amerikan Erkek Okulu ilköğretim ve ortadereceli eğitimlerin verildiği bir okuldur. Yukarıda da bahsedildiği üzere araştırmamız sırasında okulun kuruluş tarihi ile ilgili kesin bir dönem belirtilememekle birlikte bu konuda yapılan çalışmalarda kuruluş tarihi

⁷¹⁸ PABCFM, **Reel 628**, No: 208, 209.

olarak 1889 yılı alınmıştır⁷¹⁹. Talas Amerikan Erkek Okulu'nun 19. yüzyılının sonlarında doğru eğitim açısından gelişmesi ve lise düzeyinde eğitim vermesinde Merzifon'dan Kayseri istasyonuna gelen ve Talas'da uzun yıllar misyonerlik çalışmalarını yürüten Henry K. Wingate'nin büyük gayret ve çalışmaları olmuştur.

İncelenen Amerikan Board belgelerinde okulla ilgili tespit edebildiğimiz ilk bilgilere 1897 yılına ait istasyon raporlarında ulaşmaktayız. Bu dönemde Kayseri'deki Protestan Erkek Lisesi'nde görevli Amerikan Board misyonerleri yönetimi Ermenilere devrederek Talas Amerikan Erkek Okulu'nun gelişmesine daha çok önem vermeye başladığını ifade eden belgelerde ayrıca bu dönemde Talas Amerikan Erkek Okulu'nun yöneticiliğini Mr. Wingate'nin yürüttüğü ifade edilmiştir.⁷²⁰

1898 yılına ait raporda *Talas Academy* şeklinde ifade edilen Talas Amerikan Erkek Okulu'na 1893 yılında Merzifon'daki Anadolu Koleji'nden mezun olup bu okula gelen Mr. Wingate'nin okulda hem öğretmen olarak hem de yönetici olarak görev yaptığı belirtilmiştir. 1897–1898 eğitim döneminde ise okulda eğitim gören öğrenci sayısı 77 olup, 23 farklı kasaba ve köyden gelen bu öğrencilerin 57'si yatılı olarak eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Yine bu 77 öğrencinin 63'ü Ermeni olup 14'ü Rum'dur⁷²¹.

1899–1900 döneminde okulda 21'i günübirlik, 41 yatılı olmak üzere toplam 62 öğrenci eğitim almış olup, 5 öğretmen hizmet vermiştir. Okulun bu dönemdeki toplam harcamaları, yatılı departmanda dâhil olmak üzere 400 Osmanlı Lirasıdır, bunun 135 lirası ise öğrencilerden okul taksiti olarak alınmıştır⁷²².

1900–1901 döneminde okuldaki öğrenci sayısı 50'dir. Bu öğrencilerin bazıları üzerinde yapılan aktif Hıristiyanlık çalışmalarıyla birlikte misyonerlerin başarıya ulaştıklarını söyleye biliriz. Ayrıca bu dönemde okulun *Academy*⁷²³ olarak eğitim vermesi de Hükümet tarafından onaylanmıştır⁷²⁴.

1902–1903 yılları için hazırlanan Kayseri istasyonu yıllık raporunda Talas Amerikan Erkek Okulu'ndan Haziran 1903 tarihinde dört kişinin mezun olduğu belirtilmiş, bu

⁷¹⁹ Stone; **a.g.e.**, s.90. ; Özsoy; **a.g.e.**, s.62.

⁷²⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 757.

⁷²¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 849.

⁷²² PABCFM, **Reel 606**, No: 952.

⁷²³ Amerikan Board belgelerinde bu okulun 1901 yılında *Academy* düzeyindeki eğitim hizmeti, Osmanlı eğitim sisteminde o dönemin Rüşdiye denilen ortaokuldan sonra yüksek okula öğrenci yetiştiren orta dereceli okullara tekabül etmektedir. <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0dadi> (10.05.2008).

⁷²⁴ PABCFM, **Reel 618**, No: 10–11.; Kuruluşu sırasında ferman-ı âli alınmadan açılan bu okul, 22 Aralık 1901 tarihinde vali Tevfik Paşa zamanında Talas Amerikan Erkek Okulu'nun müdürü Mr. Henry K. Wingate adına verilen ruhsatla resmiyet kazanmıştır. Okulun ruhsat almasıyla birlikte öğretmenlerin hepsinin diplomaları onaylanmış, ancak öğretmenlerin kontratlarının süresinin bitmesinden dolayı okuldan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bkz. Alan; **a.g.e.**

dönem süresince 59'u yatılı toplam 83 öğrenci eğitim almıştır. Öğrencilerden yatakhane ve okul taksiti için 211 Osmanlı Lirası bir başka ifadeyle de 928,40 \$ alınmıştır. Yine bu dönemde okulun ek bir bina ihtiyacı olduğu ilgili raporda vurgulanmıştır⁷²⁵.

Okulun ihtiyaçlarını karşılamak ve yapılması düşünülen ek binanın masraflarını karşılamak amacıyla okula Amerikan Board aracılığıyla bazı Protestan kiliseleri ve kişiler yardımlar yapara maddî destek veremeye çalışılmışlardır. 1902 yılında okul ve öğrenciler için yardım yapan bazı kilise ve kişilerin isimleri ise şöyledir⁷²⁶:

Vt. Wilmington Kilisesi	13.00\$	E.N. Bell, Exeter, N.H.	0.50\$
J.M. Speers, New York	50.00	Onk Park Kilisesi, Minneapolis	2.00
Bir kişi, Minneapolis	25.00	S.S. Lyndale Kilisesi	31.10
Mr. Robert Watson, Northfield	10.00	Mr.J.W. Burnett, Minneapolis	10.80
		Willision Kilisesinin Bayanları,	
Pilgrin Kilisesi, Minneapolis	15.00	Portland	30.80
		Mr. Guy Drove, St.Paul,	
Fitchburd M. Dexter, Mass.	1.00	Minneapolis	30.80
		Presbyterian Kilisesi, N.J.Jun.	
Mr.H.B. Pennel, Portland	30.80	Y.P.S.C.E., Boston	26.00
Mr.B.F. Dunn, Portland	30.80	Sencir, Y.P.S.C.E. ,Boston	52.00
Mr.J.R. Libby, Portland	30.80	Mr.Robert Carter, N.J.,Morristown	30.00
Newton, J.W. Davis, Mass.	10.00	Cemaat Kilisesi N.H. , Porstmonth	48.11
W. Anderson, N.S. Exeter	3.00		
1901–1902 yılı boyunca toplam yapılan yardım miktarı			481,51 \$

Okulun yıllık giderlerine örnek teşkil etmesi açısından Okul Müdürü Henry K. Wingate'nin 1902–1903 okul dönemi için yapılan mali hesaplar için hazırlamış olduğu rapor ise şöyledir⁷²⁷:

⁷²⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 35.

⁷²⁶ PABCFM, **Reel 618**, No: 43.

⁷²⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 44.

Gelirler:

Haziran 1902'den Kalan Bakiye	86.52 \$
Öğrencilerden Alın	1182,15
ABCFM (Phillips Church Exeter, N.H.)' den	440,00
Özel Yetim Fonundan	149,60
Amerika'daki Arkadaşlardan	+ 270,50
	2128.77 \$

Giderler:

Öğretmen Maaşları	862,40 \$
Yatılı Departman Harcamaları	1014,16
Sabit giderler, Posta ve Çeşitli	34,41
Kitap ve Gazeteler	179,96
1 Haziran 1903'de Kalan Bakiye	+ 37,84
	2128,77 \$

1902 yılından sonra Talas Amerikan Erkek Okulu'na yardımlar devam etmiştir. 1 Ocak 1903'de Amerika'dan Talas'da bulunan Amerikan Okulları ve öğrencileri için gönderilen yardım listesi ise şöyledir⁷²⁸:

Miss J.M. Watson, Washington, D.C.	30.80 \$
Boys' S.S. Class 1. Cong.S.S. Minneapolis,Minn.	15.00
Cong. S. East Oreng, N.J.	30.80
Come. Cong. Church Minneapolis	17.00
Triarly Cong.S.S. Lawrence, Mass.	20.00
Jun.C.E. Soc.Willision Church, Portland Maine	31.00
1. Cong.S.S. Minneapolis, Minn.	15.00

Kayseri İstasyonundaki Dr. Dodd'un eğitimindeki Öğrenciler için:

Mr. Robert Carter, Morristown, N.J.	30.00 \$
1.Pres.Church, Boston, N.J.	52.00
<u>Erkek Okulu inşaatı için:</u>	

A Friend in Minnesota	100,00 \$
Rev. E. M. William, D.D.Chicago	25,00
Mr. F. W. Lyman, Minneapolis, Minn.	100,00
Mr. F. H. Carlaton, Minneapolis	50,00
Pilgrim Cong.Y.P.S.C.E. Worcester	25,00
1. Cong.S.S. Minneapolis	25,00
Moore Sros. Sawyer, Minneapolis	10,00
Mr. Hiram Scriver, Minneapolis	25,00
Mr. J. H. Wingate, Minneapolis	100,00
Mr. Ohas. H. Wingate, Minneapolis	100,00
1. Cong. Y.P.S.C.E. New Britain	50,00
Prof. Chas. Farnsworth, New York	100,00

⁷²⁸ PABCFM, **Reel 618**, No: 45.

Dr. Farnsworth'un sorumluluğunda yürütülen Genel Misyoner Çalışmaları için:

Rev. D. W. Ross. Montreal, Canada	150,00 \$
1. Cong. Church, East Grange. N.J.	30.00
Clar Kidge, N.J. for Bible Woman	75.00
For Orphans from Orleans, Mass.	10.00

Kız Okulu için:

Mrs. Wrances	10.00 \$
Mrs. Mary , Burkington, Vt.	5.00
Mrs. Hemtingion, Northfield, Minn	13.00

Hastane için:

Protf Millingen, Constantinople	8.80 \$
---------------------------------	---------

1 Temmuz 1903

Kayseri İstasyonundan Henry. K. Wingate

Talas Amerikan Erkek Okulu'nun ortadereceli kısmında verilen eğitim yedi yıl olup, bu yedi yıl süresince öğrencilere verilen dersler şu şekildedir⁷²⁹;

1. Yıl:**Haftalık Ders****Saati**

İngilizce: Makul derece ilk okuma kitabı, İngilizce konuşma.	5
Ermenice: İkinci okuma; Basit gramer, Bölüm 1 ve 2 şeklinde.	5
Rumca: İkinci okuma ve ortak düşünceleri tanımlama dersi.	5
Türkçe: İkinci okuma; Basit gramer.	5
Aritmetik: Küçük kesir işlemleriyle başlanıyor.	5
Müzik: Basit eğitimler	2
İncil: Eski Ahit kutsal kitap hikâyeler Musa'nın ölümü	2

2.Yıl:

İngilizce: Basit gramer, uygun şekilde ilk okumalar	5
Ermenice: Üçüncü okuma; Modern gramer	5
Rumca: Üçüncü okuma; Modern gramer	5

⁷²⁹ PABCFM, **Reel 618**, No: 47–48.; Ayrıca Bkz. **Ek-4.1., Ek-4.2.**

Türkçe: Üçüncü okuma. Ek olarak Fars gramerin bir parçası	5
Aritmetik: Devam etmekte	5
Müzik: Görerek okuma	2
İncil: Eski Ahit Kutsal Kitabındaki hikâyeler, Solomon'un ölümü	2

3.Yıl:

İngilizce: Uygun şekilde ikinci okuma, ilaveten okumalar	5
Ermenice: Seçmeli okuma, eski gramer	5
Rumca: Dördüncü ve beşinci okumalar, Gramer.	5
Türkçe: Seçmeli okuma, Fars ve Arap Grameri	5
Aritmetik ve Basit Muhasebe	5
Resim	3
İncil: 4 İlahi kitap çalışmaları	2

4. Yıl:

	<u>1. Dönem</u>	<u>2. Dönem</u>	<u>3.Dönem</u>
İngilizce: Üçüncü okuma ve gelişmiş gramer	5	5	5
Ermenice: Eski okumlar ve kompozisyon	5	5	5
Rumca: Eski gramer ve Mitoloji okumaları	5	5	5
Türkçe: Yayınları okuma	5	5	5
Coğrafya:	5	5	
Resim	3	3	3
Cebir: Wentworths Okulu.	5		
İncil: İsrail ve Yahudi tarihi	2	2	2

5.Yıl:

İngilizce: Dördüncü okuma. Bilimsel okuma	4	4	4
Ermenice: Telemaque ⁷³⁰ , Ermeni tarihi	4	4	4
Rumca: Xenophon, Plutarch, Syntax	4	4	4
Türkçe: Ticaret çeşitleri, yayın okumaları	4	4	4
Fransızca: Birinci ders	3	3	3
Cebir: Komple	5	5	5
İncil: Tutsaklık yayınları	2	2	2

⁷³⁰ Yusuf Kamil Paşa tarafından Türkçeye çevrilen ilk edebi roman ve Teceme-i Telemak olarak bilinen bu eser, 1685'de Fransız yazar Fenelon tarafından yazılmıştır. <http://ceviribilim.com/?p=137> (15.05.2008).

<u>6.Yıl:</u>	<u>1.Dönem</u>	<u>2.Dönem</u>
İngilizce: Yayın okuma, Kompozisyon	2	2
Ermenice: Güzel konuşma, Mektup yazma	3	3
Rumca: Isocrates, Lysias, Syntax	3	3
Türkçe: Ticaret rehberi	1	1
Fransızca: Okuma ve gramer	3	3
Tarih: Sanderson'un	3	3
Geometri: Wentworths	5	5
Psikoloji:	4	
Zooloji:		4
İncil:	2	2
<u>7.Yıl:</u> (1903–1904)		
Ermenice: Şiir, seçilmiş okuma parçaları	3	3
Rumca: Demosthenes	3	3
Türkçe: Ticaret kanunu, Türk tarihi	3	3
Fransızca:	3	3
Tarih: Sanderson'un	3	3
Fizik:	5	5
Fiziki Coğrafya:	5	
Zooloji:		4
İncil: İsa'nın yolunda yürümek	2	2

1903–1904 eğitim döneminde yedinci sınıf ders programı Haziran 1904 yılından sonra değiştirilip ders sayısı artırılıp, seçmeli ders uygulaması getirilmiştir.

7. Yıl: (Haziran 1904'den sonra)

Ermenice: Şiir, seçilmiş okuma parçaları	3	3
Rumca: Demosthenes	3	3
Türkçe: Ticaret kanunu, Türk tarihi	3	3
Fransızca:	4	4
Fiziki Coğrafya:		3
Tarih:	3	3
Botanik (veya Muhasebe)	3	

Trigonometri (veya Fizik)	3	
Yüksek Cebir (veya Fizik)		3
Konuşma Sanatı (Rhetoric) (veya Fizik)	2	2
İncil: İsrail'in Hıristiyan tarihin kararlı yaşamı	2	2

Yedinci yıl verilen Trigonometri, Yüksek Cebir, Güzel Konuşma derslerinin yerine seçmeli ders olarak 5 saat Fizik dersinin verileceği ilgili raporda açıklanmıştır. Bu seçmeli ders uygulamasının nedeni ise lise'den sonra yüksek okul düzeyinde eğitimlerini sürdürmek istemeyen öğrenciler için uygulanmıştır.

Talas Amerikan Erkek Okulu'nda sadece eğitim dersleri verilmeyip aynı zamanda dinî öğretiler için İncil dersleri de verilmiştir. Böylece bölgeye gelen misyonerler asıl amaçlarını da bu sayede gerçekleştirmişlerdir. 1 Eylül 1903 yılında Henry K. Wingate tarafından hazırlanan, Amerikan Erkek Okulu'nda yapılan İncil Dersleri'nin ders içerikleri ve ders programları yıl yıl şöyle işlenmiştir⁷³¹:

1. Yıl: Eski Ahit⁷³² kutsal kitap hikâyeleriyle Hz Musa'nın öldüğü yere vurgu yapılmaktaydı. Solomon (Samuel)'un kutsal hikâyeleri derslerde işlenmek için öğretmenlere kaynak oluşturuluyordu. Öğrenciler İncil okumalarında bölümlere ayrılıyor, hikâyeleri kendi dillerinde söylüyor ve onları ezberliyorlardı. Öğretmenler, hikâyelerdeki doğru ahlakî değerlerin önemine dikkat çekiyor ve öğrencilerin bu durumu alıştırmalarla diğer dersin başında tekrar gözden geçirmeleri isteniyordu.

2. Yıl: Eski Ahit Kutsal kitap hikâyelerinin Solomon'un ölümüyle devam ediyor.

⁷³¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 46–47.

⁷³² Hristiyanlıkta *Eski Antlaşma* veya *Eski Ahit* olarak adlandırılan dinî kitaptır. Musevilerdin *Tanah* isimli kutsal kitabıyla büyük oranda aynıdır. Hristiyanların metni yorumlayış biçimleri farklı teolojik temellere sahip olduğu için Musevilikle büyük ölçüde farklılık arz eder. Kitapların çoğu İbranice, bir kısmı Aramice olarak yazılmıştır. MÖ 1200 ila MÖ 100 yılları arasında, Yahudi din adamları ve âlimleri tarafından yazıldığı kabul edilmektedir. Eski Ahit, *Kitab-ı Mukaddes*'in ilk bölümünü oluşturan 39 kitaba verilen isimdir. *Tevrat* ve *Zebur*'u da kapsar. Eski Ahit ve Yeni Ahit'in toplamı *Kitab-ı Mukaddes*'i oluşturur. Eski Ahit'i oluşturan bölümler:

- Hz. Musa'nın Beş Kitabı (Tora veya Tevrat): Tekvin (Yaratılış), Çıkış, Levililer, Sayılar, Tensiye;
- Yeşu, Hâkimler ve Rut kitapları;
- Samuel'in ve Kralların ikişer kitapları;
- Pralipomenon ismi verilen iki adet Tarihler kitapları;
- Ezra (Eyüp), Nehemya, Ester ve Eyüp kitapları;
- Hz. Davut'un Mezmurları (Zebur);
- Hz. Süleyman'ın üç kitabı: Özdeyişler, Vaiz ve Ezgiler Ezgisi;
- Büyük Peygamberler: İşaya, Yeremya, Ağıtlar Kitabı (Yeremya peygambere ait), Hezekiel, Daniel kitapları;
- On iki küçük peygamber: Hoşea, Yoel, Amos, Obadya, Yunus, Mika, Nahum, Habukkuk, Sefanya, Hagay, Zekeriya, Malaki kitapları. http://tr.wikipedia.org/wiki/Eski_Ahit (28.05.2008).

Öğretmeler yine aynı ders metodu ile dersleri işlemeye devam ediyordu.

3. Yıl: Dört Hakikatin eleştiri incelemelerinde genelde Stevens ve Burtons uyumundan söz ediliyor. Öğretmen tarafından, dört hakikatin karakteristik bazı fikirleri sözlü olarak verilip, pasajlara ayrılıyordu.

4.Yıl: İsrail ve Yahudi kralları kronolojik olarak tarihi pasajlar halinde oluşturuluyor; Peygamberler Amos, Hosea (Hoşea), Isaiah (İşaya), Micah (Mika), Nahum, Zephaniah (Sefanya), Habakkuk, Jeremiah ve Ezekiel (Hezekiel) tarihsel olarak tanıtılıyordu. Tabii ki tamamen verilmiyor, sadece ön bilgi oluşturuluyordu.

5.Yıl: Esaret ve yenilenme yayınları; Isasiah, Haggai (Hagay), Zechariah (Zekeriya), Malachi (Malaki), Joel (Yoel)'den seçmeler ile Esther (Ester), Johan ve Daniel'in tümü okunuyordu. Ayrıca ilahiler, atasözleri, ağıtlar ve kiliseye ait pasajlarda bu yılki İncil derslerinde de okutuluyordu.

6.Yıl: Kilisenin gelişmesinde yapılanlar ve ayrıntılar kronolojik olarak veriliyordu.

7.Yıl: İsa'nın yolunda yürümek, İsrail'in dinî tarihinin kısa özeti İncil dersleri içerisinde ağırlıklı olarak öğrencilere öğretiliyordu.

1903–1904 eğitim döneminde bu okulda 2'si Amerikalı, 2'si Rum olmak üzere 4 öğretmen görev yapmıştır. Okulda 50'si yatılı 27'ü günü birlik olmak üzere toplam 77 öğrenci eğitim görmüştür. Bu 77 öğrencinin 15'i Rum 62'si Ermenidir. Yine bu dönemde okulun yeni bir binaya ihtiyacı söz konusu olmuş fakat yapılması düşünülen binanın maliyetinin yüksek olması başta okul yöneticisi Henry K. Wingate olmak üzere istasyondaki misyonerleri çok düşündürmüştür⁷³³

1904–1905 döneminde üç yıllığına Aşağı Talas bölgesinde bakımsız, taş duvarlı, oyun bahçesi olmayan ve yatacak yer sıkıntısının yoğun olarak yaşandığı bir yer 3 yıllığına kiralanmıştır. Bu bina öğrencileri ve öğretmenleri hayal kırıklığına uğrattığından dolayı ilgili raporda 3 yıllığına kiralanmasına rağmen, kısa bir süre sonra buradan da taşına bileceklerini ifade etmişlerdir. Bu dönemde okulda 86 öğrenci eğitim almıştır. Bu öğrencilerin 68'i Ermeniyken, 18'i Rum'dur⁷³⁴. 1905–1906 döneminde ise okuldaki 55 yatılı 21 günü birlik olmak üzere 76 öğrenci yer almıştır⁷³⁵.

1906–1907 eğitim döneminde okul taksitlerinin yükselmesinden dolayı okuldaki öğrenci sayısında azalma olmuş, bu olumsuz durumda özellikle Rum bölümünde eğitim

⁷³³ PABCFM, **Reel 618**, No: 55.

⁷³⁴ PABCFM, **Reel 618**, No: 75.

⁷³⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 95.

gören öğrencilere yansımıştır. Bu bölümde, yeterli öğrenci olmadığından ve hizmet verecek öğretmene tahsis edilmek üzere gerekli paranın sağlanamamasından dolayı bölümdeki eğitim faaliyetleri durdurulmuştur. Okulun yıllık harcaması ise şöyle olmuştur⁷³⁶;

Öğretmen Maaşları	160 Osmanlı Lirası
Hizmet, Isınma, Aydınlanma, Çamaşır, Banyo vb.	110
Kira	30
Yiyecek	+ 200
	500 Osmanlı Lirası

Söz konusu bu giderlerin yarısı öğrencilerden alınan okul taksitleri sayesinde karşılanmaya çalışılmıştır. Fakat yıllık olarak her bir öğrenci için kişi başı 10 Osmanlı lirası harcama yapılıp, bunun ortalama olarak sadece 6 Osmanlı lirası tahsis edile bildiğinden dolayı okul ekonomik açıdan sıkıntılar çekmeye başlamıştır. Bu dönemde 62 öğrenci eğitim görmüştür. 62 öğrencinin de 43'ü yatılı, 19'u günü birlik öğrencidir.

Daha öncede bahsedildiği üzere okullardan mezun olan öğrenciler Amerikan kolejlerinde eğitimlerini sürdürüyorlarken, öğretmen olarak ve ticaretle uğraşarak da hayatlarına yön verebiliyorlardı. Bunlara ilave olarak Talas'da açılan Amerikan hastanesinde bazı erkeklerin asistan olarak da çalışmaya başladıklarını da söyleye biliriz⁷³⁷.

Talas Amerikan Erkek Okulu öğrencilerinin ilmî faaliyetlerde bulunmalarının yanında dinî çalışmalarda da aktif olmaları sağlanmıştır. Bu çerçevede öğrencilerin Pazar ayinlerine katılmaları ve Hristiyan Yardım Cemiyeti bünyesinde faaliyette bulunmaları teşvik edilmiştir. Dinî çalışmalar yalnızca kişilerle konuşarak ve dualar ederek olmuyor, aynı zamanda erkek kulübüyle de bağlantılı olarak kulüp üyeleri üzerinde nüfuz sahibi olunuyordu⁷³⁸.

1906–1907 yılına ait Talas Amerikan Erkek Okulu raporunda yaklaşık altı yıl önce toplanmaya başlayan yardımların 10.000 \$ ulaşmasıyla Yukarı Talas bölgesinde bir arsa alınıp, yeni bir okul binasının yapılması için çalışmaların başladığı ifade edilmiştir. Buraya yapılacak olan okulun arsa tutarı ve inşaat malzemeleri 8000 \$ tutmuştur. Genel olarak hükümetin bazı alım ve inşaat aşmalarında yerine getirilmesini istediği

⁷³⁶ PABCFM, **Reel 618**, No: 115, 116.

⁷³⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 116.

⁷³⁸ PABCFM, **Reel 618**, No: 117.

zorunlulukları yerine getirmekte zorlandıklarını belirten Amerikan Board misyonerleri, neticede inşaat ruhsatını 1906 yazında almışlardır. Yasal bazı engellerin aşılmasında ise Amerika'nın İstanbul elçisi Hon J.G. Leishman'ın büyük çabaları olmuştur.

Fakat inşaatın tamamlanması için bir miktar paraya daha ihtiyaç duyulmasından dolayı tekrardan para toplanmaya başlanmış, bu çerçevede ismi o tarihlerde güvenliği için açıklanmayan bir Ermeni tarafından 500 Osmanlı lirası yani 2200 \$ verilirken buna yakın bir meblağda 11 Mart 1907 tarihine kadar bölgedeki cemaatten toplanarak inşaatın bitirilmesi yönünde misyonerlerin yoğun bir çalışması olmuştur⁷³⁹.

1907 yazında Aşağı Talas bölgesindeki eski binalarında geçirmek zorunda kalan Talas Amerikan Erkek Okulu'nun öğrencileri, bazı yerlerin sıvasız olmasına ve 4. katta yatakhane olarak kullanılması düşünülen bölümün tamamlanmamasına karşın eski binanın ihtiyaçları karşılayamamasından dolayı 2 Ekim 1907 yılında yeni binalarına taşınarak eğitime başlamışlardır. Ayrıca bu binan yanında yaklaşık 11,5 x 14 metre ölçülerinde ve maliyeti 200 Osmanlı lirasından az tutmuş olan bir jimnastik salonu da yapılmıştır⁷⁴⁰. Bu okul için yaklaşık toplanan 14.000 dolar, 6 Ocak 1908 tarihli raporda şu ihtiyaçların karşılanmasında harcanmıştır⁷⁴¹;

1. Yaklaşık 4 dönümlük verimli bir üzüm bağı satın alınmış.
2. 60 cm genişliğinde, 2.70 cm yüksekliğinde ve 1.83 metre uzunluğunda taş duvar inşa edilmiş
3. Toplam kapasitesi 170.000 galon olan, sert kayalardan iki geniş su deposu yapılmış.
4. 5,5 x 8 metre ölçülerinde misyonerlerin kaldığı eve iki banyo inşa edilmiş.
5. Manzaralı ve kavisli bir yapı ve 15 x 11,5 metre ölçülerinde tuğladan, depo, ahır ve kümes inşa edilmiş,
6. 3 x 5 metre ölçülerinde evin dışı, taştan inşa edilmiş.
7. Misyonerlerin kalması için 10 oda bodrumda ve çatı katında yapılmış.
8. 17 x 23 metre ölçülerinde, 4 katlı, tamamlandığı zaman 100 yatılı öğrenci alabilecek şekilde bir okul binası inşa edilmiş⁷⁴².
9. 20 demir karyola alınmış.

⁷³⁹ PABCFM, **Reel 618**, No: 118.

⁷⁴⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 126.

⁷⁴¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 132.

⁷⁴² Bkz. **Ek-7.1.**, **Ek-7.2.**

10. 35 tane çift kişilik masa alınmış.

11. 2 güçlü pompa ile 1.60 metre uzunluğunda demir boru ve diğer ev eşyaları alınmıştır.

Yeni binaya geçilmesiyle birlikte kapalı olan Rum bölümü Yunanistan'dan gelen bir öğretmenin çalışmalarıyla yeniden açılmıştır.

Bu dönemde de öğrencilerin dinî ve ahlakî durumlarındaki değişimler misyonerleri memnun edici şekilde gelişmiştir. İncil dersleri, Hristiyan çalışmalara yönelik toplantılar ve genel dinî hizmetler her hafta içi ve pazarları düzenli olarak yapılmıştır. 1907–1908 döneminde okulda eğitim gören öğrenci sayısı şu şekildedir⁷⁴³;

Okuldaki Günübirlik Öğrenci Sayısı	26	Ermeni Öğrenci Sayısı	54
Yatılı Öğrenci Sayısı	<u>+ 44</u>	Rum Öğrenci Sayısı	<u>+ 16</u>
Toplam	70		70

Öğrencilerden alınan 300 Osmanlı lirası olup, toplam harcama ise 500 Osmanlı lirasıdır. 16 Haziran 1909 tarihli 1908–1909 eğitim yılıyla ilgili bazı istatistikî bilgiler ise şöyledir;

Öğrenci Sayıları:

Protestan Ermeni	30	Protestan Rum	8	Türk Öğrenci	1
Gregorian Ermeni	<u>+ 30</u>	Ortodoks Rum	<u>+ 7</u>		<u>+</u>
Toplam Ermeni Öğr.	60	Toplam Rum Öğr.	15	Toplam Öğr.	76
Yatılı Öğrenciler					37
Günübirlik Öğrenciler					<u>+ 39</u>
					76
Mezun Olan Öğrenci Sayısı					4

⁷⁴³ PABCFM, Reel 618, No: 127.

Öğretmen Kadrosu:

Yerli Öğretmen sayısı	6
Amerikalı Bayan Öğretmen	1
Amerikalı Yönetici	+ <u>1</u>
Toplam Eğitim Veren	8

Okulun mali istatistikleri ise şu şekildedir:

Gelirler:

Öğrencilerden Alınan Okul Taksitleri	306
ABCFM'den Düzenli Olarak Elde Edilen Gelirler	175
Özel(ekstra)	+ <u>125</u>
Toplam Harcama	600

Sonuç olarak, Kayseri istasyonundaki diğer okullarda olduğu gibi bu okulda da ülkedeki siyasî karışıklıktan dolayı öğrencilerin ve velilerin büyük kaygılarının olması okul çalışmalarının gidişatında etkili olduğunu da söyleye biliriz.

1909–1910 yıllarına ait Kayseri istasyonu yıllık raporunda göre bu dönemde okulda 50'si yatılı, 71'i günü birlik öğrenci olmak üzere 121 öğrenci eğitim görmüştür. Lise kısmında 80 öğrenci bulunurken, ilkokul bölümünde 41 öğrenci yer almıştır. Bu kişilerin 109 Ermeniyken 12'si Rum'dur.

Okulun bu dönemdeki en büyük iki sıkıntısı yatakhane alanının ve sınıfların yetersiz olmasıdır. Ayrıca genelde istasyonda eğitim vermek için gelen öğretmenlerin çalışma sürelerinin ortalama 3 yıl olması ve bu kişilerin ev izinleri nedeniyle bölgeden ayrılmaları öğretmen sıkıntılarının da yaşanmasına neden olmuştur⁷⁴⁴

Ağustos 1911 tarihli Talas Amerikan Erkek Okulu raporuna göre eğitim dönemi 4 yıl ilkokul, 5 yıl lise olmak üzere toplam 9 yıl olarak gösterilmiştir. Bu dönemde okulda görev yapan öğretmen sayısı 7 iken, eğitim gören öğrencisi sayısı 48'i yatılı 61'i günü birlik olmak üzere toplam 109'dur. Bu 109 öğrencinin de 97'si Ermeni, 12'si ise Rum'dur. Bu okulda eğitim görmek üzere 23 farklı kasaba ve köyden öğrenci gelmiştir. Okulun yıllık gelir ve gider dağılımı ise şöyledir⁷⁴⁵;

⁷⁴⁴ PABCFM, **Reel 628**, No: 143, 144.

⁷⁴⁵ PABCFM, **Reel 628**, No: 145.

Gelirler:

Öğrencilerden Alınan Okul Taksiti	330	1452,00
ABCFM'den Gelen	220	968,00
Özel Yardımlar	+ 150	+ 660,00
	700 Osmanlı Lirası	3080,00 \$

Yine bu dönemde de okul mali bir takım sıkıntılar içerisinde girmiş özellikle yakacak sorunu en rahatsız eden olaylardan biri olmuştur. Bu yılda okula odun alınması için 60 Osmanlı Lirası yani 264 \$ harcama yapılmıştır.

1911–1912 yılları için hazırlanan Erkek Yatılı Okulu'nun yıllık raporunda dikkat çekici bir husus eğitim süresinin 4 yıl hazırlık, 5 yılda ortadereceli eğitim olmak üzere toplam 9 yıl sürmüş olmasıdır. Daha önceleri 4 yıl hazırlık, 7 yıl ortadereceli eğitim şeklindedir. Söz konusu bu dönemde okulda 59'u yatılı 67'si günü birlik olmak üzere toplam 126 öğrenci eğitim görmüştür. 126 öğrencinin de 108'i Ermeni, 15'i Rum, 3'ü de Çerkez'dir (Circassian). Öğrencilerin dinî inançlarına göre dağılımı ise şu şekildedir; 3 Müslüman, 9 Ortodoks, 55 Protestan, 59 Gregorian'dır. Talas'daki bu okula öğrenciler 30 farklı kasaba ve köyden gelerek eğitimlerini sürdürmüş olup, eğitimleri süresince okulda başta Miss Loughridge ve Mr. Ryan olmak üzere 8 öğretmen onlara hizmet vermiştir⁷⁴⁶.

1911–1912 dönemine ait raporda, Talas kasabasının Yukarı kısmında yer alan, havası ve suyu bakımında Aşağı Talas bölgesine göre daha sağlıklı olan bu okulda eğitim gören öğrencilerin başarısında da okulun konumunun da etki olduğu vurgulanmıştır.

Geçen yıla göre okulun öğrenci sayısında 11'i yatılı 6'sı günü birlik olmak üzere 17 kişilik bir artış olmuştur. Okula yeni katılan 11 yatılı öğrencinin 3'ü Müslüman olup, bu öğrenciler Kırşehir Tekel müdürünün çocuklarıdır. Bu 3 Müslüman yatılı öğrenci okul tarihindeki ilk yatılı Müslüman öğrencilerdir⁷⁴⁷.

Talas Amerikan Erkek Okulu'na ait 1912–1913 dönemlerini kapsayan bazı istatistikî bilgiler ise şu şekildedir⁷⁴⁸:

⁷⁴⁶ PABCFM, **Reel 628**, No: 166.

⁷⁴⁷ PABCFM, **Reel 628**, No: 167.

⁷⁴⁸ PABCFM, **Reel 628**, No: 191.

Öğrenci Sayısı:

Ermeni Öğrenciler	126	Yatılı Öğrenci	80
Rum Öğrenciler	24	Günübirlik Öğrenci	+ 71
Amerikalı Öğrenciler	+ 1		
	151		151
Yerli Öğretmen Sayısı			9

33 farklı kasaba ve köyden gelen öğrencilerden yıllık olarak alınan okul taksiti:

Günübirlik Öğrencilerden Alınan	3 Osmanlı Lirası ⁷⁴⁹
Yatılı Öğrencilerden Alınan	10 Osmanlı Lirası

Okulun bu dönemdeki gelir ve gider tablosu ise şu şekilde hazırlanmıştır

Gelirler:

	Osmanlı Lirası	Dolar
Geçen Yıldan Kalan Bakiye	78,30	344,52
ABCFM'den Gelen	220,00	968,00
Fırın, Mandıra, Tavuklardan Gelen Gelirler	47,43	208,70
Öğrenciler İçin Haçın İstasyonundan Gelen	94,63	416,37
Amerika'dan Gelen Özel Hediyeler	208,05	915,42
Öğrencilerden Alınan Okul Taksiti	616,85	2714,14
Çeşitli	+ 2.58	+ 11.35
Toplam Gelir	1267,84	5578,50

Giderler:

	Osmanlı Lirası	Dolar
Öğretmen Maaşları	346,79	1525,88
Düzenli Hizmetler (yemek vb.)	52,14	229,42
İnşaat ve Tamir	157,40	692,56
Yakıt ve Aydınlatma	94,32	415,01
Döşeme ve Tabak-Çanak	41,93	184,49
Çamaşır ve Günlük İş	23,28	102,43
Kitaplar	36,38	160,07
Posta ücreti, sabit giderler vb.	17,48	76,91
Öğrencilere Geri Ödenenler	12,17	53,55
Erzaklar	468,16	2059,90
Çeşitli	+ 15.20	+66.88
Toplam Giderler	1265,25	5567,10
24 Haziran 1913'de kalan bakiye	+ 2.59	+11.40
	1267,84	5578,50

⁷⁴⁹ Genel olarak Amerikan Bord Belgelerinde 1 Osmanlı Lirası = 4,40 Dolar olarak hesaplanmıştır.

Bu dönemde okulun özellikle yeni binayla ilgili, tavan ve duvar sıvalarının yapımı, büyük bir su deposu ihtiyacı, su borusu, okul gereçleri, okul bahçesinde istinaf duvarı vb. gibi bazı inşaat ve tamir yönünden sıkıntıları sürmüştür.

Eğitim açısından da ilerleme kaydeden öğrencilere İngilizcenin yanı sıra Ermenice, Rumca ve Türkçe öğretilmiştir. Fakat daha önceleri ortak dil olarak kullanılan Türkçe yerine artık İngilizce kullanılmaya başlanılmıştır⁷⁵⁰.

Ayrıca okuldaki sporsal faaliyetler YMCA ile birlikte ortak bir çalışma düzeninde yürütülmüştür. Bu faaliyetler çerçevesinde öğrencilere atletizm, futbol, basketbol ve masa tenisi konusunda eğitimler verilip, ihtiyaç duyulan malzemeler tedarik edilmiştir.

Ülkede yaşanan savaş ve siyasi huzursuzluklar toplumları etkilemiş, bu huzursuzluk daha önce okula gelen 3 Müslüman öğrencinin de okula artık gelmemelerine neden olmuştur. Ancak Amerikan Board misyonerlerin özellikle Müslüman çocuklarında okullarına kayıt ettirilmesi amacıyla yoğun çabalar sarf etmişlerdir⁷⁵¹.

1913–1914 yıllarında okulun istatistikî durumu ise şu şekildedir⁷⁵²;

Öğrenci sayısı:

Ermeni Öğrenciler	139	Yatılı Öğrenci	98
Rum Öğrenciler	20	Günübirlik Öğrenci	<u>+ 65</u>
Çerkez Öğrenciler	1		
Türk Öğrenciler	2		
Amerikalı Öğrenciler	<u>+ 1</u>		
	163		163
Yerli Öğretmen Sayısı:			9

44 farklı kasaba ve köyden gelen öğrencilerden yıllık olarak alınan okul taksiti:

Günübirlik Öğrencilerden Alınan	3 Osmanlı Lirası (13.20 \$)
Yatılı Öğrencilerden Alınan	12 Osmanlı Lirası (52.80 \$)

Okul öğrencilerinden YMCA'ya üye olanların sayısı 61

⁷⁵⁰ PABCFM, **Reel 628**, No: 192.

⁷⁵¹ PABCFM, **Reel 628**, No: 193.

⁷⁵² PABCFM, **Reel 628**, No: 194.

Gelirler:

	<u>Osmanlı Lirası</u>	<u>Dolar</u>
Geçen Yıldan Kalan Nakit Para	2,59	11,40
ABCFM'den Tahsil Edilen	235,00	1054,00
Öğrencilerden Alınan Okul Taksiti	911,01	4008,44
Küçük Dükkândan Gelen Gelir	19,11	84,09
Sabit Gelirler	29,55	129,93
Erzak Satışları vb.	17,96	79,02
Amerika'dan Gelen Özel Yardımlar	569,51	1625,84
Mezun Erkek Öğrenciler Derneğinden	0,97	4,27
Çeşitli Gelirler	+ 7,13	+ 31,37
Toplam Gelir	1592,81	7008,56

Giderler:

	<u>Osmanlı Lirası</u>	<u>Dolar</u>
Öğretmen Maaşları	395,15	1738,57
Düzenli Hizmetler	71,60	315,04
Çamaşırhane	16,73	73,61
Günlük İşler	18,56	81,66
İnşaat ve Tamir	134,67	593,43
Döşeme ve Aletler	100,20	480,48
Kitaplar	99,13	436,17
Sürekli Yayınlar, Posta, Sabit Giderler	21,86	96,18
Yiyecek ve Erzak	474,14	2086,22
Arazi, Mülk, Yeni Üzüm Bağ İçin	58,83	258,85
Öğrencilere Geri Ödenenler	15,53	68,42
Çeşitli Giderler	+ 9,34	+ 41,10
Toplam Giderler	1580,28	6953,23
Elde kalan	+ 12,53	+ 55,13
	1592,81	7008,36

Bu dönemde okulun, yatılı öğrencilerin barınma sorununun yanında toplantı salonun ve sınıfların yetersiz olması gibi konularda sorunları olmuştur. Ayrıca okullardan mezun olan öğrencilerin ağırlıklı olara Amerika'ya göç etmeleri istasyonda öğretmen sıkıntısının yoğun bir şekilde yaşanmasına neden olmuştur⁷⁵³. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte diğer Amerikan Board kurumlarında olduğu gibi bu okulda da eğitim faaliyetleri durdurulmuştur.

⁷⁵³ PABCFM, **Reel 628**, No: 195, 198.

2.1.3. Anaokulu Çalışmaları

Amerikan Board misyonerlerinin, Kayseri istasyonundaki görevli bayan misyonerlerin öncülüğünde yürüttükleri eğitim faaliyetlerinden birisi *Anaokulu Çalışmaları*'dir. Kayseri istasyonunda bu çalışmalara yönelik ilk girişimler 1885–1886 yıllarına ait raporda belirtildiği üzere öncelikle Kayseri sahasından İzmir'e (Symrna) giden Miss Bartlett'in ve daha sonra Talas Amerikan Kız Okulu'ndan iki genç bayanında Miss Bartlett'e yardımda bulunmak için İzmir'e gitmesiyle başlar. Miss Bartlett İzmir'deki Uluslararası Amerikan Koleji'nde anaokulu derslerinin işlenme metotları ve küçük çocukların eğitilmesine dair çalışmalarda bulunmuştur⁷⁵⁴. Miss Bartlett'in bu girişimleri ileriki dönemlerde Kayseri istasyonundaki *Anaokulu Çalışmaları* için çok faydalı olmuştur.

Kayseri istasyonunda ilk anaokulu 1888 sonbaharında Aşağı Talas bölgesinde açılmıştır⁷⁵⁵. Açılan bu okul ilk başlarda Talas'da bulunan Amerikan Kız Okulu ile bağlantılı olarak hizmet vermeye başlamıştır. Şöyle ki, anaokullarında hizmet verecek olan öğretmenler Talas Amerikan Kız Okulu'nda başarılı olan öğrenciler arasından seçilirdi. Bu öğrenciler yaklaşık bir yıl süren eğitim sonucunda anaokullarında öğretmen olarak göreve başladılar.

1888 sonbaharında Aşağı Talas bölgesinin açılmasını o dönemin Talas vaizi ve Protestan cemaati çok istemiş, özel girişimler neticesinde bu bölgede okul faaliyete geçmiştir. Fakat çocuklarını buraya gönderen aileler, anaokulu için gerekli okul taksitlerini ödemeye yanaşmamalarından dolayı buradaki anaokulu başarılı olamamıştır. Bunun üzerine de Amerikan Board misyonerleri 1889 yılında anaokulunu Yukarı Talas bölgesine taşımışlardır. Miss Closson'un sorumluluğunda 1889'da Yukarı Talas bölgesinde başlatılan anaokulu çalışmaları Amerikan Board belgelerine göre Kayseri istasyonundaki anaokulu çalışmalarının resmi tarihi olarak kabul edilir⁷⁵⁶. Bu tarihte okuldaki çocuk mevcudu 25'dir. 1888–1889 yıllarına ait istasyon raporunda ifade edildiği üzere 1889 yılının sonbaharında da Kayseri'de de bir anaokulu açma düşüncesi hâsıl olmuştur. Kayseri'de açılması planlanan bu okulda görev alacak kişi, 1888

⁷⁵⁴ PABCFM, **Reel 596**, No: 682.

⁷⁵⁵ Osmanlı arşiv vesikalarında bu anaokulunun 1889 yılında, Talas'ın aşağı bölgesinde yer alan Han mahallesinde, Amerikalıların idaresinde üst kısmı ibadethane, alt kısmı sıbyan okulu (Kindergarten) olarak kullanılan bir hane olduğu ifade edilmektedir. Kuruluşu sırasında ferman-ı âli alınmamış olan okulun hem öğretmenlerinin hem de mezunlarının diplomalarının Osmanlı maarif memurları tarafından onaylandığına dair bir kayda rastlanmamıştır. Bkz. Alan; **a.g.e.**

⁷⁵⁶ PABCFM, **Reel 628**, No: 135.

sonbaharında anaokulunda öğretmen olmaya yönelik eğitimden geçen bir öğretmen olacağı ve buradaki anaokulunun Kayseri'deki kızlar cemiyeti tarafından destekleneceği ilgili Amerikan Board belgelerinde belirtilmiştir⁷⁵⁷.

Talas'daki anaokulu'nun açıldığı dönemlerde Amerika'da bulunan Miss Burrage adındaki bayan Amerika'da hem Protestanlık çalışmalarını verimli kılacak hem de anaokulundaki faaliyetlerde yararlana bileceği özel eğitimler almıştır⁷⁵⁸.

1890–1891 tarihli raporda belirtildiği üzere daha önce özellikle anaokullarına yönelik İzmir'de eğitim alan Miss Bartlett Haziran 1891 yılında evlenmesiyle okuldan ayrılmış ve bu okulun yönetimini daha önce Miss Bartlett'e asistanlık yapan Miss Zimmer devralmıştır.

İlgili belgelerden edindiğimiz bilgilere göre Kayseri'deki anaokulunun açılış tarihi ise 1891'dir. Mrs. Fowle adındaki bayanın yönetiminde, anaokullarında öğretmen olmak için eğitim alan genç bayanlardan birisi bu okulda görevlendirilmiştir. Bu dönemde hem Talas'da hem de Kayseri'de açılan anaokulları bölge cemaatleri tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmış, kısa zamanda buralardaki öğrenci sayısı artmıştır⁷⁵⁹. Aynı tarihlerde Amerika'dan dönen Miss Burrage Kayseri'deki okulun yönetimini devralmış ve de Kayseri'de bulunan genç bayanlara eğitimler vererek okulun öğretmen ihtiyacını gidermeye çalışmıştır. Miss Burrage'nin yoğun çalışmaları neticesinde ise buradaki öğrenci sayısı 60'a çıkmıştır⁷⁶⁰. Ayrıca ilk olarak anaokullarında paralı eğitim bu dönemde başlamıştır⁷⁶¹.

1892 yılında ise Kayseri'deki anaokulunda 3 öğretmenin yöneticiliğinde 90 çocuk eğitim almıştır. Ancak bu tarihlerde okulun konforlu olmamasından dolayı eğitim verilebilecek yeni yerlerin arayışı içerisine girilmiş⁷⁶², Kayseri'deki kadınların yardımıyla yeni bir yer bulunup Nisan 1894 yılında buraya taşınılmıştır⁷⁶³. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kayseri'deki anaokulunda 1894 yılında eğitim alan öğrencilerin isimleri ve yaşları Tablo 2.4. de gösterilmiştir⁷⁶⁴:

⁷⁵⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 24.

⁷⁵⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 105.

⁷⁵⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 115.

⁷⁶⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 212, 213.

⁷⁶¹ PABCFM, **Reel 628**, No: 135.

⁷⁶² PABCFM, **Reel 606**, No: 324.

⁷⁶³ PABCFM, **Reel 606**, No: 448.

⁷⁶⁴ PABCFM, **Reel 606**, No: 461, 462.; ayrıca Bkz. **Ek-3.1.**, **Ek-3.2.**

Tablo. 2.4. 1894 Yılında Kayseri Anaokulu'na Kayıtlı Olan Öğrencilerin İsimleri ve Yaşları

<u>No</u>	<u>İsim</u>	<u>Yaş</u>	<u>No</u>	<u>İsim</u>	<u>Yaş</u>
1-	Avedise Toolomjian	4	40-	Neimpariz Mardiyan	5
2-	Ashay Keshisyan	5	41-	Oghan Marockyan	6
3-	Aris Avanezyan	5	42-	Oghan Bochaljjan	7
4-	Aram Paltayan	6	37-	Kagopik Sartaryan	6
5-	Aram Der Kazeryan	6	38-	Karatune Davityan	5
6-	Aroosiag Noorkkajjan	7	39-	Nagar Keshisyan	4
7-	Arussag Uzun Buzyan	7	43-	Sisak Istambolyan	4
8-	Ardem Suzmayan	7	44-	Simonik Yedi Karen	5
9-	Asamel Kasanjjan	8	45-	Stephan Tartaryan	5
10-	Petrack	7	46-		
11-	Kapriel Daoodyan	5	47-		
12-	Kalinik	4	48-	Siranoosh Navrozyan	5
13-	Daniel Artimyan	8	49-	Siranoosh ChelibiKolpekyan	4
14-	Daniel Balmanyanyan	4	50-	Sima Kehyayan	6
15-	Yervant Benglian	5	51-	Siranoosh Istambolyan	7
16-	Yervant Yenzenkian	5	52-	Vahan Chenozyan	4
17-	Yester Navrozyan	9	53-	Vhan Der Kazaryan	8
18-	Zarooher Abajian	6	54-	Vahan Tabibyan	4
19-	Garabet Mazokyan	5	55-	Victoria Keshisyan	4
20-	Garabet Paltayan	4	56-	Victoria Girilbiyan	5
21-	Gabis Bastermajjan	4	56-	Victoria Girilbiyan	5
22- 765			57-	Virgun Eseryan	5
23-			58-	Dicran Terziyan	6
24-	Herant Shinshiryan	8	59-	Raphael Kalemkyanyan	6
25-	Herant Abajiyan	5	60-	Parsekh Sarafyan	6
26-	Haiganoosh Navrozyan	4	61-	Pusant Yugujuan	6
27-	Hexamoosh Chenozyan	7	62-	Pusant Muradyan	8
28-	Jivan Yelalyan	4	63-	Pusant Abajian	8
29-	Manook Bashbazirghan	4	64-	Onike Mekchavakyan	5
30-	Mamaz Nalchajiyan	5	65-	Onike Basbazirgyan	8
31-	Maduose Serveryan	6	66-	Janostic Yagoothchyan	7

⁷⁶⁵ Boş bırakılan satırlardaki isimler belgelerde okunamamıştır.

32-	Megerditch Hampatroomyan	5	67-	Aram Shinshiryan	6
33-	Misack Adooryan	7	68-	Madirose Dalak Kenpa	9
34-	Mabel Muradyan	5	69-	Marani Giriltsiyan	8
35-	Marani Kalemkyaryan	10	70-		6
36-	Maritga Abajian	9			

1893–1894 yıllarına ait istasyon raporunda görüleceği üzere bu dönemde Kayseri istasyonundaki anaokulu sayısı Yozgat’da da bir anaokulunun açılmasıyla 3’e yükselmiştir⁷⁶⁶. Eylül 1895 yılında ise Amerikan Board misyonerlerinden ayrı olarak Talas’da Gregorianlar bir anaokulu açmıştır⁷⁶⁷.

Kayseri istasyonundaki anaokulu çalışmalarında Miss Burrage’nin büyük katkıları olmuştur. Bu kişi anaokuldaki faaliyetleri geliştirmek ve yeni eğitim metotlarını öğrenmek için Mayıs 1897 yılında İzmir’e gidip bir süreliğine burada çalışmalarda bulunmuştur⁷⁶⁸.

1899 yılına ait raporda ise Kayseri’deki anaokulunda görevli 4 öğretmenin ve de 80 öğrencinin bulunduğu, Yozgat ve Talas’daki anaokullarına buradaki cemaatin büyük yardımları olduğu bu çerçevede okul ve öğretmenler için para toplandığı belirtilmektedir. Ayrıca bu dönemde Miss Burrage yönetiminde *Eğitim Sınıfı* adı verilen yerlerde ise anaokullarında çalıştırılmak üzere gönüllü ve ilgili kızların eğitilmesi de devam ettirilmiştir⁷⁶⁹.

1900 yılında ise Miss Burrage istasyon dışına çıktığından Kayseri’deki anaokulunun yöneticiliğini Mrs. Fowle yapmıştır. Bu tarihte okulda 55 çocuk bulunmakla birlikte, okul içerisinde toplantı salonun ve yeterli sınıf sayısının bulunmaması gibi nedenlerden dolayı sıkıntılar yaşanmış, benzer durumlar Yozgat ve Talas’daki anaokullarında da görülmüştür⁷⁷⁰.

1901–1902 döneminde ise Kayseri’deki anaokulunda Miss Burrage ile üç yerli öğretmen 62’si erkek 31’i kız olmak üzere 93 öğrenciye eğitim vermiştir. Bu dönemde okula kayıt yaptıran çocuklardan 1 yıllık eğitim için kişi başı 50 kuruş alınması

⁷⁶⁶ PABCFM, **Reel 606**, No: 450.

⁷⁶⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 596.

⁷⁶⁸ PABCFM, **Reel 606**, No: 755.

⁷⁶⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 850.

⁷⁷⁰ PABCFM, **Reel 618**, No: 11.

kararlaştırılmış ama ailelerin bu paranın hepsini ödeyememesinden dolayı Amerika'da bulunan ve arkadaş olarak tabir edilen kişilerin yardımıyla eksik kalan kısımlar tamamlanmıştır. Aileler bu dönemde okul taksiti olarak toplam 2.069½ kuruş verirken, geri kalan 845½ kuruşluk kısım ise Amerika'dan gelen yardımla karşılanmıştır⁷⁷¹.

1903–1904 döneminde ise Kayseri sahasında biri Kayseri'de diğeri Yozgat'da olmak üzere iki anaokulunda hizmet verilmiştir. Talas anaokulunun durumu hakkında bir açıklama yapılmamakla birlikte Yozgat'daki anaokulunun da işleyiş bakımından daha önce Talas'da açılan Gregorian anaokuluna benzediği belirtilmiştir. Bu dönemde Miss Burrage yönetiminde Kayseri'de hizmet veren anaokulunda üç öğretmen ve 75 çocuk yer almıştır. Ancak, Kayseri'deki bu anaokulun eski ve sağlıksız bir yapı olması sıkıntı yaratmıştır⁷⁷². Yine aynı tarihlerde Miss Burrage Talas'daki anaokulu çalışmalarını faal hale getirmiş, buradaki anaokuluyla Talas'daki Amerikan Kız Okulu ile birleştirme düşüncesine girilmiştir⁷⁷³.

1904–1905 tarihlerinde Talas'da bulunan anaokulunun da aktif hale gelmesiyle birlikte Kayseri sahasında eğitim veren anaokulu sayısı yeniden 3'e çıkmıştır. Bu dönemde Yozgat anaokulunda bir öğretmen ve bir yardımcıyla birlikte 30 çocuk yer alırken, Kayseri anaokulunda ise genel sayı 65 olmasına rağmen ortalama olarak 55 çocuk ve 4 öğretmen bulunmuştur. Bu yıl içerisinde öğrenci sayısındaki azalmanın nedeniyse Ermenilerin kendilerine ait olan anaokullarının geniş bir binaya sahip olmaları ve okul taksiti olarak Amerikan Board'un okullarına göre daha düşük olması gösterilmiştir.

Talas'da üç yıllığına kiralanın binada hizmet veren Talas anaokulu küçük olmasına rağmen 30'un üzerinde öğrenci bu anaokulunda eğitim almıştır. Buradaki öğretmenlerden Miss Rosig çocuklar tarafından çok sevilen birisiyken, Sivas'taki eğitim sınıfından mezun olup Talas'da çalışmaya başlayan Miss Halsey ise başarılı çalışmalarından ötürü takdir toplamıştır.

Miss Burrage Kayseri'de ikamet etmesine rağmen haftanın dört gününü Talas'daki Amerikan Kız Okulu ile bağlantılı hizmet vermeye başlayan anaokulunda, geri kalan 3 gününü de Kayseri'deki okulda çalışarak geçirmiştir⁷⁷⁴.

⁷⁷¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 29.

⁷⁷² PABCFM, **Reel 618**, No: 35.

⁷⁷³ PABCFM, **Reel 618**, No: 53.

⁷⁷⁴ PABCFM, **Reel 618**, No: 72, 73.

1905–1906 yıllarına ait istasyon raporunda bölgedeki anaokulu çalışmalarından genel olarak memnun olduğu ifade edilmiştir. 1905 sonbaharında Talas'daki eğitim sınıfında kurs almaya başlayan 5 kız Haziran 1906 da diplomalarını alıp mezun olmuşlardır. Kayseri'deki anaokulundan iki öğretmen ayrılıp, birisi Talas'daki Protestan anaokulunda, diğeri ise yine Talas'da bulunan Gregorian anaokulunda çalışmaya başlamıştır.

Eylül 1905'den Şubat 1906'ya kadar Kayseri anaokulunda 43'ü erkek 21'i kız toplam 64 çocuk eğitim almıştır. Talas'da ise 16'sı erkek 13'ü kız 29 çocuk buradaki anaokuluna gitmiştir.

Kayseri istasyonunda eğitim veren söz konusu bu anaokullarındaki çocukların okuldaki davranışları, tutumları, ahlaki yapıları, yetenekleri gibi kişisel özellikleri öğretmenler tarafından gözlemlenip, gelişim süreçleriyle ilgili notlar tutulmuş, bu doğrultuda misyonerler kişiler hakkında bilgi edinip, bu doğrultuda misyonerlik faaliyetlerine yön vermişlerdir⁷⁷⁵.

1906–1907 eğitim döneminde ise Talas'da çocuklarını Protestan anaokullarına göndermek isteyen Rumlara yönelik, burada bulunan Rum mahallesinde bir tane daha anaokulu açılmıştır. Fakat burada çalıştırılmak için görevlendirilen Rum öğretmenin hastalanıp, ölmesi üzerine söz konusu okul bir süre sonra kapatılmıştır. Daha sonra yeniden açılan bu okulda yaşanan salgın hastalık ve soğuk yüzünden küçük çocukların ölmesiyle buradaki çocuk sayısı 2 ila 3'e inince tekrardan kapatılmıştır. Yukarı Talas'da hizmet veren diğeri Protestan anaokulunda ise bu dönemde 35 ila 40 çocuk eğitim almıştır⁷⁷⁶.

1907–1908 yıllarında ise istasyondaki anaokulu sayısı biri Kayseri'de diğeri Talas'da olmak üzere ikiye düşmüştür. Yalnız Kayseri'deki anaokulu binasının uygun olmamasından dolayı yaşanan bu sıkıntı devam etmiş, ayrıca Miss Burrage'nin dönem sonunda kısa bir süreliğine Amerika'ya gitmesi istasyon açısından üzüntüyle karşılanmıştır⁷⁷⁷.

1908–1909 yılları için Kayseri'deki anaokulu için hazırlanan raporda anaokulunda bu dönemde 2 öğretmen bulunduğu ve 50 çocuğun eğitim aldığı belirtilmiştir. Bu tarihte

⁷⁷⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 91, 92.

⁷⁷⁶ PABCFM, **Reel 618**, No: 111, 112.

⁷⁷⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 127, 128.

okul taksiti olarak kişi başı yıllık 12½ lira alınmıştır. Bu okuldaki çocuk sayısının düşmesinin nedenleri ise Miss Burrage'nin Amerika'da oluşu, insanların alım gücünün azalması ve eski okul binasından başka bir bölgedeki binaya taşınılması gibi gerekçeler gösterilmiştir. Ayrıca, 29 Mayıs 1909 tarihinde okuldaki 10 öğrencinin mezun olmalarından dolayı düzenlenen eğlence sayesinde ailelerin ve çocukların çok hoş vakit geçirdikleri bir başka husus olarak ilgili raporda belirtilmiştir.

1908–1909 yılları için Talas anaokulu adına yazılan raporda ise buradaki okulda bir öğretmen ve bir asistanın görev yaptığı, çocuk mevcudunun 30 olduğu ve okul taksiti olarak yıllık kişi başı 7 lira alındığı vurgulanmıştır. Haziran 1909 yılında ise buradaki okuldan 5 öğrenci mezun olmuş, yine burada da Kayseri'deki anaokulunda olduğu gibi bir eğlence düzenlenmiştir⁷⁷⁸.

1909–1910 döneminde anaokulundaki çalışmaları hakkında bilgi veren raporda, kurulduğu dönemden bu zamana kadar, anaokullarının öğretmen açığını kapatmak ve bölgedeki kadınların çeşitli alanlarda faal olup misyonerlik çalışmalarında etkin bir rol oynaması adına açılan *Eğitim Sınıfları*'ndan mezun olan kız sayısı 37'dir. Yine Eylül 1909-Temmuz 1910 yılları için anaokulu istatistiği ise şöyledir⁷⁷⁹:

Kayseri Anaokulları:

Öğrenci sayısı;	Ermeni:	65	Müslüman:	1	Toplam:	66
	Erkek:	36	Kız:	30	Toplam:	66

Protestan Ermeni:	33	Gregorian Ermeni:	32	Müslüman:	1	Toplam:	66
-------------------	----	-------------------	----	-----------	---	---------	----

Talas Anaokulu:

Öğrenci Sayısı;	Erkek:	16	Kız:	17	Toplam:	33
-----------------	--------	----	------	----	---------	----

Protestan Ermeni:	20	Gregorian Ermeni:	12	Ortodoks Rum:	1	Toplam:	33
-------------------	----	-------------------	----	---------------	---	---------	----

Gelirler:

Öğrencilerden Alınan	43.50
WBM.	+ 80.00
	123.50 O.L.

⁷⁷⁸ PABCFM, **Reel 618**, No: 143.

⁷⁷⁹ PABCFM, **Reel 628**, No: 135.

Aynı dönemde Miss Burrage'ye anaokulu çalışmalarında yardımcı olmak amaçlı çalışan Miss Clara Richmond ismi karşımıza çıkmaktadır. Kayseri'de ihtiyaç duyulan anaokulu inşaatı için gerekli ruhsat hükümet tarafından verilmiş olup, inşaat masrafları WBM. tarafından karşılanmıştır. Ruhsat izni alınan yer sadece anaokulu ve burayla bağlantılı olarak ilkokul için kullanılmayacak, aynı zamanda Amerikalı ve yerli öğretmenlerin barınacağı, anneler için düzenlenen toplantıların yapılmasına uygun olacak yerler şeklinde planlanmıştır. Çünkü Misyonerler çocuklara yönelik eğitim verirken, çocuklar aracılığıyla annelerine de nüfuz ediyor ve misyonerlik faaliyetlerinin etkin bir hale getirmeye çalışıyorlardı.

Dikkat edileceği üzere 1909–1910 yıllarında Kayseri anaokulunda bir Müslüman öğrenci vardır. Buradaki kız Kayseri'deki ordu komutanı olan Ferik Paşa'nın torunu olup belgelerde ifade edildiği üzere bu kız da diğer öğrenciler gibi tam olarak misyonerlerin istediği doğrultuda bir dini eğitimden geçmiştir. Ayrıca Kayseri'deki anaokulu ve ilkokullardaki çocuklar ile anneleri Pazar ayinlerine iştirak ettirilip, çocuklara İnciller dağıtılarak misyonerlik faaliyetleri sürdürülmüştür⁷⁸⁰.

Eylül 1911-Haziran 1912 yılları için Kayseri anaokulu raporunda verilen okul istatistiği ise şöyledir:

Öğrenci Sayısı;	Erkek	: 43	Kız	: 39	Toplam: 82
	Protestan	: 23	Gregorian	: 59	Toplam: 82

Öğretmen Sayısı ; 2

Eğitim Sınıfı Öğrencilerinin Sayısı; 8

Gelirler: 120

Giderler: 105

Bakiye: 15 Osmanlı Lirası

⁷⁸⁰ PABCFM, **Reel 628**, No: 135, 136.

Bu dönemde dikkat çeken husus Talas'daki anaokulunun dört öğretmenin evlenmesinden ve de okulun ikinci döneminde yaşanan şiddetli kızamık hastalığından dolayı iki öğrencinin ölmesi okuldaki öğrenci sayısını büyük oranda düşürmüş, olaylar neticesinde okul iki hafta içerisinde kapatılmış olmasıdır. Yaşanan bu olaylar istasyon raporunda ifade edildiği üzere üzüntüyle karşılanmıştır.

Yine bu raporda Kayseri'deki eğitim sınıfıyla ilgilide kısa bilgiler verilmiştir. Bu rapora göre eğitim alan 8 kızın 7'si farklı bölgelerden gelmiş olup, bunların 6'sı Amerikan misyoner okullarından mezun olmuştur. Raporda bulunan ilginç bir ayrıntı ise bu dönemde anaokulu çalışmalarında Türk bayanların ve kızlarında görev almaya başladıkları ve bu kişiler üzerinde etkileyici misyonerlik faaliyetlerinde bulunduğu ifade edilmiş olmasıdır.

Bu dönemde Kayseri anaokulunda ise bayanlara yönelik toplantılar yapılmış, bu toplantılarda 80 ile 125 arasında bir katılım olmuştur. Ayrıca iki Türk annesi de katılımcılar arasında yer almıştır.

Anaokulundaki eğitim çalışmaları sırasında çocuklara resim, şiir gibi dersler verilmekle birlikte çocuklarla genellikle şarkılar söylenerek oyunlar oynanıyor olması buralarda verilen hizmetler hakkında bize bilgi vermektedir⁷⁸¹.

1912–1913 dönemindeki anaokulu çalışmalarıyla ilgili istatistikî bilgiler ise şu şekildedir⁷⁸²:

Kayseri Anaokulu:

Öğrenci Sayısı;	Erkek	: 45	Kız	: 35	Toplam: 80
	Protestan	: 20	Gregorian	: 60	Toplam: 80
Öğretmen Sayısı ;					2
Eğitim Sınıfı					
Öğrencilerinin Sayısı;	Protestan	: 2	Gregorian	: 5	Toplam: 7

⁷⁸¹ PABCFM, **Reel 628**, No: 160, 161.

⁷⁸² PABCFM, **Reel 628**, No: 185.

Talas Anaokulu:

Öğrenci Sayısı; Erkek : 15 Kız : 15 Toplam: 30

Protestan Ermeni: 9 Gregorian Ermeni: 7 Ortodoks Rum: 14 Toplam: 30

Bu dönemde anaokulu faaliyetleri çerçevesinde Protestan misyonerlik çalışmalarının yoğun bir şekilde sürdürüldüğü, Müslümanlara yönelikte çalışmaların artırılması yönünde girişimlerin yoğunlaşmakta olduğu görülmüş ve Rumlar içinde Talas'da yeniden bir Rum anaokulunun açılması Amerikan Misyonerler tarafından umut edilmiştir. Yine bu dönemde Kayseri'deki anaokulunda yönetici olarak ise Mrs. Irwin görev yapmıştır. Ayrıca düzenlenen Pazar ayinlerine çocuklar ve ailelerinin katılımıyla yıllık ortalama sayı 179'a çıkmıştır. Misyonerlik çalışmaları çerçevesinde dönem içerisinde başarılı olan 3'ü kızı 1'i erkek olmak üzere 4 çocuğa İncil verilmiştir⁷⁸³.

1913–1914 döneminde Kayseri ve Talas'daki anaokullarında eğitim alan çocuk sayısında bir düşüş söz konusuyken bu okullarla ilgili istatistikî bilgiler ise şu şekildedir⁷⁸⁴:

Kayseri Anaokulu:

Öğrenci Sayısı; Erkek : 37 Kız : 19 Toplam: 56

Protestan : 16 Gregorian : 40 Toplam: 56

Öğretmen Sayısı ; 3

Yardımcı Sayısı ; 3

Kayseri Eğitim Sınıfı:

Öğrenci Sayısı; Protestan : 3 Gregorian : 3 Toplam: 6

Öğretmen Sayısı (Ermeni); 2

Talas Anaokulu:

Öğrenci Sayısı; Erkek : 11 Kız : 11 Toplam: 22

Ermeni : 11 Rum : 11 Toplam: 22

⁷⁸³ PABCFM, Reel 628, No: 185, 186.

⁷⁸⁴ PABCFM, Reel 628, No: 212.

Protestan : 1 Gregorian: 11 Ortodoks : 10 Toplam: 22

Öğretmen Sayısı ; 1

Yardımcı Sayısı ; 1

Gelirler:

Yönetimden Tahsis Edilen, 7762

Eğitim Sınıflarının Okul Harcı, 1863

Çocukların Okul Taksiti, 2116

Çocukların Arkadaşlarından, 535

Diğer Kaynaklardan, + 256

12532

Zimmet bakiyesi + 725

13257 Gümüş Kuruş

Giderler:

Öğretmen ve Yardımcıların Maaşları İçin, 8582

Diğer Giderler, + 4675

13257 Gümüş Kuruş

Bu dönemde ülke içinde yaşanan siyasî karışıklıklar, ekonomik kriz ve de Talas'da Amerikan Board misyonerlerinin açtığı anaokulundan hariç Ortodoks Rum bölgesinde açılan iki anaokulunun faaliyete geçmesi rekabeti artırmış, bu durumda hem öğrenci sayısında azalmaya hem de okuldaki ekonomik sıkıntıların artmasına neden olmuştur.

Anaokulunda eğitim gören çocukların yaşları ise 3 ile 7 yaş arasında değişmiş, ayrıca düzenli olarak dua günleri düzenlenip, anaokuluyla bağlantılı olarak Pazar okullarında geniş katılımlı ayinler gerçekleştirilmiştir.

Eğitim sınıflarında ise bu dönemde 6 öğrenci eğitim almıştır. Bu öğrencilerin hepside Amerikan misyoner okullarından mezun olmuş kızlardır. Ayrıca bu kızlardan

bazılarının Antep, Harput, Haçin ve Sivas'taki Amerikan okullarından gelmiş olması da Kayseri'deki eğitim sınıfın da yapılan çalışmaların kaliteli olduğunu göstermektedir⁷⁸⁵.

Sonuç olarak görüldüğü üzere kısa bir dönem Yozgat'da da olmakla birlikte Kayseri istasyonundaki anaokulu çalışmaları Kayseri ve Talas bölgesinde yoğunlaşmış olup bu okullarla ilgili tespit edebildiğimiz bildiler 1914 yılına kadar olmuştur.

2.2. BÖLGEDE AMERİKAN BOARD EĞİTİM KURUMLARININ İDARE VE TEŞKİLAT ESASLARI

2.2.1. Yönetim Esasları

Misyonerler, kilise cemaatinden okula, ıslahevinden hastaneye kadar, kuruluşuna ve işleyişine parasal olarak katkıda bulundukları tüm kurumları titizlikle denetlemişlerdir. Kitap ve diğer basılı malzeme hesaplarının tutulması ve izlenmesi; akçalı işlerin teftişi; her türlü okulun yönetimi ve gözetimi; istasyonun tasarrufu altında bulunan tüm gayrimenkullerin bakım, onarım ve yönetimi; eğitim; tıbbî bakım ve yardım; basım ve yayım işleri; Pazar Okulları'nı denetlemek; vaaz vermek gibi birçok konuda misyonerler sorumlu oldukları bölgelerde yönetimi ellerinde bulundurmuşlardır⁷⁸⁶.

Kendi için de sistematik bir işleyişe sahip olan Amerikan Board, misyon bölgelerini genişletmek üzere yeni istasyon ve dış istasyonlar kurarak kendisine has bazı yöntemler uygulamıştır. Yeni istasyonlar teşkil edilirken Amerikan Board misyonerleri ilk olarak gelmiş oldukları yerlerde kendilerine yerel yardımcıları temin etmek istemişlerdir. Yerli yardımcıları ise ilk olarak daha çok Hristiyan cemaat içerisindeki Protestan sempatzanları kişilerden seçilmiştir⁷⁸⁷.

Özellikle dış istasyonlarda istihdâm edilen yerli yardımcıları, papaz, vaiz, öğretmen ve diğer yardımcıları adı altında görevlendirilmişlerdir. İlk dönemlerdeki güçlüklerin aşılmasıyla birlikte yerli yardımcı sayısı giderek artmıştır. 1910 yılına gelindiğinde ise Amerikan Board'un Osmanlı topraklarında istihdam etmiş olduğu toplam yerli eleman sayısı 1100'ün üzerine çıkmıştır⁷⁸⁸.

⁷⁸⁵ PABCFM, Reel 628, No: 212-213.

⁷⁸⁶ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 44.

⁷⁸⁷ İdris Yücel; **Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilâtlanması**, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 22

⁷⁸⁸ Yücel, a.g.t., s. 22.; Strong; a.g.e., s. 496-497

Amerikan Board misyonerlerin Osmanlı topraklarında açmış oldukları okulların genellikle yönetimini elinde bulundurmaya çalışmıştır. Ancak bu okullar arasında orta dereceli okulların ve yüksek okulların yönetimine daha çok önem verdiklerini söyleye biliriz. İstasyon sahaları genişleyip, yerli yardımcı sayısında artış oldukça İlkokul ve Pazar okullarının yönetimi ise genelde yerli yardımcılara bırakılmış, ancak bu okullarla ilgili hazırlanan raporlar düzenli olarak istasyon merkezlerine gönderilip, yıllık raporlar içerisinde durumları hakkında bilgiler verilmiştir.

Amerikan Board yönetiminde olan eğitim kurumlarının ihtiyaçları da genel olarak Amerikan Board tarafından veya YMCA, WBM gibi diğer yardım kuruluşları tarafından karşılanırken bir kısmı da bölge cemaatlerinden toplanan yardım paralarıyla okulların ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır⁷⁸⁹.

2.2.2. Tesis ve Finansmanı

Bölgede oluşturulması düşünülen eğitim kurumlarının tesis ve finansmanın yönlendirmesinde öncelikli olarak istasyonda görev yapan misyoner sorumludur. Bu kişilerin nüfuz etmeyi düşündükleri bölgeler hakkında yerleşim yerinin istasyona uzaklığı, burada yaşayan azınlık unsurların sayısı, dinî ve eğitim açısından yapılması düşünülen girişimlerin nasıl ve ne şekilde olması gerektiği ve nelerin yapılması veya nelerin yapılabilmesinin bölge adına getirileri ne olacağı yönünde hazırladıkları raporlarda ve bu raporlara ilâveten nüfuz edilmesi düşünülen ve ya nüfuz edilmiş olan bölgedeki faaliyetler süresince tahmini giderlerinin ne kadar olacağı şeklinde açıklamalarının da yer aldığı bilgiler de, raporlar aracılığıyla misyonerlik teşkilâtına ulaştırılmıştır.

Teşkilâtın incelemeleri neticesinde istasyona ve ona bağlı dış-istasyonlara gönderilmesi düşünülen meblağlar bazı kriterler çerçevesinde değerlendirilip, belirlendikten sonra istasyona gönderilirdi. Amerikan Board teşkilâtı tarafından gönderilen yardımlar ihtiyaç duyulan yerleşim yerine gönderilir, ihtiyaca göre kilise, şapel, okul arsası, okul inşaatı, görevli misyonerlerin kalacakları evlerin yapımı vb. gibi çalışmalarda değerlendirilirdi.

Genel olarak misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde bir yerleşim yerinde yürütülen çalışmaların bütün giderleri sadece Amerikan Board tarafından karşılanmazdı. Teşkilâtın gönderdiği paraya ilâveten bölgede yaşayan cemaatin yaptıkları yardımlar,

⁷⁸⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 112.

belgelerde *özel hediyeler* olarak geçen Amerika'da bulunan kilise ve cemaatlerin yapmış oldukları yardımlar, ek kaynak yaratmak adına satışı yapılan dinî kitap, gazete, broşür vb. basın-yayın faaliyetlerinden gelen gelirler de nüfuz edilen yerleşim yerine aktarılmış, bu sayede Board misyonerlerinin bölgedeki kalıcılığı arttırılmıştır.

Belgelerde tespit edebildiğimiz kadarıyla cemaatler tarafından alınan yardımların toplanma işlemi şu şekilde olmaktaydı. Bu yardımlar toplanırken, bölgede çalışan misyoner düzenlenen dua toplantılarında cemaate yardımların önemi hakkında bilgi verip, başından geçen bir kaç hatırayı cemaate aktararak üyelerin yardım yapmalarında etkileyici oluyordu. Misyonerin etkileyici konuşmaları sonunda cemaat üyeleri imkânları doğrultusunda yardımlara katkıda bulunuyordu⁷⁹⁰. Söz konusu bu yardım çalışmaları Kayseri istasyonu içerisinde yer alan bütün dış istasyonlarda gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca ABCFM'in istasyon genelindeki eğitim faaliyetlerine yaptığı katkının yanı sıra, Kayseri istasyonu çevresinde hizmet veren WBM. (Kadın Misyon Cemiyeti), YMCA (Genç Erkekler Hristiyan Birliği) ve YWCA (Genç Kadınlar Hristiyan Birliği) gibi örgütlerinde bölgedeki eğitim çalışmalarına maddî ve manevî anlamda destekleri olmuştur.

2.2.3. Binaları

Kayseri istasyonunda öncelikli olarak şapel veya kiliseler çevresinde oluşturulan küçük sınıflarda eğitim faaliyetleri başlamıştır. Hem ibadet yeri hem okul olarak kullanılan bu yapılar, bulundukları yerleşim yerlerinde Protestan cemaatin sayısında artış olmasıyla ayrı ibadet yerlerine, öğrenci sayılarının artmasıyla müstakil okullar şeklinde tesisleşerek geliştirilmeye çalışılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere gerek Talas Amerikan Kız ve Erkek Okulları olsun gerekse de diğer okullar olsun zamanın en kaliteli malzemeleri kullanılıp, mümkün olduğunca konforlu şekilde inşa edilmişlerdir. Bugün Talas'da bulunan Amerikan Kız ve Erkek Okulları'nın hala sağlam bir şekilde ayakta kalması buna en güzel örneklerdir.

1905 yılında Amerikan Board'a ait olan gayrimenkuller ise şunlardır⁷⁹¹:

⁷⁹⁰ PABCFM, **Reel 596**, No: 694.

⁷⁹¹ PABCFM, **Reel 618**, No: 79, 80.

1. Etrafı sağlam duvarlarla çevrili olan 2/3'ünün sokaklar tarafından 4'e bölündüğü, iki dönümlük arazi üzerine kurulu olan bir kız okulu, bir hastane, bir ev ve bir ahır.
2. Yukarı Talas bölgesinde, uçuruma bakan geniş bir ova üzerinde yer alan 13.000 metrekarelik bir arazi üzerine kurulmuş olan ve inşaatı sırasında gerekli olan bütün malzemelerin Mr. Wingate tarafından karşılanıp, onun öncülüğünde yapılmış üç katlı bir erkek okulu ve taştan yapılmış bir bağ evi.
3. Bu okula yakın bir bölgede 9.500 metrekarelik üzüm bağı.
4. Kayseri'de 17.200 metrekarelik bir arazi üzerine kurulmuş olan iki ev ve anaokulu öğrencilerinin kullanması için geniş bir avlu
5. Misyon merkezine yürüyerek 15 dakika uzaklıkta Aşağı Talas bölgesinde bulunan, 1881 yılında alınmış olup, *Bartlett Bahçesi* olarak bilinen bir arazi.

2.2.4. Öğrenci Politikaları

Kendi fikir ve düşüncelerine yakın, Amerikan kültürünün karakteristik yapısı ile Protestan mezhebinin dinî öğretilerini aşılama düşüncesi ile Osmanlı topraklarında yapılanan Amerikan Board misyonerleri, açtıkları eğitim kurumlarında ağırlıklı olarak Ermeni ve Rum öğrencilerine yönelik eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur.

Kendi ihtiyaçlarını karşılaya bilecek düzeyde eğitim gören öğrenciler, ekonomik anlamda sıkıntı çeken bir ülkede refah düzeylerini geliştirip, bir meslek sahibi ola bilmek amacıyla bu okullara ilgi göstermiş, dolayısıyla da bu okullar verdikleri eğitimlerden dolayı toplum içerisinde saygın bir yere ulaşmıştır.

Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde açılan ilkokullar genel olarak ücretsizken, orta dereceli okullarda okuyan öğrencilerden makul derecede okul taksitleri alınmıştır. Genel itibariyle gelir düzeyi orta dereceli olan Hristiyan ailelerinin çocuklarına eğitim imkânı sağlayan bu okullar, açıldıkları dönemlerden itibaren her geçen yıl artan öğrenci kitlelerine hizmetler vermişlerdir. Mezun olan öğrenciler de, Amerikan okullarının kendilerine sağladıkları eğitim fırsatlarını değerlendirmesini bilip, çeşitli alanlarda uzmanlaşıp, hayatın farklı alanlarında çalışma fırsatı bulmuşlar ve toplum içerisinde önemli yerlere gelmişlerdir.

2.2.4.1. Mezun Olan Öğrenciler ve Çalışma Alanları

Bölgede yer alan Amerikan Board eğitim kurumlarından mezun olan öğrenciler aldıkları eğitimleri genel olarak üç alanda uygulama yoluna gitmişlerdir. Birincisi; Amerikan Board okullarının bugünkü lise düzeyinde eğitim veren okullarından Kayseri, Talas ve Yozgat'daki okullardan mezun olan öğrenciler eğitimlerine devam etmek istemeleri ve de yeterli donanımına sahip olmaları durumunda bir üst eğitim kurumu olan yüksek okullarda eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Anadolu'da bulunan yüksek okullar içerisinde Kayseri istasyonuna yakınlıklarından dolayı öğrenciler Merzifon ve Antep'de bulunan Amerikan Board okullarını tercih etmişlerdir⁷⁹². Ancak, incelenen Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri istasyonu adına hazırladıkları yıllık raporlarda, istasyonda bulunan liselerde bulunan öğrencilerin ağırlıklı olarak Merzifon Ruhban Okulu'nu tercih ettiklerini söyleye biliriz. Bu yüksek okullardan mezun olan öğrenciler daha sonra çeşitli bölgelerde bulunan kiliselere dinî görevli olarak atandıkları gibi, bazı öğrencilerin ise memleketlerinde çalışmayı tercih ettiklerini söyleye biliriz. Örneğin, Kayseri istasyonuna bağlı bir dış istasyon olan İncirli'de uzun yıllar vaizlik ve papazlık yapmış olan Yeghia Yardumian⁷⁹³ ve oğlu Haig Yardumian⁷⁹⁴ Merzifon Ruhban Okulu'ndan mezun olduktan sonra öncelikle yerlisi oldukları İncirli'de hizmet vermeyi tercih etmişlerdir.

İkinci olarak ise Kayseri istasyonunda yer alan liselerden mezun olan erkek ve kız öğrenciler yüksek okullarda eğitimlerini sürdürmeyi tercih etmeyip, geldikleri bölgelerde veya misyon tarafından atandıkları okullarda öğretmenlik yaptıklarını söyleye biliriz. Örneğin, Talas'daki yatılı kız okuldan mezun olan bir kız, bu okulun denetiminde 1874–1875 yıllarında Kayseri istasyonunun dış istasyonlarından biri olan Gemerek'e giderek bölgede yaşayan kadınlara İncil okumalarında yardımcı olup, bu hususta eğitimler vermiştir⁷⁹⁵. Bunun gibi birçok erkek ve kız öğrenci Kayseri istasyonu içerisinde yer alan Amerikan okullarında öğretmenlik yapmıştır.

Bölgede yer alan liselerden mezun olan bazı öğrenciler ise üçüncü seçenek olarak ticarete atılmayı tercih etmişlerdir. Örneğin 1886–1887 yılında Kayseri (Erciyes)

⁷⁹² PABCFM, **Reel 606**, No: 112, 207.

⁷⁹³ PABCFM, **Reel 582**, No: 689.; **Reel 588**, No: 512, 531.; **Reel 589**, No: 21, 32; **Reel 606**, No: 517.

⁷⁹⁴ PABCFM, **Reel 596**, No: 693, 698.

⁷⁹⁵ PABCFM, **Reel 589**, No: 9.

Lisesi'nden mezun olan altı öğrencinin üçü Merzifon'a gidip yüksek eğitimlerini tamamlarken, ikisi öğretmen olmuş, bir kişi ise ticarete atılmıştır⁷⁹⁶ Öğrencilerin lise eğitimleri süresince ticarete uğraşmayı tercih edebilecekleri de düşünülerek de bu yönde eğitimler verilmiştir. Mesela Talas Erkek lisesinin 1903–1904 eğitim döneminde beşinci sınıflar için Türkçe ticaret çeşitleri dersi, altıncı sınıflar için Türkçe ticaret rehberi dersi, yedinci sınıflar için ise Türkçe ticaret kanunu dersleri verilmiştir⁷⁹⁷. Ayrıca, Talas'da açılan Amerikan hastanesi bünyesinde bazı erkeklerin asistan doktor olarak da çalışmaya başladıklarını da söyleye biliriz⁷⁹⁸.

Amerikan Board okullarında eğitim alan kız öğrenciler için ayrı bir paragraf açmakta yarar vardır. Amerikan Board misyonerlerinden belli bir dönem eğitim aldıktan sonra ayrılan öğrencilerde dâhil olmak üzere, okullarda edindikleri bilgi ve görgüleri olduğu gibi ailelerinde aktarmışlardır. Kızların eğitimleri süresince onlara iyi bir ev hanımının, iyi bir ev idaresinin ve en önemlisi iyi bir annenin nasıl olması gerektiği hususunda özel eğitimler verilerek okullardan mezun olan kızlar, Amerikan Board okullarından mezun erkekler için iyi eğitilmiş birer eş adayı olarak toplum hayatındaki yerlerini almışlardır. Bunun neticesinde ise kızlara verilen eğitim, Amerikan Board eğitimini sadece toplumda bir bireyin eğitilmesine yönelik bir sistem olmaktan çıkarmış, bir birey ile bir aileye, aile ile de toplumun geneline nüfuz etme kimliği kazandırılmıştır. Yani bireyin eğitim ile toplumun genelini eğitilmesini hedef haline getiren Amerikan Board okulları, bu politikayı en güzel kızlar arasında yürüttüğü eğitim çalışmalarıyla göstermiştir.

Genel itibarıyla bu düşünce çerçevesinde kendilerine eğitim verilen kızların Kayseri istasyonunda eğitim alanları istasyon bünyesinde kurulan anaokullarında öğretmenlik şansı da yakalayıp, küçük yaştaki çocukların fikri ve fiziki gelişimlerinde etkili olmuşlardır. Örneğin Kayseri istasyonu içerisinde yer alan Talas Amerikan Yatılı Kız Okulu'ndan başarıyla mezun olan ve de anaokullarında gönüllü olarak çalışmak isteyen kız öğrenciler yaklaşık bir yıllık eğitim sonucunda anaokullarında öğretmen olarak çalışmaya başlamışlar⁷⁹⁹, görevleri süresince eğitim verdikleri öğrencilerin adları,

⁷⁹⁶ PABCFM, **Reel 596**, No: 693.

⁷⁹⁷ PABCFM, **Reel 618**, No: 47, 48.

⁷⁹⁸ PABCFM, **Reel 618**, No: 116.

⁷⁹⁹ PABCFM, **Reel 606**, No: 24.

yaşları ve karakterleri hakkında raporlar tutmayı da ihmal etmeyip⁸⁰⁰, misyonerlik amaçlarına uygun kuşakların yetişmesine yardımcı olmuşlardır.

2.2.5. Görev Yapan Öğretmenler

1854 yılında kurulan Kayseri istasyonu ve ona bağlı dış istasyonlarda çeşitli dönemlerde gerek Amerikalı öğretmenler gerekse yerli öğretmenler olmak üzere birçok öğretmen Amerikan Board'un eğitim kurumlarında öğretmenlik yapmıştır. Çalıştıkları bölgelerde öğretmenlik hizmetinde bulunan Amerikan Board üyeleri aynı zaman bölgedeki dinî işlerin yürütülmesinde de çalışmaları olmuştur. 1854 yılından 1914 yılına geçen atmış yıllık sürede ait incelemiş olduğumuz Board belgelerinde tespit edebildiğimiz bazı öğretmenlerin isimleri, görev yaptıkları bölgeler ve görev süreleri Tablo 2.5. de görülmektedir⁸⁰¹.

⁸⁰⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 461, 462.

⁸⁰¹ PABCFM, **Reel 588**, No: 183.; **Reel 589**, No: 54, 55.; **Reel 606**, No: 105, 114.; **Reel 618**, No: 31.

Tablo 2.5. Kayseri İstasyonunda Görev Yapan Öğretmenlerin İsimleri, Görev yerleri ve Görev Süreleri

Amerikalı Öğretmenler	Yerli Öğretmenler	Görev Yerleri	Görev Süreleri
	Markar Dardivian ⁸⁰²	Yozgat	1863–1864
Symaun Bartlett ⁸⁰³		Yozgat, Talas	1872–1874
	Mr. Hagope Tashjian ⁸⁰⁴	Kayseri	1873–1875
	Baron Garabed ⁸⁰⁵	Yozgat	1873–1874
Miss Sarah Closson ⁸⁰⁶		Talas	1871–1902
Miss Ardele Griswold ⁸⁰⁷		Talas	1871–1873
J. O. Barrows ⁸⁰⁸		Kayseri	1870–1875
	Miss Horopsima Inkilabian	Kayseri	1875-? ⁸⁰⁹
	Miss Rabel Haji Harootunian	Kayseri	1875-?
	Miss Soorpoohi Harootunian	Kayseri	1875-?
	Mrs. Mariam Saghur Bohoses	Kayseri	1875-?
	Mrs. Widow Asodoor	Kayseri	1875-?
	Mr. Garabet Sarkisian	Yozgat	1875-?
	Miss Mariam	Yozgat	1875-?
	Mr. Alexander	Muncusun	1875-?

⁸⁰² Bu kişi Bebek İlâhiyat Semineri'nden mezun olup Yozgat'da bulunan okulda öğretmen olarak çalışmaya başlamasından bir yıl sonra, bölgedeki vaiz ihtiyacından dolayı ağırlıklı olarak dinî hizmetlerde bulunmaya başlamıştır. PABCFM, **Reel 582**, No: 634, 639, 640, 642, 647, 659.; **Reel 588**, No: 512, 538.

⁸⁰³ Kendisi hakkında ilk bilgilere 1870 yılında ulaşmakla birlikte, 1872 yılında Yozgat'daki okulun bu kişinin denetimi altında olduğunu görmekteyiz. 1873–1874 eğitim döneminde ise Talas'daki Amerikan Kız Okulu'nda yöneticilik yapmıştır. 1883 yılında ise Talas kilisesinde dinî lideri olarak misyonerlik hizmetlerinde bulunmuştur. PABCFM, **Reel 582**, No: 679, 685, 686.; **Reel 588**, No: 509, 511, 542.; **Reel 589**, No: 28, 30, 31,32, 37, 53.; **Reel 596**, No: 667.

⁸⁰⁴ Kayseri kilisesi papazına yardımcı olmakla birlikte Kayseri'deki erkek okulunda öğretmenlikte yapmıştır. PABCFM, **Reel 588**, No: 183, 539.

⁸⁰⁵ Yozgat'da bulunan okulda geçici bir süre hizmette bulunmuştur. PABCFM, **Reel 588**, No: 542.

⁸⁰⁶ Talas Amerikan Kız Okulu'nu kuran iki misyoner bayandan birisidir. Talas Amerikan Kız Okulu'na otuz bir yıl hizmet vermiştir. PABCFM, **Reel 589**, No: 28, 37, 50.; **Reel 596**, No: 693, 701.; **Reel 606**, No: 450, 523, 524, 598, 673, 758, 952.; **Reel 618**, No: 30.; **Reel 628**, No: 133.

⁸⁰⁷ Talas Amerikan Kız Okulu'nu kuran iki misyoner bayandan birisi, 1873 yılında kısa bir süreliğine Amerika'ya gitmiş fakat o tarihten sonra bir daha dönmemiştir. PABCFM, **Reel 582**, No: 679, 686.; **Reel 588**, No: 538.; **Reel 628**, No: 133.

⁸⁰⁸ Kayseri'deki misyonerlik çalışmaları sırasında düzenli olmamakla birlikte zaman zaman eğitim hizmetlerinde de bulunmuştur. PABCFM, **Reel 582**, No: 679.; **Reel 588**, No: 516.; **Reel 589**, No: 17, 27.

⁸⁰⁹ 1875 tarihinde istasyonda görev yapan öğretmenlerin isimlerini belirten belgeye benzer bir başka belge 1876 yılında da hazırlanmıştır. Ancak ileri tarihli belgelerde istasyonda çalışan öğretmenlerle ilgili düzenli bilgiler yer almamasından dolayı görev sürelerinin bitiş tarihleri belirlemediğin “?” kullanılmıştır.

	Miss Anna	Sungurlu	1875-?
	Miss Mariam	Gemerek	1875-?
	Mr. Mardios	Gemerek	1875-?
	Mr. Garabed	Eylence	1875-?
	Mr. Yakob	Zincidere	1875-?
	Mr. Giragas	Burhan	1875-?
	Mr. Parsekli	Dendil	1875-?
	Mr. Hagi Harootune	Boğazlıyan	1875-?
	Stepan	Sarayköy	1875-?
	Mr. NazaarMosdistchyan	Niğde	1875/1876 ⁸¹⁰ - ?
	Zumroot Kelledjian	İncirli	1875/1876- ?
	Semea Garabetian	İncirli	1875/1876- ?
	Miss Sema Sarkisian	Talas	1875/1876- ?
	Miss Anna Moorjasoonli	Talas	1875/1876- ?
	Miss Armeria	Talas	1875/1876- ?
	Mr. Basil	Talas	1875/1876- ?
	Mr. Garabet Krikorian	Talas	1875/1876- ?
	Yerani Salopianian	Everek	1875/1876- ?
	Stepan Manook	Çakmak	1875/1876- ?
	Karrin Dalgrian	Rumdigin	1875/1876- ?
	Kevork Kivork	Kara Yakup	1875/1876- ?
	Hadji Krikore	Kayseri	1876
	(?) ⁸¹¹ Margarian	Kayseri	1876
	(?) Yordonjian	Yozgat	1876
	(?) Margositrians	Yozgat	1876
	(?) Yeghiayian	Sungurlu	1876
	Kial Muncusunli	Gemerek	1876
	Hagope Bogosian	Aksaray	1876
	Barkes Garabetian	Sarihamzalı	1876
	Anaia Haralambides ⁸¹²	Talas	? –1883
F. E. Burrage ⁸¹³		Talas, Kayseri	1885–1914
Miss Bartlett ⁸¹⁴		Talas	1885–1890
	Dakyesian ⁸¹⁵	Yozgat	1887- ?
	Dikraw Gulbenkian ⁸¹⁶	Kayseri	1889- ?

⁸¹⁰ Hem 1875 hem de 1876 tarihlerinde isimleri geçen şahıslar için “?” işareti kullanılmıştır.

⁸¹¹ Önünde soru işareti olan kişilerin ilk isimleri belgelerde eksik çıkmasından dolayı okunamamıştır.

⁸¹² Talas’da öğretmenlik yapan Anaia Haralambides 1880 baharından 1883 yılına kadar Robert Koleji’nde çalışmalarda bulunmuş, 1883 yılında tekrar Talas’a dönüp öğretmenlik görevini sürdürmüştür. PABCFM, **Reel 596**, No: 661.

⁸¹³ Öncelikle Talas’daki Amerikan Kız Okulu’nda görev alan Miss Burrage, daha sonra Kayseri istasyonunda anaokulu çalışmalarının başlaması ve gelişmesi aşamalarında önce öğretmen ardından idarî pozisyonlarda görevler almıştır. PABCFM, **Reel 596**, No: 681, 687, 693, 696.; **Reel 606**, No: 14, 105, 115, 207, 213, 324, 451, 523, 596, 675, 758, 850, 952.; **Reel 618**, No: 35, 53, 72, 104, 128, 143.; **Reel 628**, No: 136, 158, 210.

⁸¹⁴ Kayseri İstasyonunda anaokulu çalışmalarının başlamasında öncülük eden bayan misyonerdir. Tablodaki 1885 tarihi bu bayanın Kayseri istasyonu adına anaokulu çalışmaları için eğitim almaya başladığı tarihe isabet etmektedir. PABCFM, **Reel 596**, No: 682.; **Reel 606**, No: 115.

⁸¹⁵ Antep’de bulunan Merkezi Türkiye Koleji’nden mezun olup Yozgat’da öğretmenlik yapmaya başlamıştır. PABCFM, **Reel 596**, No: 693.

⁸¹⁶ Merzifon Koleji’nden Kayseri’deki liseye öğretmen olarak gelmiştir. PABCFM, **Reel 606**, No: 22.

Miss Johanna Zimmer		Talas	1890- 1892
	Alanganoosh Tikerian	Yozgat	1890–1891
James L. Fowle ⁸¹⁷		Kayseri	1883–1914
Henry K. Wingate ⁸¹⁸		Talas, Kayseri	1893–1914
Mrs. Wingate		Talas, Kayseri	1893–1914
	Garabet Kuyumjian ⁸¹⁹	Kayseri	1892–1894
Miss C. A. Nason ⁸²⁰		Talas	1894- 1901
	Hagop Kabakjian ⁸²¹	Yozgat	1895- ?
Miss Seelyee ⁸²²		Talas	1897- 1901
Mr. H. H. Riggs ⁸²³		Talas	1902–1903
Miss A. S. Dwight ⁸²⁴		Talas	1902- 1906
Miss Susan W. Orvis ⁸²⁵		Talas	1902–1914
Miss S. N. Loughridge ⁸²⁶		Talas	1902–1914
Miss Hasley ⁸²⁷		Talas	1904- ?
Miss Rosig ⁸²⁸		Talas	1904- ?
	Vartavar Garabetian ⁸²⁹	Gemerek, Burhan	1906–1907
Miss Clara Richmond ⁸³⁰		Talas	1909–1914
Mr. Arthur P. Ryan ⁸³¹		Talas	1912–1914

⁸¹⁷ Kayseri istasyonunda çeşitli misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Fowle ayrıca eğitim çalışmaları açısından Kayseri'deki Erciyes Erkek Protestan Lisesi'nde çeşitli dersler vermiştir. Ayrıca bu lisenin dışında haftada üç gün, Kayseri civarındaki kasabalarda bulunan öğrencilerin İngilizce öğrenmelerine yönelik eğitim çalışmaları olmuştur. PABCFM, **Reel 606**, No: 113, 324, 449.; **Reel 618**, No: 35.

⁸¹⁸ Talas'da bulunan Erkek okulunda öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulunmuş, bu okulun gelişmesinde büyük hizmetleri olmuştur. Zaman zamanda Kayseri'deki lisede dersler vermiştir. PABCFM, **Reel 606**, No 441, 523.

⁸¹⁹ Kayseri'deki okulun orta bölümünde bir kaç yıllığına öğretmenlik hizmetinde bulunmuş, 1894 yılında ise ölmüştür. PABCFM, **Reel 606**, No: 443.

⁸²⁰ Talas Amerikan Kız Okulu'nda öğretmenlik yaptığı gibi zaman zamanda okulun yönetimi konusunda hizmetlerde bulunmuştur. PABCFM, **Reel 606**, No: 523, 598, 758.

⁸²¹ Merzifon Koleji'nden mezun olan Kabakjian Yozgat'daki lisede öğretmenlik hizmetlerinde bulunmasının yanında bazı dönemlerde Yozgat kilisesinde düzenlenen Pazar ayinlerini de yönetmiştir. PABCFM, **Reel 606**, No: 599.

⁸²² Atina doğumlu olan bu bayan, 1897 yılında Talas Amerikan Kız Okulu'nda öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. PABCFM, **Reel 606**, No: 758, 952.

⁸²³ Henry K. Wingate'nin 1902 yılında Amerika'dan dönüşünde kendisiyle birlikte Kayseri'ye gelen üç misyonerden biri olan Mr. Riggs, Kayseri istasyonunda sadece üç ay görev yaptıktan sonra Harput'daki Fırat Koleji'ne idareci olarak gitmiştir. PABCFM, **Reel 618**, No: 31.

⁸²⁴ Talas'daki Amerikan Kız Okulu'nda görev yapmıştır. PABCFM, **Reel 618**, No: 31, 50, 53, 125.

⁸²⁵ Talas'daki Amerikan Kız Okulu'nda görev yapmıştır. PABCFM, **Reel 618**, No: 31, 53, 104.

⁸²⁶ Miss Sarah Closson'un emekliye ayrılmasından sonra Talas'daki Amerikan Kız Okulu'nda çalışmak üzere 1902 yılında Kayseri istasyonuna gelmiştir. PABCFM, **Reel 618**, No: 35, 53.; **Reel 628**, No: 167.

⁸²⁷ Sivas'ta anaokulu öğretmenliği konusunda eğitim aldıktan sonra Talas'daki anaokul da göreve başlamıştır. PABCFM, **Reel 618**, No: 72.

⁸²⁸ Talas'da bulunan anaokul da öğretmenlik yapmıştır. PABCFM, **Reel 618**, No: 72.

⁸²⁹ PABCFM, **Reel 618**, No: 102.

⁸³⁰ Talas'daki anaokulunda öğretmenlik yapmıştır. PABCFM, **Reel 618**, No: 143.; **Reel 628**, No: 136, 158

⁸³¹ Eşi Mrs. Ryan ile birlikte İstanbul'dan gelen Mr. Ryan 1912 yılı itibariyle Talas'daki erkek okulunda öğretmenlik hizmetine başlamıştır. PABCFM, **Reel 628**, No: 151, 167. Ayrıca Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde eğitim vermiş olan öğretmenlerin yıllara göre gelişimi Tablo 1.5.'den izlene bilinir.

Amerikan Board belgelerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla Kayseri istasyonunda görev yapmış olan öğretmenler yukarıda verilmeye çalışılmıştır. Tabloda yer alan öğretmenlerin bazıları Amerikalı olduğu gibi yerli çalışanlardan da yararlanılmıştır. Genellikle Talas ve Kayseri'deki okullarda Amerikalı misyonerler eğitim verirken, Kayseri istasyonuna bağlı dış istasyonlarda yerli öğretmenler görev yapmışlardır.

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

3. AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİNİN KAYSERİ-NEVŞEHİR-NİĞDE ÜÇGENİNDE YÜRÜTTÜKLERİ FAALİYETLERLE ANADOLU'DAKİ SOSYO-EKONOMİK, KÜLTÜREL VE SİYASÎ YAŞAMA ETKİLERİ

Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgenin de yürüttüğü çalışmaların ve bu çalışmalar çerçevesinde bölge içerisinde açılan okullarda verilen eğitimin hem bölge adına hem de Anadolu coğrafyasında önemli etkileri olmuştur. Söz konusu bu etkiler ağırlıklı olarak Osmanlıya bağlı olarak yaşayan azınlık gruplar – öncelikle Ermeniler ve Rumlar- arasında görülmüştür.

Hiç kuşkusuz Türklerde misyonerlerin ve onların açmış oldukları okullardaki eğitimlerden etkilenmiş ve bu etkiler yaşam tarzlarına yansımıştır. Ancak her ne olursa olsun, Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaları sonucunda ortaya çıkan en önemli gelişme azınlıklar arasında, uzun yıllar boyunca barış ve huzur içerisinde yaşayıp, dil ve kültürlerini benimsedikleri Türklere karşı bir düşmanlığın vücuda gelmesi şeklinde kendini göstermiştir. Genel olarak Kayseri istasyonunda yürütülen faaliyetlerin bu yönden etkisi özellikle de Ermeniler arasında görülmeye başlamıştır.

İlk başlarda insanî bir girişim olarak değerlendirile bilinecek olan Amerikan misyonerlerinin, yürüttüğü dinî, sosyal ve kültürel alanlarda yeni bir hayat görüşü kazandırma düşüncesi, objektif olunduğunda takdir dilinebilecek bir davranış olarak değerlendirile bilinir. Hatta misyonerlerin vermiş olduğu eğitimler sayesinde insanların yetenekleri geliştirilerek toplum içerisinde ekonomik anlamda kendi kendilerine yeter hale gelmiş olmaları, misyonerlik çalışmalarının insanlar açısından olumlu bir kazanç olduğunu söyleye biliriz. Ancak ilerliyen yıllarda yapılan bütün dinî, sosyal ve kültürel çalışmalara siyasî bir kimlik kazandırılma girişimlerinin ağırlıkta olmaya başlaması ve Osmanlı bünyesindeki azınlık unsurların misyonerlerce kendi devletlerinin emperyalist

çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamaları devlet ile azınlıkları karşı karşıya getirmiştir.

3.1. AMERİKAN BOARD OKULLARININ BÖLGEDEKİ SOSYAL, KÜLTÜREL VE SİYASİ YAŞAMA ETKİLERİ

Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeni olarak değerlendirdiğimiz fakat genel manada Kayseri istasyonu kapsayan bölge coğrafyası üzerinde faaliyetlerde bulunmuş olan Amerikan Board misyonerlerinin ve onların açmış oldukları okulların birçok etkileri olmuştur. Bu misyonerlerin ve okullarda sunulan hizmetlerin, istasyon sınırlarında ve istasyon çevresinde yaşayan Anadolu insanının yaşam şekillerine, ekonomik durumlarına ve kültürel yapılarına doğrudan etkileri olmuştur.

3.1.1. Sosyal Etkileri

Yukarıdaki bölümlerde de incelenip, ifade edildiği üzere Amerikan Board'un Kayseri istasyonunda yürüttü çalışmalar ve eğitim faaliyetleri doğrudan azınlıklara yönelik olmuştur. Bunu misyonerler tarafından açılan okullara devam eden öğrencilerin, mensup olduğu milliyetlerin incelenmesiyle açık bir şekilde görmek mümkündür. Böyle bir ortamda Osmanlı topraklarının genelinde yürütülen faaliyetlerde etki altına alınanların azınlık olması kuralı Kayseri istasyonunda da bozulmamış ve en büyük etki Ermeniler ve Rumlar üzerinde sağlanmıştır.

3.1.1.1. Dinî Alanda Sağlanan Gelişmeler

Birçok misyon bölgesinde olduğu gibi Kayseri istasyonunda da Amerikan Board misyonerleri, misyonerliğin çalışma metotları doğrultusunda dinî alanda çalışmalarına başlamıştır. Hristiyanlığı yaymak için ve de inançlı bir Hristiyan toplumu oluşturmak amacıyla hareket eden misyonerler kendi inançları doğrultusunda, hem Hristiyanlığı hem de bu dinin mezheplerinden biri olan Protestanlığa taraf kazanmak ve İncil'i bilmeyenleri bu dinî kitapla tanıştırp, öğretme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu düşünce çerçevesinde hareket eden misyonerler istila ettikleri her bölgede duruma göre şapel veya kilise çapında örgütlenmeler oluşturmuşlardır.

Kayseri istasyonunda misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Amerikan Board misyonerleri inançlarını bölge halkına yayma gayreti ile çalışmalarına başladıklarında bölgede Türklerin dışında, Ermeni ve Rum milletine mensup azınlık unsurlarda yaşamaktaydı. Müslümanların misyonerlik faaliyetlerine oldukça az ilgi göstermelerinden dolayı, Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgenin ve çevresinde dinî alanda yürütülen faaliyetlerin ağırlık merkezi önce Rumlar üzerinde iken ilerleyen yıllarda bu ivme Ermenilerden yana kaymaya başlamıştır.

1854 yılında Kayseri’de kurulan Protestan kilisesinin etrafında örgütlenmeye başlayan Amerikan Board misyonerleri ve bu mezhebe inanan insanların yürüttükleri dinî faaliyetler sonucunda Kayseri ve buraya bağlı dış istasyonlarda bir Protestan topluluğunun meydana gelmesini sağlamışlardır.

Kayseri’de 1854 yılında yedi üye ile çalışmalarına başlanan Protestan kilisesinin üye sayısı her geçen yıl artarak devam etmiş ve Kayseri istasyonda bir Protestan cemaati oluşturulmuştur. Protestan mezhebi azınlık unsurlar arsında ilgi duyulmaya başlanan bir mezhep haline gelmiştir. 1860’ların sonları, 1870’lerin başlarından itibaren Amerikalı misyonerlerce, Protestanlığı yaymak için Ermenilere verilen önem artırılmaya başlanmıştır. 20. yüzyılın başlarından geriye doğru bakıldığında istasyonun kuruluşundan itibaren geçen yaklaşık elli yılsonunda Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde yürüttüğü gerek dinî gerekse diğer faaliyetlerin meyvelerini Rumlardan çok Ermeni toplumu arasında toplamışlardır.

Bölgede yürütülen dinî çalışmalar kilise içerisinde toplantılar yapılması, bu toplantılarda insanlara Protestanlık ve Hristiyanlık üzerine dersler verilmesi, her Pazar cemaatin Kilise bünyesinde toplanmasına ve vaazlar verilmesine önem verilmesi, kadın misyonerler ve İncil okuyucu bayanlarca Hristiyan kadınlara, doğrudan evlerine gidilerek, İncil ve Protestanlık üzerine telkinler verilip bu kişilere tanıtıcı broşürler ve İnciller dağıtılarak planlı bir şekilde misyonerlik faaliyetleri yürütülmüştür. Bunun yanı sıra anaokulu eğitiminden, lise eğitimine kadar Amerikan okullarında eğitim gören öğrenciler sayesinde ise Protestanlık mezhebinin bölgede yediden yetmiş yediye nüfuz kazanması adına yaklaşık 60 yıllık bir misyonerlik faaliyeti yürütülmüştür.

Kilisedeki Pazar ayinlerine katılan cemaate sunulan dinî hizmetlerde genelde hitap edilen azınlık grupların ana dilleri kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak bu insanların, çoğu Türkler ile birlikte yaşadıklarından dolayı ana dillerini unutmuş olmalarından bu

topluluğa ilk başlarda Türkçe, ağırlıklı dil olarak kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda azınlık gruplara, misyoner okulları da ana dillerinin öğretilmesi yönünde verilen okuma, yazma, gramer ve konuşma dersleri sonucunda, kendi dillerinde dua edilmeye başlanmıştır. Sadece okullar değil, kilisedeki dinî hizmetler de azınlıkların kendi dillerini geliştirmek için kullanılan bir araç olmuştur.

3.1.1.2. Eğitiminde Sağlanan Gelişmeler

Osmanlı Devleti bünyesindeki azınlıkların, kendi cemaat okulları haricinde başka okullara uzun süre eğilimleri olmamıştır⁸³². Bu eğilim, misyonerlerin yoğun bir şekilde başlattıkları eğitim faaliyetleri ile kırılmıştır. Osmanlı ülkesinin her tarafına yayılan Hristiyan misyonerlerinin üç çeşit çalışma yolları vardır; birincisi dinî teşkilat, ikincisi okullar ve kültür kurumları, üçüncüsü ise maskeli teşkilat. Dinî teşkilatın amacı genel bir ifadeyle Hristiyanlığı veya Hristiyanlığın mezheplerini yaymaktır. Okulların ve kültür kurumlarının amacı, azınlıkta bulunan Hristiyan çocuklarını eğitmek ve onları hâkim unsurlara (Türlere ve Müslümanlara) karşı üstün hale getirmektir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin çökmekte olduğunu gören Avrupa devletleri, başta gayr-i müslim tebaa olmak üzere Osmanlı hâkimiyet, altında olan etnik grupları yetiştirmek ve bunların Rusya'nın eline düşmelerini önlemek ve kendi için de bir kültür misyonu olması amacıyla bu okulları açmıştır. Bu okulların açılmasında güdülen diğer bir amaç da hâkim unsurların çocuklarını (Müslüman çocukları) millî değerlerinden koparmaktır. Maskeli teşkilatın amacı ise, halkın arasında girmek, millî birliği bozmak ve sömürgeciliğin devamını sağlamaktır⁸³³.

Yukarıda da belirtilen amaç ve düşünce çevresinde hareket eden misyonerlerin Osmanlı topraklarında açtıkları okullara en büyük talep, kaçınılmaz olarak misyonerlerinde de etkisiyle öncelikli olarak azınlıklardan gelmiştir. Amerikan Board'un açtığı okullar için yine aynı durum söz konusu olmuştur. Doğal olarak Amerikan Board'un Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde açmış olduğu eğitim kurumları da ağırlıklı olarak Ermenilere ve Rumlara yönelik olmuş ve azınlıklar üzerinde Amerikan Board tarafından bırakılan etkilerin en büyüğü eğitim alanında olmuştur.

⁸³² Hidayet Vahapoğlu; **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar (Yönetimleri Açısından)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1990, s. 58

⁸³³ Taşdemirci; **a.g.m.**, s.14–15.

İlk olarak Kayseri istasyonunda kurulan Protestan kiliseleri bünyelerinde açılan ilkokullardan, orta dereceli okullara kadar devam eden öğrencilerin çoğunluğu bu iki azınlık grubuna mensup kişilerden oluşmuştur. Bazı dönemlerde bu eğitim kurumlarına Türk öğrencilerinde gittiği görülmüştür. Ancak, bu öğrencilerin ülkede yaşanan siyasî karışıklıklar, yine ülkenin savaşımlardan dolayı ekonomik açıdan sıkıntılar vb. nedenlerden dolayı Türk öğrencilerin Amerikan okullarına olan ilgileri sınırlı sayıda olmuş, incelediğimiz belgelerden Türk öğrenciler arasında bu okullardan mezun olan her hangi bir öğrenci tespit edilememiş, genelde bu öğrencilerin eğitimlerini tamamlayamadan okuldaki ayrıldıkları görülmüştür.

Amerikan Board'un Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde açtığı okulların en büyük etkiyi mezun öğrenciler aracılığı ile yapmışlardır. 19. yüzyıl Osmanlısında erkekler bile eğitimlerine devam etmekte sıkıntı çekerken, Orta Anadolu coğrafyasının merkezinde bulunan Kayseri ve çevresinde açılan Amerikan okullarına kız öğrencilerin yoğun ilgi göstermiş olması gerçekten çok ilginçtir. Bu okullarda verilen eğitimler sayesinde öğrencilerin din, eğitim ve sağlık alanında uzmanlaşmaları sağlanmıştır. Mesela Talas Amerikan Kız Okulu ile aynı kampus içerisinde yer alan Amerikan hastanesi ile temas halinde olan kız öğrencilere Amerikanlı bir hemşire tarafında ilk yardım ve genel tıbbî dersler verilmiş böylece sağlık eğitimi alan öğrenciler sayesinde bölge hastanesinin sağlık personeli ihtiyacı karşılanmıştır⁸³⁴. 1899 tarihinde Kayseri'ye bir gezi düzenleyen Roman Oberhummer ve Heinrich Zimmer'in Kayseri ve Talas izlenimleri ile ilgili notlarında Talas'taki Amerikan Kız Okulu'nda verilen sağlık eğitimi ile ilgili bilgilere de yer vermiş olup, bu konudaki gözlemlerini şöyle aktarmışlardır; *Öğretmenliğe yetiştirilen daha dar ve küçük salonda yaklaşık olarak 12 kız öğrenciye insan vücudunun anatomisi canlı büyüklüğündeki kâğıttan bir model üzerine geçerli bir dille ve işaret çubuğuyla bir Amerikalı tarafından incelemeye alınmıştı*⁸³⁵.

Misyonerlerin sadece sağlık alanında eğitimlerinde görsel malzemeler kullanarak öğrencilerin eğitim alanında gelişme kaydetmeleri sağlanmamış bunun yanında, oluşturulan koleksiyonlarla öğrencilere verilen coğrafya, jeoloji, zooloji, botanik vb. derslerin öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Örneğin Talas Amerikan Erkek Okulu bünyesinde açılan müzede hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin katkılarıyla bir koleksiyon oluşturulmuştur. Okulun arka odalarında yer

⁸³⁴ PABCFM, **Reel 628**, No: 208, 209.

⁸³⁵ Eravşar; **a.g.e.**, s.239.

alan tek pencereli, yüksek tavanlı bir oda içerisinde öğrencilerin derslerine katkıda bulunmak amacıyla oluşturulan müzede 1904 tarihi itibariyle yer alan önemli koleksiyonlar şöyledir⁸³⁶;

- 51 adet dünyanın farklı bölgelerinden getirilmiş ağaç örnekleri,
- 120 adet Anadolu'dan ve Amerika'dan jeolojik örnekler,
- Silüryen⁸³⁷ dönemine ait fosillerden geniş bir örnek,
- Anadolu'da üretilen farklı ürünlerin yer aldığı geniş bir koleksiyon,
- Kayseri ve civar yerleşim yerlerinde yaşayan Kelebek, Güve, Böcek ve Sürüngen örnekleri,
- Öğretmen ve öğrencilerden yapılmış mekanik aletler ve resimli örnekler.

Görüldüğü üzere Amerikan Board okullarında açıldıkları dönem itibariyle öğrencilere verilen eğitim, günümüzde bile hayretle karşılanacak şekilde üst düzeydedir. Böyle bir yapılanma içinde olan Amerikan okullarındaki eğitim ve hizmetlerden yararlanan insanların misyoner faaliyetlerinden etkilenmeleri hiç de şaşırtıcı olmasa gerek.

3.1.2. Kültürel Etkiler

Bölgeye gelen Amerikan misyonerlerin yaşam tarzları ile halkın önünde olmaları dolayısıyla, bu noktada sadece azınlıklar için değil aynı zamanda Türkler için de etkileyici olmuşlardır. Ayrıca Kayseri istasyonun bünyesinde açılan kız ve erkek okulları ile anaokullarına belirli bir süre içinde olsa eğitim almak amacıyla gelen Türk öğrencileri misyonerlerin toplum üzerindeki etkilerini artırmada katkıları olmuştur. Bunun yanında uzun yıllar hayatın birçok alanında Türkler ile birlikte yaşamış olan azınlıklar, Amerikan misyonerlerinin kendilerine sunduğu hizmetler neticesinde dünyaya yeni bir pencereden bakmaya başlamışlardır. Dolayısıyla misyoner faaliyetlerin merkezinde yer alan azınlıklar Türklere göre çok hızlı ve etkili bir şekilde misyonerlerin kültürel etkisi altına girmişlerdir.

⁸³⁶ PABCFM, **Reel 618**, No: 42.

⁸³⁷ Silüryen (Silurian) *Dönemi*; Paleozoik zamanın üçüncü alt bölümü olarak Silüryen kayaç sistemlerinin oluştuğu jeolojik zaman dilimidir. Günümüzden 440 milyon yıl önce başlayıp 417 milyon yıl önce sona erdiği kabul edilir. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Silurian> (17.05.2008).

3.1.2.1. Azınlıkların Fikir ve Kültür Hayatlarını Yönlendirmede Amerikan

Misyonerlerinin Etkisi

Yabancı okulların ve bu okullar içerisinde yer alan Amerikan Okulları ile müesseselerinin eğitim tarihimize olduğu kadar, kültür ve siyasi tarihimize de önemli rolleri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkışında, devlet içerisindeki kültürel unsurlarda, azınlıkların inanç ve değerlerinde yaşanan değişmelerde bu kurumların önemli derecede payları olmuştur.

Belirli bir dünya görüşünden kaynaklanan bu okulların genel gayretleri Batı'nın Doğu'ya üstün gelme noktasında toplanmıştır. Temel alınan felsefe, Hristiyan kaynaktan beslenen Batı hayat tarzının, bütün Doğu'da hükümlan olma isteğidir⁸³⁸. Bu düşünce ile hareket eden azınlık okulları zamanla Osmanlı ülkesi genelinde yayılma gösterip hitap ettiğı azınlık unsurlar üzerinde dinî, kültürel, sosyal alanların yanı sıra fikir hayatında da kalıcı etkiler bırakmıştır.

Osmanlı topraklarında faaliyet göstermiş misyoner örgütlerinden birisi olan Amerikan Board okullarının azınlıklar üzerindeki etkisi, Board misyonerlerinin Osmanlı ülkesindeki okullaşma çalışmalarında izlediğı sisteme benzer bir gelişme göstermiştir. Misyonerlik çalışmalarında öncelikli olarak nüfuz etmek istenen kesim üzerinde dinî, sosyal ve kültürel alanlarda yeni bir hayat görüşü kazandırmayı planlayan Amerikan misyonerleri, daha sonraki yıllarda Amerikan okullarında verilen eğitimlerle bu insanların kazandıkları yeteneklerle toplumda iktisadî açıdan kendi kendilerine yeter hale gelmeleri sağlanmıştır. En son aşama olarak da bütün bu gelişmelere siyasi bir kimlik kazandırılması için çalışmalar yürütölmüş ve Osmanlı Devleti'ne bağı azınlıklar misyonerlerce kendi devletlerinin çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirilmiştir.

Amerikan Board okulları sadece erkeklere yönelik bir eğitim anlayışını içerisinde olmayıp, kızlarında eğitim açısında gelişmelerine, sosyal alanda aktif rol almalarına vesile olmuştur. Bu okullardan mezun olan öğrenciler öğretmen veya rahip/rahibe olarak din ve eğitim alanlarında hizmetleri olmuştur. Eğitim konusunda aldıkları bilgi ve tecrübeyi topluma aktarma noktasında, çalışma alanlarını sadece mezun oldukları okulların bulunduğu yerleşim yerleri veya kendi memleketleri ile sınırlı tutmamışlar, Osmanlı ülkesinin her köşesine ulaştıkları hizmetlerle Amerikan Board misyonerlerinin

⁸³⁸ Yusuf Özmerdivenli; "Talas Amerikan Koleji (1889-1967)", Kayseri Lisesi Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 6, Nisan-Mayıs 1996, s.7

görüş ve düşüncelerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamışlardır. Aslında burada dikkat çeken husus, Board okullarının verdiği eğitimle Osmanlı azınlıklarının genç kızlarına iş ve çalışma imkânı sağlamasıdır. O dönemdeki Osmanlı toplum yapısı ve kızların toplum içindeki yeri dikkate alındığında, bu konunun önemli olduğu anlaşılır⁸³⁹. Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde açtığı okullarda kızlara verilen dikiş kurslarıyla kızların hem bir meslek edinmeleri hem de ailelerine maddî anlamda destek olmaları sağlanmıştır. Ayrıca kızların kültürel anlam gelişmeleri için güzel konuşma, fizik-kültür dersleri verilirken okullarda yapılan süsleme çalışmalarıyla öğrencilerin sosyal aktivite yönünden gelişmeleri sağlanmıştır. Ayrıca verilen müzik dersleri kapsamında öğrencilerin org ve piyano öğrenmeleri, notaları sadık kalınarak oluşturulan kora sayesinde müzik icra etmeleri sağlanıp, sanatsal alanlarla da gelişme kaydetmeleri sağlanmıştır⁸⁴⁰.

Amerikan okulları bünyesinde kurulan kulübler sayesinde öğrencilerin eğitimleri desteklenip, öğrencilerin eğitim, sosyal, kültürel vb. alanlarda istenilen düzeyde gelişme kaydetmeleri sağlanmıştır. Örneğin misyonerlik çalışmaları kapsamında verilen İncil derslerinin yanı sıra, bir siyasî ifadenin nasıl olması gerektiği ve etkileyici bir şekilde nasıl aktarılması gerektiği hususunda temel prensipleri öğreten Board misyonerleri⁸⁴¹, bu sayede öğrencilerin fikrî ve politik duruşlarında da yönlendirici unsur olma özelliğini ellerinde bulundurmışlardır.

3.1.2.2. Türk Halkı Üzerinde Amerikan Misyonerlerinin Etkileri

Amerikan Board misyonerlerinin ve onların açmış oldukları okulların Türkler üzerindeki en büyük etkisi, Modern yaşam tarzının benimsenmesinde görülmektedir⁸⁴². Özellikle bu okullarda görev yapan misyonerlerin sergiledikleri yaşam tarzları,

⁸³⁹ Alan; 1997, s.10.

⁸⁴⁰ PABCFM, **Reel 628**, No: 92, 93, 94.

⁸⁴¹ PABCFM, **Reel 628**, No: 208, 209.

⁸⁴² Amerikan misyonerlerinin bölgedeki modern yaşam tarzlarıyla ilgili olarak, 1891 yılında seyahat amacıyla Anadolu'ya gelen Henry C. Barkley'in *A Ride Through Asia Minor an Armenia* adıyla kaleme aldığı seyahatnamesinde Kayseri'de yaşayan misyonerlerin yaşam tarzları ile ilgili izlenimlerine de yer vermiştir. Bu ziyaret esnasında Talas'da görevli olan misyonerlerden biri olan Mr. Strawer'ın evinde kaldığını belirten Barkley, temiz ve düzgün bir yer olan bu evdeki bütün mobilyaların Amerikan tarzda döşenmiş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu mobilyaların deve sırtında getirildiğini de notlarında açıklamıştır. Eravşar; **a.g.e.**, s.223.; Ancak incelediğimiz belgelerde bu tarihlerde Mr. Strawer adında bir isme rastlanmamış olup, en son 1880 yılına ait misyoner maaşlarını gösteren çizelgede yer alan Mr. Stawer olabileceğini düşünmekle birlikte seyyahın Kayseri izlenimlerini kaleme aldığı tarihle Mr. Stawer'ın istasyonda bulunduğu dönem arasında 10 yıllık bir farkın olması dikkat çekmektedir.

etrafında yaşayan Türkleri etkilemiştir. Bu okullara devam edip bitiren veya kısa bir süre de olsa okullarda eğitim gören Türk öğrenciler misyonerlerin etkisinin daha da artırmasına sebep olmuşlardır⁸⁴³.

Söz konusu misyoner okullarının Türkler üzerindeki etkisi, okullarında Türkçenin oldukça iyi öğretilmesiyle kalmamıştır. Eğitim alanındaki çalışmalarının son derece başarılı olduğunu gören çeşitli din ve mezhep mensupları gibi Müslümanlar da kendi cemaat okullarında kaliteyi artırmak ve seviyeyi yükseltmek için çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Sadece şehir merkezleri değil, ufak kasabalarda bile misyonerlerin açtığı eğitim kurumlarına benzeyen okullar açmaya başlamışlardır. Özellikle Anadolu’da bazı şehir ve kasabalara misyoner okullarına az ya da çok benzeyen modern binaların dikilmeye başlanması, buralarda iyi eğitilmiş öğretmenlerle ileri seviyede eğitim verilmesi yönünde çalışmalar yürütülmesi şeklinde kendini gösteren bu girişimler, Anadolu’da Türklerin eğitiminde ilk özel teşebbüs faaliyetlerin başlamasına neden olmuştur. Amasya’da ileri gelen bir Türk tüccar ailesi iyi bir ticaret okulu açmış ve okulu tıpkı Amerikan Board’ın yaptığı gibi, mali yönden desteklemiştir. Benzer çabalar Anadolu’nun diğer vilayetlerinde, sancak merkezlerinde ve küçük kasabalarında da uygulanmaya başlamıştır⁸⁴⁴.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Kayseri istasyonunda faaliyet gösteren Amerikan Board okullarında Türk öğrencilerde eğitim almıştır. Talas’daki Amerikan Erkek Okulu’nun 1908–1909 eğitim döneminde bir⁸⁴⁵, 1911–1912 döneminde üç⁸⁴⁶, 1913–1914 ise iki⁸⁴⁷ Türk öğrenci eğitim görmüştür. Ayrıca belgelerde Circeassian olarak geçen toplam 5 Çerkez öğrencide Talas Amerikan Erkek Okulu’nda eğitim görmüştür⁸⁴⁸. Yine Talas’da bulunan Amerikan Kız Okulu’nda da sayıları fazla olmamakla birlikte Türk kızları da bu okula gitmişlerdir. 1904–1905 eğitim döneminde iki⁸⁴⁹, 1908–1909 döneminde ise

⁸⁴³ Alan; **1997**, s.7.

⁸⁴⁴ PABCFM, **Reel 618**, No:196.; Alan, **1997**, s.8.

⁸⁴⁵ PABCFM, **Reel 618**, No: 127.

⁸⁴⁶ Kırşehir Tekel Müdürü’nün oğlu olan bu üç çocuk yatılı olarak bu dönemde eğitim almışlardır. Okul tarihindeki ilk yatılı Müslüman öğrenciler olan bu öğrenciler bir sonraki dönemde, Osmanlı Devleti’nin Balkan savaşlarına girmiş olması ve ülkede yaşanan siyasî huzursuzluk nedeniyle okulla olan ilişkilerini kesmişlerdir. PABCFM, **Reel 628**, No: 167, 193.

⁸⁴⁷ PABCFM, **Reel 628**, No: 194.

⁸⁴⁸ PABCFM, **Reel 628**, No: 166, 194.

⁸⁴⁹ Bu iki kız öğrenci Talas yaşayan ve Amerikan Board belgelerinde Ferik Paşa olarak adı geçen ve Kayseri’de Ordu komutanı olarak görev yaptığı ifade edilen kişinin kızları olup, okula günübirlik olarak gitmişlerdir. PABCFM, **Reel 618**, No: 73.; **Reel 628**, No: 135, 136.

okulun ilköğretim bölümünde sekiz⁸⁵⁰ Müslüman öğrenci eğitim almıştır. Amerikan Board misyonierlerinin bölgede hizmet veren eğitim kurumları arasında önemli bir yeri olan Kayseri'deki anaokulunun 1909–1910 eğitim döneminde de bir⁸⁵¹ Türk öğrenci bulunmuştur. Amerikan Board misyonierleri Müslüman bir ailelinin bu okullara çocuklarını göndermesini, okulun sadece Hristiyan öğretilerini öğrencilerine aşılamadığı, aynı zamanda kişiler üzerinde ahlakî gelişimi sağladıklarından dolayı söz konusu bu okulları tercih etmelerine neden olduğu şeklinde açıklamışlardır.

Osmanlı Devleti içerisinde hâkim millet konumunda olan Türklerle daha kolay anlaşabilmek ve de hem misyonierlerin hem de misyonier okullarında eğitim gören öğrencilerin Türkler arasında nüfuz kazana bilmesi adına Türkçe okuma, gramer ve ticaret derslerinin⁸⁵² verilmiş olması da Amerikan okullarının Türk halkı üzerindeki etkili olmalarında yardımcı olmuştur.

Amerikan Board misyonierleri Kayseri istasyonunda özellikle de Kayseri merkezinde kurulan erkek kulübü aracılığıyla Türkler bir başka ifadeyle Müslümanlar üzerinde etkili olmaya çalışmışlardır.

3.1.3. İktisadî Hayatlarını Yönlendirmede Amerikan Board Misyonierlerinin ve Eğitim Faaliyetlerinin Etkisi

Amerikan Board misyonierlerinin Kayseri istasyonunda yürüttükleri çalışmaların azınlıklar üzerinde bir başka olumlu etkisi de iktisadî hayatta yaşanmıştır.

Özellikle Talas Amerikan Erkek Okulu'nda açılan *Self-Help (Kendine Yardım)* Departmanı ile Amerikan Board misyonierlerinin azınlıklar üzerindeki ekonomik etkisine bir süreklilik kazandırılmıştır. Bu bölümde yürütülen faaliyetler okulda eğitim gören öğrencilere birçok imkânlar sağlamıştır. Öncelikli olarak Amerikan Board misyonierlerinin verdikleri eğitimlerden yararlanmak isteyen, ancak ekonomik yönden zorluklar yaşayan öğrencilere bu bölümde çalışarak kendi eğitim masraflarını kendisinin karşılanması sağlanmıştır. Örneğin 1909–1910 yılları arasında ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı Talas Amerikan Erkek Okulu'nda okuyan erkek öğrenciler yatakhane ve okul taksitlerini ödeyemeyecek bir konuma gelmişlerdir. Bu öğrencilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaları için öğrencinin becerisi ve tercihinin göre

⁸⁵⁰ PABCFM, Reel 628, No: 133.

⁸⁵¹ Bu kız öğrenci Ferik Paşa'nın torunudur. PABCFM, Reel 628, No: 136.

⁸⁵² PABCFM, Reel 618, No: 47, 48.

kilim dokumacılığı, ayakkabı tamirciliği, çobanlık (besicilik), marangozluk vb. meslek dallarında eğitimler verilmiştir. Verilen eğitimler sayesinde bir meslekte uzmanlaşmaya başlayan öğrenciler, bu alanlarda çalışarak ihtiyaçlarını kendileri karşılamaya çalışmışlardır⁸⁵³.

Board misyonerleri tarafından verilen eğitimler sayesinde ikinci olarak da, amacı bir meslek ve ya sanat eğitimi vermek olmasa da, öğrenciler buralarda yaptıkları çalışmalarla becerilerini artırmışlar ve bir meslek öğrenmişlerdir. İleride Amerikan okullarından mezun olmadan ayrılışları dahi hayatlarını kendilerine yeterli bir şekilde devam ettirebilecekleri bir meslek öğrenmişlerdir. Bu hizmetlere en güzel örnek olarak kız öğrencilerin el becerilerini geliştirmek adına yaptıkları çalışmalar ve de okullarda verilen dikiş kursları gösterilebilir. Ayrıca Amerikan Board okullarında verilen ticaret dersleri ile de zaten tarih boyunca ticarete ve zanaata yatkın olan Ermeni ve Rum çocuklarının bu okullardan mezun olduktan sonra iktisadî alanda ihtiyaçlarını karşılamalarında yardımcı olunmuştur. Bölge genelinde ağırlıklı olarak tüccarlık, sarraflık, vb. ticaret kollarıyla uğraşan Ermeni ve Rum ailelerinin çocukları okullarda aldıkları temel ticaret derslerinin yanında ticaret rehberi ve ticaret hukuku gibi dersler sayesinde iktisadî anlamda ailelerine yardımcı olmuşlardır.

3.2. AMERİKAN BOARD EĞİTİM FAALİYETLERİNİN ANADOLU’DA VE BÖLGEDEKİ SİYASİ ETKİLERİ

Osmanlı Devleti, tâbiyeti altında birçok farklı etnik köken ve dinî inanca sahip toplulukları bünyesinde uzun yıllar idare etmeyi başarmıştır. Önceleri etnik kökenleri vurgulanmayan toplumlar, inandıkları din ve mezhebe göre millet olarak isimlendirilmiş ve “Millet Sistemi” denilen bir usulle idare edilmiştir.

19. yüzyıla gelindiğinde nüfusu otuz milyonu aşan ve bünyesinde çeşitli din ve millet mensuplarını yaşatan, Müslüman ve gayrimüslim toplulukları barındıran Osmanlı Devleti yönetiminde, 1839 Tanzimat Fermanı’ndan sonra yalnızca Müslümanlar görev almamışlardır. Ermeniler, Yunanlar, Slavlar, Bulgarlar, Rumlar, Yahudiler, Romenler, Macarlar ve daha bazı küçük topluluk mensupları da, Osmanlı devlet yönetiminde üst düzey görevler almışlardır. Bu geniş ve her kesime hitap eden yönetim anlayışı farklı kesimlerin bir arada bulunmasını kolaylaştırmış ve değişik unsurlarda yaşayan toplulukların, kendi inançları, gelenekleri ve anlayışları doğrultusunda, kendi

⁸⁵³ PABCFM, **Reel 606**, No: 674.; **Reel 618**, No: 42.

kendilerini ifade etmeleri müsaade edilmiştir. Osmanlı Devleti, Türk ve Müslüman olmayan toplulukların alt kimliklerinin korunmasına ve sürdürülmesine izin verilmiştir⁸⁵⁴. Ancak, 1789 Fransız Devrimi ile birlikte Avrupa'dan yayılmaya başlayıp kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına alan milliyetçilik, özgürlük ve eşitlik akımları Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan kendi dil, din ve kültürlerini yaşayıp, koruya bilen Hristiyan azınlıklar üzerinde ilk etkilerini göstermeye başlamıştır. Söz konusu bu akımların ve Batılı devletlerinde destekleriyle birlikte, Osmanlıya tâbi etnik unsurlar içerisinde millet bilinci uyandırılmaya başlanmış, bu uyanış neticesinde devlet içerisinde çıkan isyanlarla birlikte bölünmelere, büyük yıkım ve acıların yaşanmasına temel oluşturulmuştur. Söz konusu bu bölünmeler ve ayrılıkçı hareketlerin bir örneği de 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı tebaası içerisinde *Millet-i Sadıka* olarak zikredilen ve Türklerle dostluk içerisinde yaşayan Ermeni toplumunda da görülmüştür.

Osmanlı'nın Balkanlarda başlayan isyanlar neticesinde büyük toprak kayıpları yaşamasına vesile olmuştur. Kendi çıkar ve rekabetleri doğrultusunda başta İngiltere ve Rusya olmak üzere, daha sonrada emperyalizm düşüncelerini uygulamak için Osmanlıyı kendi çalışma sahalarından biri olarak görmeye başlayan Amerika, Osmanlı Devleti içerisindeki azınlık unsurlarıyla münasebetlere girmişler ve daha sonra da bu azınlık isyanlarında tarihteki rollerini almışlardır.

Osmanlı toprakları üzerinde etkili bir misyonerlik çalışmasında bulunan teşkilatlardan bir olan Amerikan Board'un açmış olduğu okulların Osmanlı ülkesindeki Ermeniler üzerinde büyük etkileri olmuştur. Bu okullarda verilen eğitim neticesinde Ermeni toplumu üzerinde fikrî, siyasî, sosyal ve kültürel alanda derin etkiler bırakılması sağlanmış, zamanla Amerikan okulları başta Ermeniler olmak üzere Osmanlı Devleti içerisindeki azınlıkların milliyetçilik duygularının yerleşip, gelişmesinde birer merkez haline gelmişlerdir. 19. yüzyılın son çeyreğine ise Batı dünyasının maddi ve manevi desteğini alan Ermeni toplumu, Osmanlı Devleti'ne karşı Anadolu'da isyan hareketlerine girişmiştir.

Osmanlı topraklarında Amerikan Board misyonerlerinin siyasî yönden birçok etkisi olmuştur. Bu etki en çok eğitim kurumları vasıtasıyla verdikleri eğitim çalışmalarında

⁸⁵⁴ Remzi Kılıç; **“Osmanlı Yönetiminde XIX. Yüzyıl Ermeni Okulları ve Faaliyetleri”**, Erciyes Üniversitesi Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (EUSAS-I), Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Cilt: IV, s.77–88; Ayrıca, Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi**, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992, s.9

yoğun olarak hissedilmiştir. Eğitim ile azınlıkları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmişlerdir. Bu etkileri de en çok Ermeniler üzerinde olmuştur. Ayrıca Amerikan Board misyonierleri azınlıkların devlete karşı giriştiği isyan sırasında Boston'daki merkezlerinin, Amerikan hükümetinin, Avrupa hükümetlerinin ve basının Osmanlı ülkesindeki gözü kulağı haline gelmişlerdir⁸⁵⁵.

19. yüzyılın başında Osmanlı toprakları üzerinde misyonierlik faaliyetlerinde bulunmaya başlayan Amerikan Board teşkilatının açmış olduğu okullarda verilen eğitim ve çeşitli sosyal faaliyetlerin insanî açıdan değerlendirildiğinde olumlu girişimler olduğunu söyleye biliriz. Ancak, söz konusu bu okulların zamanla Amerikan emperyalizminin Osmanlı topraklarındaki amaçlarını gerçekleştirmek adına bir araç haline gelmesi, azınlıklar üzerinde Amerikan çıkarları doğrultusunda siyasî propaganda ve özellikle Ermenilerin Osmanlıya karşı başlattığı isyan hareketlerinde etkin roller almış olması Amerikan okullarının hizmet verdikleri dönemde takîyeci bir yapı içerisinde olduklarını göstermektedir.

Osmanlı Devleti içerisinde yer alan Ermenilerin mezheplerinin güya patrikhane tarafından idare edilmesinden dolayı mezheplerinin karışık bir halde olmasından istifade edip, öteden beri Ermenileri Protestan mezhebine sokmaya çalışan Amerikan Board misyonierleri, Ermeni toplumunun Osmanlı Devleti içerisindeki ayrılıkçı hareketlere geçmesi ve Ermeniler tarafından oluşturulan komitelerden yüz bularak Ermeniler üzerindeki entrikalarını artırıp Protestanlık sayesinde siyasî emellerini gerçekleştirmek için Ermeni halkına ve Ermeni papazlarına anlatmaya çalışıp, birçok broşür ve kitaplar hazırlayıp, toplantılarda dağıtma yoluna gitmişler hatta Ermeni Patrikhanesi'ne dahi bir nüsha göndermişlerdir. Ermeni komitelerine üye olan genç Ermenilerin her hangi bir mezheple alâkadar olmamalarından da istifade eden Protestan misyonierler maksatlarına ulaşmak amacıyla bu gençlerin mezheplerini değiştirmek için de çeşitli yayınlar dağıtma yoluna gidip⁸⁵⁶, Ermeniler üzerinde nüfuzlarını artırmaya ve Osmanlı ülkesinde yayılmaya başlayacak Ermeni isyan ve faaliyetlerinde Ermenileri, Amerika'nın emperyalist siyasetine uygun şekilde hareket etmeleri adına alt yapı oluşturmaya başlamışlardır.

Ermeni isyanları, Anadolu coğrafyasında büyük karışıklıklara neden olmuştur. İncelemiş olduğumuz arşiv vesikalarında değinildiği üzere söz konusu bu isyanlarla

⁸⁵⁵ Alan; **2002**, s.342.

⁸⁵⁶ BOA., **Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller (Y.PRK.AZJ.)**, Belge No: 26/80

ilişkili olarak Amerikan Board misyonerlerinin ve onların açtığı okulların Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çalışmaları ve etkileri olmuştur.

Mesela 27 Kasım 1895 tarihli arşiv vesikasında belirtildiği üzere otuz-kırk yıldan beri bölgede faaliyetlerde bulunmakta olan Protestan misyonerleri Ermeniler üzerinde nüfuz kazandıkları belirtilip, misyonerlerin Ermeni toplumunun rızasını ve onların çıkarları adına misyonerlik çalışmalarında bulunmalarına rağmen Zalimyar Kasbar ve Kigork ile elli yedi arkadaşı tarafından Mâbeyn-i Hümayun ve Ermeni Patrikhanesi'ne gönderilen telgraflarda Ermenileri tahrik edenlerin Amerikan misyonerler oldukları belirtilmiş ve bölgeden kaldırılmaları istenmiştir⁸⁵⁷. Benzer bir durum Harput'daki Amerikan Koleji'nde bulunan misyonerlerin bazı Ermeni çocuklarının fikir ve düşüncelerini etkileyerek Osmanlı Devleti'nin altı yüz seneyi aşkın hâkimiyeti aleyhine kışkırtıcı çalışmalarda bulunmuştur. Bu durumdan rahatsız olan Harput ahalisinden 61 kişi Amerikan Board Okulu'nun şehirden kaldırılmasını yönünde dilekçe vermişlerdir⁸⁵⁸. Yapılan şikâyetler üzerine Amerikan Dışişleri Bakanlığı konuyla ilgili tahkikat yapacağını bildirmiş, ayrıca mahallî hükümetlerce yapılacak araştırmalar neticesinde okulların zararlı faaliyetlerde bulundukları tespit edildiği takdirde velilerin çocuklarını alarak kendini millet mekteplerine göndermeleri tavsiye edilmiştir⁸⁵⁹.

Yine arşiv vesikalarında belirtildiği üzere Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketleri içerisinde bulunmuş olan Ermeni ve Bulgar ihtilalcilerini Merzifon ve Harput Amerikan Kolejleri yetiştirdiğini söyleye biliriz⁸⁶⁰. Anadolu'nun bir başka coğrafyasında, Antep'de, Antep Merkezi Türkiye Koleji'nin müdürü Fuller ve burada bulunan görevlilerinin de Ermeni isyanlarına katıldıklarını görmekteyiz⁸⁶¹.

Bitlis'te misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Amerikalı misyoner George Knapp adındaki şahısın Bitlis Ermenilerini kışkırttığı iddiasıyla kendisi hakkında soruşturma açılmış⁸⁶², yapılan inceleme sonunda Bitlis'teki faaliyetlerinden dolayı sınır dışı edilmiştir⁸⁶³. Anadolu coğrafyasında yaşanan Ermeni isyanlarından biri olan Sason isyanına Amerikan misyonerleri dinî bir hüviyet kazandırmaya çalışarak isyanların Batı kamuoyu nezdinde desteklenmesini amaçlayarak Ermenilere destek arayışı içerisinde

⁸⁵⁷ BOA., A.MKT.MHM., Belge No: 657/45

⁸⁵⁸ BOA., HR.SYS., Belge No: 2812/2

⁸⁵⁹ BOA., A.MKT.MHM., Belge No: 702/19

⁸⁶⁰ BOA., Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitâbeti, (Y.PRK.BŞK.), Belge No: 60/121

⁸⁶¹ BOA., HR.SYS., Belge No: 2889/65

⁸⁶² BOA., A.MKT.MHM., Belge No: 694/2

⁸⁶³ BOA., A.MKT.MHM., Belge No: 2694/3

bir tutum sergilemiş⁸⁶⁴ olmaları da Ermeni isyanlarına Amerikan Board misyonerlerinin bakış açısını en iyi şekilde ifade etmektedir.

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Anadolu coğrafyasının birçok bölgesinde Ermeni isyanlarıyla karşılaşmaktayız. Bu isyanların bazıları da Orta Anadolu’da yer alan Kayseri ve civar bölgelerinde de yaşanmıştır.

Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri istasyonu için hazırlamış olduğu yıllık raporlarda tespit edebildiğimiz kadarıyla istasyon çevresindeki isyanlara ağırlıklı olarak 1890–1895 yıllarına ait raporlarda değinilmiştir. Tabii ki de misyonerlerin tutmuş olduğu bu raporların objektif bir bakış açısıyla yazılmadığını ve de yaşanan isyanlarda Ermeni toplumunu ve misyonerlerin mazlum kesim olarak gösterilmeye çalışıldığını bilmekte de yarar vardır.

1890 yılından itibaren Osmanlı topraklarında Ermeni komitelerinin örgütlenme faaliyetleri giderek hız kazanmıştır. Kayseri’deki Ermeni komite örgütleri de Merzifon Amerikan Koleji öğretmenlerinden Karabet Tomayan ve Ohannes Kayayan’ın 1891 yılında bölgeye yapmış oldukları ziyaretten sonra hızlanmıştır. Kayseri Ermeni komitesi üyeleri teşkilatlanma ve diğer faaliyetleri için Merzifon’dan sorumlu bir memur tayin edilmesini istemiş ve tam bu dönemde Hınçak komitesi üyesi Andon Rüştuni sahneye çıkmıştır. İstanbullu olan ve bu bölgede bulunan Ermeni okullarında öğretmenlik yapmış olan Andon Rüştuni, Kumkapı olaylarını tertipleyenlerle teması, hükümetin dikkatini çektiği için İstanbul’dan Atina’ya kaçmış ve Atina Hınçak komitesi merkezinin emriyle Adana Ermenileri arasında fesat çıkarmakla görevlendirilmiştir. Bir süre Adana’da bulunan Andon Rüştuni daha sonra Kayseri’nin Everek kazasına gelmiş, burada bulunan Ermeni kiliselerinde vaazlar vermiş, ardından Talas’a oradan da faaliyet merkezi olarak seçtiği Derevenk manastırında rahip Tanil’in yanına yerleşmiştir⁸⁶⁵.

Amerikan Board misyonerlerinin 1890–1891 yılına ait Kayseri istasyonu raporunda değindikleri üzere Everek’te Protestan Ermenilere ait bir şapelin bazı kişilerce yakılmış olduğunu ve buradaki Protestan Ermenilerin olayları gerçekleştirdiklerini düşündükleri kişiler hakkında davacı olmalarıyla başlayan huzursuzlukların, belgelerde ismi geçmemekle birlikte Andon Rüştuni’nin Everek’te yapmış olduğu isyan çalışmalarının

⁸⁶⁴ BOA, Yıldız Arşivi Hususî Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), Belge No: 321/68

⁸⁶⁵ Ahmet Kolbaşı; **Merzifon, Yozgat ve Kayseri Ermeni Olayları (1892–1893)**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, No: 47, Kayseri 2005, s.120, 121

etkili olduğunu söyleye biliriz. Yine Board belgelerinde Everek'te bulunan şapele yönelik yapılan saldırı bazı delil ve tanıklarla desteklenip, söz konusu şahıslar tutuklanmış, daha sonra bu kişilerden bazıları serbest bırakılmış olduğu belirtilmekte, ayrıca yanan şapel hakkında rapor tutan misyonerler yeni bir inşaat için yardım talebinde bulundukları ifade edilmiştir⁸⁶⁶.

Ocak 1892 yılında ise yerel hükümet, misyoner çalışmalarından ve Ermenilerin faaliyetlerinden rahatsızlık duymasından dolayı istasyondaki bütün okullar 3 aylığına kapatma kararı almıştır. Ancak misyonerler raporda ifade edildiği üzere kendilerinin ne gibi bir suç işlediklerini anlayamamış, Kayseri ve Ankara'daki yetkililere gönderilen mektuplardan bir sonuç alamamışlardır. Fakat daha sonra ellerine ulaşan telgrafta özellikle İstanbul'daki misyonerlerin faaliyetlerinin bu kapatma olayına etken olduğu belirtilmiştir. Kayseri'de siyasi bir nüfuza sahip olan papaz Kerope'nin girişimleri neticesinden okulların açılması hususunda resmî izin alınmıştır⁸⁶⁷.

Kayseri istasyonun bağlı olan dış istasyonlar ve çevresinde yaşanan Ermeni olaylarının büyümesinde yaşanan *Yafta Olayı*'nın etkisi ise büyük olmuştur. Londra'daki merkezini Atina'ya taşıyan Hınçak komitesi Osmanlı topraklarındaki terör eylemlerini gerçekleştirmek için Anadolu'ya gönderdiği isyancı komitacılar arcılığıyla 6 Ocak 1893 gecesi Merzifon, Kayseri, Yozgat, Çorum, Amasya, Develi (Everek), Boğazlıyan, Aziziye, Talas ve daha bazı kasabalara asılan, mühür yerine martini fişeği basılmış olan Hınçak komitesine ait bildirilerin yer aldığı ilanların cami avlularına bırakılmasıyla başlamıştır⁸⁶⁸.

Bölgede kurulan komitecilerin yapmış oldukları toplantılarda, bulundukları yerleşim yerlerinde yaftalar dağıtması ve böylelikle halkın galeyana gelerek çeşitli olaylara sebebiyet verilmesi amacıyla başlatılan *Yafta Olayı*'nda Hınçak ihtilalcileri bu defa Müslüman halkında ayaklanmaya katıldığı hissini yaratmak istemişlerdir. Cami duvarlarına varılncaya kadar yapıştırılan yaftalardan bir kısmının altında *Vatan Severler Müslümanlar Komitesi* imzası bulunmuş ve bu yaftalarda Abdülhamit aleyhine ağır sözler yer almıştır. Daha büyük ikinci bir yaftanın ise, Müslümanların kurtuluş

⁸⁶⁶ PABCFM, **Reel 606**, No: 110.

⁸⁶⁷ PABCFM, **Reel 606**, No: 318, 319.

⁸⁶⁸ Kolbaşı; **a.g.e.**, s.190.

çarelerini arayan Hindistanlılar tarafından hazırladığı ilan edilmiş ve bunda Abdülhamit'e karşı isyan istenmiştir⁸⁶⁹.

Kayseri İstasyonundaki misyonerlerden birisi olan Dr. William S. Dodd tarafında kaleme alınan 1892–1893 yıllarına ait raporda da istasyon çevresinde yaşanan söz konusu bu Yafta Olayı'na ve Ermeni hadiselerine değinilmiştir. 6 Ocak 1893 Cuma günü Ermenilerin yeni yıl günü olduğunu bildiren raporda, 6 Ocak⁸⁷⁰ günü Kayseri ve Talas'da birçok yere afişlerin (yaftaların) asıldığı, ayrıca özellikle kuzey ve doğu yönlerindeki Merzifon ve Sivas istikametinde bulunan köy ve kasabalara da bu afişlerin ilan edildiği belirtilmiştir. Genellikle camilerin avlularına ve yüksek minarelerine bırakılan bu afişlerin, hükümet konağının avlusuna, Kayseri istasyonu içerisinde yer alan her Müslüman'ın kapısına da asıldığı, bu ilanlara karşılık olarak birçok Müslüman köyünden destek buldukları vurgulanmıştır. Gizli bir dille bu ilanların Müslüman olan Hindistanlılar tarafından hazırladığı halka anlatılırken belgelerde kanlı sultan olarak belirtilen II. Abdülhamit'in yıkıcı faaliyetlerine karşı halkın isyan etmesi istenmiştir⁸⁷¹. Bu Yafta Olayı'ndan sonra Kayseri istasyonu ve çevresindeki olaylar patlak vermiştir. Amerikan Board belgelerine göre Türkler Kayseri'de kurulan pazarda pastırma satan Ermenilere müdahale edip mallarına el koymuş ve kendi aralarında bölüşmüşlerdir. Şehir genelinde bir uyarı olduğunda ise ticaretle uğraşan Ermeniler telaş ve korkuyla dükkânlarını kapatmışlardır. Şehir genelinde yaşanmaya başlayan huzursuzluklardan biride 15 Şubat 1893 yılında üzüm bağında bulunan bir Türk'ün vurulup, öldürülmesi yüzünden yaşanmıştır. Bu olayında kaçak bir Ermeni tarafından yapıldığı düşünülmüştür. Ancak olaylar büyümüş devlet kademesinde görevli bazı Ermeni üyeler dövülmüş fakat yerel yönetimler istenmeyen olayların yaşanmaması adına her yerde önlemler almıştır.

Sivas, Gemerek, Aziziye ve bazı bölgelere de yaşanan olaylardan dolayı bu bölgelerde alarm durumuna geçilmiştir. Amerikan Board misyonerlerinin ifade ettiği üzere buralardan ürkütücü haberler alamaya başlamışlar ve özellikle Merzifon'da yaşanan yangın olayından dolayı uzun süre temkinli davranmaya çalışmışlardır. Bu dönemde Kayseri istasyonunda yaşanmış olan olayları tek taraflı olarak değerlendiren Amerikan Board misyonerleri raporlarında Yozgat, Rumdigin, Gemerek şapelleri ile Dendil'deki

⁸⁶⁹ Kolbaşı; **a.g.e.**, s.190, 191.

⁸⁷⁰ Ermeniler, Noel'i, yani doğuş Yortusu'nu, diğer Hristiyan mezheplerden farklı olarak, Vaftiz Yortusu ile birlikte 6 Ocak tarihinde kutlarlar. <http://www.bolsohays.com> (20.05.2008)

⁸⁷¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 326, 327.

Ermeni kilisesinin de yakıldığını ve bu olayları gerçekleştirenler hakkında her hangi bir resmî işlem yapılmadığına veya en azından kendilerinin duymadıklarına değinmişleridir. Ancak, Kayseri bulunan bir Ermeni bağ evini yakanların hapse atıldığı, daha sonra kefaletle serbest bırakıldığı belirtilmiştir.

Genel olarak Kayseri sahasında yaşanan olaylarla ilişkileri olduğu tespit edilen Yozgat'daki Amerikan lisesi öğretmenlerinden Gulian hapse atılmış, Merzifon Ruhban Okulu'ndan mezun olmuş ve aslen Niğdeli olan Manoogian ise Çorum'da tutuklanmıştır. Ayrıca Gemerek'deki Protestan vaiz Marderos Efendi Kaloosdian, Dendil'deki öğretmen Kuyumjian ile birlikte hem bu bölgelerde yaşayan hem de Sivas ve Şarkışla'da bulunan bazı Protestan Ermeniler tutuklanmıştır⁸⁷². Gemerekli vaiz Kaloosdian'ın Kayseri'deki hapishanede baskılara maruz kaldığını belirten Amerikan Board misyonerleri, Everek ve Balagesi'nin bazı köylerinde *başibozuklar* olarak ifade edilen bazı kişiler tarafından olaylar çıkarıldığı raporlarında belirtilmiştir. Yine aynı raporda olaylarla ilgili olarak Kayseri dışından gelen hikâye ve raporlara ilk başta tam olarak inanmadıklarını belirten misyonerler, daha sonra bu olayların gerçeklik paylarının olduğunu düşünmüşlerdir.

Raporlarda yer alan ilginç bir başka açıklama ise hükümetin, Türklerin tahriklerinin ve sözü edilen bazı olayların büyümesinde kasti davrandığını görmüş olduğunu vurgulamalarıdır. Kayseri Mutasarrıf'ın evinin kapısına astığı ilanda ve Ferik Paşa'nın⁸⁷³ ölmüş olan Ermenilerin haklarını savunma konusunda olumlu sözler sarf ettikleridir. Ermeniler hakkında olumlu sözler sarf ettiği ifade edilen Ferik Paşa'nın ilerliyen yıllarda Kayseri istasyonunda bulunan Amerikan Board okullarına iki kızını ve bir kız torunu göndermesi, onun Amerikalılar ve Ermeniler olan münasebetinin ne derece olduğunu ve bu sözleri sarf etmesinin hiçte şaşırtıcı olmayacağını düşünmekteyiz.

Aynı raporda yaşanan Ermeni olaylar neticesinde 163 kişi tutuklanıp Ankara'da mahkemeye çıkartılıp, bunlardan 32 kişinin serbest bırakıldığı 3 Nisan 1893 tarihinde Ankara'dan gelen telgrafla öğrenilmiştir. Serbest kalan 32 kişiden birisi olan Gemerek

⁸⁷² PABCFM, **Reel 606**, No: 328.

⁸⁷³ Kayseri'deki ordu komutanlarından biridir. PABCFM, **Reel 628**, No: 136.

vaizi Marderos Kaloosdian⁸⁷⁴ ise Kayseri'ye gelirken Ankara'daki bir haydut grubu tarafından yakalanıp esir alınmıştır⁸⁷⁵.

İncil okuyucu bayanların ziyaret ettiği evlerdeki gözlemlerine dayanarak hazırladığı raporlarda, bölgede yaşanan olayların ilk başlarda Protestan çalışmalarını son derece kötü etkilediği, bu kadınların düzenledikleri toplantılara insanların çekinerek katılıp, korku içinde oldukları belirtilmiştir. Söz konusu bu kadınlar aracılığıyla azınlık evlerine nüfuz eden misyonerler yaşanan acı olayları kendi yardımları sayesinde hafiflettikleri ve bu durumdan dolayı kendilerinden memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir⁸⁷⁶.

Wilson A. Farnsworth'un 26 Nisan 1894 tarihli raporunda Osmanlı Devleti'nin Amerikan misyonerlerine ciddi şüphe ile baktığını, son iki veya üç yıldan beri Protestanların siyasî bir acı içerisinde olduğunu, Yozgat ve Sarıhamzalı'da buluna iki vaizin kendileri tarafından nedeninin anlaşılmadığı bir suçtan dolayı tutuklandığını ifade etmiştir. Yine Yozgat, Sarıhamzalı, Everek gibi bazı bölgelerde yaşanan Ermeni olaylarıyla paralel olarak Amerikan okulları ve şapelleri kapatılmış, misyonerlere yönelik denetimler artırılmıştır⁸⁷⁷. Kayseri, Talas ve Zincidere'deki bütün okullar polis tarafından aranmış, okullardaki erkek öğrencilerin adları, yaşları, oturdukları yerler, uğraşları ve babalarının ne işle uğraştıklarını açıklayan ayrıntılı listeler istenmiştir. Verilen ilk liste devlet görevlileri tarafından yeterli görülmeyip ikinci bir arama yapılmış, bu arama sonrası istenen listede Ermeni olayları ile bağlantılı olarak daha önce tutuklanmış olan Gemerek vaizi Marderos Efendi Kaloosdian'ın iki oğlu Talas'daki Amerikan okulunda eğitim görmesine rağmen, öğrencilerin babalarının ne iş yaptı hakkında bilgi verilmeyip, gizlenmiştir⁸⁷⁸.

1895 tarihli William S. Dodd'un raporuna göre bu dönemde Aziziye'deki Protestan vaizi Parsegh Efendi Donigyan adındaki kişi Ermeni olaylarına karıştığı gerekçesiyle tutuklanmış, Sivas'taki hapisanede sekiz ay tutuklu kaldıktan sonra Aralık'ta serbest bırakılmıştır. Yine olaylarla ilgili olarak tutuklanan bir başka Protestan vaizi ise Çakmak vaizi Toros Efendi Sahagyan olmuştur. Bu iki kişinin tutukluluk hallerinin son bulması için Ankara'da bulunan İngiliz konsolosu Mr. Cumberbatch'ın yoğun

⁸⁷⁴ Bölgede yaşanan Ermeni olaylarıyla ilişki olan Marderos Kaloosdian ile ilgili arşiv vesikalarında bir takım bilgilere ulaşmak mümkündür. BOA , A.MKT.MHM., Belge No: 733/10.

⁸⁷⁵ PABCFM, Reel 606, No: 329.

⁸⁷⁶ PABCFM, Reel 606, No: 330.

⁸⁷⁷ PABCFM, Reel 606, No: 453, 454, 458.

⁸⁷⁸ PABCFM, Reel 606, No: 522.

girişimlerinin olduğu ve bu girişimler neticesinde serbest bırakıldıkları raporda belirtilmiştir. Bu dönemde de devlet memurlarının Amerikan ve Protestanlıkla ilgili olan bütün konularda sıkı denetimleri olmuştur. Örneğin Kayseri istasyonuna bağlı bir dış istasyon Aksaray'a giden James L. Fowle ve Henry K. Wingate adındaki Amerikalı misyonerler seyahatleri boyunca yapılan denetimlerden dolayı sıkıntı yaşamışlardır. Ancak 10 Şubat 1896 tarihli arşiv vesikasına göre Kayseri istasyonunda görevli olan misyoner James L. Fowle'nin isyancı Ermenilere yardım etmek amacıyla kurulan yardım komitelerinden birinin de Gemerek'de teşkilatlanmasına öncülük etmiş ve bu yardım komitesi sayesinde 2.500 Franglık yardım toplamıştır⁸⁷⁹. Bu belgeden de anlaşılacağı üzere Kayseri istasyonunda görev yapmış olan Amerikan Board misyonerleri istasyon sahasında yaşanmış olan isyanlara hiç de uzak kalmayıp, misyonerlik faaliyetlerinde kendilerine hedef kitle olarak seçtikleri Ermenilere destek vermişlerdir.

Yine Amerikan Board belgelerinde belirtildiği üzere Yozgat'ın Uzunlu bölgesinde bulunan Protestan Ermenilerin askerler tarafından baskıya uğramış oldukları, Kayseri'ye yakın yerlerde Türkler ve Çerkezler (Circeassian) tarafından bazı şiddet olaylarının yaşandığı, gittikçe olayların büyüdüğü ifade edilmiştir⁸⁸⁰.

Haziran 1896 tarihli Henry K. Wingate'nin raporunda da kısım kısım istasyon ve çevresinde yaşanan olaylara değinilmiştir. Özellikle Gemerek bölgesinde bazı Protestan Ermenilerin baskı ve şiddete maruz kaldıkları belirtilmiştir⁸⁸¹.

3.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN AMERİKAN BOARD'UN EĞİTİM FAALİYETLERİNE ETKİLERİ

Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri istasyonundaki çalışmalarını ve bu istasyon dâhilinde yürüttükleri eğitim faaliyetlerine son veren olayların temelleri Birinci dünya Savaşı'nın başlaması sırasında atılmıştır. Kayseri ve özellikle Talas bölgesinde faaliyette bulunan Amerikan Board okullarıyla ilgili bilgilere 1914 yılına kadar ulaşılabilir. Ancak Kayseri istasyona bağlı dış istasyonlarda yürütülen hem eğitim faaliyetleriyle hem de diğer faaliyetlerle ilgili bilgiler 1912 yılından itibaren istasyon

⁸⁷⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım (HR.SYS.)**, Belge No: 2834/32.

⁸⁸⁰ PABCFM, **Reel 606**, No: 526, 527.

⁸⁸¹ PABCFM, **Reel 606**, No: 599.

raporlarında hemen hemen hiç yer almamaya başlamıştır. Ülke genelinde yaşanan savaşlar ve ekonomik sıkıntılar Amerikan Board misyonerlerinin çalışmalarına da olumsuz yönde etkilemiştir.

Batılı devletlerarasındaki iktisadî ve siyasî alandaki rekabet 20. yüzyılın ilk on yılında iyice şiddetini artırmıştır. batı dünyası ve onlarla beraber Osmanlı Devleti de hızla büyük bir savaşın içine sürüklenmiştir. Nihayet 1914 yılında insanlığa dört yıl boyunca büyük acılar ve kayıplar verdirecek olan Birinci dünya Savaşı patlak vermiştir.

1914 yılından itibaren İttihat ve Terakki iktidarı, diğer bazı konularda olduğu gibi, yabancı okullar hakkında da bir takım düzenlemeler yapmıştır. Bu kapsamda 1914 yılında yabancı okullar ile ilgili bir talimatname çıkarılarak bu okullar sıkı bir denetime tabi tutulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından sonra 1 ekim 1914'te kapitülasyonların kaldırıldığı ilân edilmiştir. 20 Ağustos 1915'te Mekâtib-i Husûsiye Talimatnamesi (Özel Okullar Yönetmeliği) adıyla yeni bir yönetmelik çıkartılarak yabancı okullar disiplin altına alınmış ve yeni okulların açılması esaslara bağlanmıştır⁸⁸².

Amerikan Board misyonerleri Kayseri istasyonu çevresinde yürüttükleri eğitim faaliyetleri çerçevesinde kurdukları dış istasyonlardaki bölge halkına eğitim sağlıya bilmek amacıyla öncelikle kendi eğitim sistemlerini yerleştirmişlerdir. Dış istasyonlarda bu amaçla açılan okullar birkaç dış istasyon hariç ilkökul düzeyinde eğitimlerin verildiği Amerikan okulları olmuştur. Bu okullar istasyonda bulunan Amerikan Board misyonerleri tarafından denetlendikleri gibi yönetimlerini genelde yerel halktan seçil Protestan Ermeniler yapmıştır. Ancak Kayseri ve Talas'da eğitim veren ortadereceli okulların idaresine özelliklede Talas Amerikan Kız Okulu ile Talas Amerikan Erkek Okulu'nun yönetimi Kayseri istasyonundaki görevli Amerikan Board misyonerleri tarafından yürütülmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Amerikan Board belgelerinde de belirtildiği üzere en çok bu okullardaki eğitim çalışmalarına etkiler üzerinde durulmuş, diğer dış istasyonlardaki eğitim faaliyetleri ile ilgili raporlarda her hangi bir bilgi yer almamıştır. Ancak savaşın nasıl Talas'da bulunan Amerikan okullarına etkileri olduysa Kayseri istasyonuna bağlı dış istasyonlardaki okullara da aynı derecede etkilerinin olduğunu söyleye biliriz.

⁸⁸² Faruk Taşkın; **Amerikan Misyoner Okullarından “Merkezi Türkiye Koleji” (1876–1924)**, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007. s. 212

1915 yılı başından itibaren Osmanlı Devleti pek çok cephede mücadele vermiştir. Bu cephelerde yaralanan askerlerin tedavisi mevcut hastaneler yeterli olmayınca Osmanlı ülkesinde pek çok cami ve okul, hastane çevrilmek zorunda kalınmıştır.

Yine yaralı askerlerin tedavilerinin yapılması adına Talas'daki Amerikan Hastanesi'ne de pek çok asker getirilip burada tedavileri yapılmıştır. Ancak bu hastanenin de ihtiyaca cevap verememesinden dolayı 1916 yılında⁸⁸³ Talas Amerikan Kız ve Erkek Okullarına ait bütün binalar Osmanlı Devleti tarafından askeri hastane olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Bilhassa Çanakkale Savaşı'nda yaralanan pek çok yaralı asker burada tedavi görmüşlerdir. Hastanenin biraz ilerisine yaralı askerlerden ölenlerinin gömüldüğü bir şehitlik oluşturulmuştur⁸⁸⁴.

Frank Andrews Stone ait kitapta 1917 yılında Talas Amerikan Erkek Okulu'ndaki genç erkek öğrenciler Efke'deki yetimhane gönderilip, İslam dinini tercih etmelerinden dolayı sünnet edildikleri ifade edilmiştir. Daha büyük yaştaki erkek öğrenciler ise Adana'da bulunan Osmanlı ordusuna ait birliklere gönderilmiştir. Talas Amerikan Kız Okulu'ndaki kız öğrencilerin bir kısmı Kayseri'de bazı işlerde çalışmaya gönderilirken, bir kısmı ise Zincidere'deki Kızılay hastanesinde hemşire olarak çalışmışlardır. Dolayısıyla bu dönemden sonra Amerikan Board'a ait eğitim kurumları kapatılarak, buralardaki eğitim çalışmaları durdurulmuştur⁸⁸⁵.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Talas'da bulunan Amerikan Kız Okulu bir daha açılmış, binaları 1930 yılında Amerikan Board'a iade edilmiştir. 1930–1967 yılları arasında söz konusu bu binalar Amerikan hastanesinin ve Talas Amerikan Erkek Okulu'nun ek binaları olarak kullanılmıştır⁸⁸⁶.

Savaştan sonra Talas Amerikan Erkek Okullarına ait binalar ise 1919–1923 tarihleri arasında tamamı babaları savaşta şehit düşmüş olan yetim çocuklar için yetimhane olarak kullanılmıştır. 1923 tarihinden sonra yetim çocuklar başka bölgelere gönderilmiş, Board'a ait bu binalar 1925 tarihine kadar boş kalmıştır⁸⁸⁷.

1925 yılında Tarsus Amerikan Koleji'nde görevli Poul E. Nilson Talas'a gelerek okul binalarının durumu hakkında incelemeler yaptıktan sonra, Milli Eğitim Bakanlığı'na

⁸⁸³ Bazı kaynaklarda Talas'da bulunan kız ve erkek okullarının 1917'den sonra Osmanlı Devleti tarafından durdurulduğu ifade edilmiştir. Stone; **a.g.e.**, s. 91

⁸⁸⁴ Özsoy, **a.g.e.**, s. 65

⁸⁸⁵ Stone; **a.g.e.**, s. 91

⁸⁸⁶ Özsoy, **a.g.e.**, s. 61, 62

⁸⁸⁷ Özsoy, **a.g.e.**, s. 65, 66

müracaat ederek orta dereceli bir okul açmasını arz etmiştir. Bu arz *Ticaret ve Sanat derslerine fazla yer verilmesi* şartıyla kabul edilmiş, 1927 yılında okulun ikinci başlangıç yılı sayılan Talas Amerikan Mektebi dönemi başlamıştır. Okul 1928 yılında 25 öğrenci ile ilkokuldan sonra beş yıllık bir ortaokul olmak üzere ikinci defa öğretime açılmış, 1967 yılında ise Talas Amerikan Erkek Okulu da kapanarak Amerikan okullarında uzun yıllar boyunca verilen eğitim çalışmaları son bulmuştur. Talas’da bulunan Amerikan hastanesi ise faaliyetlerini 1972 yılına kadar sürdürdükten sonra burası da kapanmıştır. 1974 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Rektörlü tarafından alınan bu binalar, bu üniversite bünyesinde kurulan, 1978 yılında ise Hacettepe Üniversitesi bünyesinden ayrılan Kayseri Erciyes Üniversitesi’ne bu binalar devredilmiştir. 1980’den sonra restorasyonları yapılan binalara halen Rektörlük konutu ve Üniversite Sosyal tesisleri olarak kullanılmaktadır⁸⁸⁸.

⁸⁸⁸ Özsoy, **a.g.e.**, s. 62, 66

SONUÇ

Farklı etnik köken ve dinî inanca sahip olan toplulukların geniş bir coğrafya üzerinde uzun yıllar boyunca birlikte yaşamasını sağlayan Osmanlı Devleti'nde yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin tarihi oldukça eski olmasında rağmen Amerikan Protestan misyonerlerin çalışmaları 1820 yılında Osmanlı topraklarına gelen Amerikan Board adındaki misyoner örgütünün öncülüğünde başlamıştır.

Osmanlı ülkesine ilk gelen Amerikan misyonerler tarafından yapılan tetkik çalışmalar neticesinde ülkenin dinî, siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel, etnik vb. unsurları hakkında bilgilerin yer aldığı raporlar oluşturulup, buna göre bir eylem planı hazırlayan Amerikan Board teşkilâtı kısa zamanda Osmanlı Devleti içerisinde yayılıp, örgütlenmeye muvaffak olmuşlardır.

Amerikan Board'un Osmanlı'daki idarî teşkilâtlanması içerisinde kurulan Kayseri istasyonu ise Board teşkilâtına mensup misyonerlerin ilk gelişlerinden 34 yıl sonra tesis edilmiştir. Kayseri'nin misyonerler adına uygun olduğu kanaatine varılmasıyla kurulan istasyonda öncelikli olarak dinî alanda çalışmalar yapılarak, hedef kitle olan Ermeni ve Rum unsurlar arasında Protestanlık mezhebi yayılmaya, kurulan Protestan kiliseleri çevresinde itikadı sağlam bir Protestan cemaat oluşturulmaya çalışılmıştır.

Diğer istasyonlardan farklı olarak Kayseri istasyonunda önce ağırlıkta Rumlar arasında misyonerlik faaliyetleri yürütülmüş 1870'lerden sonra bu ağırlık merkezi Ermeni toplumuna doğru kaymıştır.

Toplumları ve Devletlerin geleceklerini tayin eden en önemli kurumlardan biri olan eğitim, Amerikan Board misyonerleri tarafından da önemi çok iyi kavranılıp, misyonerlik faaliyetlerindeki amaçları doğrultusunda kullandıkları çok önemli bir araç olmuştur. Dolayısıyla Kayseri istasyonunda dinî faaliyetlerle başlayan misyonerlik çalışmaları daha sonra eğitim alanında da kendini göstermiş ve Amerikan Board'un hem

Kayseri istasyonundaki hem de diğer istasyonlardaki en etkili faaliyet alanlarını oluşturmuştur.

Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgenin de öncelikle kiliseler bünyesinde açılan Pazar okulları ve ilkokullarla eğitim faaliyetleri başlamıştır. İncil'i okuyup, anlaya bilecek bir toplum oluşturmak isteyen Amerikan Board misyonerleri dinî faaliyetleri çevresinde kurulan Protestan kiliseleri bünyesinde Pazar Okulları tesis ederek, buralarda verdikleri eğitimlerle Protestanlığa sempati duyan yetişkinler arasında nüfuz kazanmaya başlamıştır. Ardından açılan İlkokullar ile ileride misyonerlik doğrultularında yetişecek olan erkek ve kız çocuklarının eğitime önem verilmeye başlanmıştır. . İlkokullar karma eğitimin verildiği okullar olmakla birlikte sadece erkek veya kızlara yönelikte eğitimlerin verildiği eğitim kurumlarından biri olma özelliği taşımışlardır.

İlk olarak Kayseri istasyonunun merkezinde başlayan eğitim çalışmaları, zamanla istasyonun büyümesi ve istasyona bağlı dış istasyonların kurulmasıyla bu bölgelere yayılmış, hemen hemen bütün dış istasyonlarda en azından bir ilkokul açılıp bölge halkı üzerindeki misyonerlik faaliyetleri etkin kılınmaya çalışılmıştır.

Temel eğitimin artık toplumu tatmin etmemeye ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve ilkokullar ile yüksek okullar arasındaki öğrenci ihtiyacını karşılamak adına 1870'lerden itibaren Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde ortadereceli (ortaokul-lise) eğitim kurumları kurulmaya başlanmıştır. İlkokullardan farklı olarak Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde açılan ortadereceli okulların dördü erkek öğrencilere yönelikken, sadece Talas Amerikan Kız Okulu kız öğrencilerin eğitim aldığı ortadereceli bir okul olmuştur.

Eğitim faaliyetlerinin zamanla önem kazanmasıyla birlikte Amerikan Board misyonerleri 1890'lardan sonra bölgede anaokulları açarak Hristiyan çocuklarını küçük yaşta nüfuzları altına alıp, gelişimlerine yön vermeye çalışmışlardır.

Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgeninde açılan kilise ve okulların yanı sıra sağlık faaliyetlerinde, kadınlara ve erkek yönelik çalışmalarda bulunan Amerikan Board misyonerleri bu sayede istila ettikleri bölgelerde kendileri için geniş kapsamlı faaliyet alanları yaratmışlardır.

Dönemin Osmanlısında hizmet veren birçok yabancı okul içerisinde gerek verdiği eğitim kalitesi gerekse mezun olan öğrencilerine sağladığı imkânlar bakımında Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yeri olan Amerikan eğitim kurumları, hitap ettiği Ermeni

ve Rum azınlıklar içerisindeki dinî, sosyal, kültüre, fikrî, iktisadî ve siyasî yapı üzerinde geniş etki bırakmıştır. Bu kurumlarda ilk başlarda eğitim dili olarak Türkçeyi kullanılıp daha sonra okullarda okutulan Ermenice ve Rumca dersler sayesinde dilini öğrenen ve unutmayan, yine verilen tarih ve coğrafya dersleri ile genç dimağlarda millî bir bilincin oluşmasını sağlayan Amerikan Board'a ait eğitim kurumlarının katkılarının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Ermeni toplumu üzerinde etkili olan gerek bu okullar gerekse de görevli misyonerler, 19.yüzyılın sonunda yaşanan Ermeni isyanlarında rol almış lider kadroların oluşmasına, Osmanlı Devleti ile iktidar kavgasına girişen toplumun, mücadelesinde maddî ve manevî desteğin sağlanmasına öncülük etmeleri bakımında önemlidirler.

Amerikan Board misyonerlerinin Kayseri istasyonunun kurulduğu 1854 yılından 1914 yılına kadar geçen 60 yıllık süre zarfında yürüttüğü misyonerlik çalışmaları Birinci Dünya savaşının başlamasıyla birlikte savaşın bitimine kadar durdurulmuş, 1928'de Talas'da Talas Amerikan Okulu adı altında 1967 yılına kadar eğitim faaliyetleri, 1972 yılına kadar ise sağlık faaliyetleri sürdürülmüştür

1853 yılında Edirne'de Gregorian bir Ermeni olarak doğan Krikor Hagop Basmacıyan, on sekiz yaşında Protestanlıkla tanışıp, Amerikan Board'un eğitim kurumlarında öğrenimini tamamladıktan sonra Amerika'ya gitmiştir. Basmacıyan'ın Amerika'da kaleme aldığı *Şark'ta Toplumsal ve Dinsel Hayat* adlı kitabında Batı ile Doğu arasındaki tezatları vurgularken kullandığı, *Amerika'da çoban koyunlarını önüne katıp güder, Türkiye'de ise sürünün önünde gider*⁸⁸⁹ sözü Amerikan Board misyonerlerinin eğitim düzeyleri, yaşam tarzları ve kültürel yapıları ile Osmanlı azınlıkları üzerindeki etkilerini en iyi şekilde özetleyen bir sözdür.

Sonuç olarak bir devlet ve o devleti oluşturan toplumlar üzerinde Amerikan Board teşkilâtının ve bu teşkilâtın Osmanlı'daki temsilcileri olan misyonerlerin yürüttükleri dinî, eğitim, sağlık vb. çalışmaların 19. yüzyıl Osmanlısındaki toplumsal çözümlerin yaşanmasında, özellikle azınlık unsurlar üzerinde daha önce yaygın olarak taraftar kazanamamış olan bazı dinî ve siyasî kavramların toplum üzerinde oldukça etkili olmasına öncülük eden misyoner kuruluşlarından biri olduğunu söylersek pekte yanlış olmayacaktır.

⁸⁸⁹ Basmacıyan, **a.g.e.**, s. 194.

İNDEKS

A

A.B.C.F.M., X, XII, 15, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 232, 233, 234, 235, 236, 247, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 265

A.B.D., X, 16

Adana, 17, 66, 69, 84, 231

Ağırnas, 27

Akdağ Madeni, 35

Akdeniz, 16, 31

Aksaray, VI, 28, 29, 34, 35, 44, 45, 46, 47, 55, 69, 91, 129, 130, 140, 214, 236

Almanya, 20, 108, 125

Amasya, 225

Amerikalı, VII, XII, 30, 32, 36, 39, 82, 88, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 117, 126, 135, 136, 139, 150, 152, 157, 162, 170, 171, 173, 174, 176, 177, 178, 186, 190, 192, 193, 202, 212, 213, 219, 221, 230, 236

Amerikan Board, I, II, VI, VII, VIII, IX, X, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 42, 43, 46, 47, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 66, 68, 70, 72, 73, 75, 76, 78, 80, 81, 83, 84, 85,

86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 105, 107, 109, 111, 112, 115, 122, 123, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 156, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 173, 176, 179, 180, 188, 193, 194, 195, 198, 199, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 240, 242, 251, 267

Anadolu, 17, 20, 22, 24, 26, 30, 31, 32, 34, 36, 42, 43, 44, 87, 105, 106, 151, 159, 162, 171, 179, 210, 217, 218, 221, 222, 224, 225, 228, 229, 230, 231, 232, 249, 250, 251

Andaval, 28

Ankara, VI, 22, 23, 24, 25, 26, 34, 47, 53, 54, 55, 73, 75, 76, 88, 90, 114, 126, 129, 149, 150, 169, 220, 232, 234, 235, 250

Araplar, 24

Aravan, 28

Asurlar, 24

Avusturya, 20, 108

Azınlık, XII, 27, 149, 220, 250, 251

Aziziye, VII, 35, 50, 53, 88, 91, 92, 93, 96, 168, 232, 233, 235

B

Bafra, 225

Balagesi, 27, 234

Belören, 28

Besked, 28

Bizanslar, 24

Board, X, XI, 17, 19, 22, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 47, 54, 56, 57, 70, 73, 89, 90, 91, 100, 105, 109, 111, 115, 122, 123, 124, 125, 130, 131, 134, 135, 138, 141, 144, 146, 156, 161, 163, 165, 167, 179, 195, 208, 210, 211, 212, 220, 223, 224, 226, 227, 229, 232, 233, 236, 240, 247, 249

Boğazlıyan, VII, 29, 35, 79, 87, 94, 100, 101, 214, 232

Bor, VII, 28, 35, 66, 93
 Bozok, 25, 35, 51, 88
 Burhan, 29, 35, 80, 94, 214, 215
 Bursa, 32, 53, 96
 Burunkışla, 35

C

Carolina Farnsworth, 31, 105
 Cizvit, 20

Ç

Çakmak, VII, 29, 35, 53, 86, 87, 88, 89,
 94, 141, 146, 147, 165, 168, 214, 235
 Çat, 29
 Çepni, 29, 35
 Çiftlik, 35
 Çokradan, 29
 Çomaklı, VII, 28, 35, 48, 49, 77, 78
 Çukur, 28

D

Darsiyak, 27
 Dendil, VII, 29, 35, 94, 214, 233, 234
 Denek Madeni, 55, 168
 Deneyi, 28
 Derevenk, 27, 231
 Dermason, 28
 Develi, 26, 28, 30, 35, 47, 232
 Dr. West, 108, 136

E

eğitim, II, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 30,
 33, 34, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 49,
 51, 54, 55, 56, 57, 61, 65, 66, 69, 70,
 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 82, 84, 85,
 87, 89, 92, 95, 108, 110, 115, 123,
 124, 128, 130, 134, 135, 138, 139,
 142, 149, 150, 151, 152, 153, 154,
 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163,
 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171,
 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178,
 179, 180, 182, 185, 186, 187, 189,
 190, 191, 194, 195, 196, 198, 199,
 200, 202, 203, 204, 205, 207, 208,
 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215,
 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224,
 225, 226, 228, 229, 235, 236, 240,
 241

Eğitim, I, II, VIII, IX, 16, 37, 38, 63, 68,
 110, 122, 123, 124, 134, 135, 139,
 149, 156, 167, 178, 190, 193, 198,
 201, 202, 203, 204, 205, 223, 225,
 226, 229, 251, 267

Ekrek, 28

Elason, 28

Endürlük, 27, 31, 56, 168

Enegil, 28

Enehil, 28

Erciyes, I, VIII, XIV, 20, 22, 24, 31, 44,
 47, 49, 78, 113, 135, 136, 138, 149,
 156, 159, 160, 161, 164, 167, 210,
 215, 249, 250, 251, 261, 265, 267

Erkek Kulübü, VIII, 89, 110, 144, 145,
 147

Erkilet, 27

Ermeni, XIV, 17, 22, 26, 27, 28, 29, 30,
 36, 37, 39, 45, 48, 49, 50, 58, 61, 66,
 67, 69, 70, 71, 75, 77, 79, 81, 82, 85,
 87, 89, 93, 94, 95, 101, 105, 109,
 112, 113, 114, 126, 130, 132, 136,
 137, 140, 165, 167, 169, 170, 171,
 173, 174, 175, 177, 178, 179, 183,
 188, 189, 190, 191, 192, 193, 201,
 204, 209, 219, 227, 228, 229, 230,
 231, 232, 233, 234, 235, 240, 241,
 250, 251, 255, 256

Everek, VI, 28, 35, 47, 48, 49, 50, 56,
 69, 77, 78, 86, 92, 129, 130, 142,
 165, 168, 214, 231, 232, 234, 235

Evkere, 27, 35, 165

Eylence, VII, 35, 51, 53, 79, 80, 85,
 130, 165, 214

F

F.E. Burrage, 110

Fakılı, 29

Faraşa, 28

Fenese, 35, 49

Fertek, 28

Fransız, 20, 149, 183, 228

Frigyalılar, 24

G

Garabet Sarkisian, 67, 68, 111, 213

Garabet Tomayan, 114

Gelvedere, 29

Gemerek, VII, 29, 35, 59, 60, 68, 70,
71, 72, 73, 94, 113, 114, 127, 129,
140, 165, 210, 214, 215, 233, 234,
235, 236
Genevieve Duval Irwin, 110
Gergeme, 27
Germir, VI, 27, 35, 56, 57
Gesi, 27
Gigi, 27
Gindon, 29
Gregorian, 43, 65, 97, 98, 126, 140,
145, 164, 174, 175, 176, 177, 189,
191, 199, 200, 201, 202, 203, 204,
205
Güldudu Dalkranian, 112, 142
Güveçli, 29

H

Hagope Tashjian, 112, 213
Haig Yardumian, 52, 64, 112, 115, 210
Harput, 22, 31, 32, 136, 206, 215, 230
Hasaköy, 29
Heirabed Kalidjian, 144
Henry K. Wingate, XIV, 73, 109, 179,
180, 185, 186, 215, 236, 266
Herbert Moffat Irwin, 110
Herek, 225
Hristiyan, XI, 15, 34, 73, 84, 125, 132,
134, 137, 142, 145, 149, 164, 185,
187, 189, 208, 209, 218, 219, 220,
223, 226, 228, 233
Hititler, 24
Hohannes Hagopian, 63, 64, 112

I

Istanos, VII, VIII, 35, 42, 53, 54, 55, 73,
75, 76, 77, 98, 129, 134, 156, 158,
160, 162, 163, 169
Istefano, 27

İ

İğdeli, 29
ilkokullar, 16, 17, 18, 33, 134, 150, 151,
152, 153, 209
İmranlı, 29
İnbey, 28
İncesu, 26, 27, 28, 30, 35

İncil, VIII, 16, 18, 33, 38, 40, 41, 46,
48, 52, 54, 62, 64, 67, 68, 71, 72, 78,
79, 82, 83, 86, 87, 97, 101, 109, 111,
112, 114, 123, 130, 132, 139, 141,
142, 144, 145, 150, 151, 166, 171,
177, 182, 183, 184, 185, 186, 189,
204, 210, 218, 219, 224, 235
İngiltere, 20, 47, 65, 112, 115, 125, 126,
149, 228
İstanbul, 17, 20, 32, 39, 47, 59, 66, 77,
111, 112, 125, 136, 164, 178, 188,
215, 228, 231, 232, 249, 250
İtalya, 20, 149
İzmir, 30, 32, 39, 61, 110, 166, 178,
195, 196, 198

J

J. O. Barrows, 107, 131, 213
James L. Fowle, 107, 215, 236
Jane S. Wingate, 109

K

K. Yorgee, 56, 114
Kapadokya, 24, 84, 131
Karacaören, 28
Karaeyüp, 35
Karagöl, 29
Karaman, 25, 35, 130
Karayakup, 35
Katolik, 15, 26, 54, 126, 128, 149
Kayabaşı, 35
Kayapınar, 29
Kayseri, I, II, III, VI, VII, VIII, XII,
XIII, XIV, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22,
24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33,
34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 115, 116,
117, 122, 123, 124, 126, 127, 128,
129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 141, 142,
144, 145, 146, 147, 148, 149, 150,
151, 152, 153, 154, 155, 156, 157,

158, 159, 160, 161, 162, 163, 164,
165, 166, 168, 170, 171, 172, 173,
176, 179, 181, 182, 190, 195, 196,
198, 199, 200, 201, 202, 203, 204,
206, 208, 209, 210, 211, 212, 213,
214, 215, 217, 218, 219, 220, 221,
222, 223, 224, 225, 226, 231, 232,
233, 234, 235, 236, 240, 241, 242,
249, 250, 251, 255, 256, 257, 258,
266, 267
Kediler, 35
Keller, 35
Kerope Yakobian, 49, 54, 112, 113,
127, 128, 138
Kırşehir, 34, 35, 191, 225
Kilimci, 35
Konya, 35, 46, 66, 76, 92, 95
Koorelanas, 28
Kösedağ Savaşı, 24
Krikor Bogosian, 59, 60, 113
Küçükköy, 35

M

Mağharoğlu, VII, 35, 80, 81, 94
Makedonlar, 24
Mancusun, 27
Marderos Kaloosdian, 73, 114, 235
Markar Dardivian, 40, 114, 127, 213
Mary Fowle, 107
Medler, 24
Melegobi, 29
Menteşe, VII, 35, 53, 97, 168
Merzifon, 20, 22, 31, 32, 36, 40, 42, 43,
44, 46, 51, 52, 59, 60, 63, 71, 72, 75,
78, 79, 86, 98, 100, 102, 108, 109,
112, 114, 115, 127, 136, 159, 160,
162, 165, 166, 167, 170, 172, 179,
210, 211, 214, 215, 230, 231, 232,
233, 234, 249, 250
Misli, 29
Miss Ardele Griswold, 106, 213
Miss Bartlett, 110, 195, 196, 214
Miss Burrage, 110, 116, 117, 140, 166,
196, 198, 199, 200, 201, 202, 214
Miss Closson, 39, 62, 67, 82, 91, 106,
116, 117, 139, 165, 166, 167, 168,
169, 170, 171, 195
Miss Nason, 108, 116, 117, 169, 170
Miss S. N. Loughridge, 171, 215

Miss Sarah A. Closson, 106
Miss Seelye, 117
Miss Seelyee, 170, 215
Miss Zemmer, 116
Misyon, XI, 33, 123, 138, 208, 209
Moğol, 24
Molu, 27
Mr. Bartlett, 39, 46, 62, 67, 90, 91, 106,
116, 117
Mr. Coffing, 17, 67
Mr. Dodd, 108, 116, 117, 136
Mr. Farnsworth, 36, 41, 68, 98, 105,
116, 117, 160
Mr. Fowle, 46, 49, 65, 69, 77, 78, 92,
93, 95, 97, 108, 116, 117, 160
Mr. Giles, 67, 82, 107, 116
Mr. Irwin, 89, 110, 146
Mr. Wingate, 47, 69, 78, 91, 116, 117,
160, 179, 209
Mrs. Barrows, 107
Mrs. Bartlett, 40, 64, 106, 164, 165
Mrs. Dodd, 108, 171
Mrs. Farnsworth, 74, 105
Mrs. Giles, 39, 107, 139
Mrs. Wingate, 109, 140, 215
Muncusun, VII, 27, 35, 39, 49, 56, 58,
59, 60, 62, 72, 86, 99, 113, 114, 127,
129, 140, 165, 168, 213
Müslüman, 25, 26, 30, 50, 56, 57, 62,
66, 129, 145, 146, 147, 148, 174,
191, 193, 201, 202, 220, 225, 226,
227, 232, 233

N

Nevşehir, I, II, VII, VIII, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 28, 29, 34, 35, 91, 95, 96,
101, 122, 124, 134, 135, 150, 152,
209, 217, 218, 219, 220, 221, 224,
241, 267
Niğde, I, II, VII, VIII, XII, XIV, 16, 17,
18, 19, 20, 21, 27, 28, 29, 30, 34, 35,
45, 46, 49, 50, 60, 66, 67, 68, 69, 70,
91, 93, 96, 101, 111, 113, 122, 124,
127, 130, 134, 135, 141, 142, 150,
152, 165, 209, 214, 217, 218, 219,
220, 221, 224, 241, 255, 256, 267
Nize, 27
Nüfus Dağılımı, XII, 26

O

okul, 18, 20, 37, 40, 48, 49, 51, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 68, 71, 75, 76, 78, 80, 83, 84, 92, 99, 100, 101, 106, 110, 113, 123, 143, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 195, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 207, 208, 209, 226, 241
 Ordu, 225
 Ortaköy, 28
 Ortodoks, 56, 91, 126, 174, 175, 176, 177, 189, 191, 201, 204, 205
 Osmanlı, II, X, XII, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 40, 45, 46, 49, 54, 55, 61, 75, 76, 83, 84, 88, 105, 106, 111, 114, 122, 123, 124, 125, 126, 132, 135, 136, 138, 143, 148, 149, 150, 152, 156, 159, 163, 164, 166, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 209, 217, 218, 220, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 236, 240, 241, 247, 249, 250, 251, 267

P

Pazar, VIII, XII, 18, 33, 38, 43, 71, 72, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 124, 125, 131, 133, 134, 142, 144, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 162, 177, 187, 202, 204, 205, 215, 219, 241
 Persler, 24
 Pontus, 24
 Protestan, II, VII, VIII, XII, 15, 16, 17, 18, 20, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 106, 108, 113, 114, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 137, 139, 140, 141, 144, 146, 148, 149, 150, 151,

153, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 170, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 189, 191, 195, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 208, 209, 215, 219, 221, 229, 230, 231, 234, 235, 236, 240, 249

R

Romalılar, 24
 Rum, XIV, 26, 27, 28, 29, 36, 37, 45, 48, 50, 56, 66, 68, 81, 82, 83, 84, 85, 89, 93, 95, 114, 129, 130, 143, 165, 167, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 200, 201, 204, 205, 209, 219, 227, 240, 242, 255, 256, 267
 Rumdigin, VII, 29, 35, 60, 85, 86, 88, 142, 168, 214, 233
 Rumkavak, 29
 Rusya, 20, 149, 220, 228

S

Samsun, 225
 Sarayköy, 35, 94, 214
 Sarıhamzalı, VII, 35, 42, 68, 73, 74, 75, 165, 168, 214, 235
 Sarımsaklı, 27
 Sarıoğlu, 28
 Selçuklu, 24
 Sineson, 28
 Sivas, XII, XIV, 27, 29, 30, 31, 32, 70, 73, 92, 94, 99, 102, 112, 114, 136, 199, 206, 215, 233, 234, 235, 255, 256
 Sorgun, 27, 73
 Sungurlu, VII, 35, 40, 52, 61, 62, 63, 64, 65, 87, 112, 114, 115, 127, 129, 140, 142, 165, 214
 Symaun Bartlett, 31, 106, 213

Ş

Şarkışla, VII, 35, 60, 99, 100, 234

T

Talas, VII, VIII, XIV, 22, 27, 35, 43, 54, 55, 56, 67, 68, 72, 81, 82, 83, 85, 89, 96, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 129, 130, 134, 136,

138, 139, 140, 141, 142, 143, 144,
 145, 146, 147, 148, 156, 157, 158,
 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167,
 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174,
 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182,
 185, 186, 187, 188, 191, 195, 196,
 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205,
 206, 208, 209, 210, 211, 213, 214,
 215, 221, 223, 224, 225, 226, 231,
 232, 233, 235, 236, 250, 259, 260,
 261, 263, 264, 265
 Tatarpazarcık, 35
 Tavlusun, 27, 56
 Tekmen, 29
 Terzili, 35
 Tokat, 225
 Tomarza, 28
 Türk, IX, 15, 19, 21, 22, 27, 29, 30, 37,
 45, 57, 81, 105, 113, 126, 132, 149,
 150, 171, 184, 189, 193, 203, 220,
 221, 222, 224, 225, 226, 228, 233,
 250, 251
 Türkiye, XIV, 17, 22, 31, 32, 41, 42, 50,
 67, 102, 122, 124, 149, 159, 161,
 172, 214, 230, 254

U

Urneş, 29, 35
 Uzunlu, 29, 42, 236

Ü

Ürgüp, VII, 17, 28, 35, 69, 89, 90, 91,
 96, 130, 165
 Üskübü, 27

V

Vekse, 27

W

W. A. Farnsworth, 29, 30, 36, 38, 45,
 54, 58, 66, 83, 86, 97, 98, 101, 105,
 124, 127, 131, 164
 W.B.M, XI, 123, 138, 166, 169, 175,
 176, 177, 201, 202, 208
W.H.Giles, 107
 William S. Dodd, XIV, 108, 110, 136,
 233, 235, 265
 Wilson A. Farnsworth, 26, 235
 Wilson Amos Farnsworth, 31, 105

Y

Y.M.C.A., XI, 40, 137, 145, 193
 Yahlugeçit, 35
 Yeghia Yardumian, 37, 51, 52, 112,
 115, 210
 Yıldırım Bayezid, 24
 Yozgat, VI, VIII, XII, XIV, 27, 29, 30,
 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
 44, 49, 50, 51, 59, 61, 68, 73, 74, 76,
 79, 80, 87, 100, 101, 106, 114, 127,
 129, 130, 134, 139, 141, 142, 152,
 156, 157, 158, 160, 161, 162, 165,
 168, 198, 199, 206, 210, 213, 214,
 215, 231, 232, 233, 234, 235, 236,
 250, 255, 256

Z

Zile, 28, 29, 225
 Zincidere, VII, 27, 31, 35, 56, 80, 83,
 84, 85, 130, 140, 168, 169, 214, 235

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV BELGELERİ

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1- Yıldız Tasnifi

Yıldız Arşivi Hususî Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.)

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller (Y.PRK.AZJ.)

Yıldız Perakende Evrâkı Mabeyn Başkitâbeti (Y.PRK.BŞK.)

2- Diğer Tasnifler

Bâbîâlî Evrak Odası Sadaret Mektubi Kalemî, Mühimme Kalemî (A.MKT.MHM.)

B. Papers of the American Board of Comissioners for Foreign Missions (PABCFM), Unit 5, Item : (ABC 16.9.3.)

1- Reel 522 No: 24, 76, 535, 536, 537, 538

2- Reel 582 No: 4, 5, 9, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 40, 43, 54, 58, 62, 68, 73, 75, 76, 79, 80, 617, 618, 619, 620, 621, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 632, 634, 635, 636, 637, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 676, 677, 679, 680, 681, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 691, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 700

3-Reel 583 No: 330, 462, 463

4- Reel 584 No: 1143

5- Reel 588 No: 145, 150, 155, 160, 164, 169, 173, 178, 181, 183, 184, 185, 195, 196, 197, 202, 203, 204, 209, 210, 211, 216, 217, 218, 223, 224, 225, 229, 230, 235, 238, 242, 244, 253, 255, 257, 261, 264, 265, 267, 271, 272, 276, 277, 289, 290, 291, 299, 340, 341, 342, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 518, 527, 528, 531, 532, 536, 537, 538, 539, 542, 543, 544

6- Reel 589 No: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,

27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 46, 49, 50,
53, 54, 55, 56, 57

7- Reel 596 No: 190, 193, 194, 198, 199, 204, 212, 214, 215, 217, 222, 224, 230,
232, 239, 244, 256, 257, 258, 260, 263, 265, 267, 273, 276, 277,
279, 280, 282, 284, 289, 290, 294, 295, 297, 303, 304, 308, 312,
313, 323, 325, 326, 329, 330, 333, 335, 337, 338, 339, 346, 347,
350, 357, 358, 362, 368, 369, 372, 393, 416, 589, 661, 663, 666,
667, 671, 672, 675, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687,
688, 689, 690, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 701, 702, 703,
704, 705, 706, 759

8- Reel 600 No: 456

9- Reel 606 No: 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 105, 107,
108, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 122, 207, 208, 209, 211, 212, 213,
214, 215, 217, 218, 220, 222, 223, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323,
324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 441, 443, 444, 445, 446, 448, 449,
450, 451, 453, 454, 458, 461, 462, 516, 517, 518, 519, 520, 521,
522, 523, 524, 525, 526, 527, 593, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 604,
670, 672, 673, 674, 675, 755, 756, 757, 758, 760, 835, 836, 837, 838,
839, 840, 841, 843, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 855, 948, 949,
952

10- Reel 607 No: 144, 145, 152, 157, 158, 162, 163, 164, 171, 185, 186, 201, 207,
208, 216, 232, 236, 259, 260, 274, 291, 293, 301, 308, 313, 323, 324,
328, 338, 341, 353, 360, 370, 371, 386, 398, 410, 411, 422, 434,
456, 457, 484, 485, 487, 507, 508, 531, 532

11- Reel 617 No: 3, 17, 18, 35, 53, 70, 97, 106, 125, 161, 184, 185, 214, 215, 238,
239, 256, 258, 259, 286, 287, 312, 313, 342, 343, 370, 371, 397, 398,
421, 422

12- Reel 618 No: 3, 4, 5, 8, 10, 11, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 62, 63, 64, 65, 68, 69,
70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 88, 90, 91, 92, 93, 94,
95, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130,
131, 132, 134, 135, 138, 139, 143, 144, 196

13- Reel 628 No: 92, 93, 94, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 153, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 183, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215

14- Reel 629 No: 177, 286, 287, 292, 293, 296, 297, 298, 299, 300

II. HATIRATLAR VE SEYAHATNAMELER

Strong, William E.; **The Story of The American Board (An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Missions)**, The Prligrim Press, Boston, New York, Chicago 1910.

III. TETKİK ESERLER

A.Kitaplar

Alan, Gülbadi; **Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri**, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2002.

_____ ; **Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okullarının Ermenilere Bakışı (1820–1914)**, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997.

_____ ; **Osmanlı'da Protestan Okulları**, Meydan Yayıncılık, İstanbul 2008

Barkley, Henry C.; **A Ride Through Asia Minor And Armenia**, London 1891.

Basmacıyan, Krikor Hagop; **Şark'ta Toplumsal ve Dinsel Hayat (Social and Religious Life in the Orient)**, Çev. Altuğ Yılmaz, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005.

- Çaycı, Abdurrahman; **Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000
- Eravşar, Osman; **Seyahatnamelerde Kayseri**, Kayseri Ticaret Odası Yay., 1. Baskı, Kayseri 2000.
- Erdoğan, Dilşen İnce; **Amerikan Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyanı (1896)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Eryılmaz, Bilal; **Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi**, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992.
- Karasar, Niyazi; **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara 1995.
- Karpat, Kemal H.; **Ottoman Population 1830–1914, Demographic and Social Characteristics**, The University of Wisconsin Press, Madison 1985.
- Keskin, Mustafa; Mehmet Metin Hülal; **Geçmişteki İzleriyle Kayseri**, Erciyes Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Kayseri 2006.
- Kılıç, Davut; **Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler**, Elazığ 1999
- Kocabaşoğlu, Uygur; **Anadolu'daki Amerika (Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları)**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara 2000.
- Kolbaşı, Ahmet; **Merzifon, Yozgat ve Kayseri Ermeni Olayları (1892–1893)**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, No: 47, Kayseri 2005.
- Özsoy, Hasan; **Kayseri'deki Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji**, Talas Belediyesi Kültür Yayınları, No. 2, Kayseri 1996.
- Stone, Frank Andrews; **Academies For Anatolia**, University Press of America, New York 1984.
- Taşkın, Faruk; **Amerikan Misyoner Okullarından “Merkezi Türkiye Koleji” (1876–1924)**, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007
- Vahapoğlu, Hidayet; **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar (Yönetimleri Açısından)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1990.

Yücel, İdris; **Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board’ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilâtlanması**, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005.

B. Makaleler

Alan, Gülbadi; “Amerikan Board’un Anadolu’daki Teşkilâtlanması Çerçevesinde Kayseri İstasyonu ve Uç-İstasyonlarının Kuruluşu ve Gelişimi”, **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10–11 Nisan 2003)**, Kayseri 2003, s. 41–58

Keskin, Mustafa; Hüseyin Cömert; “XIX. Yüzyıl Sonlarında ve XX. Yüzyıl Başlarında Türk-Ermeni İlişkileri: Kayseri Örneği”, **Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu**, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Cilt: III, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 2007, s. 281–309

Kılıç, Remzi; “Osmanlı Yönetiminde XIX. Yüzyıl Ermeni Okulları ve Faaliyetleri”, **Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu**, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Cilt: IV, s.77–88

Öztürk, Ayhan; “Amerikan Board’un Kuruluşu, teşkilatlanması ve Osmanlı Kurduğu Misyonlar”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 23, Kayseri 2007/2, s.63–74

Taşdemirci, Ersoy; Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 10, Kayseri 2001, s. 13–30

IV. İNTERNET SİTELERİ

<http://www.kayseri-bld.gov.tr>. (14.03.2008).

<http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=50782> (07.04.20008).

<http://www.kutlukan.com/arsiv-baslik657.0.html> (15.04..2008).

http://www.polatli.bel.tr/polatli_tarihi.asp (15.04.2008).

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eerefo%C4%9Flu,_%C5%9Eefaatli (17.04.2008).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Dendil%2C_Gemerek (04.05.2008).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Mente%C5%9Fe%2C_Felahiye (04.05.2008).

<http://www.kenthaber.com/IlceDetay.aspx?ID=551> (04.05.2008).

<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0dadi> (10.05.2008).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Eski_Ahit (28.05.2008).

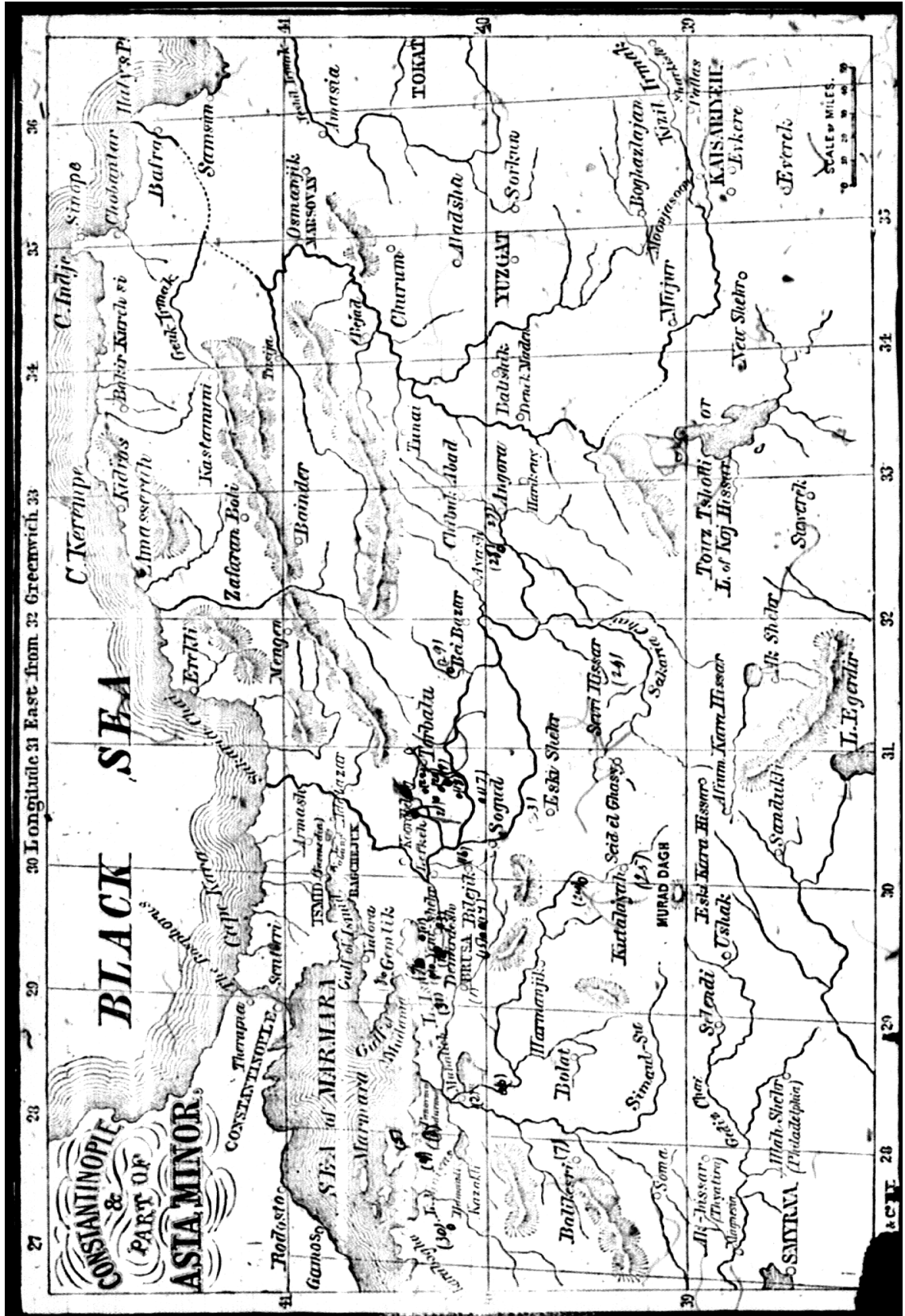
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Silurian> (17.05.20008).

<http://ceviribilim.com/?p=137> (15.05.2008).

<http://www.bolsohays.com> (20.05.2008).

<http://www.birtugladasenkoy.com/linkler/talas/Talas-Badge.jpg> (25.05.2008).

EKLER

Ek-1: Batı Türkiye Misyonu Haritası

Kaynak : PABCFM, Reel 584, No: 1143

Population of Caneva District									
19 Temmuz 1861 Tarihli Kayseri, Niğde, Yozgat ve Sivas Bölgelerinde									
Yer	Ermeniler	Rumlar	Toplam	Yer	Ermeniler	Rumlar	Toplam	Yer	Ermeniler
1. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	10. Yozgat	4,190	4,190	8,380	11. Yozgat	4,190
2. Yeni Köyü	15	30	45	12. Yozgat	42	42	84	13. Yozgat	42
3. 20. Kışla Köyü	16	30	46	14. Yozgat	240	240	480	15. Yozgat	240
4. 36. Ağaçlar Köyü	15	40	55	16. Yozgat	30	30	60	17. Yozgat	30
5. 21. Çarşı Köyü	18	20	38	18. Yozgat	40	40	80	19. Yozgat	40
6. 22. Söğüt Köyü	24	150	174	20. Yozgat	50	50	100	21. Yozgat	50
7. 23. Çiğir Köyü	30	70	100	22. Yozgat	59	59	118	23. Yozgat	59
8. 24. Şarapçı Köyü	30	30	60	24. Yozgat	40	40	80	25. Yozgat	40
9. 25. Hançer Köyü	27	30	57	26. Yozgat	40	40	80	27. Yozgat	40
10. 26. Sarıyer Köyü	30	30	60	28. Yozgat	50	50	100	29. Yozgat	50
11. 27. Çukur Köyü	30	30	60	30. Yozgat	60	60	120	31. Yozgat	60
12. 28. Zencere Köyü	24	30	54	32. Yozgat	1020	1020	2040	33. Yozgat	1020
13. 29. İncirli Köyü	24	200	224	34. Yozgat	40	40	80	35. Yozgat	40
14. 30. Ağaçlar Köyü	21	70	91	36. Yozgat	23	23	46	37. Yozgat	23
15. 31. Çarşı Köyü	24	80	104	38. Yozgat	11	11	22	39. Yozgat	11
16. 32. Çarşı Köyü	24	80	104	40. Yozgat	13	13	26	41. Yozgat	13
17. 33. Z. Köyü	24	60	84	42. Yozgat	88	88	176	43. Yozgat	88
18. 34. Hançer Köyü	24	20	44	44. Yozgat	360	360	720	45. Yozgat	360
19. 35. Çarşı Köyü	45	250	295	46. Yozgat	360	360	720	47. Yozgat	360
20. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	48. Yozgat	360	360	720	49. Yozgat	360
21. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	50. Yozgat	360	360	720	51. Yozgat	360
22. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	52. Yozgat	360	360	720	53. Yozgat	360
23. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	54. Yozgat	360	360	720	55. Yozgat	360
24. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	56. Yozgat	360	360	720	57. Yozgat	360
25. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	58. Yozgat	360	360	720	59. Yozgat	360
26. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	60. Yozgat	360	360	720	61. Yozgat	360
27. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	62. Yozgat	360	360	720	63. Yozgat	360
28. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	64. Yozgat	360	360	720	65. Yozgat	360
29. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	66. Yozgat	360	360	720	67. Yozgat	360
30. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	68. Yozgat	360	360	720	69. Yozgat	360
31. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	70. Yozgat	360	360	720	71. Yozgat	360
32. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	72. Yozgat	360	360	720	73. Yozgat	360
33. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	74. Yozgat	360	360	720	75. Yozgat	360
34. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	76. Yozgat	360	360	720	77. Yozgat	360
35. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	78. Yozgat	360	360	720	79. Yozgat	360
36. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	80. Yozgat	360	360	720	81. Yozgat	360
37. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	82. Yozgat	360	360	720	83. Yozgat	360
38. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	84. Yozgat	360	360	720	85. Yozgat	360
39. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	86. Yozgat	360	360	720	87. Yozgat	360
40. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	88. Yozgat	360	360	720	89. Yozgat	360
41. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	90. Yozgat	360	360	720	91. Yozgat	360
42. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	92. Yozgat	360	360	720	93. Yozgat	360
43. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	94. Yozgat	360	360	720	95. Yozgat	360
44. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	96. Yozgat	360	360	720	97. Yozgat	360
45. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	98. Yozgat	360	360	720	99. Yozgat	360
46. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	100. Yozgat	360	360	720	101. Yozgat	360
47. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	102. Yozgat	360	360	720	103. Yozgat	360
48. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	104. Yozgat	360	360	720	105. Yozgat	360
49. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	106. Yozgat	360	360	720	107. Yozgat	360
50. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	108. Yozgat	360	360	720	109. Yozgat	360
51. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	110. Yozgat	360	360	720	111. Yozgat	360
52. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	112. Yozgat	360	360	720	113. Yozgat	360
53. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	114. Yozgat	360	360	720	115. Yozgat	360
54. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	116. Yozgat	360	360	720	117. Yozgat	360
55. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	118. Yozgat	360	360	720	119. Yozgat	360
56. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	120. Yozgat	360	360	720	121. Yozgat	360
57. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	122. Yozgat	360	360	720	123. Yozgat	360
58. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	124. Yozgat	360	360	720	125. Yozgat	360
59. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	126. Yozgat	360	360	720	127. Yozgat	360
60. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	128. Yozgat	360	360	720	129. Yozgat	360
61. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	130. Yozgat	360	360	720	131. Yozgat	360
62. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	132. Yozgat	360	360	720	133. Yozgat	360
63. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	134. Yozgat	360	360	720	135. Yozgat	360
64. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	136. Yozgat	360	360	720	137. Yozgat	360
65. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	138. Yozgat	360	360	720	139. Yozgat	360
66. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	140. Yozgat	360	360	720	141. Yozgat	360
67. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	142. Yozgat	360	360	720	143. Yozgat	360
68. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	144. Yozgat	360	360	720	145. Yozgat	360
69. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	146. Yozgat	360	360	720	147. Yozgat	360
70. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	148. Yozgat	360	360	720	149. Yozgat	360
71. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	150. Yozgat	360	360	720	151. Yozgat	360
72. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	152. Yozgat	360	360	720	153. Yozgat	360
73. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	154. Yozgat	360	360	720	155. Yozgat	360
74. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	156. Yozgat	360	360	720	157. Yozgat	360
75. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	158. Yozgat	360	360	720	159. Yozgat	360
76. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	160. Yozgat	360	360	720	161. Yozgat	360
77. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	162. Yozgat	360	360	720	163. Yozgat	360
78. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	164. Yozgat	360	360	720	165. Yozgat	360
79. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	166. Yozgat	360	360	720	167. Yozgat	360
80. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	168. Yozgat	360	360	720	169. Yozgat	360
81. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	170. Yozgat	360	360	720	171. Yozgat	360
82. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	172. Yozgat	360	360	720	173. Yozgat	360
83. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	174. Yozgat	360	360	720	175. Yozgat	360
84. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	176. Yozgat	360	360	720	177. Yozgat	360
85. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	178. Yozgat	360	360	720	179. Yozgat	360
86. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	180. Yozgat	360	360	720	181. Yozgat	360
87. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	182. Yozgat	360	360	720	183. Yozgat	360
88. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	184. Yozgat	360	360	720	185. Yozgat	360
89. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	186. Yozgat	360	360	720	187. Yozgat	360
90. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	188. Yozgat	360	360	720	189. Yozgat	360
91. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	190. Yozgat	360	360	720	191. Yozgat	360
92. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	192. Yozgat	360	360	720	193. Yozgat	360
93. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	194. Yozgat	360	360	720	195. Yozgat	360
94. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	196. Yozgat	360	360	720	197. Yozgat	360
95. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	198. Yozgat	360	360	720	199. Yozgat	360
96. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	200. Yozgat	360	360	720	201. Yozgat	360
97. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	202. Yozgat	360	360	720	203. Yozgat	360
98. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	204. Yozgat	360	360	720	205. Yozgat	360
99. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	206. Yozgat	360	360	720	207. Yozgat	360
100. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	208. Yozgat	360	360	720	209. Yozgat	360
101. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	210. Yozgat	360	360	720	211. Yozgat	360
102. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	212. Yozgat	360	360	720	213. Yozgat	360
103. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	214. Yozgat	360	360	720	215. Yozgat	360
104. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	216. Yozgat	360	360	720	217. Yozgat	360
105. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	218. Yozgat	360	360	720	219. Yozgat	360
106. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	220. Yozgat	360	360	720	221. Yozgat	360
107. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	222. Yozgat	360	360	720	223. Yozgat	360
108. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	224. Yozgat	360	360	720	225. Yozgat	360
109. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	226. Yozgat	360	360	720	227. Yozgat	360
110. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	228. Yozgat	360	360	720	229. Yozgat	360
111. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	230. Yozgat	360	360	720	231. Yozgat	360
112. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	232. Yozgat	360	360	720	233. Yozgat	360
113. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	234. Yozgat	360	360	720	235. Yozgat	360
114. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268	236. Yozgat	360	360	720	237. Yozgat	360
115. Akıncı Köyü	5,218	4,050	9,268						

Jan. 1894. Catalogue of the Bearea Kindergarten.

No.	Name	Age	Notes
1	Avedis Yooloimjian	4	Was a quarrelsome boy but is now loving.
2	Ashay Keshayan	5	Was bad home influences. Changed for good.
3	Aris Avanejian	5	Is very regular - of good disposition.
4	Aram Pallayan	6	Belongs to the sexton's family. Is doing well.
5	Aram Derkanyan	6	Is a good boy but rather dull as yet.
6	Arossia Nooshkajian	7	Very careless but is improving.
7	Aroslay Ozyon Bogyan	7	Affectionate but rather careless.
8	Arden Inegmagan	7	Is poor girl - ready to help others.
9	Asanet Kasourjian	8	Disobedient.
10	Petrack	7	Father drinks. Is dull as yet.
11	Kapriel Darodyan	5	Is a bright boy.
12	Kalimik	4	Cried a great deal at first.
13	Daniel Artimyan	8	Bright but mischievous.
14	Daniel Batmagan	4	Is a dear boy - loves school.
15	Yervant Benghigan	5	Was very obstinate at first but is better.
16	Yervant Yezunkjian	5	Delicate boy - bright and promising.
17	Yester Haregjan	8	Was disobedient and careless - much improved ^{live} .
18	Paroosheh Abajian	6	Daughter of Bible Reader - is not very illtem.
19	Garabet Magakyan	5	Parents non-Christian.
20	Garabet Pallayan	4	Was obstinate - is doing better.
21	Gabriel Bastermajian	4	Cried much at first - now loves school.

Ek-3.1.: 1894 yılında Kayseri Anaokulu'na Kayıtlı Öğrencilerin Listesi

No.	Name	Age	Notes
24	Arant Huncayan	8	Of a sweet disposition.
25	Muht. Huncayan	5	Rather delicate - good boy.
26	Muht. Huncayan	4	Quied a good deal at first.
27	Muht. Huncayan	7	Is inattentive and gives trouble.
28	Muht. Huncayan	4	Very delicate - good little boy.
29	Muht. Huncayan	4	Sweet disposition - very dear boy.
30	Muht. Huncayan	5	Is somewhat awkward and influence exerted.
31	Muht. Huncayan	6	Very poor - is very ill.
32	Muht. Huncayan	5	Through his influence parents come to school.
33	Muht. Huncayan	7	Was very disobedient - parents see change.
34	Muht. Huncayan	5	A sweet little girl with no other home training.
35	Muht. Huncayan	10	Very nice girl. (Has been left)
36	Muht. Huncayan	9	Good girl but rather slow.
37	Muht. Huncayan	6	Can do well but is unchivorous.
38	Muht. Huncayan	5	A poor boy - does well.
39	Muht. Huncayan	4	Very little boy - did not speak at first.
40	Muht. Huncayan	5	Sweet disposition.
41	Muht. Huncayan	6	Was disobedient - friends see change.
42	Muht. Huncayan	7	Very bright.
43	Muht. Huncayan	4	Does well.
44	Muht. Huncayan	5	Of good disposition but loves play.
45	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
46	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
47	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
48	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
49	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
50	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
51	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
52	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
53	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
54	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
55	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
56	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
57	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
58	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
59	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
60	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
61	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
62	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
63	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
64	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
65	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
66	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
67	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
68	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
69	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
70	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
71	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
72	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
73	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
74	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
75	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
76	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
77	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
78	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
79	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
80	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
81	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
82	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
83	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
84	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
85	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
86	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
87	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
88	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
89	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
90	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
91	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
92	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
93	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
94	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
95	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
96	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
97	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
98	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
99	Muht. Huncayan	5	Intelligent.
100	Muht. Huncayan	5	Intelligent.

Ek-3.2.: 1894 yılında Kayseri Anaokulu'na Kayıtlı Öğrencilerin Listesi

THE AMERICAN SCHOOL FOR BOYS. CESAREA, TURKEY IN ASIA.				
COURSE OF STUDY.				
1st Year.	Hours per week.			
English, Rational Primer. Talking English.				5.
Armenian, 2nd Reader; Elementary Grammar, parts I and II.				5.
Greek, 2nd Reader and Lessons descriptive of common things.				5.
Turkish, 2nd Reader; Elementary Grammar.				5.
Arithmetic, beginning with fractions				5.
Music? Elementary instruction in sight reading.				2.
Bible. Old Testament Stories to the death of Moses.				2.
2nd Year.				
English. Rational First Reader; Elementary Grammar.				5.
Armenian. Third Reader; Modern Grammar.				5.
Greek. Modern third Reader and Grammar.				5.
Turkish. Third Reader. Turkish and Persian portions of Grammar.				5.
Arithmetic continued.				5.
Music. Sight Reading.				2.
Bible. Old Testament stories to the death of Solomon.				2.
3rd Year.				
English. Rational Second Reader. Supplementary Reading.				5.
Armenian. Select Readings. Ancient Grammar.				5.
Greek. Fourth and Fifth Readers. Grammar.				5.
Turkish. Select Readings. Persian and Arabic Grammars.				5.
Arithmetic and Elementary Bookkeeping.				5.
Drawing,				3.
Bible, Study of the four Gospels.				2.
4th Year.	1st term,	2nd term,	3rd term.	
English. Third Reader and Advanced Grammar.	5.	5.	5.	
Armenian. Ancient Reader. Composition.	5.	5.	5.	
Greek. Ancient Grammar. Mythology. Readings.	5.	5.	5.	
Turkish. Literary Reader.	5.	5.	5.	
Geography.	5.	5.	5.	
Drawing.	3.	3.	3.	
Algebra. Wentworths School.				5.
Bible. History of Israel and Judah.	2.	2.	2.	
5th Year.				
English. Fourth Reader. Science Reader.	4.	4.	4.	
Armenian. Telemaque. Armenian History.	4.	4.	4.	
Greek. Xenophon. Plutarch. Syntax.	4.	4.	4.	
Turkish. Business forms. Literary Reader.	4.	4.	4.	
French. First lessons.	3.	3.	3.	
Algebra completed.	5.	5.	5.	
Bible. Literature of the Captivity.	2.	2.	2.	

Ek-4.1.: Talas Amerikan Erkek Okulu'nun Sınıflara Göre Ders Programı

Kaynak: PABCFM, Reel 618, No: 047

Am. Study for Boys, 18 years
Reid Sept. 24, 1903

Sixth Year.		
English, Literary Reader, Composition.	2.	2.
Armenian, Rhetoric, Letter writing.	3.	3.
Greek, Isocrates, Lysias, Syntax.	3.	3.
Turkish, Business Guide.	1.	1/
French, Reader and Grammar.	3.	3.
History, Sanderson's	3.3.	3.
Geometry, Wentworth's.	5.	5.
Physiology.	4.	
Zoology.		4.
Bible, Acts and Epistles.	2.	2
Seventh Year. (1903-1904.)		
Armenian, Poetry, Chrestomathy.	3.	3.
Greek, Demosthenes.	3.	3.
Turkish, Commercial Law, Turkish History.	3.	3.
French.	3.	3.
History, Sanderson's	3.	3.
Physics.	5.	5.
Physical Geography.	5.	
Zoology.		4.
Bible, Stalker's Life of Christ.	2.	2.
Seventh Year. (After July 1904)		
Armenian, Poetry, Chrestomathy.	3.	3.
Greek, Demosthenes.	3.	3.
Turkish, Commercial Law, Turkish History.	3.	3.
French.	4.	4.
Physical Geography.		3.
History.	3.	3.
Botany, (or Book-keeping)	3.	
Trigonometry, (or Physics)	3.	
Higher Algebra, (or Physics)		3.
Rhetoric, (or Physics)	2.	2.
Bible, Stalkers Life of Christ, Hist. of Israel,	2.	2.
A five hour course in Physics will take the place of Trigonometry, Higher Algebra, and Rhetoric.		
The alternative studies are for those who do not expect to go to college.		
September 1st, 1903.		
H.K.W.		
6 th & 7 th years = Freshman & Sophomore at Anatolia College.		

Ek-4.2.: Talas Amerikan Erkek Okulu'nun Sınıflara Göre Ders Programı

Kaynak: PABCFM, Reel 618, No: 048

Ek-5.1.: Bugün Erciyes Üniversitesi Sosyal Tesisleri İçerisinde Yer Alan Talas Amerikan Kız Okulu Binasının Ön Cepheden Görünüşü

Ek-5.2.: Talas Amerikan Kız Okulu Binasının Arka Cepheden Görünüşü

Ek-6.1.: Amerikan Hastanesi ve Kız Okulu'nda Görevli Misyonerler Tarafından Kullanılmış Olan Bir Binanın Ön Cepheden Görünüşü

Ek-6.2.: Amerikan Hastanesi ve Kız Okulu'nda Görevli Misyonerler Tarafından Kullanılmış Olan Bir Binanın Arka Cepheden Görünüşü

Ek-7.1.: Talas Amerikan Erkek Okulu'nun Ön Cepheden Görünüşü

Ek-7.2.: Talas Amerikan Erkek Okulu'nun Farklı Bir Açıdan Görünüşü

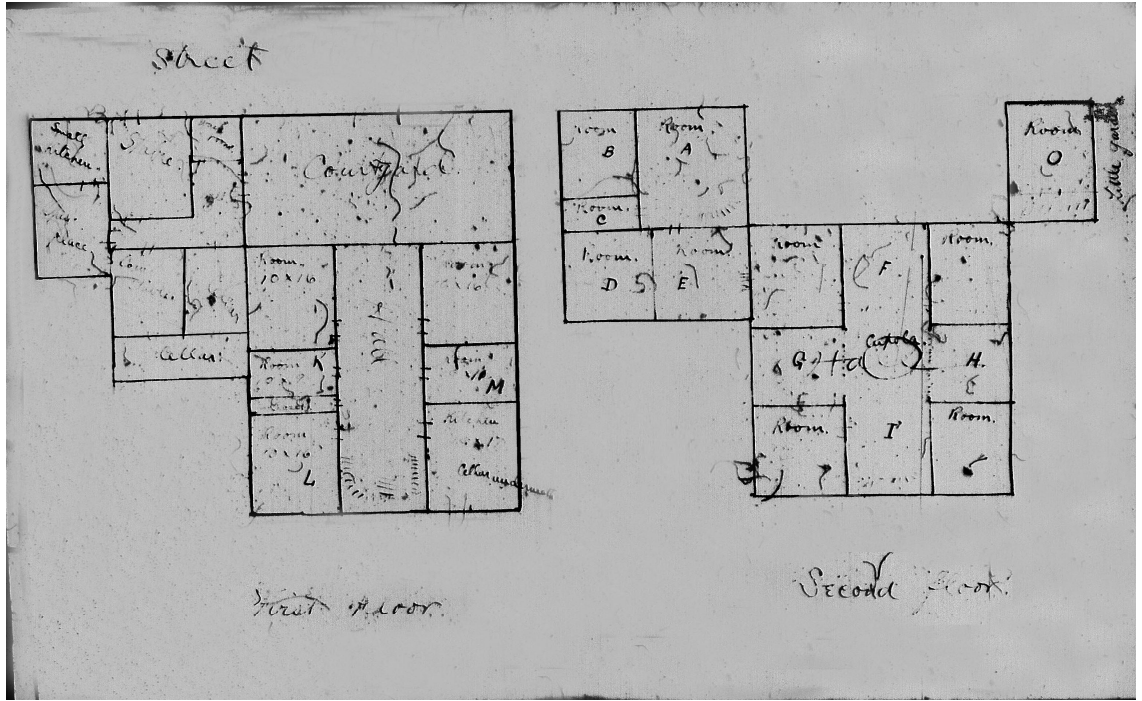

Ek-8: Cumhuriyet Döneminde Kullanılan Talas Amerikan Okulu Amblemi

Kaynak: <http://www.birtugladasenkoy.com/linkler/talas/Talas-Badge.jpg>

Ek-9: Talas Amerikan Erkek Okulu Avlusunda Yer Alan Bir Bina

Ek-10: 1888’de Talas Amerikan Hastanesi’nde Görevli Dr. William S. Dodd Tarafından Çizilen Talas Amerikan Hastanesi’nin Kroki.

Kaynak: PABCFM, Reel 600, No: 456

Ek-11: Bugün Erciyes Üniversitesi Sosyal Tesisleri İçerisinde Yer Alan Amerikan Hastanesi’nin Ön Cepheden Görünüşü

Ek-12: Kayseri İstasyonunda Görev Yapmış Olan Henry K. Wingate ve Jane Wingate'nin Çocuklarına Anna Lois'e Ait Mezar Taşı

Ek-13: Kayseri İstasyonunda Görev Yapmış Irwin Çiftinin Çocukları Herbert Livingstone Irwin Adına Yapılan Mezar Taşı

ÖZGEÇMİŞ

08.07.1981 tarihinde Kayseri’de dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise öğrenimini Kayseri’de tamamladıktan sonra 1999 yılında Niğde Üniversitesi M.Y.O. Turizm ve Otelcilik Bölümü’ne girdi. Burada turizm üzerine aldığı iki yıllık eğitimden sonra 2001 yılında mezun oldu. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. Dört yıllık öğrenimi sonunda bölüm birincisi ve fakülte ikincisi olarak 2005 yılında bu fakülteden mezun oldu. Lisans tezi olarak *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Fener Rum Patrikhanesi ve Heybeliada Ruhban Okulu Sorunu*’nu hazırladı. Lisans mezuniyetinin ardından aynı yılı Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı’nda lisansüstü eğitime başladı. Yüksek lisans tezi olarak Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board’ın Eğitim Faaliyetleri isimli konuyu çalışmıştır.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : Erciyesevler Mahallesi Bozantı Caddesi

Kartallar Sitesi B. Blok 204/24

P.K.: 38020 Kocasinan / KAYSERİ

Tlf : 0.352.240 98 18

E-posta : cenkdemir38@hotmail.com